

૧ શ્રી ગુણગણપત્ય ગણેશ

૨ શ્રી સુદર્શનચક્ર

સ્વા. શ્રી. વાંદ્રસ સુદર્શન.
જ્ઞાન જીડર, સ્વા. ગ. ....

श्री. श्री यन्त्रसागर सुवि०

सैन भंडार, अन्ध नं.....

श्रीमत्सुधर्मस्वामिगणभूत्प्ररूपितम्

3987

श्रीमच्चन्द्रगच्छालङ्कारश्रीमदभयदेवसूरिसूत्रितविवरणयुतम्

श्रीमत् समवायाङ्गसूचम् । (संपूर्णम्)

उपदेशकः—सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-शासनसम्राट्-भट्टालङ्कार-आचार्य-विजयेनेमसूरीश्वरपट्टधरआचार्यविजयविज्ञानसूरि-

चरणारविन्दचञ्चरीकः सुनिवह्यभविजयः

पूर्णद्रव्यसहायकौ प्रकाशकौ च—श्रेष्ठि माणिकलाल चुनीलाल. श्रेष्ठि कान्तिलाल चुनीलाल.

अमदनाद-मांडवीपोलान्तर्गत नागजीभूदरपोल.

संपादकः—मास्तर नगीनदास नेमचंद-ठे. डोशीवाडानी पोळ

वीर सवत् २४६४ विक्रम संवत् १९९४ क्रॉइष्ट १९३८ प्रत ५००

[पण्यं रू. २-८]

श्रीसमवा-
यांगे
श्रीअभय
वृत्तिः
॥१॥

मुद्रक.
गोविन्दलाल मोहनलाल जानी
श्री क्रीशा प्रिन्टरी,
रतनपोळ-अहमदाबाद

सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-शासनसम्राट्-सूरिचक्रचक्रवर्ति-जगद्गुरु-तपोगच्छाधिपति
भट्टारक-आचार्यवर्य-श्रीमद्विजयनेमिसूरीश्वरेभ्यो नमः ॥

श्रीमत्कारुण्यमूर्तिः परमगुरुवरः सर्वतन्त्रस्वतन्त्रः

सम्राट् श्रेयस्कराणां शुभविधिविदधज्जैनसच्छासनानाम् ॥

धीरः शशजगत्यां जयति सविजयश्रीतपोगच्छनाथ-

दिव्याचार्यादिभट्टारकपदविलसन्नेमिसूरीश्वराख्यः ॥ १ ॥

संसारेऽस्मिन्नसारे प्रथितगुणिगणे सौम्यसौराष्ट्रदेशे

पुण्यात्मोक्तस्तपस्वी सुखदमधुमतीपत्तने जन्म लेभे ॥

अङ्गाक्षयङ्केन्दुसंख्ये शुभदिनलसिते वैक्रमान्वदे वलक्ष-

पक्षे जूकाभिधेये प्रतिपदि सुतिथौ कञ्जिनीजानियुक्तः ॥ २ ॥

संसारोऽयं ह्यसारीस्त्विह खलु सततं सारतत्त्वं दयेति

ध्यायं ध्यायं महात्मा विविधजनमनःक्षोभसंक्षोभणाय ॥

दीक्षां जग्राह बाणश्रुतिनिधिवसुधासंमिते वैक्रमेऽन्वे

सप्तम्यां शुभ्रपक्षे सकलजनमनोभोदेद ज्येष्ठमासे ॥ ३ ॥
 तस्मात्कालात्तदुक्तव्रतनियमतपोज्ञानविज्ञानवाग्भि-
 लोक्तानुद्धर्तुकामो निजसुमतिततिं कारयन् स्वोपदेशैः ॥
 पन्यासाख्यं पदं सद्-गगनरसनिधिग्लौमिते विक्रमाब्दे
 मार्गे मासि त्रितिथ्यामतिथिविनयकृच्छ्रध्वान्-शुक्लपक्षे ॥ ४ ॥
 ततः पारावाराहितनिधिमहीसंख्यकसमे
 पुरोक्ते वैक्रम्ये शरतिथिशुभाहादिलसिते ॥
 शुभे ज्येष्ठे मासि प्रचुरविनयज्ञानगुरुभि-
 र्भवे भव्यां यातो गुरुरयमलं स्वरिपदवीम् ॥ ५ ॥
 दीक्षाऽऽदानादनल्पैर्विविधजपविधानैः सदर्षोऽशाब्दा-
 दाबालब्रह्मचर्यव्रतनियमतपोऽतूलनीयप्रभावैः ॥
 शुद्धैश्चारित्रसंधिनिजपरबहुसच्छास्त्रसिद्धान्ततत्त्वै-
 र्नेजं तेजो वितन्वन् जयति गुरुवरो जैनसच्छासनेषु ॥ ६ ॥
 शान्तो यः प्रकृतौ कृतौ सुकुशलः कान्तः कृती चाकृतौ
 प्रान्तः सन्मतिसागरस्य सततं श्रान्तो न धर्मार्चने ॥

साधूनामवधिः स भारतरसासद्भूषणं भूतिमद्-
विद्वत्कैरवचन्द्रमा विजयते श्रीनेमिस्त्रीश्वरः ॥ ७ ॥
श्रीमान् सिद्धगिरौ कदम्बकगिरौ सत्सेरिसातीर्थके
चावृत्सद्गिरनारनामगिरिषु ग्रमणा प्रतिष्ठादिकम् ॥
भूयः कापरडादिसन्मधुमतीकुम्भारियाख्येषु सद्-
ग्रामेषु प्रचुरव्ययं विजयते तीर्थार्थमाकारयन् ॥ ८ ॥
एतत्सन्महनीयचित्रचरिताऽऽसन्नोधिताः साधवो-
ऽनेके सद्गुणगुम्फिता मुनिवराः शिष्यप्रशिष्यादिकाः ॥
लोकानामुपकारकारणपरास्तच्छासनोद्धारणे
सर्वत्र भ्रमणे जयन्ति कुशलाः सद्भारते भारते ॥ ९ ॥
तस्मिन् श्रीमति पादपद्मयुगले भक्त्यार्पयित्वाऽधुना
नानासज्जनराजिते मुनिगुरौ श्रीनेमिस्त्रीश्वरे ॥
सद्बोधोदायतनं सुसूत्रललितं समवायाङ्गाभिधं
सेवार्थं समुपस्थितः सविधयोऽहं बल्लभाह्वः सदा ॥ १० ॥

उपोद्घातः

शश्वन्नमोऽर्हते तस्मै सच्चिदानन्दरूपिणे ।
चरीकर्त्ति वरीवर्त्ति संञ्जरीहर्त्ति यो भुवः ॥

अये ! अभिनवनिबन्धवन्धनवराः ! विबुधव्रजाः !

विविधविद्योद्योतविद्योतिते वैरश्चिप्रपञ्चाञ्चितेऽस्मिन्नतिमहति जगति प्रोच्चावचरचनाचयचातुर्यचणानां नानाविधविषयविपविषमीकृतचेतसां सचेतसामपि समेषामितीहा नैसर्गिको यत्कथं नु खलु सातिशयं सातं द्रागधिगमिष्याम इति सर्वविवादरहितम् । तत्र सातिशयसुखात्तेः सद्धर्माचरणसत्त्वात्तेषु चाहिंसाधर्मस्यैव प्राधान्यात् सर्वथा स्वान्तर्शान्तिनितान्ताभ्युपयोगाय—“अहिंसा परमो धर्मः” इत्यपि सर्ववादिसम्मतो राद्धान्तः ॥

अथातिक्रामति हि काले निरस्तमुपयाते चाशेषसौभाग्यसुखमूलशालिनि तदहिंसाधर्मे निखिलभुवनचराचरचित्तवृत्तिविद्भिर्जगदुद्भासकैः सर्वशासकैः रशेषलोकशोकजिहासुभिः करुणावरुणालयैः श्रीमद्भगवज्जिनेश्वरचरणैर्विनिगदितया “उष्पणे इवा, विगमे इवा, ध्रुवे इवा.” अनया त्रिपथा प्रथमं श्रीगणधरमहाराजानां द्वादशाङ्गिप्रबोधः समभवत् । ततो निस्सीमकारुण्यामृतरङ्गितपूतचित्ताः प्रोक्तमहाराजा अपि श्रीमज्जिनेश्वरोक्तान् तानेव भव्यभावान् भूयः परिभावयन्तः सूत्ररूपानवद्यगपद्यक्रमेणाचाराङ्गादिद्वादशविभोगेभ्यः पार्थक्यं सचक्रुः । अत एवाचाराङ्गादिद्वादशसन्त्राणि द्वादशाङ्गिसमभिधानत्वेन व्यपदिश्यन्ते ।

अमीष्वेवान्तर्गतं विमलविषयविलासोल्लासितं तृतीयं—“स्थानाङ्गसूत्र” मिदं श्रीमतामध्यापकाध्येतृश्रापकानामधिकरकमलं सबहुमानपुरस्सरं समर्थ्यते । पुरा खलु—“आगमोदयसमितौ” मुद्रितस्याप्येतस्य पठनपाठनप्रचारप्राचुर्य्यात् सम्प्रति दौर्लभ्याच्च पुनरेतन्मुद्रणस्य नितरामावश्यकतां पर्य्यालोच्य

सदुपदेशप्रदानादिना मयैतन्मुद्रणव्ययभारग्रहणे—अहमदानादगत—माण्डवीप्रतोलिका(पोल) स्थश्रेष्ठिवर्य—श्रीमाणेकलाल चुन्नीलालजो महोदय. सहर्षं प्रोत्साहित. । तत उक्तश्रेष्ठिवर्योऽपि सानुनयमेनमुरीकृत्योक्तसूत्रप्रसिद्धिसिद्धिविधौ यथेष्टमार्थिकसाहाय्य संपादयन् नैजां राज्यलक्ष्मीं साफल्यमधिनीतवानिति नाल्पप्रमोदगौरवावसर. समेषामेतन्मतानुसारिणामिति ।

इत्थमत्रोक्तश्रेष्ठिमहोदयस्य विमलकुलककीर्तिनिचयपरिचयोल्लेखनमपि प्रसङ्गतौचित्यसरणिमधिसरतीति समासत एवमभिधीयते । श्रीमान् माणेकलाल श्रद्धी विशाश्रीमालीज्ञातीय, एतत्पूज्यपितुःशुभनाम श्रीसाधुचुन्नीलाल नत्थुमाईति स्मरणीयमातुर्नाम च श्रीमती मद्भुदेवीति ॥

प्रथममेभि सुखदुःखद्वन्द्वजुष्टामवस्थामनुभवद्भिभूयो भूरिभूतिविभूतैर्वदान्यतामतिलतावितता विदधद्भिर्विविधाभिर्विधाभिर्दानमानमेदुरा भेदिनी दैनन्दिनी चेक्रियते यदतिक्रामति चानधिकेऽनेहसीदानीमपि तदादार्यमार्थराजितं भिन्नभिन्नविभागेषु दिग्विदिक्षु जाजागर्तितमामिति । यथा—

पांजरापोलस्थगोशालाकृते १८००० सहस्राणि, अहमदावादस्थ श्री जे श्वे मू छात्रालयार्थ ११००० स० 'कॉलेज ऑफ् आर्टस्' कृते २५००० स०, उत्तरीयहिन्दमहाविद्यालयकृते ११००० स०, श्रीमहावीरविद्यालयकृते १०००० स०, जीवदयामण्डलीकृते ६००० स०, भोजनालयकृते च २५००० सहस्राणि रूप्यकानि श्रेष्ठिमहोदयैः प्रभूतप्रेमपुरस्सर प्रदत्तानीतीत्यमेतदतिरिक्तेष्वपि धर्मकर्मसु प्रायस्त्वेन १३३००० त्रयस्त्रिंशत्सहस्राधिकैः कलक्षप्रमितरजतमुद्राव्ययसंख्या. परिगणयन्ते ।

अथ चैतल्लथानाङ्गसुत्रादन्यान्यपि—“समवायाङ्गसूत्र-कर्मप्रकृतिप्रभृतिपुस्तकानि नैजचित्तव्ययेनैवैभिर्मुद्रापयित्वा पुस्तकदौर्लभ्यमपाकुर्वद्भिः सर्वथा सौलभ्यमेव परिस्थापितमिति ।

एवमुक्तश्रेष्ठिवर्यमहोदयस्य प्रत्येकधर्मकर्मसु तत्कानिष्ठआतृभिः श्रीक्रान्तिलालश्रेष्ठिभिर्यदपूर्वपादत्वं प्रदर्शितं तदपि प्रशंसातिथयसमुदीरणां नाति-
शेते । इत्थमेतादृक्षाः प्रतिक्षणविलक्षणक्षेमक्षोददक्षाः सपरिचारपुण्योपार्जननिरताः श्रेष्ठिश्रेष्ठाः सहृदयैर्धन्यवादैर्बहुविवैरभिभूयन्त इति ।
एवमिह सुत्रग्रन्थाभ्यासदत्तचित्ता मुनिमहाशया साध्वीजनाश्च नूनमेतत्सूत्रश्रवणमननाध्ययनाध्यापनविधिं बहुधा विस्तारयिष्यन्ति, विधास्यन्ति च
मुद्रणस्यास्य साफल्यमिति बलीयान् मे विश्वासः ।

अथ च मुद्रणेऽस्मिन् मदीयमतिदोषेण वर्णयोजकदोषेण च मानुष्यसुलभानि स्खलितानि दूषणानि संशोधयित्वा सुधावधीरितमेतदास्वादं स्वादयन्तु
सुधिय इति सप्रश्रयमन्यर्थ्यन्ते गुणैकपक्षपातिनो विवेकशालिनो विपश्चित इत्थलमनल्प जल्पन कल्पनयेति शिवम् ।

कृतं नो पाण्डित्यं प्रकटमिह किन्तु प्रपठतां
जनानां सौलभ्यं भवतु भुवि भव्यार्थपठने ॥
इति ध्यानाधीनेन विजयपदा वल्लभयुजा
मयाकारीत्येतद् गुरुपदपयोजस्थशिरसा ॥

वशम्बदो-
वल्लभविजयः

पू. आ. श्रीचन्द्रसागर-

सरिष्ठ ज्ञानसंसार.

न. १००५

अहम् !

नवाङ्गीवृत्तिकारकश्रीमदभयदेवसूत्रिवर्यविविहितविवरणयुतं

श्रीमत्समवायाङ्गसत्रम् ।

श्रीवर्द्धमानमानम्य, समवायाङ्गवृत्तिका । विधीयतेऽन्यशास्त्राणां, प्रायः समुपजीवनात् ॥ १ ॥

दुःसम्प्रदायादसदूहनाद्वा, भणिष्यते यद्वित्तथं मयेह ।

तद्धीधनैर्मानुसकम्पयद्भिः, शोधयं मतार्थक्षतिरस्तु मैव ॥ २ ॥

इह स्थानाख्यतृतीयाङ्गानुयोगानन्तरं क्रमप्राप्त एव समवायाभिधानचतुर्थाङ्गानुयोगो भवतीति सोऽधुना संसारस्यते । तत्र च फलादिद्वारचिन्ता स्थानाङ्गानुयोगवत् क्रमादवसेया, नवरं - समुदायार्थोऽयमस्य, समिति-सम्यक् अवेत्याधिक्येन अयनमयः-परिच्छेदो जीवाजीवादिविविधपदार्थसार्थस्य यस्मिन्नसौ समवायः समवयन्ति वा—समवतरन्ति संमिलन्ति नानाविधा आत्मादयो

भावा अभिधेयतया यस्मिन्नासौ समवाय इति । स च प्रवचनपुरुषस्याङ्गमिति समवायाङ्गम् । तत्र किल श्रीश्रमणमहावीरवर्द्धमानस्वामिनः सम्बन्धी पञ्चमो गणधर आर्यसुधर्मस्वामी स्वशिष्यं जम्बूनामानमभि समवायाङ्गार्थमभिधित्सुः भगवति धर्म्मार्चार्ये बहुमानमाविर्भावयन् स्वकीयवचने च समस्तवस्तुविस्तारस्वभावावभासिकेवल्लोककलितमहावीरवचननिःश्रिततयाऽविगानेन प्रमाणमिदमिति शिष्यस्य मतिमारोपयन्निदमादाधेव सम्बन्धसूत्रमाह—

सुयं मे आउसंतेणं भगवया एवमक्खवायं—[इह खलु समणेणं भगवया महावीरेणं आइगरेणं तित्थगरेणं सयंसंबुद्धेणं पुरिसुत्तमेणं पुरिससीहेणं पुरिसवरपुंडरीएणं पुरिसवरगंधहत्थिणा लोगुत्तमेणं लोगनाहेणं लोगहिएणं लोगपईवेणं लोगपज्जोअगरेणं अभयदएणं चक्खुदएणं मग्गदएणं सरणदएणं जीवदएणं धम्मदएणं धम्मदेसएणं धम्मनायगेणं धम्मसारहिणा धम्मवरचारंतचक्कवट्ठिणा अप्पडिह्यवरनाणदंसणधरेणं वियट्ठच्छउमेणं जिणेणं जावएणं तिस्सेणं तारएणं बुद्धेणं बोहएणं सुत्तेणं मोयगेणं सब्वन्नुणा सब्वदरिसिणा सिवमयलमरुयमणंतमक्खयमब्बावाहमपुणरावित्तिसिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपाविउकामेणं इमे दुवालसंगे गणिपिडगे पन्नते, तं जहा—आयोरे १ सूयगडे २ ठाणे ३ समवाए ४ विवाहपन्नत्ती ५ नायाधम्मकहाओ ६ उवासगदसाओ ७ अंतगडदसाओ ८ अणुत्तरोववाइदसाओ ९ पण्हावागरणं १० विवागसुए ११ दिट्ठिवाए १२, तत्थणं जे से चउत्थे अंगे समवाएत्ति आहिते तस्स णं अयमट्ठे पन्नत्ते, तंजहा—] एगे आया एगे अणाया एगे दंडे एगे अंदडे एगा किरिआ

एगा अकिरिआ एगे लोए एगे अलोए एगे धम्मे एगे अधम्मे एगे पुण्णे एगे पावे एगे बंधे एगे मोक्खे एगे आसवे
 एगे संवरे एगा वेयणा एगा णिज्जरा १८ । जंबुदीवे दीवे एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्रवंभेणं पण्णत्ते,
 अप्पइद्दणे नरए एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्रवंभेणं पन्नत्ते, पालए जाणविमाणे एगं जोयणसयसहस्सं
 आयामविक्रवंभेणं पन्नत्ते, सव्वट्टसिद्धे महाविमाणे एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्रवंभेणं पन्नत्ते । अद्धान-
 क्वत्ते एगतारे पन्नत्ते, चित्तानक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते, सातिनक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते । इमीसे णं रयणप्पभाए
 पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, इमीसे णं रयणप्पहाए पुढवीए नेरइआणं उक्कोसेणं
 एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता, दोच्चाए पुढवीए नेरइयाणं जहन्नेणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता, असुरकुमारानं
 देवाणं अत्थेगइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, असुरकुमारानं देवाणं उक्कोसेणं एगं साहियं सागरोवमं
 ठिई पन्नत्ता, असुरकुमारिंदवज्जियाणं भोमिज्जाणं देवाणं अत्थेगइआणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, असं-
 खिज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोगियाणं अत्थेगइआणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, असंखिज्जवासा-
 उयगव्वभवक्कंतियसंणिमणुयाणं अत्थेगइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, वाणमंतराणं देवाणं उक्कोसेणं
 एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, जोइसियाणं देवाणं उक्कोसेणं एगं पलिओवमं वाससयसहस्समव्वहियं ठिई पन्न-
 ता, सोहम्मे कप्पे देवाणं जहन्नेणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता, सोहम्मे कप्पे देवाणं अत्थेगइआणं एगं साग-

रोवमं ठिई पन्नता ईसाणे कप्पे देवाणं जहन्नेणं साइरेणं एणं पलिओवमं ठिई पन्नता, ईसाणे कप्पे देवाणं अत्थे-
गइयाणं एणं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता, जे देवा सागरं सुसागरं सागरकंतं भवं मणु माणुसोत्तरं लोगहिंयं वि-
माणं देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसे णं एणं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता, ते णं देवा एगस्स अद्धमासस्स
आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं एगस्स वाससहस्सस्स आहारहे समुपज्झइ-
संतेगइया भवसिद्धिया जे जीवा ते एगेणं भवगगहणेणं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्वाइस्संति
सन्वदुक्खाणमंतं करिस्संति १८ ॥ सूत्रम् ॥१॥

‘श्रुतम्’ आकर्णितं ‘मे’ मया हे ‘आयुष्मन् !’ चिरजीवित ! जम्बूनामन् ! ‘तेणं’ति योऽसौ निर्मूलोन्मूलितरागद्वेषादिवि-
षमभावारिपुसैन्यतया भुवनभावावभासनसहसंवेदनपुरस्सरविंसवादिवचनतया च त्रिभुवनं भवनप्राङ्गणप्रसर्पत्सुधाधव-
लयशोराशिस्तेन महावीरेण भगवता—समग्रैश्वर्यादियुक्तेन ‘एव’ मिति वक्ष्यमाणेन प्रकारेणाख्यातम्—अभिहितमात्मादि-
वस्तुतत्त्वमिति गम्यते, अथवा ‘आउसंतेणं’ति भगवतेत्यस्य विशेषणमायुष्मता चिरजीवितवता भगवतेति, अथवा
पाठान्तरेण मयेत्यस्य विशेषणमिदं आवसता मया गुरुकुले आमृशता वा—संस्पृशता वा मया विनयनिमित्तं करतलाभ्यां
गुरोः क्रमकमलयुगलमिति, यद्वा ‘आउसंतेणं’ति आजुषमाणेन वा प्रीतिप्रवणमनसेति, यदाख्यातं तदधुनोच्यते—
‘एगे आया’ इत्यादि । कस्यांचिद्वाचनायामपरमपि सम्बन्धस्तत्रमुपलभ्यते ! यथा “इह खलु समणेणं भगवया” इत्यादि

तामेव च वाचनां बृहत्तरत्वाद्वाख्यास्यामः, इदं च द्वितीयसूत्रं सङ्ग्रहरूपप्रथमसूत्रस्यैव प्रपञ्चरूपमवसेयम् अस्य चैवं गमनिका--'इह' अस्मिंल्लोके निर्यन्थतीर्थे वा, खलु वाक्यालङ्कारे अवधारणे वा, तथा च इहैव, न शाक्यादिप्रवचनेषु; श्राम्यति--तपस्यतीति श्रमणस्तेन, इदं चान्तिमजिनस्य सहसम्पन्नं नामान्तरमेव । यदाह--'सहसंसुइयाए' समणे'ति भगवतेति पूर्ववत्, महांश्चासौ वीरश्चेति महावीरस्तेन, इदं च महासात्त्विकतया प्राणग्रहाणप्रवणपरीपहोपसर्गनिपातेऽप्यग्रकम्पत्वेन पीयूषपान-ग्रशुभिराविर्भावितम् । आह च--^२'अयले भवभेरवाणं खंतिखेमे परीसहोवसग्गणं पडिमाणं पारए देवेहिं (से णामं) कए महा-वीरे'ति । कथम्भूतेनेत्याह--आदौ--प्राथम्येन श्रुतधर्ममाचारादिग्रन्थात्मकं करोति--तदर्थप्रणायकत्वेन प्रणयतीत्येवंशील आदिकरस्तेन, तथा तरन्ति येन संसारसागरमिति तीर्थं प्रवचनं तदव्यतिरेकादिह सङ्घस्तीर्थं तस्य करणशीलत्वाचीर्थकरस्तेन, तीर्थकरत्वं च तस्य नान्योपदेशबुद्धत्वपूर्वकमित्यत आह--स्वयम्--आत्मनैव नान्योपदेशतः सम्यग्बुद्धो हेयोपादेयवस्तुत्वं विदितवानिति स्वयंसम्बुद्ध-स्तेन । स्वयंसम्बुद्धत्वं चास्य न प्राकृतस्यैव संभाव्यं पुरुषोत्तमत्वादस्येत्यत आह--पुरुषाणां मध्ये तेन तेनातिशयेन रूपादिनोद्भूतत्वा-द्-ऊर्ध्ववर्त्तित्वादुत्तमः पुरुषोत्तमस्तेन । अथ पुरुषोत्तमत्वमेव सिंहाद्युपमानत्रयेणाऽस्य समर्थयन्नाह--सिंह इव सिंहः पुरुषश्चासौ सिंह-श्चेति पुरुषसिंहः । लोकेन हि सिंहे शौर्यमतिप्रकटमभ्युपगतमतः शौर्यं स उपमानं कृतः । शौर्यं तु भगवतो बाल्ये प्रत्यनीकदेवेन भाष्यमानस्याप्यभीतत्वात् कुलिशकठिनशुष्टिग्रहारप्रहतिप्रवर्द्धमानामरशरीरकुब्जताकरणाच्च इत्यतस्तेन । तथा वरं च तत्पुण्डरीकं च

१ सहसम्पत्त्या ग्रभणः । २ अवलो भयभैरवयोः क्षान्तिश्रम परिपहोपसर्गणा प्रतिमाना पारणो देवैः कृतं महावीर इति ।

वरपुण्डरीकं-धवलं सहस्रपत्रं पुरुष एव वरपुण्डरीकं पुरुषवरपुण्डरीकं, धवलता चास्य भगवतः सर्वाशुभमलीमसरहितत्वात् सर्वैश्च शुभैरनुभावैः शुद्धत्वादित्यतस्तेन, तथा वरश्चासौ गन्धहस्ती च वरगन्धहस्ती पुरुष एव वरगन्धहस्ती पुरुषवरगन्धहस्ती, यथा गन्धहस्तिनो गन्धेनैव सर्वगजा भज्यन्ते तथा भगवतस्तद्देशविहरणेन ईतिपरचक्रदुर्भिक्षजनडमरकादीनि दुरितानि शतयोजनमध्ये नश्यन्तीनि अतस्तेन पुरुषवरगन्धहस्तिना, न भगवान् पुरुषाणामेवोत्तमः किन्तु सकलजीवलोकस्यापीत्यत आह--लोकस्य-तिर्यगरनारकनाकिलक्षणजीवलोकस्योत्तमः-चतुर्विंशद्ब्रूतिशयाद्यसाधारणगुणगणोपेततया सकलसुरासुरखचरनरनिकरनमस्यतया च प्रधानो लोकोत्तमस्तेन, लोकोत्तमत्वमेवास्य पुरस्कुर्वन्नाह--लोकस्य-सञ्ज्ञिभव्यलोकस्य नाथः-प्रशुलोकनाथस्तेन, नाथत्वं चास्य 'योगक्षेमकृत्वा' इति वचनादग्राप्तस्य सम्यग्दर्शनादेर्योगकरणेन लब्धस्य तस्यैव पालनेन चेति । लोकनाथत्वं च तात्त्विकं तत् तत्त्वे सति सम्भवतीत्याह-लोकस्य-एकेन्द्रियादिप्राणिगणस्य हितः-आत्यन्तिकतद्रक्षाप्रकर्षप्ररूपणेनाऽनुकूलवर्त्ती लोकहितस्तेन, यदेतन्नाथत्वं हितत्वं वा तद्भव्यानां यथावस्थितसमस्तवस्तुस्तोमप्रदीपनेन नान्यथेत्याह-लोकस्य-विशिष्टतिर्यगरामररूपस्यान्तरतिभिरनिकरनिरा प्रकृष्टपदार्थप्रकाशकारित्वात्प्रदीप इव प्रदीपो लोकप्रदीपस्तेनाहं च विशेषणं द्रष्टृलोकमाश्रित्यो कम् अथ-दृश्यलोकमाश्रित्याऽह-लोकस्य-लोक्यते इति लोक इति व्युत्पत्त्या लोकालोकरूपस्य समस्तवस्तुस्तोमस्वभावस्याखण्डमार्तण्डमण्डलमिव निखिलभावस्वभावभावभासन समर्थकेवलालोकपूर्वकप्रवचनप्रभापटलप्रवर्त्तनेन प्रद्योतं-प्रकाशं करोतीत्येवंशीलो लोकप्रद्योतकरस्तेन। ननु लोकनाथत्वादिविशेषणयोगी हरिहरहिरण्यगर्भादिरपि तत्तीर्थिकमतेन सम्भवतीति कोऽस्य विशेष इत्याशङ्कायां तद्विशेषाभिधानायाह-न भयं दयते-प्राणापहरणरसिको-

पसर्गकारिण्यपि प्राणिनि ददातीत्यभयदयः, अभया वा-सर्वप्राणिभयपरिहारवती दया-घृणा यस्यासावभयदयो । हरिहरादिस्तु नैव-
 मिति, तेनाभयदेन, न केवलमसावपकारकारिणामप्यनर्थपरिहारमात्रं करोति अपित्वर्थप्राप्तिं करोतीति दर्शयन्नाह-चक्षुरिव चक्षुः
 श्रुतज्ञानं शुभाशुभार्थविभागकारित्वात्तद्व्यते इति चक्षुर्दयस्तेन । यथा हि लोके चक्षुर्दत्त्वा वाञ्छितस्थानमार्गं दर्शयन् महोपकारी
 -भवतीत्येवमिहापीति दर्शयन्नाह-मार्गं-सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकं परमपदपथं दयत इति मार्गदयस्तेन । यथा हि लोके चक्षुरुद्धा-
 टनं मार्गदर्शनं च कृत्वा चौरादिविलुप्तान् निरुपद्रवं स्थानं प्रापयन् परमोपकारी भवति एवमिहाऽपीति दर्शयन्नाह-शरणं-त्राणमज्ञानो-
 पद्रवोपहतानां तद्रक्षास्थानं तच्च परमार्थतो निर्वाणं तद्व्यत इति शरणदयस्तेन । यथा हि लोके चक्षुर्मार्गशरणदानात् दुःस्थानां जीवि-
 तन्व्यं ददाति एवमिहापीति दर्शयन्नाह-जीवनं जीवो-भावप्राणधारणममरणधर्मत्वमित्यर्थस्तं दयत इति जीवदयो जीवेषु वा दया यस्य
 स जीवदयोऽस्तस्तेन । इदं चानन्तरोक्तं विशेषणकदम्बकं भगवतो धर्ममयमूर्त्तित्वात्सम्पन्नमिति धर्मात्मकतामस्यान्यविशेषणपञ्चकेनाह
 धर्म-श्रुतचारित्रात्मकं दुर्गतिप्रपतजन्तुधारणस्वभावं दयते ददातीति धर्मदयस्तेन । तद्दानं चास्य तद्देशनादेवेत्यत आह-धर्मम्-उक्तल-
 क्षणं देशयति-कथयतीति धर्मदेशकस्तेन । धर्मदेशकत्वं चास्य धर्मस्वामित्वे सति न पुनर्यथा नटस्येति दर्शयन्नाह-धर्मस्य-क्षायिक-
 ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकस्य नायकः-स्वामी यथावत्पालनाद्धर्मनायकस्तेन, तथा धर्मस्य सारथिर्धर्मसारथिः, यथा रथस्य सारथी रथं
 रथिकमश्वांश्च रक्षति एवं भगवांश्चारित्रधर्माङ्गानां संयमात्मप्रवचनारण्यानां रक्षणोपदेशाद्धर्मसारथिर्भवतीति तेन धर्मसारथिना, तथा
 त्रयः समुद्राश्चतुर्थो हिमवान् एते चत्वारः अन्ताः-पर्यन्तास्तेषु स्वामितया भवतीति चातुरन्तः स चासौ चक्रवर्ती च चातुरन्तचक्र-

वर्त्ती वरश्चासौ पृथिव्याः चातुरन्तचक्रवर्त्ती चेति वरचातुरन्तचक्रवर्त्ती-राजातिशयः धर्मविषये वरचातुरन्तचक्रवर्त्ती धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्त्ती, यथा हि पृथिव्यां शेषराजातिशायी वरचातुरन्तचक्रवर्त्ती भवति तथा भगवान् धर्मविषये शेषप्रणेतृणां मध्ये सातिशयत्वात् तथोच्यत इति तेन धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्त्तिना । एतच्च धर्मदायकत्वादिविशेषणपञ्चकं प्रकटज्ञानादियोगे सति भवतीत्यत आह-अप्रतिहृतिहृते-कुटकुड्यपर्वतादिभिरस्खलिते अविंसवादके वा अत एव क्षायिकत्वाद्वा वरे-प्रधाने ज्ञानदर्शने केवललक्षणे धारयतीति अप्रतिहृ-तवरज्ञानदर्शनधरस्तेन, एवंविधसंवेदनसंपदुपेतोऽपि छद्मवान् मिथ्योपदेशित्वान्नोपकारीति निरुद्धताप्रतिपादनायास्याह, अथवा कथ-मस्याप्रतिहृतसंवेदनत्वं सम्पन्नं ? अत्रोच्यते, आवरणाभावाद्, एतदेवाह-व्यावृत्तं-निवृत्तमपगतं छद्म-शठत्वमावरणं वा यस्य स तथा तेन व्यावृत्तछद्मना, मायावरणयोश्चाभावोऽस्य रागादिजयाज्जात इत्यत आह-जयति-निराकरोति रागेद्वेषादिरूपानरातीनिनि-जिनस्तेन । रागादिजयश्चास्य रागादिस्वरूपतज्जयोपायज्ञानमूर्त्तिक एव भवतीत्येतदस्याह-जानाति छाद्मस्थिकज्ञानचतुष्टयेनेति ज्ञापक-स्तेन, अनन्तरमस्य स्वार्थसम्पत्त्युपाय उक्तः, अधुना स्वार्थसम्पत्तिपूर्वकं परार्थसम्पादकत्वं विशेषणषट्केनाऽऽह-तीर्ण इव तीर्णः, संसारसागरमिति गम्यते, तेन, तथा तारयति परानप्युपदेशवर्त्तिन इति तारकस्तेन, तथा बुद्धेन जीवादितत्त्वं, तथा बोधकेन जीवादितत्त्वमेवापरेषां । तथा मुक्तेन बाह्याभ्यन्तरग्रन्थिबन्धनात्, मोचकेन तत एव परेषां, तथा मुक्तत्वेऽपि सर्वज्ञेन सर्वदर्शिना । न तु मुक्तावस्थायां दर्शनान्तराभिमतपुरुषेणैव भाविजडत्वेन, तथा शिवं सर्वाबाधारहितत्वात्, अचलं स्वाभाविकप्रायोगिकचलन-हेतुभावात्, अरुजम्-अविद्यमानरोगं, शरीरमनसोरभावात्, अनन्तमनन्तार्थविषयज्ञानस्वरूपत्वात्, अक्षयम्-अनाशं साद्यपर्यवसि-

तस्थितिकत्वात्, अक्षतं वा परिपूर्णत्वात् पूर्णिमाचन्द्रमण्डलवत्, अव्याबाधमपीडाकारित्वात्, 'अपुनरावर्तकम्' अविद्यमानपुनर्भाव-
 वतारं, तद्वीजभूतकर्माभावात् सिद्धिगतिरिति नामधेयं यस्य तत्सिद्धिगतिनामधेयं, तिष्ठति यस्मिन् कर्मकृद्विकाररहितत्वेन सदाऽ-
 वस्थितो भवति तत्स्थानं—क्षीणकर्मणो जीवस्य स्वरूपं लोकाग्रं वा, जीवस्वरूपविशेषणानि तु लोकाग्रस्याधेयधर्माणामाधारेऽध्या-
 रोपादवसेयानि, तदेवंभूतं स्थानं सम्प्राप्तुकामेन—यातुमनसा न तु तत्प्राप्तेन, तत्प्राप्तस्याकरणत्वेन प्रज्ञापनाऽभावात् प्राप्तुकामेनेति
 यदुच्यते तदुपचाराद्, अन्यथा हि निरभिलाषा एव भगवन्तः केवलिनो भवन्ति, 'मोक्षे भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिसत्तम' इति
 वचनादिति तदेवमगणितगुणगणसम्पदुपेतेन भगवता 'इमं' ति इदं वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षमासन्नं च द्वादशाङ्गानि यस्मिंस्तद् द्वाद-
 शाङ्गं गणिनः—आचार्यस्य पिटकमिव पिटकं गणिपिटकं । यथा हि बालञ्जुकवाणिजकस्य पिटकं सर्वस्वाधारभूतं भवति एवमाचार्यस्य
 द्वादशाङ्गं ज्ञानादिगुणरत्नसर्वस्वाधारकल्पं भवतीति भावः । प्रज्ञप्तं तीर्थङ्करनामकर्मोदयवर्तितया प्रायः कृतार्थेनाऽपि परोपकाराय प्रका-
 शितं, 'तद्यथे'त्युदाहरणोपदर्शने, आचार इत्यादि द्वादश पदानि वक्ष्यमाणनिर्वचनानीति कण्ठ्यानि । 'तत्थ णं'ति तत्र—द्वादशाङ्गे
 णमित्यलङ्कारे यच्चतुर्थमङ्गं समवाय इत्याख्यातं तस्यायमर्थः—आत्मादिः अभिधेयो भवतीति गम्यते, 'तद्यथे'ति वाचनान्तराद्विती-
 यस्मन्बन्धसूत्रव्याख्येति इह च विदुषा पदार्थसार्थमभिधत्ता सक्रम एवासावभिधातव्य इति न्यायः । तत्राचार्य एकत्वादिसङ्ख्याक्रमसम्ब-
 न्धानर्थान् वक्तुकाम आदावेकत्वविशिष्टानात्मनश्च सर्वपदार्थभोजकत्वेन प्रधानत्वादात्मादीन् सर्वस्य वस्तुनः सप्रतिपक्षत्वेन सप्रतिपक्षान्
 'एगे आया' इत्यादीभिरष्टादशभिः सूत्रैराह, स्थानाङ्गोक्तार्थानि चैतानि प्रायस्तथापि किञ्चिदुच्यते—एकं आत्मा, कथञ्चिदिति गम्यते,

इदं च सर्वसूत्रेष्वनुगमनीयं, तत्र प्रदेशार्थतया असङ्ख्यातप्रदेशोऽपि जीवो द्रव्यार्थतया एकः, अथवा प्रतिक्षणं पूर्वस्वभावक्षयापरस्वरूपोत्पादयोगेनानन्तभेदोऽपि कालत्रयानुगामिचैतन्यमात्रापेक्षया एक एव आत्मा, अथवा प्रतिसन्तानं चैतन्यभेदेनानन्तत्वेऽप्यात्मनां सङ्गहनयाश्रितसामान्यरूपापेक्षैकत्वमात्मन इति, तथा न आत्मा अनात्मा-घटादिपदार्थः, सोऽपि प्रदेशार्थतया सङ्ख्येयासङ्ख्येयानन्तप्रदेशोऽपि तथाविधैकपरिणामरूपद्रव्यार्थापेक्षया एक एव, एवं संतानापेक्षयाऽपि, तुल्यरूपापेक्षया तु अनुपयोगलक्षणैकस्वभावयुक्तत्वात्कथञ्चिन्नस्वरूपाणामपि धर्मास्तिकायादीनामनात्मनामेकत्वमवसेयमिति। तथा एको दण्डो दुष्प्रयुक्तमनोवाक्कायलक्षणो हिंसामात्रं वा, एकत्वं चास्य सामान्यनयादेशाद्, एवं सर्वत्रैकत्वमवसेयं। तथैकोऽदण्डः--प्रशस्तयोगत्रयमहिंसामात्रं वा। तथैका क्रिया-कायिक्यादिका आस्तिक्यमात्रं वा, तथैका अक्रिया योगनिरोधलक्षणा नास्तिकत्वं वा, तथैको लोकः, त्रिविधोऽप्यसङ्ख्येयप्रदेशोऽपि वा द्रव्यार्थतया। तथा एकोऽलोकः, अनन्तप्रदेशोऽपि द्रव्यार्थतया, अथैते लोकालोकयोर्बहुत्वव्यवच्छेदनपरे सूत्रे, अभ्युपगम्यन्ते च कैश्चिद्ब्रह्मवो लोकाः, अतस्तद्विलक्षणा अलोका अपि तावन्त एवेति, एवं सर्वत्र गमनिका कार्या। नवरं धर्मो-धर्मास्तिकायः, अधर्मः-अधर्मास्तिकायः, पुण्यं-शुभं कर्म, पापम्-अशुभं कर्म, बन्धो-जीवस्य कर्मपुद्गलसंश्लेषः, स चैकः सामान्यतः, सर्वकर्मबन्धव्यवच्छेदावसरे वा पुनर्बन्धाभावाद्, अनेनोद्देशेन मोक्षाश्रवसंवरवेदनानिर्जराणामप्येकत्वमवसेयमिति। इह चानात्मग्रहणेन सर्वेषामनुपयोगवतामेकत्वं प्रज्ञाप्य पुनर्लोकादितया यदेकत्वप्ररूपणं तत्सामान्यविशेषापेक्षमवगन्तव्यमिति॥ एवं चात्मादीनां सकलशास्त्रप्रपञ्चानामर्थानां प्रत्येकमेकत्वमभिधाय अधुनात्मपरिणामरूपाणामर्थानां तदेवाह-‘जम्बू, इत्यादि स्रत्रस-

तकमाश्रयविशेषाणां तथा 'इमीसे रयणे, त्यादिसुत्राष्टादशकमाश्रयिणां स्थित्यादिधर्माणां प्रतिपादनपरं सुबोधं, नवरं 'जम्बुद्वीवे दीवे' इह खत्रे 'आयामविक्ष्वंभेणं'ति क्वचित्पाठो दृश्यते । क्वचित्तु 'चक्रवालविक्ष्वंभेणं'ति तत्र प्रथमः सम्भवति, अन्यत्रापि तथा श्रवणात्, सुगमश्च, द्वितीयस्त्वेवं व्याख्येयः--चक्रवालविक्ष्वंभेन-वृत्तव्यासेन, इदं च प्रमाणयोजनमवसेयम्, यदाह--^१"आयङ्गुलेण वरुणं, उस्सेहपमाणओ भिणसु देहं । नगपुढविविमाणाइं भिणसु पमाणंगुलेणं तु ॥ १ ॥" तथा पालकं-यानविमानं सौधमेन्द्रसम्बन्ध्याभियोगिकपालकाभिधानदेवकृतं वैक्रियं, यानं-गमनं तदर्थं विमानं (यानविमानं) यायतेऽनेनेति यानं तदेव वा विमानं यानविमानं पारियानिकमिति यदुच्यते, 'अत्थी' त्यादि, अस्ति-विद्यते एकैषां-केशाश्चिन्नैरयिकाणामेकं पल्योपमं स्थितिरितिकृत्वा 'प्रज्ञप्ता' प्रवेदिता मया अन्यैश्च जिनैः, सा चतुर्थे प्रस्तटे मध्यमाज्वसेयेति, एवमेकं सागरोपमं त्रयोदशे प्रस्तटे उत्कृष्टा स्थितिः इति ॥ 'असुरिन्दवज्रियाणं'ति चमरबलिवज्रितानां 'भोमेजाणं'ति भवनवासिनां भूमौ पृथिव्यां रत्नप्रभाभिधानायां भवत्वात्तेयामिति, तेषां चैकं पल्योपमं मध्यमा स्थितिर्यत उत्कृष्टा देशोने द्वे पल्योपमे सा, आह च-^२"दाहिण दिवहु पालियं दो देसुणुत्तरिछाणं"ति । 'असंखेजे' त्यादि, असङ्ख्येयानि वर्षाण्यायुर्येषां ते तथा ते च ते सञ्ज्ञिनश्च-सप्तनस्कास्ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चेत्यसङ्ख्येयवर्षायुः सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्तेषां केषाश्चिद् ये हेमवैतरण्यवतवर्षयोरुत्पन्नास्तेषामेकं पल्योपमं स्थितिः, एवं मनुष्यसूत्रमपि, नवरं

१ आत्मागुलेन वस्तु उत्तमेधागुलप्रमाणतो भिनु देहम् । नगपृथ्वीविमानानि भिनु प्रमाणगुलेनैव ॥ १ ॥

२ दाक्षिणात्याना सार्धं पल्योपम द्वे देशोने उत्तरत्यानाम् ॥

गर्भे-गर्भाशये व्युत्क्रान्तिः उत्पत्तिर्येषां ते गर्भव्युत्क्रान्तिका न समूर्च्छन्तजा इत्यर्थः । 'वाणमन्तराणं देवाणं'ति । देवानामेव न तु देवीनां, तासामर्द्धपल्योपमस्य प्रतिपादितत्वात्, 'जोइसियाणं देवाणं'ति चन्द्रविमानदेवानां न सूर्यादिदेवानां, नापि चन्द्रादिदेवीनां । '२पलियं च सयसहस्रं चन्दाणवि आउयं जाण' इतिवचनात् । 'सोहम्भे कप्पे देवाणं'ति इह देवशब्देन देवा देव्यश्च गृहीताः, सौधर्मे हि पल्योपमाद्वीनतरा स्थितिर्जिघन्यतोऽपि नास्ति, इयं च प्रथमप्रस्तटेऽवसेया, 'सोहम्भे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं एगं सागरोवम' मिति, अत्र देवानामेव ग्रहणं न तु देवीनां, उत्कृष्टतोऽपि तत्र तासां पञ्चाशत्पल्योपमस्थितिकत्वात्, तथा एकं सागरोपममिति मध्यमस्थित्यपेक्षया, उत्कर्षतस्तत्र सागरोपमद्वयसद्भावात्, प्रस्तटोपेक्षया त्वेषा सप्तमे प्रस्तटे मध्यमावसेया । 'ईसाणे कप्पे देवाणं' मित्यत्र देवग्रहणेन देवा देव्यश्च गृह्यन्ते, यतस्तत्र सातिरेकपल्योपमादन्या जघन्यतः स्थितिरेव नास्ति, 'ईसाणे कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं' मित्यत्र देवानामेव ग्रहणं न देवीनां, तत्र तासामुत्कर्षतोऽपि पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमस्थितिकत्वादिति, तथा ये देवाः सागरं-सागराभिधानमेवं सुसागरं सागरकान्तं भवं मनु मानुषोत्तरं लोकहितमिह चकारो द्रष्टव्यः, समुच्चयस्य द्योतनीयत्वाद्, विमानं-देवनिवासविशेषमासाद्येति शेषः, देवत्वेन न तु देवीत्वेन तासां सांगरोपमस्थितेरसम्भवात् उत्पन्ना-जातास्तेषां देवीनामेकं सागरोपमं स्थितिः, एतानि च विमानानि सप्तमे प्रस्तटेऽवसेयानि । स्थित्यनुसारेण च देवानामुच्छ्वासादयो भवन्तीति तान् दर्शयन्नाह-"ते ण' मित्यादि, येषां देवानामेकं सागरोपमं स्थितिस्ते देवा णमित्यलङ्कारे-अर्द्धमासस्यान्ते इति शेषः, आनन्ति प्राणन्ति,

एतेद्व क्रमेण व्याख्यानयन्नाह-उच्छ्वसन्ति निःश्वसन्ति, वाशब्दाः विकल्पार्थाः, तथा तेषामेव वर्षसहस्रस्थान्ते इति शेषः, आहारार्थः-आहारप्रयोजनमाहारपुद्गलानां ग्रहणमाभोगतो भवति, अनाभोगतस्तु प्रतिसमयमेव विग्रहादन्यत्र भवतीति, गाथेह-‘जस्स ज-इ सागरोवमाइं ठिई तस्स तत्तिएहिं पम्मेहिं । ऊसासो देवाणं वाससहस्सेहिं आहारो ॥ १ ॥ त्ति, संति-विद्यन्ते ‘एगइया’ एके केचन ‘भवसिद्धिय’त्ति भन्ना-भाविनी सिद्धिः-श्रुक्तिर्येषां ते भवसिद्धिकाः-भव्याः ‘भवगहणेण’ति भवस्य-मनुष्यजन्मनो ग्रहणम्-उपादानं भवग्रहणं तेन सेत्स्यन्ति अष्टविधमहर्द्धिग्राप्त्या भोत्स्यन्ते केवलज्ञानेन तत्त्वं ‘भोक्षन्ति’ कर्मराशेः परिनिर्वास्यन्ति-कर्मकृतविकारविरहाच्छीतीभविष्यन्ति, किमुक्तं भवति ?-सर्वदुःखानामन्तं करिष्यन्तीति, सामान्यनयाश्रयणादेकतया वस्तून्यभिधायाधुना विशेषनयाश्रयणाद्वित्वेनाह-

दो दंडा पन्नत्ता, तं०-अट्टादंडे चेव, दुवे रासी पणत्ता, तं जहा-जीवरासी चेव अजीवरासी चेव, दुर्विहे बन्धणे पन्नत्ते, तंजहा-रागबन्धणे चेव, पुब्बाफग्गुणीनक्खत्ते दुतारे पं०, उत्तराफग्गुणी नक्खत्ते दुतारे पं०, पुब्बाभइवया नक्खत्ते दुतारे पं०, उत्तराभइवया नक्खत्ते दुतारे पं०, इमीसे णं रयणप्पहाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं०, दुच्चाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं०, दुच्चाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० असुरकुमा-

रिंदवज्जियाणं भोमिज्जाणं देवाणं उक्कोसेणं देसूणाइं दो पलिओवमाइं ठिई पं० असंखिज्जवासाउयसन्निपंचंदिय-
तिरिक्खजोणिआणं अत्थेगइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० असंखिज्जवासाउयसन्नि० माणुस्साणं अत्थेगइयाणं
देवाणं (च) दो पलिओवमाइं ठिई पं० सोहम्मसे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० इसाणे
कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पं० सोहम्मसे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं उक्कोसेणं दो सागरोव-
माइं ठिई पं० इसाणे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं साहियाइं दो सागरोवमाइं ठिई पं० सणकुमारो कप्पे देवाणं जहणणेणं दो
सागरोवमाइं ठिई पं० माहिंदे कप्पे देवाणं जहणणेणं साहियाइं दो सागरोवमाइं ठिई पं० जे देवा सुभं सुभ-
कंतं सुभवणं सुभगंधं सुभलेसं सुभफासं सोहम्मवाडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्को-
सेणं दो सागरोवमाइं ठिई पं० ते णं देवा दोण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीस-
संति वा तेसि णं देवाणं दोहिं वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुपज्जइ । अत्थेगइया भवासिद्धिया जीवा जे दोहिं
भवगगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति सुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रम् ॥ २
‘दो दंडे’ त्यादि सुगममाद्विस्थानकसमाप्तेः, नवरमिह दण्डराशिबन्धनार्थं सूत्राणां त्रयं नक्षत्रार्थं चतुष्टयं स्थित्यर्थं त्रयोदशकुष्ठ-
वासाद्यर्थं त्रयमिति, तत्राऽर्थेन—स्वपरोपकारलक्षणेन प्रयोजनेन दण्डो—हिंसा अर्थदण्डः एतद्विपरीतोऽनर्थदण्ड इति, तथा रत्नप्रभायां द्वि-
पल्योपमा स्थितिश्चतुर्थप्रस्तटे मध्यमा, द्वितीयायां द्वे सागरोपमे—स्थितिः षष्ठप्रस्तटे मध्यमा ज्ञेया, तथा असुरेन्द्रवर्जितभवनवासिनां द्वे

देशોને પલ્યોપમે સ્થિતિરોદીચ્યનાગકુમારાદીનાશ્રિત્યાવસેયા, યત આહ--'દો દેશ્વણતરિણાણં'તિ, તથા અસહ્યેયવર્ષાયુષાં પશ્ચેન્દ્રિ-
 યતિરશ્વાં મનુષ્યાણાં ચ હરિવર્ષર્મ્યકવર્ષજન્મનાં દ્વિપલ્યોપમા સ્થિતિરિતિ ॥ ૨ ॥ અથ ત્રિસ્થાનકં--
 તઓ દંડા પં૦ તં૦-મણદણ્ડે વયદંડે કાયદંડે, તઓ ગુત્તીઓ પં૦, તંજહા-મણગુત્તી વયગુત્તી કાયગુત્તી, તઓ
 સહ્યા પં૦ તં૦-માયાસહ્યે ણં નિયાણસહ્યે ણં મિઞ્ઞદંસણસહ્યે ણં, તઓ ગારવા પં૦ તં૦-હદ્દીગારવે ણં રસગારવે
 ણં સાયાગારવે ણં, તઓ વિરાહણા પં૦ તં૦-નાણવિરાહણા દંસણવિરાહણા ચરિત્તવિરાહણા, મિગસિરનકલ્લત્તે તિતારે
 પં૦ પુસ્સનકલ્લત્તે તિતારે પં૦ જેઠ્ઠાનકલ્લત્તે તિતારે પં૦ અભીહનકલ્લત્તે તિતારે પં૦, સવણનકલ્લત્તે તિતારે પં૦
 અસ્સિણિનકલ્લત્તે તિતારે પં૦ ભરણીનકલ્લત્તે તિતારે પં૦, હમીસે ણ રયણપ્પભાણ પુહવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં
 તિન્નિ પલિઓવમાહં ઠિહં પં૦, દોઞ્ણાણં પુહવીણ નેરહયાણં ઉક્કોસેણ તિણિણ સાગરોવમાહં ઠિહં પં૦, તઞ્ણાણં
 પુહવીણ નેરહયાણં જહણેણં તિણિણ સાગરોવમાહં ઠિહં પં૦, અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગહયાણં તિણિણ પલિ-
 ઓવમાહં ઠિહં પં૦, અસંખિજ્જવાસાડયસન્નિપિંચિંદિયતિરિકલ્લજોણિયાણં ઉક્કોસેણ તિણિણ પલિઓવમાહં ઠિહં
 પં૦, અસંખિજ્જવાસાડયસન્નિગઁભવકંતિયમણુસ્સાણં ઉક્કોસેણ તિણિણ પલિઓવમાહં ઠિહં પં૦, સોહમ્મીસા-
 ણેસુ અત્થેગહયાણં તિણિણ પલિઓવમાહં ઠિહં પં૦, સણકુમારમાહિંદેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં તિણિણ સા-
 ગરોવમાહં ઠિહં પં૦, જે દેવા આભંકરં પંભંકરં આભંકરપંભંકરં ચંદં ચંદાવત્તં ચંદપ્પમં ચંદકંતં ચંદવણં ચંદલે-

सं चंदंज्झयं चंदसिंहं चंदकूडं चंदुत्तरवडिंसंगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं
तिणिण सागरोवमाइं ठिई पं० ते णं देवा तिण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससं-
ति वा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं तिहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्झइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे
तिहिं भवग्गहणेहिं सिञ्चिस्संति बुञ्चिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्वाइस्संति सञ्चदुक्खाणमंतं करिस्संति॥ सूत्रम् ३
'तओ' इत्यादि सर्वं सुगमं, नवरमिह दण्डगुप्तिशल्यगौरवविराधनार्थं सूत्राणां पञ्चकं, नक्षत्रार्थं सप्तकं, स्थित्यर्थं
नवकम्, उच्छ्वासार्थं त्रयमिति, तथा दण्ड्यते-चारित्र्यार्थपहारतोऽसारीक्रियते एभिरात्मेति दण्डाः-दुष्प्रयुक्तमनः-
प्रभृतयः मन एव दण्डो मनोदण्डो मनसा वा दुष्प्रयुक्तेनात्मनो दण्डो-दण्डनं मनोदण्डः एवमितिरावपि, तथा गोपनानि गुप्तयः-म-
नःप्रभृतीनामशुभप्रवृत्तिनिरोधनानि शुभप्रवृत्तिकरणानि चेति । तथा तोमरादिशल्यानीव शल्यानि दुःखदायकत्वात् मायादीनि, तत्र
माया-निकृतिः सैव शल्यं मायाशल्यं 'ण'मित्यलङ्कारे एवमितरे अपि नवरं निदानं-देवादिक्रद्धीनां दर्शनश्रवणाभ्यामितो ब्रह्मचर्या-
देरनुष्ठानान्ममैता भूयासुरित्यध्यवसायो मिथ्यादर्शनं-अतत्त्वार्थश्रद्धानमिति । तथा गौरवाणि-अभिमानलोभाभ्यामात्मनोऽशुभभा-
वगुरुत्वानि तानि च संसारचक्रवालपरिभ्रमणहेतुकर्मनिदानानि, तत्र ऋद्ध्या-नरेन्दादिपूज्याचार्यत्वादिलक्षणया गौरवम्, ऋद्धिप्राप्त्य-
भिमानतदप्राप्तिप्रार्थनद्वारेणात्मनोऽशुभभावगौरवमित्यर्थः, एवं रसेन गौरवं रसगौरवं सातया गौरवं सातगौरवं चेति । तथा विराध-
नाः-खण्डनाः, तत्र ज्ञानस्य विराधना ज्ञानप्रत्यनीकतानिह्वादिरूपा एवमितरे अपि, नवरं, दर्शनं-सम्यग्दर्शनं क्षायि-

कादि चारित्रं-सामायिकादीति । तथा असह्यथातवर्षायुषां पञ्चन्द्रियतिर्यग्मनुष्याणां देवकुरूत्तरकुलजन्मनां त्रीणि पत्योपमानीति,
तथा आभङ्गरं ग्रभङ्गरं आभङ्गरप्रभङ्गरं चन्द्रं चन्द्रावर्त्तं चन्द्रप्रभं चन्द्रकान्तं चन्द्रवर्णं चन्द्रलेख्यं चन्द्रध्वजं चन्द्रशृङ्गं चन्द्रसुष्टं च-
न्द्रकूटं चन्द्रोत्तरावतंसकं विमानमित्यादि ॥३॥

चत्तारि कसाया प० तं०—कोहकसाए माणकसाए मायाकसाए लोभकसाए, चत्तारि झाणा प० तं०—अट्टज्झा-
णे रुद्धज्झाणे धम्मज्झाणे सुक्कज्झाणे, चत्तारि विगहाओ प० तं०—इत्थिकहा भत्तकहा रायकहा देशकहा, च-
त्तारि सण्णा प० तं०—आहार० भय० मेहुण० परिग्गहसण्णा चउज्जिहे बन्धे प० तं०—पगइबन्धे ठिइबन्धे अणु-
भावबन्धे पएसबन्धे, चउगाउए जोयणे प०, अणुराहानक्खत्ते चउत्तारे प०, पुब्बासाढानक्खत्ते चउत्तारे प०, उ-
त्तरासाढानक्खत्ते चउत्तारे प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिइं
प० तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चत्तारि सागरोवमाइं ठिइं प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं
चत्तारि पलिओवमाइं ठिइं प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिइं प०, स-
णकुमारमाहिंसेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चत्तारि सागरोवमाइं ठिइं प०, जे देवा किंठिं सुकिंठिं किंठियावत्तं
किंठिप्पभं किंठिजुत्तं किंठिवणं किंठिलेसं किंठिज्झयं किंठिसिंठं किंठिकूडं किंठुत्तरवडिंसं विमाणं दे-
वत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं ठिइं प० ते णं देवा चउण्हज्झमासाणं आणमंति-

वा पाणमंति वा ऊससांत वा नीससंति वा तेसिं देवाणं चउहिं वाससहस्सेहिं आहारहे समुप्पज्जइ, अत्थेगइआ भवसिद्धिया जीवा जे चउहिं भवग्गहणेहिं सिञ्जिस्संति जाव सव्वदुक्खाणं अंतं करिस्संति ॥ सूत्रम् ४ ॥

चतुःस्थानकमपि सुगममेव, नवरं कपायध्यानविकथासज्ज्ञाबन्धयोजनार्थं सूत्राणां षट्कं, नक्षत्रार्थं त्रयं, स्थित्यर्थं षट्कं, शेषं तथैव, अन्तर्मुहूर्त्तं यावच्चित्तस्यैकाग्रता योगनिरोधश्च ध्यानं, तत्रार्त्तं मनोज्ञामनोज्ञेषु वस्तुषु वियोगसंयोगादिनिबन्धनचित्तविक्रवलक्षणं रौद्रं हिंसानृतचौर्यधनसंरक्षणाभिसन्धानलक्षणं धर्म्यमाज्ञादिपदार्थस्वरूपपर्यालोचनैकाग्रता शुक्लं पूर्वगतश्रुतावलम्बनेन मनसोऽत्यन्तस्थिरता योगनिरोधश्चेति, तथा विरुद्धाश्चारित्रं प्रति स्त्र्यादिविषयाः कथा विकथाः, तथा सञ्ज्ञाः—असातवेदनीयमोहनीयकर्मोदयसम्पाद्या आहारभिलाषादिरूपाश्चेतनाविशेषाः, तथा सकषायत्वाज्जीवस्य कर्मणो योग्यानां पुद्गलानां बन्धनं-आदानं बन्धः, तत्र प्रकृतयः कर्मणोऽशा भेदाः ज्ञानावरणीयादयोऽष्टौ तासां बन्धः प्रकृतिबन्धः तथा स्थितिः—तासामेवावस्थानं जघन्यादिभेदभिन्नं तस्या बन्धो—निर्वर्त्तनं स्थितिबन्धः तथा अनुभावो—विपाकस्तीव्रादिभेदो रसस्तस्य बन्धोऽनुभावबन्धः, तथा जीवप्रदेशेषु कर्मप्रदेशानामनन्तानानां प्रतिप्रकृतिप्रतिनियतपरिमाणानां बन्ध —सम्बन्धनं प्रदेशबन्ध इति, तथा कृष्टिसुकृष्ट्यादीनि द्वादशविमानानि पूर्वोक्तविमानानामानुसारवन्तीति ॥ ४ ॥

पंच किरिया प० तं०—काइया अहिगरणिया पाउसिआ पारितावणिआ पाणाइवायकिरिया, पंच महव्वया प० तं०—सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं सव्वाओ अदत्तादाणाओ वेरमणं स-

વ્વાઓ મેહૂળાઓ વેરમણં સન્વાઓ પરિગ્ગહાઓ વેરમણં, પંચ કામગુણા પ૦ તં૦-સદા રૂવા રસા ગંધા ફાસા,
 પંચ આસવદારા પ૦ તં૦-મિચ્છતં અવિરઈ પમાયા કસાયા જોગા, પંચ સંવરદારા પ૦ તં૦-સમ્મતં વિરઈ અપ્પમત્તયા
 અકસાયા અજોગયા, પંચ નિજ્જરટ્ટાણા પ૦ તં૦-પાણાહવાયાઓ વેરમણં મુસાવાયાઓ વેરમણં અદિન્નાદાણાઓ
 વેરમણં મેહૂળાઓ વેરમણં પરિગ્ગહાઓ વેરમણં, પંચ સમિઈઓ પ૦ તં૦-ઈરિયાસમિઈ ભાસાસમિઈ एसणासमिई
 આયાણમંડમત્તનિક્કલેવણાસમિઈ ઉચ્ચારપાસવળલેલસિંઘાણજહ્ણપારિટ્ઠાવાણિયાસમિઈ, પંચ અત્થિકાયા પ૦ તં૦-
 ધમ્મત્થિકાએ અધમ્મત્થિકાએ આગાસત્થિકાએ જીવત્થિકાએ પોગ્ગલત્થિકાએ, રોહિણીનક્કલત્તે પંચતારે પ૦,
 પુણન્નવસુનક્કલત્તે પંચતારે પ૦, હત્થનક્કલત્તે પંચતારે પ૦, વિસાહાનક્કલત્તે પંચતારે પ૦, ધણિટ્ટાનક્કલત્તે પંચ-
 તારે પ૦, ઇમીસે ણં રયણપ્પમાએ પુઢવીએ અત્થેગઈયાણં નેરઈયાણં પંચ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ૦, તચ્ચાએ ણં પુઢ-
 વીએ અત્થેગઈયાણં નેરઈયાણં પંચ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ૦, અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગઈયાણં પંચ પલિઓવ-
 માઈ ઠિઈ પ૦, સૌહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગઈયાણં દેવાણં પંચ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ૦, સણંકુમારમાહિંદેસુ
 કપ્પેસુ અત્થેગઈયાણં દેવાણં પંચ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ૦, જે દેવા વાયં સુવાયં વાયાવત્તં વાયપ્પમં વાયકતં
 વાયવણં વાયલેસં વાયજ્ઞયં વાયસિંઘં વાયકૂઢં વાઉત્તરવહિંસગં સૂરં સુસૂરં સૂરાવત્તં સૂરપ્પમં સૂરકં-
 તં સૂરવણં સૂરલેસં સૂરજ્ઞયં સૂરસિંઘં સૂરકૂઢં સૂરુત્તરવહિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા તેસિ ણં દે-

वाणं उक्कोसेणं पंच सागरोधमाहं ठिई प०, ते णं देवा पंचणहं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं पंचहिं वाससहस्सेहिं आहारडे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे पंचाहिं भवगहणेहिं सिद्धिस्संति जाव अंतं करिस्संति ॥ सूत्रं ५ ॥

पञ्चस्थानकमपि सुगमं, नवरं क्रियामहाव्रतकामगुणाश्रवसंवरनिर्जरास्थानसमित्यस्तिकायार्थं सूत्राणामष्टकं, नक्षत्रार्थं पञ्चकं, स्थित्यर्थं षट्कं, उष्ट्वासाद्यर्थं त्रयमेवेति, तथा क्रियाः--व्यापारविशेषाः तत्र कायेन निर्वृत्ता कायिकी, कायचेष्टेत्यर्थः, अधिक्रियते आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणं तेन निर्वृत्ता आधिकरणीकी--खड्गादिनिर्वर्त्तनादिलक्षणेति, प्रद्वयो-मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी प्राणातिपातक्रिया प्रतीतेति, तथा काम्यन्ते-अभिलष्यन्ते इति कामास्ते च ते गुणाश्च-पुद्गलधर्माः शब्दादय इति कामगुणाः कामस्य वा-मदनस्योद्दीपका गुणाः कामगुणाः-शब्दादय इति, तथा आश्रवद्वाराणि-कर्मोपादानोपाया मिथ्यात्वादीनि संवरस्य--कर्मनुपादानस्य द्वाराणि-उपायाः संवरद्वाराणि-मिथ्यात्वाद्याश्रवद्वारविपरीतानि सम्यक्त्वादीनि, तथा निर्जरा-देशतः कर्मक्षपणा तस्याः स्थानानि-आश्रयाः कारणानीति यावन्निर्जरास्थानानि--प्राणातिपातविरमणादीनि, एतान्येव च सर्वशब्दविशेषितानि महाव्रतानि भवन्ति, तानि च पूर्वसूत्राभिहितानि स्थूलशब्दविशेषितानि अनुव्रतानि भवन्ति, निर्जरास्थानत्वं पुनरेषां साधारणमिति तदिहैषामभिहितं, तथा समितयः-सङ्गताः प्रवृत्तयः, तत्रैर्यासमितिः-गमने सम्यक् सत्त्वपरिहारतः प्रवृत्तिः भाषासमितिः-निरवधवचनप्रवृत्तिः, एयणासमितिः-द्विचत्वारिंशद्वेषवर्जनेन भक्तादिग्रहणे प्रवृत्तिः, आदाने-ग्रहणे भाण्डमात्रयोरुपकरणपरिच्छदस्य निक्षेपणे अवस्थापने समितिः-सुप्रत्युपेक्षितादिसाङ्गत्येन प्रवृत्तिश्चतुर्थी, तथोच्चारस्य-पु-

रीपस्य प्रश्रवणस्य-मूत्रस्य खेलस्य-निष्ठीवनस्य सिंघाणस्य-नासिकाश्लेष्मणो जल्लस्य-देहमलस्य परिष्ठापनायां-परित्यागे समितिः-
स्थण्डिलादिदोषपरिहारतः प्रवृत्तिरिति पञ्चमी, अस्तिकायाः-प्रदेशराशयः धर्मास्तिकायादयो गतिस्थित्यवगाहोपयोगस्पर्शादिलक्षणाः,
स्थितिस्त्रेषु स्थितेरुत्कृष्टादिविभाग एवमनुगन्तव्यः, यदुत-सागरमेगं १ तिय २ सत्त ३ दस ४ सत्तरस ५ तह य वावीसा ६ ।
तेत्तीसं जाव ठिई सत्तसुवि कमेण पुढवीसु ॥ १ ॥ जा पढमाए जेडा सा वीयाए कणिड्डिया भणिया । तरतमजोगो एसो दस वा-
ससहसस रयणाए ॥ २ ॥ तथा-‘दो १ साहि २ सत्त ३ साहिय ४ दस ५ चोदस ६ सत्तेरेव अयराइ । सोहम्मा जा सुक्को तदुवरि
इक्किक्कमारोवे ॥ ३ ॥ फलियं १ अहियं २ दो सार ३ साहिय ४ सत्त ५ दस ६ चउदस ७ (तहय) । सत्तरस ८ सहस्सारे तदुवरि
इक्किक्कमारोवे ॥ ४ ॥”ति, तथा वातं सुवातमित्यादीनि द्वादश वाताभिलापेन विमाननामानि तावन्त्येव सूराभिलापेनेति ॥ ५ ॥
छ लेसाओ पणत्ता तंजहा-कणहलेसा नीललेसा काउलेसा तेउलेसा पम्हलेसा सुक्कलेसा, छ जीवनिकाया
प० तं०-पुढवीकाए आऊकाए तेउकाए वाउकाए वणस्सइकाए तसकाए, छन्विहे बाहिरे तवोकम्मे प० तं०-अ-
णसणे ऊणोयरिया वित्तीसंखेवो रसपरिच्चाओ कायकिलेसो संलीणया, छन्विहे अडिंभतरे तवोकम्मे प० तं०
-पायच्छित्तं विणओ वेयावच्चं सज्झाओ झाणं उस्सग्गो, छ छाउमत्थिया समुग्घाया प० तं०-वेयणाससु-

१ सागरोपममेक त्रीणि सप्त दश च सप्तदश तथा च द्वाविंशति । त्रयस्त्रिंशत् यावत् स्थिति सप्तस्वपि क्रमेण पृथ्वीषु ॥९॥ या प्रथमाया ज्येष्ठा सा अत्रेतनाया
जघन्या भणिता । तरतमयोग एष दश वर्षसहस्राणि रत्नप्रभायाम् ॥२॥ द्वे साधिके सप्त साधिकानि दश चतुर्दश सप्तदशैव अतराणि । सौधर्मात् यावत्
शुक्र तदुपर्येकैकमारोपयेत् ॥२॥ पल्यं अधिक द्वे सागरोपमे साधिके सप्त दश चतुर्दश । सप्तदश सहस्रारे तदुपर्येकैकमारोपयेत् ॥४॥

ग्धाए कसायसमुग्धाए मारणंतिअसमुग्धाए वेउबियसमुग्धाए आहारसमुग्धाए, छन्निवहे अत्थुग्गहे
 प० तं०-सोइंदियअत्थुग्गहे चक्खुइंदियअत्थुग्गहे घाणिंदिअत्थुग्गहे जिंभिदियअत्थुग्गहे फासिंदियअत्थु-
 ग्गहे नोइंदियअत्थुग्गहे, कत्तियानक्खत्ते छतारे प० असिलेसानक्खत्ते छतारे प०, ईमीसे णं रयणप्पभाए
 पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छ पलिओवमाइं ठिई प०, तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छ
 सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं छ पलिओवमाइं ठिई प० सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
 अत्थेगइयाणं देवाणं छ पलिओवमाइं ठिई प०, सणंकुमारमाहिंदेसु अत्थेगइयाणं देवाणं छ सागरोवमाइं ठिई
 प० जे देवा सयंसुं सयंभूरमणं घोसं सुघोसं महाघोसं किट्ठिघोसं वीरं सुवीरं वीरगतं विरसेणियं वीरावत्तं
 वीरप्पभं वीरकंतं वीरवणं वीरलेसं वीरज्झयं वीरसिं वीरसिद्धं वीरकूडं वीरुत्तरवडिंसां विमाणं देवत्ताए
 उववण्णा तेसिं णं देवाणं उक्कोसेणं छ सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा छण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा
 पाणमंति वा उससंति वा नीससंति वा तेसिं णं देवाणं छहिं वाससहस्सेहिं आहारुडे समुप्पज्झइ,
 संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे छहिं भवगहणेहिं सिज्झिस्संति जाव सवदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं ६ ॥
 षट्स्थानकमथ, तच्च सुबोधं, नवरमिह लेख्या १ जीवनिक्काय २ बाह्या ३ऽऽभ्यन्तरतपः ४ समुद्घाता ५ऽवग्रहार्थानि सूत्राणि षट्,

नक्षत्रार्थे द्वे, स्थित्यर्थानि षट्, उद्ध्वासाद्यर्थं त्रयमेवेति, तत्र लेख्यानां स्वरूपमिदं—कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः। स्फटिकस्येव तत्रायं, लेख्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥' इति, तथा बाह्यतपः—बाह्यशरीरस्य परिशोपणेन कर्मक्षपणेहेतुत्वादिति, आभ्यन्तरं—चित्तनिरोधप्राधान्येन कर्मक्षपणेहेतुत्वादिति, तथा छद्मस्थ—अकेवली तत्र भवा छात्रस्थिका तत्र सम् एकीभावेनोत्—प्राबल्येन च घातानि—निर्जरणानि समुद्घाताः, वेदनादिपरिणतो हि जीवो बहून् वेदनीयादिकर्मप्रदेशान् कालान्तरानुभवयोग्यानुदीरणाकरणेनाकृत्योदये प्रक्षिप्यानुभूय निर्जरयति, आत्मप्रदेशैः संश्लिष्टान् शातयतीत्यर्थः, ते चेह वेदनादिभेदेन पङ्क्ताः, तत्र वेदनासमुद्घातोऽसद्वैद्यकर्माश्रयः कषायसमुद्घातः कषायाख्यचारित्रमोहनीयकर्माश्रयः मारणान्तिकसमुद्घातोऽन्तर्मुहूर्तेशोपायुष्ककर्माश्रयो वैकुर्विकतैजसाहारकसमुद्घाता शरीरनामकर्माश्रयाः, तत्र वेदनासमुद्घातसमुद्धत आत्मा वेदनीयकर्मपुद्गलशाटनं करोति कषायसमुद्घातसमुद्धतः कषायपुद्गलशातं मारणान्तिकसमुद्घातसमुद्धत आयुः कर्मपुद्गलघातं वैकुर्विकसमुद्घातसमुद्धतस्तु जीवप्रदेशान् शरीराद्वहिर्निष्काश्य शरीरिवष्कम्बबाहल्यमात्रमायामतश्च सङ्ख्ययानि योजनानि दण्डं निमृजति निमृज्य च यथास्थूलान् वैक्रियशरीरनामकर्मपुद्गलान् प्राग्बद्धान् शातयति, एवं तैजसाहारकसमुद्घातावपि व्याख्येयविति, तथा अर्थस्य—सामान्यानिर्देश्यस्वरूपस्य शब्दादेः 'अवे'ति प्रथमं व्यञ्जनावग्रहानन्तरं ग्रहणं—परिच्छेदनमर्थावग्रहः, स चैकसामयिको नैश्चयिको व्यावहारिकस्त्वसङ्ख्येयसामायिकः, स च षोडाश्रोत्रादिभिरिन्द्रियैर्नोइन्द्रियेण च मनसा जन्यमानत्वादिति, स्थितिस्त्रे स्वयम्भवादीनि विंशतिर्विमानानीति ॥ ६ ॥ अथ सप्तमं स्था-

नकं विव्रियते ।

सत्त भयट्टाणा प० तं०-इहलोगभए परलोगभए आदाणभए अकम्हाभए आजीवभए मरणभए असिलोग-
भए, सत्त समुग्घाया प० तं०-वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए वेडव्वियसमुग्घाए-
तेयसमुग्घाए आहारसमुग्घाए केवलिसमुग्घाए, समणे भगवं महावीरं सत्त रयणीओ उड्डं उच्चत्तेणं हो-
त्था, इहेव जंबुदीवे दीवे सत्त वासहरपव्वया प० तं०-बुल्लहिमवंते महाहिमवंते निसंढे नीलवंते रुप्पी सि-
हरी मन्दरे, इहेव जम्बुदीवे दीवे सत्त वासा प० तं०-भरहे हेमवंते हरिवासे महाविदेहे रम्मए एरणवए
एरवए, खीणमोहेणं भगवया मोहणिज्जवज्जाओ सत्त कम्मपयडीओ वेए(ज्ज)इ, महानक्खत्ते सत्ततारे प०,
कात्तिआइआ सत्त नक्खत्ता पुव्वदारिआ प० [पाठा० अभियाइया सत्त नक्खत्ता], महाइया सत्त नक्ख-
त्ता दाहिणदारिआ प० अणुराहाइआ सत्त नक्खत्ता अवरदारिआ प० धणिंढाइया सत्त नक्खत्ता उत्तरदा-
रिआ प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई प०, तच्चाए णं
पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई प०, चउत्थीए णं पुढवीए नेरइयाणं जहण्णेणं सत्त साग-
रोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पे-
सु अत्थेगइयाणं देवाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई प०, सणकुमारे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं उक्कोसेणं सत्त सा-

गरोवमाइं ठिई प०, माहिंदे कप्ये देवाणं उक्कोसेणं साइरेगाइं सत्त सागरोवमाइं ठिई प०, बंभलोए कप्ये अत्थेगइयाणं देवाणं सत्त साहिया सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा समं समप्पभं महापभं पभासं भासुरं विमलं कंचणकूडं सणकुमारवडिसं विमाणं देवत्ताए उववणा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई ते णं देवा सत्तण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं सत्त-
हिं वाससहस्सेहिं आहारुदे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे णं सत्तहिं भवग्गहणेहिं सिद्धि-
संति बुद्धिस्संति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रम् ७ ॥

तच्च कण्ठं, नवरमिह भयसमुद्घातमहावीरवर्षधरवर्षक्षीणमोहार्थानि च सूत्राणि षट् नक्षत्रार्थानि नव उच्छ्वासाद्यर्थानि त्रीण्येवेति, तत्रेहलोकभयं यत्सजातीयात् परलोकभयं यद्विजातीयात् आदानभयं यद् द्रव्यमाश्रित्य जायते अकस्माद्भयं बाह्यानिमित्त-
निरपेक्षं स्वविकल्पाज्जातं शेषाणि प्रतीतानि, नवरमश्लोकः—अकीचिरिति, समुद्घाताः प्राणवत्, नवरं केवलिसमुद्घातो वेदनीयनामगो-
त्राश्रय इति, तथा रत्निः—वितत इङ्गलिहस्त इति, ऊर्ध्वोच्चित्वेन न तिर्यगुच्चित्वेनेति 'होत्था' वभूवेति, तथा अभिजिदादीनि सप्त नक्षत्रा-
णि पूर्वद्वारिकाणि—पूर्वदिशि येषु गच्छतः शुभं भवति, एवमश्विन्यादीनि दक्षिणद्वारिकाणि पुष्यादीन्यपरद्वारिकाणि स्वात्यादीन्युत्तर-
द्वारिकाणीति सिद्धान्तमतमिह तु मतान्तरमाश्रित्य कृत्तिकादीनि सप्त सप्त पूर्वद्वारिकादीनि भणितानि, चन्द्रग्रज्ज्ञप्तौ तु बहुतराणि म-
तानि दर्शितानीहार्थ इति, स्थितिस्त्वत्रे सामादीन्यष्टौ विमाननामानीति ॥ ७ ॥

अट्ट मयट्ठाणा प० तं०—जातिमए कुलमए बलमए रुवमए तवमए सुयमए लाभमए इस्सरियमए, अट्ट

पवयणमायाओ प० तं०--ईरियासामिई भासासामिई एसणासामिई आयाणभंडमत्तनिकखेवणासामिई उच्चार-
पासवणखेलजल्लसिंघाणपापरिद्धावणियासामिई मणगुत्ती वयगुत्ती कायगुत्ती, वाणमंतराणं देवाणं चेइयरुक्खा
अट्ट जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं प०, जंबू णं सुदंसणा अट्ट जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं प०, कूडसामली णं गरु-
लावासे अट्ट जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं प०, जंबुदीवस्स णं जगई अट्ट जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं प०, अट्टसाम-
इए केवलिसमुग्घाए प० तं०--पढमे समए दंडं करेइ वीए समए कवाडं करेइ तइए समए मंथं करेइ चउत्थे
समए मंथंतराइं पूरेइ पंचमे समए मंथंतराइं पडिसाहरइ छट्ठे समए मंथं पडिसाहरइ सत्तमे समए कवाडं
पडिसाहरइ अट्टमे समए दंडं पडिसाहरइ तत्तो पच्छा सरीरत्थे भवइ, पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणिअ-
स्स अट्ट गणा अट्ट गणहरा होत्था, तं- सुभे य सुभघोसे य, वसिट्ठे बंभयारि य । सोमे सिरिधरे चेव, वीर-
भइ जसे इय ॥ १ ॥ अट्ट नक्खत्ता चंदेणं सद्धिं पमइं जोगं जोएंति, तं०--कत्तिया १ रोहिणी २ पुणव्वसू
३ महा ४ चित्ता ५ विसाहा ६ अणुराहा ७ जेह्वा ८, इमीसे णं रणप्पहाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं
अट्ट पलिओवमाइं ठिई प०, चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ट सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकु-
माराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ट पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मभीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ट
पलिओवमाइं ठिई प०, बंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ट सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा अच्चि १
अच्चिमालिं २ वइरोयणं ३ पभंकरं ४ चंदाभं ५ सूरभं ६ सुपइह्वाभं ७ अग्निह्वाभं ८ रिह्वाभं ९ अरुणाभं

१० अरुणुत्तरवर्डिसंगं ११ विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवागं उक्कोसेणं अट्ठ सागरोवमाइं ठिई प० ते णं देवा अट्ठण्हं अट्ठमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं अट्ठहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे अट्ठहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति जाव अंतं करिस्संति ॥ सूत्रम् ८ ॥

अथाष्टमस्थानकं व्याख्यायते, सुगमं चैतत्, नवरमिह मदस्थानप्रवचनमातृचैत्यवृक्षजम्बूशालमलीजगतीकेवलिसमुद्धातगणधरनक्षत्रार्थानि सूत्राणि नव स्थित्यर्थानि षट् उच्छ्वासाद्यर्थानि त्रीणीति, तत्र मदस्य-अभिमानस्य स्थानानि-आश्रयाः मदस्थानानि-जात्यादीनि, तान्येव मदग्रधानतया दर्शयन्नाह-‘जाइमए’ इत्यादि, जाल्या मदो जातिमद एवमन्यान्यपि, अथवा मदस्य स्थानानि-भेदाः मदस्थानानि, तान्येवाह-‘जाइमए’ इत्यादि, शेषं तैथेव, तथा प्रवचनस्य-द्वादशाङ्गस्य तदाधारस्य वा सङ्घस्य मातर इव-जनन्य इव प्रवचनमातरः-ईर्यासमित्यादयो, द्वादशाङ्गं हि ता आश्रित्य साक्षात्प्रसङ्गतो वा प्रवर्तते, भवति च यतो यत्प्रवर्तते तस्य तदाश्रित्य मातृकल्पनेति, सङ्घपक्षे तु यथा शिशुमार्तरममुञ्चनात्मलाभं लभते एवं सङ्घस्ताममुञ्चन् सङ्घत्वं लभते नान्यथेतीर्यासमित्यादीनां प्रवचनमातृतेति, तथा व्यन्तरदेवानां चैत्यवृक्षाः तन्नगरेषु सुधर्मादिसभानामग्रतो मणिपीठिकानामुपरि सर्वरत्नमया छत्रचामरध्वजादिभिरलङ्कृता भवन्ति, ते चैवं श्लोकाभ्यामवगन्तव्याः-‘कलंघो उ पिसायाणं, बडो जम्खाण चेइयं । तुलसी भूयाणं भवे, रक्ख साणं तु कंडओ ॥ १ ॥ असो गो किण्णराणं च, किंपुरिसाण य चंपओ । नागरुक्खो भुयंगाणं, गंधव्याण य तुंबुरू ॥ २ ॥’ इति, तथा ‘जम्बु’ इति उत्तरकुरुषु जम्बूवृक्षः पृथिवीपरिणामः सुदर्शनेति तन्नाम, एवं कूटशालमली वृक्षविशेषः, एष देवकुरुषु गरुडजातीयस्य

वेणुदेवाभिधानस्य देवस्यावास इति, जगती जम्बूद्वीपनगरस्य ग्राकारकल्पा पालीति, तथा पार्श्वस्यार्हतः—त्रयोविंशतितमतीर्थकरस्य ‘पुर-
रिसादाणीयस्स’ति पुरुषाणां मध्ये आदानीयः—आदेयः पुरुषादानीयस्तस्याष्टौ गणाः—समानवाचनाक्रियाः साधुसमुदायाः अष्टौ गणधराः
—तन्नामकाः सूरयः, इदं चैतत्प्रमाणं स्थानाङ्गे पर्युषणाकल्पे च श्रूयते, केवलमावश्यके अन्यथा, तत्र ह्युक्तम्—‘दस नवगं गणाण मा-
णं जिणिंदाणं’ति, कोऽर्थः ?—पार्श्वस्य दश गणाः गणधराश्च, तदिह द्वयोरल्पायुष्कत्वादिना कारणेनाविवक्षाऽनुगन्तव्येति, ‘सुमे’ इत्या-
दि श्लोकः, तथा अष्टौ नक्षत्राणि चन्द्रेण सार्धं प्रमई—चन्द्र (:) मध्येन तेषां गच्छतीत्येवंलक्षणं योगं—सम्बन्धं योजयन्ति—कुर्वन्ति,
अत्रार्थेऽभिहितं लोकश्रियां—“पुणव्वसु रोहिणी चित्ता मह जेट्टपुराह कित्ति य विसाहा । चंदस्स उभयजोग”न्ति, यानि च दक्षिणोत्त-
रयोगीनि तानि प्रमईयोगीन्यपि कदाचिद्भवन्ति, यतो लोकश्रीटीकाकृतोक्तम्—“एतानि नक्षत्राण्युभययोगीनि चन्द्रस्योत्तरेण दक्षिणेन
च युज्यन्ते, कदाचिच्चन्द्रेण भेदमप्युपयान्ती”ति, तथाच्चिरादीन्येकादश विमाननामानीति ॥ ८ ॥

नव बंभचेरगुत्तीओ प० तं०—नो इत्थीपसुपंडगसंसत्ताणि सिज्जासणाणि सेवित्ता भवइ ? नो इत्थीणं
कहं कहित्ता भवइ २ नो इत्थीणं गणाइं सेवित्ता भवइ ३ नो इत्थीणं इंदियाणि मणोहराइं मणोरमाइं आलो-
इत्ता निज्झाइत्ता भवइ ४ नो पणीयरसभोई ५ नो पाणभोयणस्स अहमायाए आहारइत्ता ६ नो इत्थीणं
पुव्वरयाइं पुव्वकीलिआइं समरइत्ता भवइ, नो सद्दाणुवाई नो गन्धाणुवाई नो रसाणुवाई नो
फासाणुवाई नो सिलोगाणुवाई ८ नो सायासोक्खपडिबद्धे यावि भवइ ९ नव बंभचेरअगुत्तीओ प० तं०—
इत्थीपसुपंडगसंसत्ताणं सिज्जासणाणं सेवणया जाव सायासुक्खपडिबद्धे यावि भवइ, नव बंभचेरा प० तं०—

सथपरिण्णा लोणविजयो सीओसणिज्ज सम्मत्तं । आवंति धुत विमोहायिणं उवहाणसुयं महपरिण्णा ॥१॥
पासे णं अरहा पुरिसादाणीए नव रयणीओ उद्धं उच्चत्तेणं होत्था, अभीजीनक्खत्ते साइरेणे नव सुहुत्ते चन्दे-
णं सद्धिं जोगं जोएइ, अभीजियाइया नव नक्खत्ता चंदस्स उत्तरेणं जोगं जोएति तं-अभीजि सवणो जाव
भरणी, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ नव जोयणसए उद्धं आवाहाए उ-
वरिल्ले तारारूवे चारं चरइ, जंबूद्वीवे णं दीवे नवजोयणिया मच्छा पविसिंसु बा ३, विजयस्स णं दारस्स एगमे-
गाए बाहाए नव नव भोमा प०, वाणमंतराणं देवाणं सभाओ सुहम्माओ नव जोयणाइं उद्धं उच्चत्तेणं प०,
दंसणावरणिज्जस्स णं कम्मस्स नव उत्तरपगडीओ प० तं०—निद्दा पयला निद्धानिद्दा पयलापयला थीणद्धी
चक्खुदंसणावरणे अचक्खुदंसणावरणे ओहिदंसणावरणे केवलदंसणावरणे, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए
अत्थेगइयाणं नेरइयाणं नव पलिओवमाइं ठिई प०, चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं नव सागरोव-
माइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं नव पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थे-
गइयाणं देवाणं नव पलिओवमाइं ठिई प०, बंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं नव सागरोवमाइं ठिई प०,
जे देवा पम्हं सुपम्हं पम्हावत्तं पम्हप्पभं पम्हकत्तं पम्हवणं पम्हलेसं पम्हज्झयं पम्हसिंहं प-
म्हकूढं पम्हुत्तरवडिंसणं सुज्जं सुसुज्जं सुजावित्तं सुज्जकत्तं सुज्जवणं सुज्जलेसं सुज्जज्झयं सुज्जसिंहं
सुज्जसिंहं सुज्जकूढं सुज्जुत्तरवडिंसणं (रुइल्लं) रुइल्लावत्तं रुइल्लप्पभं रुइल्लकत्तं रुइल्लवणं रुइल्लेसं रुइल्ल-

जङ्घयं रुइल्लसिङ्गं रुइल्लकूडं रुइल्लत्तरवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं नव सागरोवमाइं ठिईं प०, ते णं देवा नवण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा तेसि णं देवाणं नवहिं वाससहस्सेहिं आहारडे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवासिद्धिया जीवा जे नवहिं भवग्ग- हणेहिं सिज्झिस्संति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं ९ ॥

अथ नवमस्थानकं सुखावबोधं, नवरमिह ब्रह्मगुप्ति १ तदगुप्ति २ ब्रह्मचर्याध्ययन ३ पाश्वार्थं ४ सूत्राणां चतुष्टयं ज्योतिष्कार्थं त्र- यं मत्स्य १ भौम २ सभा ३ दर्शनावरणार्थं ४ चतुष्टयं स्थित्याद्यर्थानि तथैव, तत्र ब्रह्मचर्यगुप्तयो मैथुनविरतिपरिरक्षणोपायाः नो स्त्री- पशुपण्डकैः संसक्तानि-सङ्कीर्णानि शय्यासाननि-शयनीयविष्टराणि वसत्यासनानि वा सेवयिता भवतीत्येका १ नो स्त्रीणां कथाः कथ- यिता भवतीति द्वितीया २ नो स्त्रीगणान्-स्त्रीसमुदायान् सेवयिता-उपासयिता भवतीति तृतीया ३ नो स्त्रीणामिन्द्रियाणि-नयननाशा- वंशादीनि मनोहराणि आक्षेपकरत्वात् मनोरमाणि रम्यतयाऽऽलोकरयिता-द्रष्टा निध्याता-तदेकाग्रचित्ततया द्रष्टैव भवतीति चतुर्थी ४ नो प्रणीतरसभोजी-गलत्स्नेहरसविन्दुकस्य भोजनस्य भोजको भवतीति पञ्चमी ५ नो पानभोजनस्यातिमात्रम्-अतिप्रमाणं यथा भवत्ये- वमाहारकः सदा भवतीति षष्ठी ६ नो पूर्वतं-पूर्वक्रीडितमनुसर्त्ता भवति रतं-मैथुनं क्रीडितं-स्त्रीभिः सह तदन्या क्रीडेति सप्तमी, ७ नो शब्दानुपाती नो रूपानुपाती नो गन्धानुपाती नो स्पर्शानुपाती नो श्लोकानुपाती कामोद्दीपकान् शब्दादीना- त्मनो वर्णवादं च नानुपतति-नानुसरतीत्यर्थः इत्यष्टमी ८ नो सातसौख्यप्रतिबद्धश्चापि भवति सातात्-सातवेदनीयादुदयप्राप्ताद्य- त्सौख्यं तत्तथा, अनेन च प्रथमसुखस्य व्युदास इति नवमी ९, इदं च व्याख्यानं वाचनाद्वयानुसारेण कृतं, प्रत्येकवाचनयोरेववि-

धस्रन्नभवादिति, तथा कुशलानुष्ठानं ब्रह्मचर्यं तत्प्रतिपादकान्यध्ययनानि ब्रह्मचर्याणि तानि चाचाराङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धप्रतिबद्धानीति, तथा अभिजिन्नक्षत्रं साधिकान्नव मुहूर्त्तांश्चन्द्रेण सार्द्धं योगं-सम्बन्धं योजयति-करोति, सातिरेकत्वं च तेषां चतुर्विंशत्या मुहूर्त्तस्य द्विषष्टिभागानां षट्षष्ट्या च द्विषष्टिभागस्य सप्तषष्टिभागानामिति, तथा अभिजिदादीनि नव नक्षत्राणि चन्द्रस्योत्तरेण योगं योजयन्ति, उत्तरस्यां दिशि स्थितानि दक्षिणाशास्थितचन्द्रेण सह योगमनुभवन्तीति भावः । 'बहुसमरमणिज्जाओ' इति अत्यन्तसमोबहुसमोऽत एव रमणीयो-रम्यस्तस्माद्भूमिभागान्न पर्वतापेक्षया नापि श्वआपेक्षयेति भावः, रुचकापेक्षयेति तात्पर्यम्, 'आवाहाए'ति अन्तरे कृत्वेति शेषः 'उवरिल्ले'ति उपरितनं तारारूपं-तारकजातीयं चारं-अभ्रं चरति-करोति, 'नवजोयणिय'ति नवयोजनायामा एव प्रविशन्ति, लवणसमुद्रे यद्यपि पञ्चयोजनशतिका मत्स्याः सम्भवन्ति तथापि नदीमुखेषु जगतीरन्त्रौचित्येनैतावतामेव प्रवेश इति, लोकानुभावो वाऽयमिति, विजयद्वारस्य-जम्बूद्वीपसम्बन्धिनः पूर्वदिग्व्यवस्थितस्य 'एगमेगाए'ति एकैकस्यां 'वाहाए, चि वा-हौ पार्श्वे भौमानि-नगराणीत्येके विशिष्टस्थानानीत्यन्ये, तथा व्यन्तराणां सभा सुधर्मा नव योजनानि ऊर्ध्वमुच्चत्वेन तथा पक्ष्मादीनि द्वादश सूर्यादीन्यपि द्वादशैव रुचिरादीन्येकादश विमाननामानीति ॥ ९ ॥

दसविहे समणधम्मं प० तं०-खंती १ सुत्ती २ अज्जवे ३ मद्दवे ४ लाघवे ५ सच्चे ६ संजमे ७ तवे ८ चियाए ९ बंभच्चेरवासे १०, दस चित्तसमाहिट्टाणा प० तं०-धम्मचिंता वा से असमुप्पण्णपुब्बा समुप्पज्जिज्जा सब्बं धम्मं जाणित्तए १ सुमिणदंसणे वा से असमुप्पण्णपुब्बे समुप्पज्जिज्जा अहातच्चं सुमिणं पासित्तए २ स-ण्णिनाणे वा से असमुप्पण्णपुब्बे समुप्पज्जिज्जा पुब्बभवे सुमरितए ३ देवदंसणे वा से असमुप्पण्णपुब्बे समुप्प-

ज्जिज्ञा दिव्वं देविद्धिं दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवाणुभावं पासित्तए ४ ओहिनाणे वा से असमुप्पण्णपुब्बे समु-
प्पज्जिज्ञा ओहिणा लोगं जाणित्तए ५ ओहिदंसणे वा से असमुप्पण्णपुब्बे समुप्पज्जिज्ञा ओहिणा लोगं पासि-
त्तए ६ मणपज्जवनाणे वा से असमुप्पण्णपुब्बे समुप्पज्जिज्ञा जाव मणोगए भावे जाणित्तए ७ केवलनाणे
वा से असमुप्पण्णपुब्बे समुप्पज्जिज्ञा केवलं लोगं जाणित्तए ८ केवलदंसणे वा से असमुप्पण्णपुब्बे समुप-
ज्जिज्ञा केवलं लोयं पासित्तए ९ केवलमरणं वा मरिज्ञा सव्वदुक्खप्पहीणाए १०, मंदरे णं पव्वए मूले दस-
जोयणसहस्साइं विक्खंभेगं पं०, अरिहा णं अरिट्ठनेमी दस धणूइं उद्धं उच्चत्तेणं होत्था, कणहे णं वासुदेवे
दस धणूइं उद्धं उच्चत्तेणं होत्था, रामे णं बलदेवे दस धणूइं उद्धं उच्चत्तेणं होत्था, दस नक्खत्ता नाणबुद्धिकरा
प० तं०--मिगसिर अद्दा पुस्सो तिणिण अ पुब्बा य मूलमस्सेसा । हत्थो चित्तोय तद्दा दस बुद्धिकराइं
नाणस्स ॥ १ ॥ अकम्मभूमियाणं मणुआणं दसविहा रुक्खा उवभोगत्ताए उवत्थिया प० तं०--मत्तंगया
य भिंगा तुडिअंगा दीवजोइ ६ चित्तंगा चित्तरसा ७ मणिअंगा ८ जेहागारा ९ अनिगिणा य ॥१॥ इमीसे
णं रयप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं जहण्णेणं दस वाससहस्साइं ठिई प०, इमीसे णं रयणप्पभाए
पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दस पलिओवमाइं ठिई प०, चउत्थीए पुढवीए दस निरयावाससयसहस्साइ प०,
चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं ठिई पं, पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं
जहण्णेणं दस सागरोवमाइं ठिई प० असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं जहण्णेणं दस वाइसहस्साइं ठिई प०,

असुरिदवज्जाणं भोमिज्जाणं देवाणं अत्थेगइयाणं जहण्णेणं दस वाससहस्साइं ठिई प, असुरकुसाराणं देवाणं
 अत्थेगइयाणं दस पलिओवमाइं ठिई प०, वायरवणस्सइकाइए णं उक्कोसेणं दस वाससहस्साइं ठिई प०,
 वाणमंतराणं देवाणं अत्थेगइयाणं जहण्णेणं दस वाससहस्साइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइ-
 याणं देवाणं दस पलिओवमाइं ठिई प०, बंभलोए कप्पे देवाणं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं ठिई प०, लांतए
 कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं जहण्णेणं दस सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा घोसं सुघोसं महाघोसं नंदिघोसं
 सुसरं मणोरमं रम्मणं रमणिज्जं मंगलावत्तं बंभलोएवडिंसणं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेस्सि णं देवाणं
 उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा दसगहं अद्भमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति
 वा नीससंति वा तेस्सि णं देवाणं दसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा
 जे दसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति सुचिस्संति परिनिब्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति
 ॥ सूत्रं १० ॥

दशमं स्थानकं सुबोधमेव तथापि किञ्चिद्विचिंत्यते, इह पञ्चविंशतिः सूत्राणि, तत्र लाघवं द्रव्यतोऽल्पोपधिता भावतो गौरवत्यागः
 त्यागः सर्वसद्धानां संविन्नमनोज्ञसाधुदानं वा ब्रह्मचर्येण वसनम्-अवस्थानं ब्रह्मचर्यवास इति, तथा चित्तस्थ-मनसः समाधिः-समा-
 धानं प्रशान्तता तस्य स्थानानि-आश्रया भेदा वा चित्तसमाधित्थानानि, तत्र धर्मा-जीवादिद्रव्याणामुपयोगोत्पादादयः स्वभावास्ते-
 पां चिन्ता-अनुप्रेक्षा धर्मस्य वा-श्रुतचारित्रात्मकस्य सर्वज्ञभाषितस्य हरिहरादिनिगदितधर्मेभ्यः प्रधानोऽयमित्येवं चिन्ता धर्मचिन्ता,

वाशब्दो वक्ष्यमाणसमाधिस्थानान्तरापेक्षया विकल्पार्थः, 'स' इति यः कल्याणभागी तस्य साधोरसमुत्पन्नपूर्वा-पूर्वसिन्ननादौ अतीते कालेऽनुपजाता तदुत्पादे ह्यपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तन्ते कल्याणस्यावश्यंभावात् समुत्पद्येत-जायेत सः, किंप्रयोजनाय चेयमत आह-सर्व-नि-रवशेषं धर्म-जीवादिद्रव्यस्वभावमुपयोगोत्पादादिकं श्रुतादिरूपं वा 'जाणित्तए' ज्ञपरिज्ञया ज्ञातुं ज्ञात्वा च प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहर-णीयकर्म परिहर्तुम्, इदमुक्तं भवति-धर्मचिन्ता धर्मज्ञानकारणभूता जायत इति, इयं च समाधेरुक्तलक्षणस्य स्थानमुक्तलक्षणमेव भ-वतीति प्रथमं, तथा स्वप्नस्य-निद्रावशविकल्पज्ञानस्य दर्शनं-संवेदनं स्वप्नदर्शनं तद्वा कल्याणभासिसूचकमसमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्यते, तद् यथा भगवतो महावीरस्यास्थिकग्रामे शूलपाणियक्षकृतोपसर्गावसाने, किं प्रयोजनं चेदं ? इत्याह-'अहातच्चं सुमिणं पासित्तए' त्ति य-था-येन प्रकारेण तथ्यः-सत्यो यथा तथ्यः सर्वथा निर्व्यभिचार इत्यर्थः तं स्वप्नं-स्वप्नफलमुपचारात् द्रष्टुं-ज्ञातुम्, अवश्यंभाविनो मुक्त्यादेः शुभस्वप्नफलस्य दर्शननाय साधोः स्वप्नदर्शनमुपजायत इति भावः, क्वचित् 'सुजाणं' ति पाठः, तत्रावितथमवश्यंभावि सुयानं-सुगतिं द्रष्टुं-ज्ञातुं सुज्ञानं वा भाविशुभार्थपरिच्छेदं संवेदितुमिति, कल्याणसूचकावितथस्वप्नदर्शनाच्च भवति चित्तसमाधिरिति चित्तस-माधिस्थानमिदं द्वितीयं, तथा सञ्ज्ञानं सञ्ज्ञा सा च यद्यपि हेतुवाददृष्टिवाददीर्घकालिकोपदेशभेदेन क्रमेण विकलेन्द्रियसम्यग्दृष्टिसम-नस्कसम्बन्धित्वात्त्रिधा भवति तथापीह दीर्घकालिकोपदेशसञ्ज्ञा ग्राह्येति, सा यस्यास्ति स सञ्ज्ञी-समनस्कस्तस्य ज्ञानं सञ्ज्ञिज्ञानं, तच्चेहाधिकृतसूत्रान्यथानुपपत्तेर्जातिसरणमेव, तद्वा 'से' तस्यासमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, कसौ प्रयोजनाय ? इत्याह-'पुव्वभवे सुमारित्त-ए' त्ति पूर्वभवान् सार्त्तु, स्मृतपूर्वभवस्य च संवेगात्समाधिरुत्पद्यते इति समाधिस्थानमेतत् तृतीयमिति, तथा देवदर्शनं वा 'से' तस्या-समुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्यते, देवा हि तस्य गुणित्वाद्दर्शनं ददति, किं फलं ? इत्याह-दिव्यां देवर्द्धि-प्रधानपरिवारादिरूपां दिव्यां देवद्यु-

ति-विशिष्टां शरीराभरणादिदीप्तिं दिव्यं देवानुभावं-उत्तमवैक्रियकरणादिप्रभावं द्रष्टुम्, एतद्दर्शनायेत्यर्थः, देवदर्शनाच्चागमार्थेषु श्रद्धा-
 नदाढ्यं धर्मं बहुमानश्च भवतीति ततश्चित्तसमाधिरिति देवदर्शनं चित्तसमाधित्थानमिति चतुर्थं, तथा अत्राधिज्ञानं वा 'से' तस्यासमुत्प-
 न्नपूर्वं समुत्पद्येत, किमर्थं इत्याह-अत्राधिना-मर्यादया नियतद्रव्यक्षेत्रकालभावरूपेण लोकं ज्ञातुं लोकज्ञानायेत्यर्थः, भवति च विशिष्ट-
 ज्ञानाच्चित्तसमाधिरिति पञ्चमं तदिति, एवमवधिदर्शनसूत्रमपीति षष्ठं, तथा मनःपर्यवज्ञानं वा 'से' तस्यासमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, कि-
 मर्थं अत आह-'मणोगते भावे जाणित्तए' अर्द्धतृतीयद्वीपसमुद्रेषु सञ्जिज्ञानां पञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तकानां मनोगतान् भावान् ज्ञातुम्, ए-
 तद्ज्ञानायेत्यर्थ इति सप्तमं, तथा केवलज्ञानं वा 'से' तस्यासमुत्पन्नपूर्वं समुत्पद्येत, केवलः-परिपूर्णः लोकयते-दृश्यते केवलालोकेने-
 ति लोको-लोकालोकस्वरूपं वस्तु तद् ज्ञातुं केवलज्ञानस्य च समाधिभेदत्वा[च्चित्तसमाधिभेदत्वा]च्चित्तसमाधित्थानता, इह चामनस्क-
 तया केवलानाश्चित्तं चैतन्यमवसेयमित्यष्टमं, एवं केवलदर्शनसूत्रं नवरं द्रष्टुमिति विशेष इति नवमं, तथा केवलमरणं वा त्रियेत-कुर्यात्
 इत्यर्थः, किमर्थं अत आह-'सर्वदुःखप्रहाणाय'ति, इदं तु केवलमरणं सर्वोत्तमसमाधिस्थानमेवेति दशममिति, तथा अकर्मभूमिकानां
 -भोगभूमिजन्मनां मनुष्याणां दशविधा 'रुक्ख'त्ति कल्पवृक्षाः 'उवभोगत्ताए'त्ति उपभोग्यत्वाय 'उवत्थिय'त्ति उपस्थिता-उपनता इ-
 त्यर्थः, तत्र मताङ्गकाः मद्यकारणभूताः 'भिग्'त्ति भाजनदायिनः 'तुडियंग'त्ति तूर्याङ्गसम्पादकाः 'दीव'त्ति दीपशिखाः-प्रदीपकार्य-
 कारिणः 'जोइ'त्ति ज्योतिः-अग्निस्तत्कार्यकारिण इति 'चित्तंग'त्ति चित्राङ्गाः पुष्पदायिनः चित्ररसा-भोजनदायिनः मण्यङ्गाः-आभर-
 णदायिनः गेहाकाराः-भवनत्वेनोपकारिणः 'अणिगिण'त्ति अनन्यत्वं-सवस्तत्वं तद्धेतुत्वादनया इति, घोषादीन्येकादश विमानानामा-
 नीति ॥ १० ॥

एक्कारस उवासगपडिमाओ प० तं०—दंसणसावए १ कयञ्चयकंमे २ सामाइअकडे ३ पोसहोववासनिरए ४ दिया बंभयारी रत्ति परिमाणकडे ५ दिआवि राओवि बंभयारी असिणाई वियडभोई मोलिकडे ६ सचित्तपरिणाए ७ आरंभपरिणाए ८ पेसपरिणाए ९ उद्धिडभत्तपरिणाए १० समणभूए ११ आवि भवइ समणाउसो !, लोंगंताओ इक्कारसएहिं एक्कारेहिं जोयणसएहिं आबाहाए जोइसंते पणत्ते, जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पन्वयस्स एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं जोइसे चारं चरइ, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स एक्कारस गणहरा होत्था, तं—इंदभूई अग्निभूई वायुभूई विअत्ते सोहम्मे मंडिए मोरियपुत्ते अकंपिए अयलभाए मेअजे पभासे, मूले नक्खत्ते एक्कारसतारे प०, हेट्ठिमगेविज्जयाणं देवाणं एक्कारसमुत्तरं गेविज्जाविमाणसंतं भवइत्तिमक्खायं, मंदरे णं पन्वए धरणितालाओ सिहरतले एक्कारसभागपरिहीणे उच्चत्तेणं प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई प०, पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कारस सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई प०—लंतए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं एक्कारस सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा बंभं सुबंभं बंभावत्तं बंभप्पभं बंभकंतं बंभवणं बंभलेसं बंभज्झयं बंभसिंगं बंभसिडं बंभक्कूडं बंभुत्तरवाडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेसि णं देवाणं एक्कारस सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा एकारसणहं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति

वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं एक्कारसण्हं वाससहस्साणं आहारहे समुप्पज्झइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे एक्कारसहिं भवगगहणेहिं सिज्झिस्संति वुज्झिस्संति सुचिस्संति परिनिब्बाइस्संति सब्बदुक्खाणंमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं ११ ॥

अथैकादशस्थानं, तदपि गतार्थं, नवरभिह प्रतिमाद्यर्थानि सूत्राणि सप्त स्थित्याद्यर्थानि तु नवेति, तत्रोपासन्ते-सेवन्ते श्रमणान् ये ते उपासकाः—श्रावकास्तेषां प्रतिमाः—प्रतिज्ञाः अभिग्रहरूपाः उपासकप्रतिमाः; तत्र दर्शनं—सम्यक्त्वं तत्प्रतिपन्नः श्रावको दर्शन-श्रावकः, इह च प्रतिमानां प्रक्रान्तत्वेऽपि प्रतिमाप्रतिमावतोरमेदोपचारात्प्रतिमावतो निर्देशः कृतः; एवमुत्तरपदेष्वपि, अयमत्र भावार्थः—सम्यग्दर्शनस्य शङ्कादिशल्यरहितस्याणुव्रतादिगुणविकलस्य योऽभ्युपगमः सा प्रतिमा प्रथमेति, तथा कृतम्—अनुष्ठितं व्रतानाम्—अनुव्रतादीनां कर्म—तच्छूषणज्ञानवाञ्छाप्रतिपत्तिलक्षणं येन प्रतिपन्नदर्शनेन स कृतव्रतकर्मा प्रतिपन्नाणुव्रतादिरिति भाव इतीयं द्वि-तीया, तथा सामायिकं—सावद्ययोगपरिवर्जननिरवद्ययोगासेवनस्वभावं कृतं—विहितं देशतो येन स सामायिककृतः; आहिताभ्यादिदर्शनात् क्तान्तस्योत्तरपदत्वं, तदेवमप्रतिपन्नपौषधस्य दर्शनव्रतोपेतस्य प्रतिदिनमुभयसन्ध्यं सामायिककरणं मासत्रयं यावदिति तृतीया प्रतिमेति, तथा पौषं—पुष्टिं कुशलधर्माणां धत्ते यदाहारत्यागादिकमनुष्ठानं तत्पौषधं तेनोपवसनम्—अवस्थानमहोरात्रं यावदिति पौषधोपवास इति, अथवा पौषधं—पर्वदिनमष्टम्यादि तत्रोपवासः—अभक्तार्थः पौषधोपवास इति, इयं व्युत्पत्तिरेव, प्रवृत्तिस्त्वस्य शब्दस्या-हारशरीरसत्काराब्रह्मचर्यव्यापारपरिवर्जनेष्विति, तत्र पौषधोपवासे निरतः—आसक्तः पौषधोपवासनिरतः (यः) सः, एवंविधस्य श्रावकस्य चतुर्थी प्रतिमेति प्रक्रमः, अयमत्र भावः—पूर्वप्रतिमात्रयोपेतः अष्टमीचतुर्दश्यमावास्यापौर्णमासीष्वाहारपौषधादि चतुर्विधं पौषध

प्रतिपद्यमानस्य चतुरो मासान् यावच्चतुर्थी प्रतिमा भवतीति, तथा पञ्चमीप्रतिमायामष्टम्यादिषु पर्वस्वेकरात्रिकप्रतिमाकारी भवति, एतदर्थं च स्रवमाधिकृतस्रवपुस्तकेषु न दृश्यते दशादिषु पुनरुपलभ्यते इति तदर्थं उपदर्शितः, तथा शेषदिनेषु दिवा ब्रह्मचारी 'रत्नी'ति रात्रौ किं ? अत आह-परिमाणं-स्त्रीणां तद्भोगानां वा प्रमाणं कृतं येन स परिमाणकृत इति, अयमत्र भावो-दर्शनव्रतसामायिकाष्टम्यादिषुपौषेयस्य पर्वस्वेकरात्रिकप्रतिमाकारिणः शेषदिनेषु दिवा ब्रह्मचारिणो रात्रावब्रह्मपरिमाणकृतोऽस्नानस्यारात्रिभोजिनः अबद्धकच्छस्य पञ्च मासान् यावत्पञ्चमी प्रतिमा भवतीति, उक्तं च-“अट्टमीचउद्दसीसु पडिमं ठाएगराईयं ॥ [पञ्चाद्ध] असिणाणवियडभोई मडलियडो दिवसवंभयारी य । रत्तिं परिमाणकडो णडिमावज्जेसु दियहेसु ॥ १ ॥”ति ॥ तथा दिवापि रात्रावपि ब्रह्मचारी 'असिणाइ'ति अस्नाथी स्नानपरिवर्जकः, क्वचित्पण्यते-'अनिसाइ'ति न निशायामत्तीत्यानिशादी'वियडभोई'ति विकटे प्रकटप्रकाशे दिवा न रात्रावित्यर्थः, दिवापि चाप्रकाशदेशे न मुक्ते-अशनाद्यभ्यवहरतीति विकटभोजी 'मोलिकडे'ति अबद्धपरिधानकच्छ इत्यर्थः, षष्ठी प्रतिमेति प्रकृतं, अयमत्र भावः-प्रतिमापञ्चकोक्तानुष्ठानयुक्तस्य ब्रह्मचारिणः षण्मासान् यावत्षष्ठी प्रतिमा भवतीति, तथा 'सचित' इति सचेतनाहारः परिज्ञातः-तत्स्वरूपादिपरिज्ञानात्प्रत्याख्यातो येन स सचित्ताहारपरिज्ञातः श्रावकः सप्तमी प्रतिमेति प्रकृतं, इयमत्र भावना पूर्वोक्तप्रतिमाषट्कानुष्ठानयुक्तस्य ग्रासुकाहारस्य सप्त मासान् यावत्सप्तमी प्रतिमा भवतीति, तथा आरम्भः-पृथिव्याद्युपमर्दनलक्षण परिज्ञातः-तथैव प्रत्याख्यातो येनासावारम्भपरिज्ञातः श्राद्धोऽष्टमी प्रतिमेति, इह भावना-समस्तपूर्वोक्तानुष्ठानयुक्तस्यारम्भवर्जनमष्टौ मासान् यावदष्टमी प्रतिमेति, तथा प्रेष्याः-आरम्भेषु व्यापारणीयाः परिज्ञाताः-तथैव प्रत्याख्याता येन स प्रेष्यपरिज्ञातः श्रावको नव-

अष्टमीचतुर्दश्यो. प्रतिमा करोत्येकरात्रिकी । अस्नानो दिवसभोजी मुक्तकच्छः दिवा ब्रह्मचारी च । रात्रौ कृतपरिमाण. प्रतिमावर्जेषु दिवसेषु ॥ १ ॥

मीति, भावार्थश्चेह पूर्वोक्तानुष्ठायिनः आरम्भं परैरप्यकारयतो नव मासान् यावन्नवमी प्रतिमेति, तथा उद्दिष्टं-तमेव श्रावकमुद्दिश्य
 कृतं भक्तम्-ओदनादि उद्दिष्टभक्तं तत्परिज्ञातं येनासाबुद्दिष्टभक्तपरिज्ञातः प्रतिमेति प्रकृतं, इहायं भावार्थः—पूर्वोदितगुणयुक्तस्याधा-
 कर्मिकभोजनपरिहारवतः क्षुरमुण्डिताशिरसः शिखावतो वा केनापि किञ्चिद्गृहव्यतिकरे पृष्टस्य तज्ज्ञाने सति जानामीति अज्ञाने च स-
 ति न जानामीति ब्रुवाणस्य दश मासान् यावदुत्कर्षेण एवंविधविहारस्य दशमी प्रतिमेति, तथा श्रमणो-निर्ग्रन्थस्तद्वद्यस्तदनुष्ठानकर-
 णात् स श्रमणभूतः, साधुकल्प इत्यर्थः, चकारः समुच्येऽर्थः सम्भावेन, भवति श्रावक इति प्रकृतं, हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! इति
 सुधर्मस्वामिना जम्बूस्वामिनमामन्त्रयतोक्तं इत्येकादशीति, इह चेयं भावना-पूर्वोक्तसमग्रगुणोपेतस्य क्षुरमुण्डस्य कृतलोचस्य वा
 गृहीतसाधुनेपथ्यस्य ईर्यासिमित्यादिकं साधुधर्ममनुपालयतो भिक्षार्थं गृहिकुलप्रवेशे सति श्रमणोपासकाय प्रतिमाप्र-
 तिपन्नाय भिक्षां दत्तेति भाषमाणस्य कस्त्वमिति कस्मिंश्चित्पृच्छति प्रतिमाप्रतिपन्नः श्रमणोपासकोऽहमिति ब्रुवाणस्यैकादश मासान्
 यावदेकादशी प्रतिमा भवतीति, पुस्तकान्तरे त्वेवं वाचना-दंसणसावए ग्रथमा कयवयकम्मे द्वितीया कयसामाइए तृतीया पोसहो-
 ववासनिए चतुर्थी राइभत्तपरिणाए पञ्चमी सच्चित्तपरिणाए षष्ठी दिया वंभयारी राओ परिमाणकडे सप्तमी दियवि राओवि वंभ-
 यारी असिणाणए यावि भवति वोसट्टकेसरोमनेहे अष्टमी आरंभपरिणाए पेसणपरिणाए नवमी उद्दिष्टभत्तवज्जए दशमी समणभूए
 यावि भवइत्ति समणाउसो एकादशीति, क्वचित्तु आरम्भपरिज्ञात इति नवमी प्रेष्यारम्भपरिज्ञात इति दशमी उद्दिष्टभत्तवर्जकः श्रमण-
 भूतश्चैकादशीति, तथा जम्बूद्वीपे २ मन्दरस्य पर्वतस्यैकादश 'एगवीस'चि एकविंशतियोजनाधिकानि योजनशतानि 'अवाहाए' अ-
 बाधया व्यवधानेन कृत्वेति शेषः ज्योतिषं-ज्योतिषं चारं-परिश्रमणं चरति-आचरति, तथा लोकान्तात् णमित्यलङ्कारे एकादश

शतानि 'एकारे'चि एकादशयोजनाधिकानि अवाधया-वाधारहितया कृत्वेति शेष 'जोतिसंते'ति ल्योतिश्चक्रपर्यन्तः प्रज्ञप्त इति, इदं च वाचनान्तरं व्याख्यातं, उक्तं च—“एकारसेकवीसा सय एकाराहिया य एकारा । मेरुअलोगावाहं जोइसचक्कं चरइ ठाह ॥ १ ॥” इति, अधिकृतवाचनायां पुनरिदमनन्तरं व्याख्यातमालापकद्वयं व्यत्ययेनाऽपि दृश्यते, 'विमाणसयं भवतिचिमक्खायं'ति इह मकार-स्यागमिकत्वादयमर्थो-विमानशतं भवतीतिकृत्वा आख्यातं-प्ररूपितं भगवता अन्यैश्च केवलिभिरिति सुधर्मस्वामिवचनं, तथा 'मंदरे णं पव्वए धरणितलाओ सिहरतले एकारसभागपरिहीणे उच्चत्तेणं पणत्ते' अस्यायमर्थः-मेरुभूतलादारभ्य शिखरतलमुपरिभागं याव-द्विष्कम्भभापेक्षयाऽङ्गुलादेरेकादशभागेनैकादशभागेन परिहीणो-हानिमुपगतः उच्चत्वेन-उपर्युपरि प्रज्ञप्तः, इयमत्र भावना-मन्दरो भू-तले दश योजनसहस्राणि विष्कम्भतः, ततश्चोच्चत्वेनाङ्गुले गतेऽङ्गुलस्यैकादशभागो विष्कम्भतो-हीयते, एवमेकादशस्वङ्गुलेष्वङ्गुलं हीयते, एतेनैव न्यायैर्नैकादशसु योजनेषु योजनं एवं एकादशसहस्रेषु सहस्रं ततो नवनवत्यां योजनसहस्रेषु नव सहस्राणि हीयन्ते, ततो भवति सहस्रं विष्कम्भः शिखरे इति, अथवा धरणीतलात्-धरणीतलविष्कम्भात्सकाशाच्छिखरतलं-शिखरविष्कम्भमाश्रित्य मेरुरेकादशभागेन परिहीणो भवति, कस्यैकादशभागेन ? इत्याह-“उच्चत्तेणं”ति उच्चत्वस्य, तथाहि-मेरोरुच्चत्वं नवनवतिः सहस्रा-णि तदेकादशभागो नव तैर्हीनो मूलविष्कम्भभापेक्षया शिखरतले, शिखरस्य साहस्रिकत्वात्, दशसाहस्रिकत्वाच्च मूलविष्कम्भस्येति, ब्रह्मादीनि द्वादश विमाननामानि ॥ ११ ॥

धारस भिक्खुपडिमाओ पणत्ताओ, तंजहा-मासिआ भिक्खुपडिमा दोमासिआ भिक्खुपडिमा तिमा-
सिआ भिक्खुपडिमा चउमासिया भिक्खुपडिमा पंचमासिआ भिक्खुपडिमा छमासिआ भिक्खुपडिमा

सत्तमासिआ भिक्खुपडिमा पढमा सत्तराईदिआ भिक्खुपडिमा दोच्चा सत्तराईदिआ भिक्खुपडिमा तच्चा
सत्तराईदिआ भिक्खुपडिमा अहोराइया भिक्खुपडिमा एगराइया भिक्खुपडिमा, दुवालसनिहे सम्भोगे प० तं-
उवहीसुअभत्तपाणे अंजलीपग्गहेत्ति य । दायणे य निकाए अ, अब्बुट्ठाणेति आवरे ॥ १ ॥ किअकम्मस्स य करणे,
वेयावच्चकरणे इअ । समोसरणं संनिसिज्जा य, कहाए अ पबन्धणे ॥ २ ॥ दुवालसावत्ते कितिकम्मे प० तं०-दुओ-
णयं जहाजायं, कितिकम्मं बारसावयं । चउसिरं तिगुत्तं च, दुपवेसं एगनिक्खमणं ॥ १ ॥ विजया णं राय-
हाणी दुवालस जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पणत्ता, रामे णं बलदेवे दुवालस वाससयाइं सन्वा-
उयं पालित्ता देवत्तं गए, मंदरस्स णं पब्बयस्स चूलिआ मूले दुवालस जोयणाइं विक्खंभेणं पणत्ता, जंबू-
दीवस्स णं दीवस्स वेइआ मूले दुवालस जोयणाइं विक्खंभेणं पणत्ता, सब्वजहणिआ राई दुवालससुहुत्ति-
आ पणत्ता, एवं दिवसोऽवि नायब्बो, सब्वट्ठसिद्धस्स णं महाविमाणस्स उवरिल्लाओ थुभिअग्गाओ दुवालस
जोयणाइं उद्धं उप्पइआ ईसिपब्भारनामपुढवी पणत्ता, इसिपब्भाराए णं पुढवीए दुवालस नामधेज्जा पणत्ता
तं जहा-ईसित्ति वा इसिपब्भाराति वा तणूइ वा तणूयतरित्ति वा सिद्धित्ति वा सिद्धालएत्ति वा सुत्तीति वा
सुत्तालएत्ति वा बंभेत्ति वा बंभवडिंसएत्ति वा लोकपडिपूरणेत्ति वा लोगगचूलिआइ वा, इमीसे णं रय-
णप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं बारस पलिओवमाइं ठिई प०, पंचमीए-पुढवीए अत्थेगइयाणं
नेरइयाणं बारस सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं बारस पलिओवमाइं ठिई प०,

सोहम्भीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं वारस पलिओवमाइं ठिई प०, लंतए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं महापुंखं पुंखं सुपुंखं पुंखं कंवुगगीवं कंखं महिंदज्जयं कंखं देवाणं उक्कोसेणं वारस साग-
वारस सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा महिंदं महिंदज्जयं कंखं देवाणं तेसि णं देवाणं नीससंति वा ते
महापुंखं नरिंदं नरिंदकंतं नरिंदुत्तरवडिसं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं नीससंति वा उस्ससंति वा नीससंति भव-
वारस सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा वारसणं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति ॥ सूत्रं १२ ॥
रोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा वारसणं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति ॥ सूत्रं १२ ॥
सि णं देवाणं वारसहिं वाससहस्सेहिं आहारंटे समुप्पज्जइ, संतेगइआ भवसिद्धिया जीवा जे वारसहिं भव-
ग्गहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति सुद्धिस्संति परिनिब्बाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं १२ ॥
द्वादशस्थानमथ, तच्च सुगमं, नवरं स्थितिहेतुभ्योऽवगिक्कादश सूत्राण्याह, तत्र भिक्षूणां विशिष्टसंहननश्रुतवतां प्रतिमा—अ-
भिग्रहा भिक्षुप्रतिमाः तत्र मासिक्यादयः सप्तमासिक्यन्ताः सप्त मासेन मासेनोत्तरोत्तरं वृद्धा एकैकाभिर्भक्तपानदत्तिभिश्चेति, तथा-
सप्त रात्रिन्दिवानि—अहोरात्राणि यासु ताः सप्तरात्रिन्दिवास्ताश्च तित्तो भवन्तीति, सप्तनामुपर्यष्टमी प्रथमा सप्तरात्रिन्दिवा एवं नव-
मी द्वितीया दशमी तृतीया, आसां च तिसृणामप्यनुष्ठानकृतो विशेषः, तथाहि—अष्टम्यां चतुर्थभक्तं तपः ग्रामादेर्वहिरवस्थानमु-
त्तानादिकं च स्थानमिति, नवम्यां तु उत्कटकाद्यासेन विशेषः, दशम्यां वीरासनादिना, तथा अहोरात्रप्रमाणाऽहोरात्रिकी एका-
दशी, सा च षष्ठभक्तेन भवतीति विशेषः, एकरात्रिकी—रात्रिप्रमाणा, सा चाष्टमभक्तपर्यन्तरात्रौ प्रलम्बशुजस्य संहतपादस्येपदवन-
तकायस्यानिमेपनयनस्येति । तथा सम्—एकीभूय समानसमाचाराणं साधूनां भोजनं सम्भोगः, स चोपध्यदिलक्षणाविषयभेदात् द्वा-
६।, तत्र 'उवही'त्यादिरूपकद्वयं, तत्रोपधिर्वस्त्रपात्रादिस्तं सम्भोगिकः साम्भोगिकेन सार्द्धमुद्रमोत्पादनैषाणोदोषैर्विशुद्धं गुह्यं शुद्धः

अशुद्धं गृह्णन् प्रेरितः प्रतिपन्नप्रायश्चित्तो वारत्रयं यावत्सम्भोगार्हश्चतुर्थवेलायां प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यमानोऽपि विसम्भोगार्ह इति, विस-
 म्भोगिकेन-पार्श्वस्थादिना वा संयत्या वा सार्द्धमुपधिं शुद्धमशुद्धं वा निष्कारणं गृह्णन् प्रेरितः प्रतिपन्नप्रायश्चित्तोऽपि वेलात्रयस्योपरि
 न सम्भोग्यः, एवमुपधेः परिकर्म परिभोगं वा कुर्वन् सम्भोग्यो विसम्भोग्यश्चेति, उक्तं च—“एगं व दो व तिन्नि व आउडुंतस्स
 होइ पच्छित्तं । [आलोचयत इत्यर्थः] आउडुंतेवि तओ परेण तिण्हं विसंभोगो ॥ १ ॥” ति, ‘सुयत्ति’ सम्भोगिकस्यान्यसांभो-
 गिकस्य वोपसम्पन्नस्य श्रुतस्य वाचनाप्रच्छन्नादिकं विधिना कुर्वन् तथा शुद्धः, तस्यैवाविधिनोपसम्पन्नस्यानुपसम्पन्नस्य वा पा-
 र्श्वस्थादेर्वा स्त्रिया वा वाचनादि कुर्वस्तथैव वेलात्रयोपरि विसम्भोग्यः, तथा ‘भत्तपाणे’ति उपधिद्वारवदवसेयं, नवरमिह भोजनं दानं
 च परिकर्मपरिभोगयोः स्थाने वाच्यमिति, तथा ‘अंजलीपग्गहेत्ति य’ इहेतिसब्दा उपदर्शनार्थाः चकाराः समुच्चयार्थाः, तत्रोपलक्ष-
 णत्वादञ्जलिप्रग्रहस्य वन्दनादिकमपीह द्रष्टव्यं, तथाहि—सम्भोगिकानामन्यसम्भोगिकानां वा संविधानां वन्दनकं—प्रणाममञ्जलिप्र-
 ग्रहं नमः क्षमाश्रमणेभ्य इति भणनं, आलोचनासूत्रार्थनिमित्तनिषद्याकरणं च कुर्वन् शुद्धः पार्श्वस्थादेरेतानि कुर्वस्तथैव सम्भोग्यो वि-
 सम्भोग्यश्चेति, तथा ‘दायणे य’ ति दानं, तत्र सम्भोगिकः सम्भोगिकाय [वस्त्रादिभिः शिष्यगणोपग्राहासमर्थं सम्भोगिके] अन्यस-
 म्भोगिकाय वा शिष्यगणं यच्छन् शुद्धः, निष्कारणं विसम्भोगिकस्य पार्श्वस्थादेर्वा संयत्या वा तं यच्छस्तथैव सम्भोग्यो विसम्भोग्य-
 श्चेति, तथा ‘निकाए य’ ति निकाचनं छन्दनं निमन्त्रणमित्यनर्थान्तरं, तत्र शय्योपध्याहारैः शिष्यगणप्रदानेन स्वाध्यायेन च
 सम्भोगिकः सम्भोगिकं निमन्त्रयन् शुद्धः, शेषं तथैव, तथा ‘अब्भुट्ठाणेत्ति यावरे’ ति अभ्युत्थानमासनत्यागरूपमित्यपरं सम्भोगा-
 सम्भोगस्थानमित्यर्थः, तत्राभ्युत्थानं पार्श्वस्थादेः कुर्वस्तथैवासम्भोग्यः, उपलक्षणत्वादभ्युत्थानस्य किङ्करतां च—प्राघूर्णकलानाद्य-

वस्थायां किं विश्रामणादि करोमीत्येवं प्रश्नलक्षणां तथाऽभ्यासकरणं-पार्श्वस्थादिधर्माच्च्युतस्य पुनस्तत्रैव संस्थापनलक्षणं, तथा अवि-
भक्तिं च-अपृथग्भावलक्षणां कुर्वन्नशुद्धोऽसम्भोग्यश्चापि, एतान्येव यथाऽऽगमं कुर्वन् शुद्धः सम्भोग्यश्चेति, तथा 'किङ्कर्मस्स य
करणे'ति कृतिकर्म-वन्दनकं तस्य करणं--विधानं तद्विधाना कुर्वन् शुद्धः, इतरथा तथैवासम्भोग्यः, तत्र चायं विधिः--यः साधुर्वी
तेन स्तब्धदेह उत्थानादि कर्तुमशक्तः स स्रुत्रमेवास्खलितादिगुणोपेतमुच्चारयति, एवमावर्त्तशिरोनमनादि यच्छकरोति तत्करोत्येवं
चाशठग्रवृत्तिर्वन्दनविधिरिति भावः, तथा 'वेयावच्चकरणे इयं'ति वेयावृत्त्यम्--आहारोपधिदानादिना प्रश्रवणादिमात्रकार्पण्यादि-
नाऽधिकरणोपशमनेन सहायदानेन वोपष्टम्भकरणं तस्मिंश्च विषये सम्भोगासम्भोगौ भवत इति, तथा 'समोसरणं'ति जिनस्तपनरथा-
नुयानपट्टयात्रादिषु यत्र बहवः साधवो मिलन्ति तत्समवसरणं, इह च क्षेत्रमाश्रित्य साधूनां साधारणोऽवग्रहो भवति, वसतिमाश्रि-
त्य साधारणोऽसाधारणश्चेति, अनेन चान्येऽप्यवग्रहा उपलक्षिताः, ते चानेके, तद्यथा--वर्षावग्रह ऋतुबद्धावग्रहो बृद्धवासावग्रहश्चेति.
एकैकथायं साधारणावग्रहः प्रत्येकावग्रहश्चेति द्विधा, तत्र यत् क्षेत्रं वर्षाकल्पाद्यर्थं युगपत् द्व्यादिभिः साधुभिर्भिन्नगच्छस्थैरनुज्ञाप्यते
स साधारणो यत् क्षेत्रमेकं साधवोऽनुज्ञाप्याश्रिताः स प्रत्येकावग्रह इति, एवं चैतेष्ववग्रहेषु आकुट्ट्या अनाभाव्यं सचित्तं शिष्यम-
चित्तं वा वस्त्रादि गृहन्तोऽनाभोगेन च गृहीतं तदनर्पयन्तः समनोज्ञा अमनोज्ञाश्च प्रायश्चित्तिनो भवन्त्यसंभोग्याश्च, पार्श्वस्थादीनां
चावग्रह एव नास्ति तथापि यदि तत् क्षेत्रं क्षुल्लकमन्यत्रैव च संविद्या निर्वहन्ति ततस्तत् क्षेत्रं परिहरन्त्येव, अथ पार्श्वस्थादीनां क्षेत्रं
विस्तीर्णं संविद्याश्चान्यत्र न निर्वहन्ति ततस्तत्रापि प्रविशन्ति सचित्तादि च गृह्णन्ति प्रायश्चित्तिनोऽपि न भवन्तीति, आह च--" स-

मणुन्नमसमणुन्ने अदिन्नणाभव्वगिण्हमाणे वा । सम्भोग वीसुकरणं [पृथक्करणमित्यर्थः] इयरे य अलंभ पेच्छंति ॥ १ ॥” [इतरान् पार्थस्थादीनित्यर्थः] तथा ‘सन्निसिञ्जा य’त्ति सन्निवद्धा—आसनविशेषः, सा च सम्भोगासम्भोगकारणं भवति, तथाहि—संनिपद्या-
गत आचार्यो निपद्यागतेन सम्भोगिकाचार्येण सह श्रुतपरिवर्त्तनां करोति शुद्धः, अथामनोज्ञपार्थस्थादिसाध्वीगृहस्थैः सह तदा प्राय-
श्चित्ती भवति, तथा अक्षनिपद्यां विनाऽनुयोगं कुर्वतः शृण्वतश्च प्रायश्चित्तं तथा निपद्यायामुपविष्टः सुवार्थो पृच्छति अतिचारान् वाऽऽ-
लोचयति यदि तदा तथैवेति, तथा ‘कहाए य पंचधणे’ चि कथा—वादादिका पञ्चधा तस्याः प्रबन्धनं—प्रबन्धेन करणं कथाप्रबन्धनं,
तत्र सम्भोगासम्भोगौ भवतः, तत्र मतमभ्युपगम्य पञ्चावयवेन त्रयवयेन वा वाक्येन यत्तत्समर्थनं स छलजातिविरहितो भूतार्था-
न्वेषणपरो वादः, स एव छलजातिनिग्रहस्थानपरो जल्पः, यत्रैकस्य पक्षपरिग्रहोऽस्ति नापरस्य सा दूषणमात्रप्रवृत्ता वितण्डा, तथा
प्रकीर्णकथा चतुर्थी, सा चोत्सर्गकथा द्रव्यास्तिकनयकथा वा, तथा निश्चयकथा पञ्चमी, सा चापवादकथा पर्यायास्तिकनयकथा
वेति, तत्राद्यास्तिस्रः कथाः श्रमणीव्रजैः सह करोति, श्रमणीभिस्तु सह कुर्वन् प्रायश्चित्ती, चतुर्थवेलायां चालोचयन्नपि विसम्भो-
गार्ह इति रूपकद्वयस्य संक्षेपार्थः विस्तरार्थस्तु निशीथपञ्चमोद्देशकभाष्यादवसेय इति तथा ‘दुवालसावत्ते किङ्कम्मे’चि द्वादशावर्त्तं कृ-
तिकर्म—चन्दनकं ग्रज्ञसं, द्वादशावर्त्ततामेवास्यानुवदन् शेषांश्च तद्दर्मानभिधित्सुः रूपकमाह—‘दुओणए’त्यादि, अवनातिरवनतम्—उत्त-
माङ्गग्रधानं प्रणमनमित्यर्थः, द्वे अवनते यस्मिस्तद्द्रव्यवनतं, तत्रैकं यदा प्रथममेव ‘इच्छामि खमासमणो ! वंदितुं जावणिञ्जाए निसी-
हियाए’त्ति अभिधायावग्रहानुज्ञापनायावनमतीति, द्वितीयं पुनर्यदाऽवग्रहानुज्ञापनायैवावनमतीति, यथा जातं—श्रमणत्वभवनलक्षणं
जन्माश्रित्य योनिनिष्क्रमणलक्षणं च, तत्र रजोहरणमुखवस्त्रिकाचोलपट्टमात्रया श्रमणो जातो रचितकरपुटस्तु योन्या निर्गत एवंभूत

एव वन्दते तदव्यतिरेकाद्वा यथाजातं भण्यते, कृतिकर्म-वन्दनकं 'वारसावयं' ति द्वादशावर्त्ताः—सूत्राभिधानगर्भाः कायव्यापार-
विशेषाः यतिजनप्रसिद्धा यस्मिस्तद् द्वादशावर्त्त, तथा 'चउसिरं' ति चत्वारि शिरांसि यस्मिस्तच्चतुःशिरः प्रथमप्रविष्टस्य क्षामणाकाले
शिष्याचार्यशिरोद्वयं पुनरपि निष्क्रम्य प्रविष्टस्य द्वयमेवेति भावना, तथा 'तिगुत्तं' ति तिसृभिर्गुप्तिभिर्गुप्तः पाठान्तरेपि तिसृभिः (अ-
द्वाभिः) गुप्तिभिरेवेति, तथा 'दुपवेसं' ति द्वौ प्रवेशौ यस्मिस्तद् द्विप्रवेशं तत्र प्रथमोऽवग्रहमनुज्ञाप्य प्रविशतो द्वितीयः पुनर्निर्गत्य
प्रविशत इति, 'एगनिकस्वमणं' ति एकं निष्क्रमणमवग्रहादावश्रियकया निर्गच्छतः, द्वितीयेवेलायां ह्यवग्रहान्न निर्गच्छति, पादपतित
एव सूत्रं समापयतीति, तथा 'विजयराजधानी' असहृचाततमे जम्बूद्वीपे आद्यजम्बूद्वीपविजयाभिधानपूर्वद्वाराधिपस्य विजयाभिधा-
नस्य पल्योपमस्थितिकस्य देवस्य सम्बन्धिनीति, तथा रामो नवमो बलदेवः 'देवत्तं गए' ति देवत्वं—पञ्चमदेवलोके देवत्वं गतः, तथा
सर्वजघन्या रात्रिरुत्तरायणपर्यन्ताहोरात्रस्य रात्रिः, सा च द्वादशमौहूर्तिकचतुर्विंशतिघटिकाप्रमाणा, एवं 'दिवसोवि' ति सर्वजघन्यो
द्वादशमौहूर्तिक एवेत्यर्थः, स च दक्षिणायनपर्यन्तदिवस इति । माहेन्द्रमाहेन्द्रध्वजकम्बुकम्बुग्रीवादीनि त्रयोदश विमाननामानीति ॥ १२॥
तेरस किरियाठाणा प० तं०—अष्टादंडे अण्टादंडे हिंसादंडे अकम्हादंडे दिट्टिविपरिआसिआदंडे सुसावायव-
त्तिए अदिन्नादाणवत्तिए अज्झत्थिए मानवत्तिए भित्तदोसवत्तिए मायावत्तिए लोभवत्तिए इरिआवहिए नामं
तेरसमे, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु तेरस विमाणपत्थडा प०, सोहम्मवडिंसगे णं विमाणे णं अद्धतेरसजोयणसय-
सहस्साइं आयामविक्खंभेणं प०, एवं ईसाणवडिंसगेवि, जलयरपंचिदिअतिरिक्खजोणिआणं अद्धतेरस
जाइकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्साइं प०, पाणाउस्स णं पुव्वस्स तेरस वत्थू प०, गव्वभवक्कंतिअपंचेदिअति-

रिक्खवज्जोणिआणं तेरसविहे पओगे प० तं०-सच्चमणपओगे मोसमणपओगे सच्चामोसमणपओगे असच्च-
 मोसमणपओगे सच्चवइपओगे मोसवइपओगे सच्चामोसवइपओगे असच्चामोसवइपओगे ओरालिअसरीर-
 कायपयोगे ओरालिअमीससरीरकायपओगे वेउच्चिअसरीरकायपओगे वेउच्चिअमीससरीरकायपओगे कम्म-
 सरीरकायपओगे, सूरमंडलं जोयणेणं तरसेहिं एगसट्ठिभागहिं जोयणस्स ऊणं प०, इमीसे णं रयणप्पभाए
 पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेरस पलिओवमाइं ठिई प०, पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेरस
 सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं तेरस पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्ममीसाणेसु
 कापेसु अत्थेगइआणं देवाणं तेरस पलिओवमाइं ठिई प०, लंतए कप्पे [सु] अत्थेगइआणं देवाणं तेरस साग-
 रोवमाइं ठिई प०, जे देवा वज्जं सुवज्जं वज्जावत्तं वज्जकंतं वज्जवणं वज्जलेसं वज्जरूवं वज्जसिंगं वज्जसिंहं
 वज्जकूडं वज्जुत्तरवडिंसगं वइरं वइरावत्तं वइरप्पभं वइरकंतं वइरवणं वइरलेसं वइररूवं वइरसिंगं वइर-
 सिट्ठं वइरकूडं वइरुत्तरवडिंसगं लोगं लोगावत्तं लोगप्पभं लोगकंतं लोगवणं लोगलेसं लोगरूवं लोगसिंगं
 लोगसिट्ठं लोगकूडं लोगुत्तरवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं तेरस सागरो-
 वमाइं ठिई प० ते णं देवा तेरसहिं अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीस्ससंति वा
 तेसि णं देवाणं तेरसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा जे तेरसहिं
 भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चस्संति परिनिब्बाइस्संति सच्चदुक्खाणमंतं करिस्मंति ॥सूत्रं १३॥

अथ त्रयोदशस्थानके किञ्चिद्विख्यते, इह स्थितिद्वित्रेभ्योऽवर्गए स्रज्वाणि, तत्र करणं क्रिया-कर्षवन्धनिबन्धनचेष्टा तस्याः स्थानानि-भेदाः पर्यायाः क्रियास्थानानि, तत्रार्थीय-शरीरस्वजनधर्मादिप्रयोजनाय दण्डः--त्रसस्थावरहिंसा अर्थदण्डः क्रियास्थानमिति प्रक्रमः १ तद्विलक्षणोऽनर्थदण्डः २ तथा हिंसामात्रित्य हिंसितवान् हिनस्ति हिंसिष्यति वा अयं वैरिकादिर्मामित्येवं प्रणिधानेन दण्डो--विनाशनं हिंसादण्डः ३ तथाऽकस्माद्-अनभिसंधिनोऽन्यवधाय प्रवृत्त्या दण्डः-अन्यस्य विनाशोऽकस्मादण्डः ४ तथा दृष्टेः-बुद्धेर्विपर्यासिका विपर्यासिता वा दृष्टिविपर्यासिका दृष्टिविपर्यासिता वा मतित्रम इत्यर्थः तथा दण्डः-प्राणिवधो दृष्टिविपर्यासिकादण्डो दृष्टिविपर्यासितादण्डो वा, मित्रादेरभिवादिबुद्ध्या हननमिति भावः ५ तथा मृषावादः-आत्मपरोभयार्थमलीकवचनं तदेव प्रत्ययः--कारणं यस्य दण्डस्य स मृषावादप्रत्ययः ६ एवमदत्तादानप्रत्ययोऽपि ७ तथा अध्यात्मनि-मनसि भव आध्यात्मिको बाह्यनिमित्तानपेक्षः शोकाभि[दि]भव इति भावः ८ तथा मानप्रत्ययो-जात्यादिमदहेतुकः ९ तथा मित्रद्वेषप्रत्ययः--मातापित्रादीनामल्पेऽप्यपराधे महादण्डनिर्वर्त्तनमिति भावः १० मायाप्रत्ययो मायानिबन्धनः ११ एवं लोभप्रत्ययोऽपि १२ ऐर्यापथिकः केवलयोगप्रत्ययः कर्मबन्धः-उपशान्तमोहादीनां सातवेदनीयबन्धः १३। तथा 'विमाणपत्थड'ति विमानप्रस्तटा उत्तरार्धव्यवस्थाताः, तथा 'सोहम्मवडिसए'ति सौधर्मस्य देवलोकस्यार्द्धचन्द्राकारस्य पूर्वापरायतस्य दक्षिणोत्तरविस्तीर्णस्य मध्यभागे त्रयोदशप्रस्तटे शक्रावासभूतं विमानं सौधर्मावतंसकं सौधर्मदेवलोकस्यावतंसकः-शेखरकः स इव प्रधानत्वात् इत्येवं यथार्थनामकमिति, गङ्गारो वाक्यालङ्कारे, अर्द्धे त्रयोदशं येषु तान्यर्धत्रयोदशानि तानि च तानि योजनशतसहस्राणि चेति विग्रहः सार्द्धानि द्वादशेत्यर्थः, तथाऽर्द्धत्रयोदशानि जातौ-जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गतौ कुलकौटीनां योनिप्रमुखानि-उत्पत्तिस्थानप्रभवानि यानि शतसहस्राणि तानि तथोच्यन्त इति, तथा 'पा-

णाउस्स'त्ति यत्र प्राणिनामायुर्विधानं सभेदमभिधीयते-तत्प्राणायुद्धादिदं पूर्वं तस्य त्रयोदश वस्तूनि-अध्ययनवद्धिभागविशेषाः, तथा गर्भे-गर्भाशये व्युत्क्रान्तिः-उत्पत्तिर्येषां ते गर्भव्युत्क्रान्तिकाः, ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चेति विग्रहः, प्रयोजनं-मनोवाक्कायानां व्यापारणं प्रयोगः स त्रयोदशविधः, पञ्चदशानां प्रयोगाणां मध्ये आहारकाहारकमिश्रलक्षणकायप्रयोगद्वयस्य तिरश्चांमभावात्, तौ हि संयमिनामेव स्तः, संयमश्च संयतमनुष्याणामेव न तिरश्चामिति, तत्र सत्यासत्योभयानुभयस्वभावाश्चत्वारो मनःप्रयोगाः वाक्कप्रयोगाश्चेति अष्टौ पुनरौदारिकादयः पञ्च कायप्रयोगाः एवं त्रयोदशेति, तथा सूरमण्डलस्य-आदित्यविमानवृत्तस्य योजनं सूरमण्डल्योजनं तत् 'ण'मित्यलङ्कारे त्रयोदशभिरेकषष्टिभागैर्येषां भागानामेकषष्ट्या योजनं भवति तैर्भागैर्योजनस्य सम्बन्धिभिरूनं-न्यूनं प्रज्ञप्तमष्टचत्वारिंशद् योजनभागा इत्यर्थः । वज्राभिलाषेन द्वादश वङ्गराभिलाषेन लोकाभिलाषेन चैकादश विमानानीति ॥ १३ ॥

चउद्दस भूअगामा प० तं०-सुहुमा अपज्जत्तआ सुहुमा पज्जत्तया वादरा अपज्जत्तया वादरा पज्जत्तया
वेइंदिया अपज्जत्तया वेइंदिया पज्जत्तया तेंदिया अपज्जत्तया तेंदिया पज्जत्तया चउरेंदिया अपज्जत्तया चउ-
रेंदिया पज्जत्तया पंचिंदिया असन्निअपज्जत्तया पंचिंदिया पंचिंदिया पंचिंदिया पंचिंदिया पंचिंदिया
पंचिंदिया सन्निअपज्जत्तया, चउद्दस पुब्बा प० तं०-उप्पायपुब्बमगेणियं च तइयं च वीरियं पुब्बं । अत्थी-
नत्थिपवायं तत्तो नाणप्पवायं च ॥१॥ सच्चप्पवायपुब्बं तत्तो आयप्पवायपुब्बं च । कम्मप्पवायपुब्बं पच्च-
क्खानं भवे नवमं ॥ २ ॥ विज्जाअणुप्पवायं अवञ्चपाणाउ बारसं पुब्बं । तत्तो किरियविसालं पुब्बं तह बिबु-
सारं च ॥ ३ ॥ अग्गेणीअस्स णं पुब्बस्स चउद्दस वत्थू प०, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चउद्दस

समणसाहससीओ उक्कोसिआ समणसंपया होत्था, कम्मविसोहिमगगणं पडुच्च चउद्दस जीवट्टाणा प० तं०-
मिच्छदिट्ठी सासायणसम्मदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी अविरयसम्मदिट्ठी विरयाविरए पमत्तसंजए पमत्तसंजए अप्पमत्त-
संजए निअट्ठीवायरे अनिअट्ठीवायरे सुहुमसंपराए उवसासए वा ग्ववए वा उवसंतमोहे खीणमोहे सजोगी
केवली अयोगी केवली, भरहेरवयाओ णं जीवाओ चउद्दस जोगणसहस्साइं चत्तारि अ एगुत्तरे
जोगणसए छच्च एगूणवीसे भागे जोगणस्स आयामेणं प०, एगमेगस्स णं रत्तो चाउरंतचक्कवट्ठिस्स चउद्दस
रयणा प० तं०-इत्थीरयणे सेणावइरयणे गाहावइरयणे पुरोहिथरयणे आसरयणे हत्थिरयणे असिर-
यणे दंडरयणे चक्करयणे छत्तरयणे चम्मरयणे मणिरयणे कागिणिरयणे, जंबुदीवे णं दीवे चउद्दस महानइओ
पुब्बावरेण लवणंसमुदं समप्पंति, तं० गंगा सिंधू रोहिआ रोहिअंसा हरी हरिकंता सीआ सीओदा नरकंता
नारिकांता सुवण्णकूला रूपकूला रत्ता रत्तवई, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं
चउद्दस पलिओवमाइं ठिई प०, पञ्चमीए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउद्दस सागरोवमाइं ठिई प०, असुर
कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं चउद्दस पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं
चउद्दस पलिओवमाइं ठिई प०, लंतए कप्पे[सु] देवाणं अत्थेगइयाणं चउद्दस सागरोवमाइं ठिई प०, महासुक्के
कप्पे देवाण अत्थेगइयाणं जहण्णेणं चउद्दस सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा सिरिकंतं सिरिमहिअं सिरिसोमनसं
लंतयं काविट्ठं महिंदकंतं माहिंदुत्तरवडिंसणं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं चउद्दस

सागरोवमाहं ठिई प० ते णं देवा चउदहसहिं अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा तेसिणं देवाणं चउदहसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, संतेगइआ भवसिद्धिआ जीवा जे चउदहसहिं भवगगहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सच्चदुक्खाणमंतं कारिस्संति ॥सूत्रं १४॥

अथ चतुर्दशस्थानकं सुबोधं, नवरमिहाष्टौ सूत्राण्यर्वाक् स्थितिसूत्रादिति, तत्र चतुर्दश 'भूतग्रामाः' भूतानि--जीवाः तेषां ग्रामाः--समूहाः भूतग्रामाः, तत्र स्रक्ष्माः स्रक्ष्मनामकर्म्मोदयवर्त्तित्वात् पृथिव्यादय एकेन्द्रियाः, किंभूता ?--अपर्याप्तकाः--तत्कर्म्मोदयादपरिपूर्णस्वकीयपर्याप्तय इत्येको ग्रामः, एवमेते एव पर्याप्तकाः--तथैव परिपूर्णस्वकीयपर्याप्तय इति द्वितीयः, एवं वादरा वादरनामकर्म्मोदयात् पृथिव्यादय एव, तेऽपि पर्याप्तेतरभेदाद् द्विधा, एवं द्वीन्द्रियादयोऽपि, नवरं पञ्चेन्द्रियाः सञ्ज्ञिनो--मनःपर्याप्त्युपेता इतरे त्सञ्ज्ञिन इति । तथा 'उप्पायपुण्वे'त्यादि गाथात्रयं, तथा उप्पायपुण्वमग्गेणियं च' ति यत्रोत्पादमाश्रित्य द्रव्यपर्यायाणां प्ररूपणा कृता तदुत्पादपूर्व, यत्र तेषामेवाग्रं-परिमाणमाश्रित्य तदग्रेणीयं, 'तदयं च वीरियं पुण्वं'ति यत्र जीवादीनां वीर्यं प्रोच्यते--प्ररूप्यते तद्वीर्यप्रवादं 'अत्थीनात्थिपवायं'ति यद्यथा लोके अस्ति नास्ति च तद्यत्र तथोच्यते तदस्तिनास्तिप्रवादं 'तत्तो नाणप्पवायं च'ति यत्र ज्ञानं-मत्यादिकं स्वरूपभेदादिभिः प्रोच्यते तत् ज्ञानप्रवादमिति १। 'सच्चप्पवायपुण्वं' ति यत्र सत्यः-संयमः सत्यं वचनं वा समेदं समप्रतिपक्षं च प्रोच्यते तत्सत्यप्रवादपूर्व, ततः 'आयप्पवायपुण्वं च'ति यत्रात्मा-जीवोऽनेकनैयः प्रोच्यते तदात्मप्रवादमिति. 'कम्मप्पवायपुण्वं'ति यत्र ज्ञानावरणादि कर्म प्रोच्यते तत्कर्मप्रवादमिति, 'पच्चक्खाणं भवे नवमं' ति यत्र प्रत्याख्यानस्वरूपं वर्ण्यते तत्प्रत्याख्यानमिति २। 'विज्जाअणुप्पवायं'ति यत्रानेकविधा विधातिशया वर्ण्यन्ते तद्विधानुप्रवादं, 'अवंग्गपाणाउ वारसं पुण्वं'ति यत्र स-

म्यग्नानादयोऽवन्ध्याः—सफला वर्ण्यन्ते तदवन्ध्यमेकादशं, यत्र प्राणा—जीवा आयुश्चानेकधा वर्ण्यन्ते तत्प्राणायुरिति द्वादशं पूर्वं, 'त-
तो किरियविसालं'ति यत्र क्रियाः—कायिक्यादिकाः विशाला—विस्तीर्णाः सभेदत्वादभिधीयन्ते तत् क्रियाविशालं 'पुष्पं तह बिंदुसारं
च' ति लोकशब्दोऽत्र लुप्तो द्रष्टव्यः, ततश्च लोकस्य 'विन्दुरिवाक्षरस्य सारं सर्वोत्तमं यत्तल्लोकविन्दुसारमिति ३। तथा
'चोद्दस वत्थूणि'ति द्वितीयपूर्वस्य वस्तूनि—विभागविशेषाः, तानि च चतुर्दश मूलवस्तूनि, चूलावस्तूनि तु द्वादशेति,
तथा 'साहस्सिसओ'ति सहस्राण्येव साहस्र्यं, तथा 'कम्मविसोही'त्यादि, कर्मविशोधिमार्गणां प्रतीत्य—ज्ञानावरणादिकर्मविशु
द्धिगवेपणामाश्रित्य चतुर्दश जीवस्थानानि—जीवभेदाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—मिथ्या—विपरीता दृष्टिर्यथासौ मिथ्यादृष्टिः
—उदितमिथ्यात्वमोहनीयविशेषः, तथा 'सासायणसम्मदिट्ठि'ति सहेपत्तच्चश्रद्धानरसास्वादेन वर्तते इति सास्वादनः, घण्टाला
लान्यायेन प्रायः परित्यक्तसम्यक्त्वः तदुत्तरकालं षडावलिकः, तथा चोक्तम्—'उवसमंसमत्ताओ चयओ मिच्छं अपावमाणस्स ।
सासायणसंसमत्तं तदंतरालंमि छावलियं ॥१॥' इति, सास्वादनश्चासौ सम्यग्दृष्टिश्चेति विग्रहः, सम्मामिच्छदिट्ठि'ति सम्यक् च मि-
थ्या च दृष्टिरस्येति सम्यग्मिथ्यादृष्टिः—उदितदर्शनमोहनीयविशेषः, तथाऽविरतसम्यग्दृष्टिर्देशविरतिरहितः विरताविरतो—देशविरतः
श्रावक इत्यर्थः, प्रमत्तसंयतः—किञ्चित्प्रमादवान् सर्वविरतः, अग्रमत्तसंयतः—सर्वप्रमादरहितः स एव, 'नियद्धी०' इह क्षपकश्रेणि-
मुपशमश्रेणिं वा प्रतिपन्नो जीवः क्षीणदर्शनसप्तक उपशान्तदर्शनसप्तको वा निवृत्तिबादर उच्यते, तत्र निवृत्तिः—यद्गुणस्थानकं सम-
कालप्रतिपन्नानां जीवानामध्यवसायभेदः तत्प्रधानो बादरो—बादरसम्परायो निवृत्तिबादरः, 'अणियट्ठिवायरे'ति अनिवृत्तिबादरः, स
च कषायाष्टकक्षपणारम्भान्नपुंसकवेदोपशमनारम्भाचारभ्य बादरलोभखण्डक्षपणोपशमने यावद्भवतीति, 'सुहुमसंपराए'ति सूक्ष्मः—

सञ्ज्वलनलोभासङ्ख्येयखण्डरूपः सम्परायः-कषायो यस्य स स्वक्षमसम्परायो-लोभानुवेदक इत्यर्थः, अयं च द्विविध इत्याह-उपशम-
को वा-उपशमश्रेणीप्रतिपन्नः क्षपको वा-क्षपकश्रेणिप्रतिपन्न इति दशमं जीवस्थानमिति, तथा उपशान्तः-सर्वथानुदयावस्थो मोहो
-मोहनीयं कर्म यस्य स उपशान्तमोहः, उपशमवीतराग इत्यर्थः, अयं चोपशमश्रेणिसमाप्तावन्तमुद्धर्त्तुं भवति, ततः प्रच्यवत् एवेति,
तथा क्षीणो-निःसत्ताकीभूतो मोहो यस्य स तथा, क्षयवीतराग इत्यर्थः, अयमप्यन्तमुद्धर्त्तुमेवेति, तथा सयोगी केवली-मनःप्रभृति-
व्यापारवान् केवलज्ञानीति, तथाऽयोगीकेवली-निरुद्धमनःप्रभृतिरयोगः शैलेशीगतो ह्रस्वपञ्चाक्षरोद्गिरणमात्रं कालं यावदिति चतुर्दश
जीवस्थानमिति, 'भरहे' इत्यादि, भरतैरावतयोर्जीवा, इह भरतैरवतं चारोपितगुणकोदण्डाकारं यतस्त [तस्त]योर्जीवे भवतः, तत्र
भरतस्य हिमवतोऽर्वागनन्तरग्रदेशश्रेणिर्जीवा ऐरावतस्य च शिखरिणः परतोऽनन्तरग्रदेशश्रेणीति भरतैरावतजीवा, 'चाउरंतचक्कवडिस्स'
ति चत्वारोऽन्ता-विभागा यस्यां सा चतुरन्ता भूमिः तत्र भवः स्वामितयेति चातुरन्तः स चासौ चक्रवर्त्ती चेति विग्रहः, रत्नानि-
स्वजातीयमध्ये समुत्कर्षवन्ति वस्तूनीति, यदाह-"रत्नं निगद्यते तज्जातौ जातौ यदुत्कष्ट"मिति, 'गाहावड्'ति गृहपतिः-कोष्ठागारिकः
'पुरोहिद्य'ति पुरोहितः-शान्तिकर्मादिकारी 'वड्डड्ड'ति वर्द्धकिः-रथादिनिर्माणयिता मणिः-पृथिवीपरिणामः काकिणी-सुवर्णमयी अधि-
करणसंस्थानेति, इह सप्ताद्यानि पञ्चेन्द्रियाणि शेषाण्येकेन्द्रियाणीति, श्रीक्रान्तमित्यादीन्यष्टौ विमाननामानीति ॥ १४ ॥

पन्नरस परमाहर्मिआ प० तं०-^{१०}अवे अवरिसी चेव, सामे सबलेत्ति आवरे^{११} । रुदोवरुदकालेअ, महाकालेत्ति
आवरे ॥ १ ॥ असिपत्ते धणु कुम्भे, वालुए वेअरणीति अ । खरस्सरे महाघोसे, एते पन्नरसाहिआ ॥ २ ॥
णमी णं अरहा पन्नरस धणूइ उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, धुवराह्णं बहुलपक्खस्स पडिवए पन्नरसभागं पन्नरस-

भागेणं चदस्स लेसं आवरेत्ताण चिह्णति, तं जहा-पढमाए पढमं भागं बीआए दुभागं तइआए तिभागं
चउत्थीए चउभागं पञ्चमीए पञ्चभागं छट्ठीए छभागं सत्तमीए सत्तभागं अट्ठमीए अट्ठभागं नवमीए नवभागं
दसमीए दसभागं एक्कारसीए एक्कारसभागं बारसीए बारसभागं तेरसीए तेरसभागं चउद्दसीए चउद्दसभागं
पन्नरसेसु पन्नरसभागं, तं चेव सुक्कपक्खस्स य उवदंसेस्माणे चिह्णति, तंजहा-पढमाए पढमं
भागं जाव पन्नरसेसु पन्नरसभागं, छ णक्खत्ता पन्नरससुहुत्तसंजुत्ता प० तं०—सत्ताभिसय भरणि अद्दा
अंसलेसा साई तहा जेडा । एते छणक्खत्ता पन्नरससुहुत्तसंजुत्ता ॥ १ ॥ चेत्तासोएसु णं मासेसु पन्नरस-
सुहुत्तो दिवसो भवति, एवं चेत्तमासेसु पण्णरससुहुत्ता राई भवति, विज्जाअणुप्पवायस्स णं पुन्वस्स
पन्नरस वत्थू पण्णत्ता, मणूसाणं पण्णरसविहे पओगे प० तं०—सच्चमणओगे मोसमणपओगे सच्चमोसमण-
पओगे असच्चा मोसमणपओगे सच्चवइपओगे मोसवइपओगे सच्चमोसवइपओगे असच्चा मोसवइपओगे
ओरालिअसरीरकायपओगे ओरालिअमीससरीरकायपओगे वेउन्विअमीससरीरका-
यपओगे आहारयसरीरकायपओगे आहारयमीससरीरकायपओगे कम्मयसरीरकायपओगे, इमीसे णं रयण-
प्पमाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइआणं पण्णरस पलिओवमाइं ठिई प०, पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं
नेरइआणं पण्णरस सगरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं पण्णरस पलिओवमाइं ठिई
प०, सोहम्ममीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइआणं देवाणं पण्णरस पलिओवमाइं ठिई प०, महासुक्के कप्पे अत्थे-

गइआणं देवाणं पणरस सागरोवमांइ ठिई प०, जे देवा णंदं सुणंदं णंदवत्तं णंदप्पभं णंदकंतं णंदवणं णंदलेसं णंदज्झयं णंदसिगं णंदसिंइ णंदकूडं णंदुत्तरविंसगं विमाणं देवत्ताए उववणा तेसि णं देवाणं उक्केसेणं पणरस सागरोवमांइ ठिई प० ते णं देवा पणरसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उरससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं पणरसहिं वाससहस्सेहिं आहारुहे समुप्पज्जइ, संतेगइआ भव-सिद्धिआ जीवा जे पन्नरसहिं भवगगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सब्ब-दुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं १५ ॥

अथ पञ्चदशस्थानके सुगमेऽपि किञ्चिद्विख्यते, इह स्थितेरर्वाक् सप्त सूत्राणि, तत्र परमाश्च तेऽधार्मिकाश्च संक्लिष्टपरिणामत्वात्परमा-
धार्मिकाः—असुरविशेषाः, ये तिसृषु पृथिवीषु नारकान् कदर्थयन्तीति, तत्रावेत्यादि श्लोकद्वयं, एते च व्यापारभेदेन पञ्चदश भवन्ति, तत्र ‘अंवे’ ति यः परमाधार्मिकदेवो नारकान् हन्ति पातयति बध्नाति नीत्वा चाम्बरतले विमुञ्चति सोऽम्ब इत्यभिधीयते १, ‘अम्ब-रिसी चेव’ ति यस्तु नारकान्निहतान् कल्पनिकाभिः खण्डशः कल्पयित्वा भ्राष्टृपाकयोग्यान् करोति सोऽम्बरिषीति २ ‘सामे’ ति यस्तु रज्जुहस्तग्रहारादिना शातनपातनादि करोति वर्णतश्च श्यामः स श्याम इति ३, ‘सवलेत्ति यावरे’ ति शबल इति चापरः परमा-
धार्मिक इति प्रक्रमः, स चान्त्रवसाहृदयकालेयकादीन्युत्पाटयति वर्णतश्च शबलः कर्बुर इत्यर्थ ४, ‘रुहोवरुहे’ ति यः शक्तिकुन्ता-
दिषु नारकान् प्रोतयति स रौद्रत्वादौद्र इति ५, यस्तु तेषामङ्गोपाङ्गानि भनक्ति सोऽत्यन्तरौद्रत्वादुपौद्र इति ६, ‘काले’ ति यः कण्डवादिषु पचति वर्णतः कालश्च स कालः ७, महाकाल इति चापरः परमाधार्मिक इति प्रक्रमः स च श्लक्ष्णमांसानि खण्डयित्वा

खादयति वर्णतश्च महाकाल इति ८, असिपत्ने'त्ति असिः--खड्गस्तदाकारपत्रवद्भनं विकुर्व्यं यस्तत्समाश्रितान् नारकानसिपत्रपातनेन तिलशच्छिन्नात्ति सोऽसिपत्रः ९, 'धनु'त्ति यो धनुर्विमुक्तार्द्धचन्द्रादिबाणैः कर्णादीनां छेदनभेदनादि करोति स धनुरिति १०, 'कुम्भे'त्ति यः कुम्भादिषु तान् पचति स कुम्भः ११, 'वालु'त्ति यः कदम्बपुष्पाकारासु वज्राकारासु वैक्रियवालुकासु तप्तासु चणकानिव तान् पचति स वालुका इति १२, 'वैयरणी इय'त्ति वैतरणीति च परमाधार्मिकः, स च पूयरुधिरत्रपुताभ्रादिभिरतितापात्कलकलायमानैर्भृतां विरूपं तरणं प्रयोजनमस्या इति वैतरणीति यथार्था नदीं विकुर्व्यं तत्तारणेन कदर्थयति नारकानीति १३, 'खरस्सरे'त्ति यो वज्रकण्टकाकुलं शालमलीवृक्षं नारकमरोप्य खरस्वरं कुर्वन्तं कुर्वन् वा कर्षति स खरस्वर इति १४, 'महाघोस'त्ति यो भीतान् पलायमानान् नारकान् पशूनिव वाटकेषु महाघोषं कुर्वन्निरुणद्धि स महाघोष इति १५, 'एवमेव [एमे] पन्नरसाहिय'त्ति यो 'एव'मित्यम्बादिक्रमेणैते परमाधार्मिकाः पञ्चदशाख्याताः--कथिता जिनैरिति ॥ २ ॥ 'ध्रुवराहू ण मित्यादि, द्विविधो राहुः भवति--पर्वराहुर्ध्रुवराहुश्च, तत्र यः पर्वणि-पौर्णमास्याममावास्यायां वा चन्द्रादित्ययोरुपरांगं करोति स पर्वराहुः, यस्तु चन्द्रस्य सदैव सन्निहितः सञ्चरति स ध्रुवराहुः, आह च--'किण्हं राहुविमाणं निच्चं चंदेण होइ अविरहिअं । चउरंगुलमण्णत्तं हेट्टा चंदस्स तं चरइ ॥ १ ॥' त्ति, ततोऽसौ ध्रुवराहुः 'ण'मित्यलङ्कारे बहुलपक्षस्य प्रतीतस्य 'पाडिवयं' ति प्रतिपदं-प्रथमतिथिमादौ कृत्वेति वाक्यशेषः पञ्चदशभागं पञ्चदशभागेनेति वीप्सायां द्विर्वचनादि यथा पदं पदेन गच्छतीत्यादिषु, प्रतिदिनं पञ्चदशभागं पञ्चदशभागमिति भावः, चन्द्रस्य प्रतीतस्य लेख्यामिति लेख्या-दीप्तिस्तत्कारणत्वात् मण्डलं लेख्या तामाबुत्य--आच्छाद्य तिष्ठति, एतदेव दर्शयन्नाह--'तद्यथे'त्यादि 'पढ-

माइ, चि प्रथमायां तिथ्यां प्रथमं भागं पञ्चदशशिक्षणं चन्द्रलेश्याया आवृत्य तिष्ठतीति प्रक्रमः, अनेन क्रमेण यावत् 'पन्नरसेसु' चि पञ्चदशसु दिनेषु पञ्चदशं पञ्चदशभागमावृत्य तिष्ठति, 'तं चेव' चि तमेव पञ्चदशभागं शुक्लपक्षस्य प्रतिपदादिषु चन्द्रलेश्याया उपदर्शयन् २—पञ्चदशभागतः स्वयमपसरणतः प्रकटयन् प्रकटयन् तिष्ठति ध्रुवराहुरिति, इह चायं भावार्थः—षोडशभागीकृतस्य चन्द्रस्य षोडशभागोऽवस्थित एवास्ते, ये चान्ये भागास्तान् राहुः प्रतिदिनमेकैकं भागं कृष्णपक्षे आवृणोति शुक्लपक्षे तु विमुञ्चतीति, उक्तं च ज्योतिष्करण्डके—^१सोलसभागे काळण उडुवई हायएत्थ पन्नरसं । तत्तियमेत्ते भागे पुणोवि परिवडुई जोणहा ॥ १ ॥ इति, ननु चन्द्रविमानस्य पञ्चैकषष्टिभागन्यूनयोजनप्रमाणत्वात् राहुविमानस्य च ग्रहविमानत्वेनार्द्धयोजनप्रमाणत्वात्कथं पञ्चदशैर्दिनेश्चन्द्रविमानस्य महत्त्वेनेतरस्य च लघुत्वेन सर्वावरणं स्यात् ? इति, अत्रोच्यते, यदिदं ग्रहविमानानामर्द्धयोजनमिति प्रमाणं तत्प्रायिकमिति राहोर्ग्रहस्य योजनप्रमाणमपि विमानं सम्भाव्यते, लघीयसोऽपि वा राहुविमानस्य महता तमिस्ररश्मिजालेन तस्यावरणान्न दोष इति, तथा षड् नक्षत्राणि पञ्चदश मुहूर्तान् यावच्चन्द्रेण सह संयोगो येषां तानि पञ्चदशमुहूर्तसंयोगानि, तद्यथा—'सयभिसया भरणीओ अद्दा अस्सेस साइ जेडा य । एए छन्नक्खत्ता पन्नरसमुहूर्तसंजुत्ता ॥ १ ॥' संयुक्तं संयोग इति, तथा 'चेत्तासोएसु मासेसु'—चि, स्थूलन्यायमाश्रित्य चैत्रेऽश्वयुजि च मासे पञ्चदशमुहूर्तो दिवसो भवति रात्रिश्च, निश्चयतस्तु मेघसङ्क्रान्तिदिने तुलासंक्रान्तिदिने चैवं दृश्यमिति । 'पओगे' चि प्रयोजनं प्रयोगः सपरिस्पन्द आत्मनः क्रियापरिणामो व्यापार इत्यर्थः, अथवा प्रकर्षेण युज्यते—संयुज्यते सम्बध्यतेऽनेन क्रियापरिणामेन कर्मणा सहात्मेति प्रयोगः, तत्र सत्स्थार्थलोचननिबन्धनं मनः सत्यमनस्तस्य प्रयोगो—व्यापारः

षोडश भागान् कृत्योदुपतिहीयतेऽत्र पञ्चदश । तान्मात्रान् भागान् पुनरपि परिवर्तते ज्योत्स्ना ॥ १ ॥

सत्यमनःप्रयोगः, एवं शेषेष्वपि, नन्तरमौदारिकशरीरकायप्रयोग औदारिकशरीरेव पुद्गलस्कन्धसमुदायरूपत्वेनोपचीयमानत्वात् काय-
स्तस्य प्रयोग इति विग्रहः, अयं च पर्याप्तकस्यैव वेदितव्यः, तथौदारिकमिश्रकायप्रयोगः अयं चापर्याप्तकस्येति, इह चोत्पत्तिमाश्रि-
त्यौदारिकस्य प्रारब्धस्य प्रधानत्वादौदारिकः कर्मणेन मिश्रः, यदा तु मनुष्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यङ् वादस्वायुकायिको वा वैक्रियं करोति
तदौदारिकस्य प्रारम्भकत्वेन प्रधानत्वादौदारिको वैक्रियेण मिश्रो यावद्वैक्रियपर्याप्त्या न पर्याप्तिं गच्छति, एवमाहारकेणाप्यौदारिकस्य
मिश्रताऽवसेयेति, तथा वैक्रियशरीरकायप्रयोगो वैक्रियपर्याप्तकस्य, तथा वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगस्तदपर्याप्तकस्य देवस्य नारकस्य
वा कर्मणेनैव लब्धिवैक्रियपरित्यागे वा औदारिकप्रवेशाद्वायामौदारिकोपादानाय प्रवृत्तैर्वैक्रियप्राधान्यादौदारिकेणाऽपि मिश्रतेत्येके, तथा
आहारकशरीरकायप्रयोगस्तदभिनिवृत्तौ सत्यां तस्यैव प्रधानत्वात्, तथा आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगः औदारिकेण सहाहारकपरित्या-
गेनेतरग्रहणायोध्यतस्य, एतदुक्तं भवति—यदाहारकशरीरीभूत्वा कृतकार्यः पुनरप्यौदारिकं गृह्णाति तदाऽऽहारकस्य प्रधानत्वादौदारिक-
प्रवेशं प्रति व्यापारभावाद्वा तत् सर्वथैव न परित्यजत्याहारकं तावदौदारिकेण सह मिश्रतेति, आह—न तत्तेन सर्वथा मुक्तं पूर्वनिर्वर्तितं
तिष्ठत्येव तत्कथं गृह्णाति ?, सत्यं, तथाप्यौदारिकशरीरोपादानार्थं प्रवृत्त इति गृह्णात्येव, तथा कर्मणशरीरकायप्रयोगो विग्रहे समुद्-
घातगतस्य च केवलिनस्तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु भवतीति ॥ १५ ॥

सोलस य गाहा सोलसगा पं० तं०-समए वेयालि^{१३} इत्थीपरिणा^४ निरयविभत्ती^५ महावीरशुई^६
कुसीलपरिभासि^७ ए वीरि^८ ए धम्मै^९ सप्राही^{१०} मग्गे^{११} समोसरणे^{१२} आहातहि^{१३} ए गंथे^{१४} जमई^{१५} ए गाहासोलसमे^{१६} सोलसगे,
सोलस कसाया पं० तं०-अणंताणुबंधी कोहे अणंताणुबंधी माणे अणंताणुबंधी माया अणंताणुबंधी लोभे

अपचक्रत्वाणकसाए कोहे अपचक्रत्वाणकसाए माणे अपचक्रत्वाणकसाए माया अपचक्रत्वाणकसाए लोभे पच-
 क्त्वाणावरणे कोहे पचक्रत्वाणावरणे माणे पचक्रत्वाणावरणा माया पचक्रत्वाणावरणे लोभे संजलणे कोहे संज-
 लणे माणे संजलणे माया संजलणे लोभे, मंदरस्स^६ णं पव्वयस्स सोलस नामधेया पं० तं० मंदरमेरुमणोरम
 सुदंसण सयंपभे य गिरिराया^६ । रयणुच्चय^९ पियदंसण मज्झे लोगस्स नाभी य ॥ १ ॥ अत्थे^{११} अ सूरिआवत्ते
 सूरिआवरणेत्ति अ । उत्तरे अ विसाई^{१४} अ, वडिंसे इअ सोलसमे ॥२॥ पासस्स ण अरहतो पुरिसादाणीयस्स
 सोलस समणसाहस्सीओ उ^{१४} ळेसिआ समण संपदा होत्था, आयप्पवायस्स णं पुव्वस्स णं सोलस वत्थू पं०,
 चमरवलीणं अवारियालेणे सोलस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पं०, लवणे णं समुहे सोलस जोयणस-
 हस्साइं उस्सेहपरिवुट्ठीए पं०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सोलस पलिओवमाइं
 ठिई पं०, पंचमाए पुढविए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सोलस सागरोवमा ठिती पं०, असुरकुमाराणं देवाणं
 अत्थेगइयाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई पं०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं सोलस पलिओ-
 वमाइं ठिई पं०, महासुक्के कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं सोलस सागरोवमाइं ठिई पं०, जे देवा आवत्तं विआ-
 वत्तं नंदिआवत्तं महानंदिआवत्तं अंकुसं अंकुसपलंबं भदं सुभदं महाभदं सव्वओभदं भदत्तरवाडिंसं
 विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उच्चोसेणं सोलस सागरोवमाइं ठिई पं० ते णं देवा सोलसहिं-

अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं सोलसवाससहस्सेहिं
आहारुटे समुप्पज्जइ, संतेगइआ, भव्वसिद्धिआ जीवा जे सोलसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति वुज्झस्संति
मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं १६ ॥

अथ षोडशस्थानकमुच्यते सुगमं चेदं, नवरं गाथाषोडशकादीनि स्थितिसूत्रेभ्य आरात्सप्त सूत्राणि, तत्र सूत्रकृताङ्गस्य प्रथमश्रुत-
स्कन्धे षोडशाध्ययनानि तेषां च गाथाभिधानं षोडशमिति गाथाभिधानमध्ययनं षोडशं येषां तानि गाथाषोडशकानि, तत्र 'समए'
त्ति नास्तिकादिसमयप्रतिपादनपरमध्ययनं समय एवोच्यते, वैतालीयच्छन्दोजातिवद्धं वैतालीयम्, एवं शेषाणां यथाभिधेयं नामानि,
'समोसरणे'त्ति समवसरणं त्रयाणां त्रिषष्ट्यधिकानां प्रवादिशतानां मतपिण्डनरूपं, 'अहातहिए'त्ति यथा वस्तु तथा प्रतिपाद्यते यत्र
तद्यथातथिकं, ग्रन्थाभिधायकं ग्रन्थ, 'जमइए'त्ति यमकीयं यमकनिबद्धसूत्रं 'गाहे'त्ति प्राक्तनपञ्चदशाध्ययनार्थस्य गानाद्राथा गाथा
वा तत्प्रतिष्ठाभूतत्वादिति, मेरुनामसूत्रे गाथा श्लोकश्च 'मज्झे लोगस्सनाभी य'त्ति लोकमध्ये लोकनाभिश्चेत्यर्थः । १। 'उत्तरे य'त्ति
भरतादीनामुत्तरदिग्वर्त्तित्वाद्, यदाह—'सव्वेसिं उत्तरो मेरु'त्ति [सर्वेषामुत्तरो मेरुः] 'दिसाइ य'त्ति दिशामादिदिगादिरित्यर्थः, 'वडि-
से इय'त्ति अत्रतंसः—शेखरः स इवावतंस इति, 'पुरिसादाणीय'त्ति पुरुषाणां मध्ये आदेयस्येत्यर्थः, तथा आत्मप्रवादपूर्वस्य सप्तमस्य,
तथा चमरवलयोर्दक्षिणोत्तरयोरसुरकुमारराजयोः, 'उवारियालेणे'त्ति चमरचञ्चावलीचञ्चाभिधानराजधान्योर्मध्यभागे तद्भवनयोर्मध्योन्नता-
ज्वतरत्पार्श्वपीठरूपे आवतारिकलयेने षोडश योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भाभ्यां वृत्तत्वात्तयोरिति, तथा लवणसमुद्रे मध्यमेषु दशशु
सहस्रेषु नगरप्राकार इव जलमूर्ध्वं गतं तस्य चोत्सेधवृद्धिः षोडश सहस्राणि अत उच्यते—लवणसमुद्रः षोडश योजनसहस्राण्युत्से-

धपरिद्वया प्रज्ञ इति, आवर्त्तादीन्येकादश विमाननामानि ॥ १६ ॥

सत्तरसविहे असंजमे प० तं०—पुढविकायअसंजमे आउकायअसंजमे तेउकायअसंजमे वाउकायअसंजमे वणस्सइकायअसंजमे बेइदिअसंजमे तेइंदियअसंजमे चउरिंदियअसंजमे पंचिदिअसंजमे अजीवकायअसंजमे पेहाअसंजमे उवेहाअसंजमे अवहट्ठअसंजमे अप्पमज्जणाअसंजमे मणअसंजमे वइअसंजमे कायअसंजमे सत्तरसविहे संजमे प० तं०—पुढवीकायसंजमे आउकायसंजमे तेउकायसंजमे वणस्सइकायसंजमे बेइदिअसंजमे तेइंदियअसंजमे चउरिंदियअसंजमे पंचिदिअसंजमे अजीवकायसंजमे पेहासंजमे उवेहासंजमे अवहट्ठसंजमे पमज्जणासंजमे मणसंजमे वइसंजमे कायसंजमे माणुसत्तरे णं पन्वए सत्तरसएक्कवीसे जोयणसए उट्ठं उच्चत्तेणं प०, सब्वेसिंपि णं वेलंधरअणुवेलंधरणागराईणं आवासपन्वया सत्तरसएक्कवीसाइं जोयणसयाइं उट्ठं उच्चत्तेणं प०, लवणे णं समुहे सत्तरसजोयणसहस्साइं सन्वग्गेणं प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सातिरेगाइं सत्तरस जोयणसहस्साइं उट्ठं उप्पतित्ता ततो पच्छा चारणाणं तिरिआ गती पवत्तति, चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररणो तिगिंछिक्खे उप्पायपन्वए सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उट्ठं उच्चत्तेणं प०, बलिस्स णं असुरिंदस्स रुअगिंदे उप्पायपन्वए सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उट्ठं उच्चत्तेणं प०, सत्तरसविहे मरणे प०—आवीईमरणे ओहिमरणे आयंतियमरणे बलायमरणे वसट्ठमरणे अंतोसह्मरणे तवभवमरणे बालमरणे पंडितमरणे बालपंडितमरणे छउमत्थमरणे केव-

લિમરણે વેહાણસમરણે ગિહ્વપિહ્વમરણે ભત્તપચ્ચક્ષાણમરણે ઇંગિણિમરણે પાઓવગમણમરણે, સુહુમસંપરાણ
 ણં ભગવં સુહુમસંપરાયભાવે વદ્વમાણે સત્તરસ કમ્મપગડીઓ ણિવંધતિ તં૦-આભિણિબોહિયણાણાવરણે સુય-
 ણાણાવરણે ઓહિણાણાવરણે મળપજ્જવણાણાવરણે કેવલણાણાવરણે ચક્કલુદંસણાવરણે અચક્કલુદંસણાવરણે
 ઓહીદંસણાવરણે કેવલદંસણાવરણે સાયાવેયણિજ્ઞં જસોક્કિત્તિનામં ઉચ્ચાગોયં દાણંતરાયં લાભંતરાયં ભોગંત-
 રાયં ઉવભોગંતરાયં વીરિઅંતરાયં, ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અત્થેગહઆણં નેરહયાણં સત્તરસ પલિ-
 ઓવમાઈ ઠિઈ પ૦, પંચમીણ પુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ૦, છટ્ટીણ
 પુઢવીણ અત્થેગહયાણં જહણેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ૦, અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગહયાણં સત્તરસ
 પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ૦, સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં સત્તરસ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ૦, મહા-
 સુક્કે કપ્પે દેવાણં ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ૦, સહસ્સારે કપ્પે દેવાણં જહણેણં સત્તરસ સાગરો-
 વમાઈ ઠિઈ પ૦, જે દેવા સામાણં સુસામાણં મહાસામાણં પડમં મહાપડમં કુમુદં મહાકુમુદં નલિણં મહા-
 નલિણં પોંડરીઅં મહાપોંડરીઅં સુક્કં મહાસુક્કં સીહં સીહકંતં સીહવીઅં ભાવિઅં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા
 તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ૦, તે ણં દેવા સત્તરસહિં અદ્ધમાસેહિં આણમંતિ વા
 પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા તેસિ ણં દેવાણં સત્તરસહિં વાસસહસ્સેહિં આહારેદ્ધે સમુપ્પજ્જહ, સંતેગહયા
 ભવસિહ્વિઆ જીવા જે સત્તરસહિં ભવગ્ગહણેહિં સિહ્વિહ્વસંતિ બુહ્વિહ્વસંતિ મુચ્ચિહ્વસંતિ પરિનિ-

व्वाइस्संति सब्बवुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं १७ ॥

अथ सप्तदशस्थानकं, तच्च व्यक्तं, नवरमिह स्थितिस्त्रेभ्योऽर्वाङ् दश, तथा अजीवकायासंयमो-विकटसुवर्णबहुमूल्यवस्त्रपात्र-
पुस्तकादिग्रहणं, श्रेक्षायामसंयमो यः स तथा, स च स्थानोपकरणादीनामप्रत्युपेक्षणमविधिप्रत्युपेक्षणं वा, उपेक्षाऽसंयमोऽसंयमयोगेषु
व्यापारणं संयमयोगेष्वाव्यापारणं वा, तथा अपहृत्यासंयमः अविधिनोच्चादीनां परिष्ठापनतो यः स तथा, अप्रमार्जनाऽसंयमः-
पात्रादेरप्रमार्जनयाऽविधिप्रमार्जनया वेति, मनोवाक्कायानामसंयमास्तेषामकुशलानामुदीरणानीति । असंयमविपरीतः संयमः । वेल-
न्धरानुवेलन्धरावासपर्वतस्वरूपं क्षेत्रसमासगाथाभिरवगन्तव्यं, एताश्चैताः—^१“दस जोयणसाहस्सा लवणसिहा चक्कवालओ रुन्दा ।
सोलससहस्स उच्चा सहस्समेगं तु ओगाढा ॥ १ ॥ देवणमद्दजोयण लवणसिहोवरि दगं तु कालदुगे । अतिरेगं २ परिवड्डइ हायए
वावि ॥ २ ॥ अब्भंतरियं वेलं धरंति लवणोदहिस्स नागाणं । बायालीससहस्सा दुसत्तरि सहस्स बाहिरियं ॥ ३ ॥ सट्ठी नागसहस्सा
धरंति अग्गे दगं समुदस्स । वेलंधर आवासा लवणे य चउदिसिं चउरो ॥ ४ ॥ पुव्वदिसा अणुकमसो गोथुभ १ दगभास २ संख ३
दगसीमा ४ । गोथुभे १ सिवए २ संखे ३ मणोसिले ४ नागरायणो ॥ ५ ॥ अणुवेलंधरवासा लवणे विदिसासु संठिआ चउरो ।
कक्कोडे १ विज्जुप्पमे २ केलास ३ ऽरुणप्पमे ४ चेव ॥ ६ ॥ कक्कोडय कइमए केलासऽरुणप्पमेत्थ[नाग]रायाणो । बायालीससहस्से

१ दशयोजनसहस्राणि लवणशिखा चक्रवालतो विस्तीर्णा । षोडशसहस्रोच्चा समुद्रमेक त्वागाढा ॥ ५ ॥ देशोनार्धयोजनं लवणशिखोपरि दकं तु कालद्विके अतिरे-
कमतिरेक परिवर्धते हीयते वाऽपि ॥ २ ॥ अभ्यन्तरा वेला धारयन्ति लवणोदधेर्नागाना । द्वाचत्वारिंशत्सहस्त्राणि द्विसप्तति सहस्राणि बाह्या ॥ ३ ॥
षष्ठि नागसहस्राणि धारयति अग्रे दकं समुद्रस्य । वेलन्धराणामावासा लवणे चतसृषु दिक्षु चत्वार ॥ ४ ॥ पूर्वदिगनुकमतो गोस्त्रभदकभासशङ्खदक्सीमान ।
गोस्त्रभशिवशङ्खमन शिला नागराजा ॥ ५ ॥

गंतुं उयहिंमि सन्वेवि ॥ ७ ॥ चत्वारि य जोयणसए तीसे कोसं च उगगया भूमी । सत्तरस जोयणसए इगवीसे ऊसिआ सन्वे ॥ ८ ॥ ” चि ‘चारणानं’ति जड्वाचारणानां विद्याचारणानां च ‘तिरिअ’ति तिर्यग् रुचकादिद्वीपगमनायेति, तिगिच्छिक्कट उत्पात-
पर्वतो यन्नागत्य मनुष्यक्षेत्राभिगमनायोत्पतति, स चेतोऽसङ्ख्यातमेऽरुणोदयसमुद्रे दक्षिणतो द्विचत्वारिंशतं योजनसहस्राण्यति
क्रम्य भवति, रुचकेन्द्रोत्पातपर्वतस्त्वरुणोदयसमुद्र एव उत्तरतो एवमेव भवतीति, ‘आवीईमरणे’ति आ-समन्ताद्वीचय इव वीचयः
-आयुर्दलिकविच्युतिलक्षणावस्था यस्मिंस्तदावीचि अथवा वीचिः-विच्छेदस्तदभावादवीचि, दीर्घत्वं तु प्राकृतत्वात्तदेवंभूतं मरणमा-
वीचिमरणं-प्रतिक्षणमायुर्द्रव्यविविचनलक्षणं, तथाऽवधिः-मर्यादा तेन मरणमवधिमरणं, यानि हि नारकादिभवननिबन्धनतयाऽयुः-
कर्मदलिकान्यनुभूय त्रियते यदि पुनस्तान्येवानुभूय मरिष्यति तदा तदवधिमरणमुच्यते, तद्द्रव्यापेक्षया पुनस्तद्ग्रहणावधिं यावज्जी-
वस्य मृतत्वादिति, तथा ‘आयंतियमरणे’ति आत्यन्तिकमरणं यानि नारकाद्यायुष्कतया कर्मदलिकान्यनुभूय त्रियते मृतश्च न पुन-
स्तान्यनुभूय मरिष्यतीति, एवं यन्मरणं तद्द्रव्यापेक्षया अत्यन्तभावित्वादात्यन्तिकमिति, ‘वलायमरणे’ति संयमयोगेभ्यो वलतां-
-भगवत्परिणतीनां व्रतिनां मरणं वलन्मरणं तथा वशेन-इन्द्रियविषयपारतन्त्र्येण ऋता-वाधिता वशात्ताः स्निग्धदीपकालिकात्र-
लोकनात् शलभवत् तथाऽन्तः-मध्ये मनसीत्यर्थः शल्यमिव शल्यमपराधपदं यस्य सोऽन्तःशल्यो-लज्जाभिमानादिभिरनालोचिता-
तीचारस्तस्य मरणम् अन्तःशल्यमरणं, तथा यस्मिन् भवे-तिर्यग्मनुष्यभवलक्षणे वर्त्तते जन्तुस्तद्भवयोग्यमेवायुर्बद्ध्वा पुनः तत्क्ष-

अनुवेल्नधरावासा लवणे विदिथु चत्वारः सस्थिता । कर्कोटको विद्युत्प्रभ कैलासोऽरुणप्रभश्चैव ॥ ६ ॥ कर्कोटककर्दमकैलासोऽरुणप्रभोऽत्र राजानः ।
द्वाचत्वारिंशत् सहस्राणि गत्वोदधौ सर्वे ॥ ७ ॥ चत्वारि योजनशतानि त्रिशत्क्रोश चोद्गता भूमि । सप्तदशयोजनशतानि एकविशान्युच्छ्रिताः सर्वे ॥ ८ ॥

येण म्रियमाणस्य यद्भवति तत्तद्भवमरणं, एतच्च तिर्यग्मनुष्याणामेव न देवनारकाणां, तेषां तेष्वेवोत्पादाभावादिति, तथा बाला इव बालाः—अविरतास्तेषां मरणं बालमरणं, तथा छत्रस्थमरणम्—अकेवलमरणं, केवलमरणं तु प्रतीतं, ‘वेहासमरणं’ति विहायसि—व्योमानि भवं वैहायसं, विहायोभवत्वं च तस्य वृक्षाशाखाद्युद्भूतत्वे सति भावात्, तथा गृद्धैः—पक्षिविशेषैरुपलक्षणत्वाच्छकुनिकाशिवादिभिश्च स्पृष्टं—स्पर्शनं यस्मिंस्तद्गृध्रस्पृष्टम् अथवा गृध्राणां भक्ष्यं पृष्ठमुपलक्षणत्वादुरादि यत्र तद्गृध्रपृष्ठम्, इदं च करिकरभादिशरीरमध्यपातादिना गृध्रादिभिरात्मानं भक्षयतो महासत्त्वस्य भवति, तथा भक्तस्य—भोजनस्य यावज्जीवं प्रत्याख्यानं यस्मिंस्तत्तथा, इदं च त्रिविधाहारस्य चतुर्विधाहारस्य वा नियमरूपं संप्रतिकर्म च भक्तपरिज्ञेति यदूढम्, तथा इङ्गयते प्रतिनियतदेश एव चेष्टयते—ऽस्यामनशनक्रियायामितीज्जिनी तथा मरणमिज्जिनीमरणम्, तद्वि चतुर्विधाहारप्रत्याख्यातुर्निष्प्रतिकर्मशरीरस्येङ्गितदेशाभ्यन्तरवर्त्तिन एवेति, तथा पादपस्येवोपगमनम्—अत्रस्थानं यस्मिन् तत्पादपोषगमनं तदेव मरणमिति विग्रहः, इदं च यथा पादपः क्वचित् कथञ्चिद् निपतितः सममसममिति चाविभावयन्निश्चलमेवास्ते तथा यो वर्त्तते तस्य तद्भवतीति । तथा स्रक्षमसम्परायः उपशमकः क्षपको वा स्रक्षमलोभकषायकिट्टिकावेदको भगवान्—पूज्यत्वात् स्रक्षमसम्परायभावे वर्त्तमानः—तत्रैव गुणस्थानकेऽवस्थितः नातीतानागतस्रक्षमसम्परायपरिणाम इत्यर्थः सप्तदश कर्मप्रकृतीर्निबध्नाति विंशत्युत्तरे बन्धप्रकृतिशेतेऽन्या न बध्नातीत्यर्थः, पूर्वतरगुणस्थानकेषु बन्धं प्रतीत्य तासां व्यवच्छिन्नत्वात्, तथोक्तानां सप्तदशानां मध्यादेका साताप्रकृतिरुपशान्तमोहादिषु बन्धमाश्रित्यानुयाति, शेषाः षोडशेहैव व्यवच्छिद्यन्ते, यदाह—“नाणं ५ तराय १० दसगं दंसण चत्तारि १४ उच्च १५ जसकित्ती १६ । एया सोलसपयडी सुहुमकसायमि वोच्छिन्ना ॥ १ ॥” स्रक्षमसम्परायात्परे न बध्नन्तीत्यर्थः, सामानादीनि सप्तदश विमानानां नामानीति ॥ १७ ॥

अट्टारसविहे चंभे पं० तं-ओरालिए कामभोगे णेव सयं मणेणं सेवइ नोवि अण्णं मणेणं सेवावेइ मणेणं सेवंतं पि
अण्णं न समणुजाणाइ ओरालिए कामभोगे णेव सयं वायाए सेवइ नोवि अण्णं वायाए सेवावेइ वायाए सेवंतं पि
अण्णं न समणुजाणाइ ओरालिए कामभोगे णेव सयं कायेणं सेवइ नोवि यऽण्णं काएणं सेवावेइ काएणं से-
वंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ, दिब्बे कामभोगे णेव सयं मणेणं सेवइ नोवि अण्णं मणेणं सेवावेइ मणेणं
सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ दिब्बे कामभोगे णेव सयं वायाए सेवइ नोवि अण्णं वायाए सेवावेइ वायाए
सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ दिब्बे कामभोगे णेव सयं काएणं सेवइ नोवि अण्णं काएणं सेवावेइ काएणं
सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ, अरहतो णं अरिट्ठेनेमिस्स अट्टारस समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समण-
संपया होत्था, समणेणं भगवया महावीरेणं समणाणं णिग्गंथाणं सखुडुयविअत्ताणं अट्टारस ठाणा प०
तं-वयछक्कं ६ कायछक्कं १२, अकप्पो १३ गिहिभायणं १४ । पलियंक् १५ निसिज्जा १६ य, सिणाणं १७
सोभवज्जाणं १८ ॥१॥ आयारस्स णं भगवतो सच्चुलिआगस्स अट्टारस पयसहस्साइं पयग्गेणं प०, बंभीए णं
लिबीए अट्टारसविहे लेखविहाणे प० तं०--बंभी जवणी लियादोसा जरिआ खरोट्टिआ खरसाविआ पहारा-
इया उच्चत्तरिआ अक्खरपुट्टिया भोगवयता वेणतिया णिण्हइया अंकलिवि गणिअलिबी गंधव्वलिबी भूय-
लिवि आदंसलिबी माहेसरीलिबी दामिलिबी बोलिदिलिबी, अत्थिनत्थिप्पवायस्स णं पुव्वस्स अट्टारस
वत्थू प०, धूमप्पभाए णं पुढवीए अट्टारसुत्तरं जोयणसयसहस्सं बाहेल्लेणं प०, पोसासाढेसु णं मासेसु सइ

उक्कोसेणं अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवइ सइ उक्कोसेणं अट्टारसमुहुत्ता राती भवइ, इमीसे णं रयणप्पभाए
 पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्टारस सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्टारस
 पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइआणं देवाणं अट्टारस पलिओवमाइं ठिई प०, सह-
 स्सारे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं अट्टारस सागरोवमाइं ठिई प०, आणए कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं जहण्णेणं
 अट्टारस सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा कालं सुकालं महाकालं अंजणं रिट्ठं सालं समाणं दुमं महादुमं
 विशालं सुसालं पउमं पउमगुम्मं कुसुदं कुसुदगुम्मं नलिणं नलिणगुम्मं पुंडरीअं पुंडरीयगुम्मं सहस्सारव-
 डिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं अट्टारस सागरोवमाइं ठिई प० ते णं देवा णं अट्टारसेहिं
 अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं अट्टारसवाससहस्सेहिं
 आहारट्ठे समुप्पज्जइ, संतेगइअ भवसिद्धिया जे अट्टारसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति
 मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति भववदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं १८ ॥

अथाष्टादशस्थानकम्, इह चाष्टौ सूत्राणि स्थितिसूत्रेभ्योऽर्वाक् सुगमानि च, नवरं 'बंभे'ति ब्रह्मचर्यं यथौदारिककामभोगान्-
 मनुष्यतिर्यक्सम्बन्धि विषयान् तथा दिव्यकामभोगान्-देवसम्बन्धिन इत्यर्थः । तथा 'सखुड्डगवियत्ताणं'ति सह क्षुद्रकैव्यक्तैश्च ये
 ते सक्षुद्रकव्यक्ताः तेषां, तत्र क्षुद्रका-वयसा श्रुतेन वाऽव्यक्ताः, व्यक्तास्तु ये वयःश्रुताभ्यां परिणताः, स्थानानि-परिहारसेवाश्रय-
 वस्तूनि 'व्रतपट्कं' महाव्रतानि रात्रभोजनविरतिश्च 'कायपट्कं' पृथिवीकायादि, अकल्पः-अकल्पनीयपिण्डशय्यावस्त्रपात्ररूपः

पदार्थः, 'गृहिभाजनं' स्थाल्यादिः पर्यङ्को-मञ्चकादि निषद्यास्त्रिया सहासनं 'त्नानं' शरीरक्षालनं 'शोभावर्जनं' प्रतीतं । तथा आचार-
स्य' ग्रथमाङ्गस्य सचूलिकाकस्य-चूडासमन्वितस्य, तस्य पिण्डैषणाद्याः पञ्च चूलाः द्वितीयश्रुतस्कन्धात्मिकाः स च नवब्रह्मचर्या-
भिधानाध्ययनात्मकप्रथमश्रुतस्कन्धरूपः, तस्यैव चेदं पदप्रमाणं न चूलानां, यदाह-“नववंभचेरमइओ अट्टारस पयसहस्सीओ वेओ
हवइ य संपंचचूलो बहुवहुतरओ पयगेणं ॥ १ ॥” त्ति, यच्च सचूलिकाकस्येति विशेषणं तत्तस्य चूलिकासत्ताप्रतिपादनार्थं, न तु
पदप्रमाणाभिधानार्थं, यतोऽवाचि नन्दीटीकाकृता—‘अट्टारसपयसहस्साणि पुण पढमसुयखंधस्स नववंभचेरमइयस्स पमाणं, विचि-
त्तत्थाणि य सुत्ताणि गुरूवएसओ तेसिं अत्थो जाणियव्वो’त्ति, पदसहस्राणीह यत्रार्थोपलब्धिस्तत्पदं, ‘पदाग्रेणे’-ति पदपरिमाणे-
नेति, तथा ‘वंभे’त्ति ब्राह्मी—आदिदेवस्य भगवतो दुहिता ब्राह्मी वा—संस्कृतादिभेदा वाणी तामाश्रित्य तेनैव या दर्शिता अक्षर-
लेखनप्रक्रिया सा ब्राह्मीलिपिः अतस्तस्या ब्राह्म्या लिपेः ‘ण’ मित्यलङ्कारे लेखो-लेखनं तस्या विधानं-भेदो लेखविधानं प्रज्ञप्तं,
तद्यथा—वंभीत्यादि, एतत्स्वरूपं न दृष्टमिति न दर्शितं । तथा यल्लोके यथाऽस्ति यथा वा नास्ति अथवा स्याद्वादाभिप्रायस्तत्तदेवास्ति
नास्ति वेत्येवं प्रवदंतीत्यस्तिनास्तिप्रवादं, तच्च चतुर्थं पूर्वं तस्य, तथा धूमप्रभा पञ्चमी अष्टादशोत्तरं अष्टादशयोजनसहस्राधिकमि-
त्यर्थः, ‘बाहल्येन’ पिण्डेन, ‘पोसासाटे’त्यादेरेवं योजना-आषाढमासे ‘सइ’ इति सकृदेकदा कर्कसङ्क्रान्तावित्यर्थः उत्कर्षेण-उत्कर्ष-
तोऽष्टादशसुहूर्त्तो दिवसो भवति, षट्त्रिंशद्घटिका इत्यर्थः, तथा पौषमासे सकृदिति-प्रकरसङ्क्रान्तौ रात्रिश्चैवंविधेति, कालमुकाला-
दीनि विंशतिर्विमानानि ॥ १८ ॥

एगूणवीसं गायजझयणा पं० तं०-उक्खित्तणाए सघाडे, अंडे कुम्मे अ सेलए । तुवे अ रोहिणी मल्ली, मागंदी
 चंदिमाति अ ॥ १ ॥ दावद्देवे उदगणाए, मडुक्के तेत्तली इअ । नंदिफले अवरकंका, आइण्णे सुंसमा इअ
 ॥ २ ॥ अवरं अ पोण्डरीए, पाए एगूणवीसमे । जंबूदीवे णं दीवे स्वरिआ उक्कोसेणं एगूणवीसं जोयणसयाइं
 उड्डमहो तवयंति, सुक्केणं महगहे अवरं उदिए समाणे एगूणवीसं णक्खत्ताइं समं चारं चरित्ता अवरं
 अत्थमणं उवागच्छइ, जंबूदीवस्स णं दीवस्स कलाओ एगूणवीसं छेअणाओ प०, एगूणवीसं तित्थयरा
 अगारवासमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता णं अगाराओ अणगारिअं पव्वइआ, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए
 अत्थेगइआणं नेरइआणं एगूणवीस पलिओवमाइं ठिई प०, छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणवी-
 ससागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणवीसपलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मी-
 साणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एगूणवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, आणयकप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं
 उक्कोसेणं एगूणवीससागरोवमाइं ठिई प०, पाणए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं जहण्णेणं एगूणवीससागरोवमाइं
 ठिई प०, जे देवा आणतं पाणतं णतं विणतं घणं सुसिरं इंदं इंदोक्तं इंदुत्तरवडिसं विमाणं देवत्ताए उव-
 वणा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं एगूणवीससागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा एगूणवीसाए अद्धमासाणं
 आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं एगूणवीसाए वाससहस्सेहिं आहा-
 रडे समुप्पज्जइ, संतेगइआ भवसिद्धिया जीवा जे एगूणवीसाए भवगगहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति

मुचिस्संति परिनिब्वाइस्संति सन्वदुक्खाणं अंतं करिस्संति ॥ सूत्रं १९ ॥

अथैकोनविंशतितमस्थानं, तत्र स्थितिस्त्रेभ्यः पञ्च सूत्राणि सुगमानि च, नवरं ज्ञानानि—दृष्टान्तास्तत्प्रतिपादकान्यभ्ययनानि पष्ठाङ्गग्रथमश्रुतस्कन्धवर्त्तानि, ‘उक्खित्ते’ त्यादि सार्द्धं रूपकद्वयम्, इदं च पष्ठाङ्गाधिगमादवसेयमिति, तथा ‘जंबुदीवे णं’ इत्यादौ भावना—सूर्यौ स्वस्थानादुपरि योजनशतं तपतोऽथश्चाष्टादश शतानि, तत्र च समभूतलेऽष्टौ भवन्ति, दक्ष चापरविदेहे जगतीप्रत्यासन्नदेशे, जम्बूद्वीपापरविदेहे हि निम्नीभवत् क्षेत्रमन्तिमे विजयद्वारस्य देशे अधोलोकदेशमधिगतमिति, द्वीपान्तरसूर्यास्तूर्ध्वं शतमधोऽष्टशतानि, क्षेत्रस्य समत्वादिति, तथा शुक्रहृत्रे जयन्स ‘नक्खत्ताइ’ति विभक्तिपरिणामान्नक्षत्रैः समं सह चारं—चरणं चरित्वा—विधायेति, तथा ‘कलाओ’ति ‘पंचसए छव्वीसे छच्च कला चित्थडं भरहवास’मित्यादिषु जम्बूद्वीपगणितेषु याः कला उच्यन्ते ता योजनस्यैकोनविंशतिभागच्छेदनाः, एकोनविंशतिभागरूपा इति भावः, ‘अगारमज्झे वसित्ते’ति अगारं—गेहं अधिकं—आधिक्येन चिरकालं राज्यपरिपालनतः आ—मर्यादया नीत्या वसित्वा—उषित्वा तत्र वासं विधायेति, अध्येष्ट्या प्रव्रजिताः, शेषास्तु पञ्च कुमारभाव एवेत्याह च—“वीरं अरिह्वेर्म्मि पासं मल्लिं च वासुपुञ्जं च । एए मोत्तूण जिणे अवसेसा आसि रायाणो ॥१॥”ति ॥

वीसं असमाहिठाणा पं तं—दवदवचारि यावि भवइ अपमज्जियचारि आवि भवइ दुप्पमज्जियचारि आवि भवइ अतिरित्तसज्जासणिए रातिणिअपरिभासी थरोवघाइए भूओवघाइए संजलणे कोहणे पिड्ढिमसिए अभिक्खणं २ ओहारइत्ता भवइ णवाणं अधिकरणणं अनुप्पणणं उप्पाएत्ता भवइ पोरणणं अधिकरणणं

^{१३} स्वामिअविउसविआणं पुणोदीरेत्ता भवइ ^{१४} ससरक्खपाणिपाए अकालसज्जायकारए यावि भवइ ^{१५} कलहकरे
^{१६} सहकरे झंझकरे ^{१७} सूरप्पमाणभोई एसणाऽसमिते आवि भवइ, मुणिसुब्बए णं अरहा वीसं धणूइ उइहं
उच्चत्तेणं होत्था, सव्वेविअ णं घणोदही वीसं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं प०, पाणयस्स णं देविंदस्स देवरणो
वीसं सामाणिअसाहस्सीओ प०, णपुंसयवेयणिज्जस्स णं कम्मस्स वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ बंधओ
बंधठिई प०, पच्चक्खणस्स णं पुब्बस्स वीसं वत्थु, उस्सप्पिणिओसप्पिणिमंडले वीसं सागरोवमकोडाकोडी-
ओ कालो प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं वीसं पलिओवमाइं ठिई प०, छट्ठीए
पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं वीसं सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं वीसं
पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं वीसं पलिओवमाइं ठिई प०, पाणते
कप्पे देवाणं उक्कोसेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई प०, आरणे कप्पे देवाणं जहणणेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई प०,
जे देवा सायं विसायं सुविसायं सिद्धत्थं उप्पलं भित्तिलं तिगिच्छं दिसासोवत्थियं पलंबं रुइलं पुप्फं सुपु-
प्फं पुप्फावत्तं पुप्फपभं पुप्फकंतं पुप्फवण्णं पुप्फलेसं पुप्फज्झयं पुप्फसिंगं पुप्फसिद्धं पुप्फुत्तरवड्डिसंगं विमाणं
देवताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं वीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा वीसाए अद्धमासाणं
आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीसमंति वा, तेसि णं देवाणं वीसाए वाससाहस्सोहिं आहारइ
समुप्पज्जइ, संतेगइआ भवसिद्धिआ जीवा जे वीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति वुज्झस्संति मुच्चिस्संति

परिणिष्वाइस्संति सव्वदुक्खाणभंतं करिस्संति ॥ सूत्रं २० ॥

अथ विंशतितमस्थाने किञ्चिद्विदुष्यते, तत्र स्थितिसूत्रेभ्योऽर्वाक् सप्त सूत्राणि, तत्र समाधानं समाधिः—चेतसः स्वास्थ्यं मोक्षमार्गेऽवस्थानमित्यर्थः न समाधिरसमाधिस्तस्याः स्थानानि—आश्रयभेदाः पर्याया वा असमाधिस्थानानि, तत्र 'द्वदवचारि' ति यो हि द्रुतं द्रुतं चरति—गच्छति सोऽनुकरणशब्दतो द्वदवचारीत्युच्यते, चापीत्युत्तरासमाधिस्थानापेक्षया समुच्चयार्थः, भवतीति प्रसिद्धं, स च द्रुतं द्रुतं संयमात्मनिरपेक्षो ब्रजनात्मानं प्रपतनादिभिरसमाधौ योजयति अन्यांश्च सत्त्वान् घनसमाधौ योजयति, सत्त्ववधज-नितेन च कर्मणा परलोकेऽप्यात्मानमसमाधौ योजयति, अतो द्रुतगन्तुत्वमसमाधिकारणत्वादसमाधिस्थानम्, एवमन्यत्रापि यथायो-गमवसेयं १, तथा अप्रमार्जितचारी २ दुष्प्रमार्जितचारी च ३ स्थाननिषीदनत्वगवर्त्तनादिष्वात्मादिविराधनां लभते, तथाऽतिरिक्ता-अतिप्रमाणा शय्या—वसतिरासनानि च—पीठकादीनि यस्य सन्ति सोऽतिरिक्तशय्यासनिकः, स च अतिरिक्तायां शय्यायां घड्घ-शालादिरूपायामन्येऽपि कार्पटिकादय आवसन्ति इति तैः सहाधिकरणसम्भवादात्मपरावसमाधौ योजयतीति, एवमासनाधिक्येनापि वाच्यमिति ४, तथा 'रात्तिकपरीभाषी' आचार्यादिपूज्यपुरुषपराभवकारी, स चात्मानमन्यांश्चासमाधौ योजयत्येव ५, तथा स्थविरा-आचार्यादिगुरुवः तानाचारदोषेण शीलदोषेण च ज्ञानादिभिर्विपहन्तीत्येवंशीलः स एव चेति स्थविरोपधातिकः ६, तथा भूतानि—एकेन्द्रियास्ताननर्थत उपहन्तीति भूतोपधातिकः ७, तथा सञ्जवलतीति सञ्जवलनः—प्रतिक्षणरोपणः ८, तथा क्रोधनः—सकृत् क्रुद्धोऽत्यन्तक्रुद्धो भवति ९, तथा वृष्टिपांसाशिकः—पराङ्मुखस्य परस्यावर्णवादाकारी १०, 'अभिक्खणं ओहारयित्त' ति अभीक्षण-मभीक्षणमवधारयिता—शक्तितस्याप्यर्थस्य निःशक्तितस्यैवमेवायमित्येवं वक्ता, अथवाऽवहारयिता—परगुणानामपहारकारी, यथा

अदासादिकमपि परं भणति-दासस्त्वं चौरस्त्वमित्यादि ११, तथाऽधिकरणानां-कलहानां यन्त्रादीनां वोत्पादयिता १२, 'योरणाणं' ति पुरातनानां कलहानां क्षमितव्यवशमितानां-मर्षितत्वेनोपशान्तानां पुनरुदीरयिता भवति १३, तथा 'सरजस्कपाणिपादौ' यः सचेतनादिरजोगुण्डितेन हस्तेन दीयमानां भिक्षां गृह्णाति, तथा योऽस्थण्डिलादेः स्थण्डिलादौ सङ्क्रामन्न पादौ प्रमाष्टि अथवा यस्तथाविधे कारणे (ऽसति) सचिन्तादिपृथिव्यां कल्पादिनाऽनन्तरितायामासनादि करोति स सरजस्कपाणिपाद इति १४, तथा अकालस्वाध्यायादिकारकः प्रतीतः १५, तथा 'कलहकरः' कलहहेतुभूतकर्तव्यकारी १६, तथा 'शब्दकरः' रात्रौ महता शब्देनोच्चापस्वाध्यायादिकारको गृहस्थभाषाभाषको वा १७, तथा 'झञ्झाकरो' येन येन गणस्य भेदो भवति तत्तत्करो, येन वा गणस्य मनोदुःखं समुत्पद्यते तद्भाषी १८, तथा 'सूरप्रमाणभोजी' सूर्वादयादस्तमयं यावदशनयानाद्यभ्यवहारी १९, एषणाअसमितश्चापि भवति-अनेपणां न परिहरति, अरितश्वासौ साधुभिः कलहायते, तथाऽनेषणीयमपरिहरन् जीवोपरोधे वर्तते, एवं चात्मपरयोरसमाधिकरणादसमाधिस्थानमिदं विंशतितममिति २० । तथा घनोदधयः-सप्तशृथिवीप्रतिष्ठानभूताः, सामानिकाः-इन्द्रसमानर्द्रयः साहस्यः-सहस्राणि, बन्धतो-बन्धसमयादारभ्य बन्धस्थितिः स्थितिबन्ध इत्यर्थः, प्रत्याख्याननामकं पूर्वं नवमं, सतादीनि चैकविंशतिर्विमाननामानीति ॥ २० ॥

ए३वीसं सबला पणत्ता, तंजहा-हत्थकम्मं करेमाणे सबले मेहुणं पडिसेवमाणे सबले राइभोअणं भुंज-
माणे सबले आहाकम्मं भुंजमाणे सबले सागारियं पिंडं भुंजमाणे सबले उद्देसियं कीयं आहट्टु दिज्जमाणं
भुंजमाणे सबले अभिक्खणं पडियाइक्खेत्ता णं भुंजमाणे सबले अंतो छण्हं खासाणं गणाओ गणं संकम-

माणे सबले अंतो मासस्स तओ दगलेवे करेमाणे सबले अंतो मासस्स तओ माईठाणे सेवमाणे सबले^{१०}
 रायपिंडं भुंजमाणे सबले आउट्टिआए पाणाइवायं करेमाणे सबले आउट्टिआए मुसावायं चदमाणे सबले^{१३}
 आउट्टिआए अदिण्णादाणं गिएहमाणे सबले आउट्टिआए अणंतरहिआए पुढवीए ठाणं वा निसीहियं वा
 चेतेमाणे सबले एवं आउट्टिआ चित्तमंताए पुढवीए एवं आउट्टिआ चित्तमंताए सिलाए कोलावासंसि वा
 दारुए ठाणं वा भिज्जं वा निसीहियं वा चेतेमाणे सबले जावपइट्टिए सपाणे सबीए सहरिए सउत्तिङ्गे पणग-
 दगमट्ठीमकडासंताणए तहप्पगारे ठाणं वा सिज्जं वा निसीहियं वा चेतेमाणे सबले आउट्टिआए मूलभोअणं
 वा कंदभोअणं वा तयाभोयणं वा पवालभोयणं वा पुष्फभोयणं वा फलभोयणं हरियभोयणं वा भूजमाणे^{२०}
 सबले अंतो संवच्छरस्स दस दगलेवे करेमाणे सबले अंतो संवच्छरस्स दस माइठाणाइ सेवमाणे सबले^{३०}
 अभिक्खणं २ सीतोदयवियडवघारियपाणिणा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहिता भूज-
 माणे सबले । णिअट्टिबादरस्स णं खवितसत्तायस्स मोहणिज्जस्स कम्मस्स एकवीस कम्मंसा संतकम्मा प०
 तं०-अपच्चक्खाणकसाए कोहे अपच्चक्खाणकसाए माणे अपच्चक्खाणकसाए माया अपच्चक्खाणकसाए लोभे
 पच्चक्खाणावरणकसाए कोहे पच्चक्खाणावरणकसाए माणे पच्चक्खाणावरणकसाए माया पच्चक्खाणावरण
 कसाए लोभे इत्थिवेदे पुवेदे णपुवेदे हासे अरति रति भय सोग दुगुंछा । एकमेक्काए णं ओसप्पिणीए
 पंचमच्छाओ समाओ एकवीसं एकवीसं वाससहस्साइ कालेणं प० तं०-दूसमा दूसमदूसमा, एगमेगाए णं

उस्सप्पिणीए पढमवितिआओ समाओ एकवीसं एकवीसं वाससहस्साइं कालेणं प० तं-दूसमदूसमाए दूसमाए य, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकवीसपलिओवमाइं ठिइ प०, छडी पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकवीस सागरोवमाइं ठिइ प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगवीसपलिओवमाइं ठिइ प०, मोहमीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एकवीसं पलिओवमाइं ठिइ प०, आरणे कप्पे देवाणं उक्खोसेणं एकवीसं सागरोवमाइं ठिइ प०, अच्चुत्ते कप्पे देवाणं जहणेणं एकवीस सागरोवमाइं ठिइ प०, जे देवा सिरिवच्छं सिरिदामकंडं मल्लं किट्ठं चावोणणतं अरणवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं एकवीसं सागरोवमाइं ठिइ प०, ते णं देवा एवीसाए अट्ठमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवा एकवीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा जे एकवीसाए भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सच्चदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं २१ ॥

अथैकविंशतितमस्थानकं, तत्र चत्वारि सूत्राणि स्थितिसूत्रेधिना सुगमानि, नवरं शवलं-कर्बुरं चारित्रं यैः क्रियाविशेषैर्भवति ते शश्वलास्तद्योगात्साधवोऽपि, ते एवं-तत्र हस्तकर्म-वेदानेकरविशेषं कुर्वन्नुपलक्षणत्वात्कारयन् वा शवलो भवत्येकः १ एवं मैथुनं प्रतिसेवमानोऽतिक्रमादिभिस्त्रिभिः प्रकारैः २ तथा रात्रिभोजनं दिवागृहीतं दिवाभुक्तमित्यादिभिश्चतुर्भिर्भेदकैरतिक्रमादेभिश्च भुज्जान ३ तथा आधाकर्म ४ सागारिकः-स्थानदाता तत्पिण्डं ५ औद्देशिकं क्रीतमाहत्य दीयमानं (च) भुज्जानः उपलक्षणत्वात्पामिच्चाच्छे-

द्यानिष्टग्रहणमपीह द्रष्टव्यमिति ६, यावत्करणोपात्तपदान्येवमर्थतोऽवगन्तव्यानि, अभीक्ष्णं २ प्रत्याख्यायाशनादि भुञ्जानः ७ अन्तः पण्णां मासानामेकतो गणाद्रणमन्यं सङ्क्रामन् ८ अन्तर्मासस्य त्रीनुदकलेपान् कुर्वन्, उदकलेपश्च नाभिग्रमाणजलावगाहन-मिति, ९, अन्तर्मासस्य त्रीणि मायास्थानानि, स्थानमिति-भेदः १०, राजपिण्डं भुञ्जानः ११, आकुट्ट्या प्राणातिपातं कुर्वन्, उपेत्य पृथिव्यादिकं हिंसन्नित्यर्थः १२, आकुट्ट्या मृपात्रादं वदन् १३, अदत्तादानं गृह्णन् १४, आकुट्ट्यैवानन्तर्हितायां पृथिव्यां स्थानं वा नैषेधिकं वा चेतयन् कायोत्सर्गं स्वाध्यायभूमिं वा कुर्वन्नित्यर्थः १५, एवमाकुट्ट्या सस्निग्धसरजस्कायां पृथिव्यां सचित्तवत्यां शिलायां लेष्टौ वा कोलावासे दारुणि, कोला-धुणाः तेषामावासः १६ अन्यस्मिंश्च तथाग्रकारे सप्राणे सवीजादौ स्थानादि कुर्वन् १७ आकुट्ट्या मूलकन्दादि भुञ्जानः १८ अन्तः संवत्सरस्य दशोदकलेपान् कुर्वन् १९ तथाऽन्तः संवत्सरस्य दश मायास्थानानि च २० तथा अभीक्ष्णं-पौनःपुन्येन शीतोदकलक्षणं यद्विकटं-जलं तेन व्यापारितो-व्याप्तो यः पाणिः-हस्तः स तथा तेनाशनं प्रगृह्य भुञ्जानः शबलः इत्येकविंशतितमः २१ तथा निवृत्तिच्चादरस्य-अपूर्वकरणस्याष्टमगुणस्थानवर्त्तिन इत्यर्थः, णं वाक्पालङ्कारे, क्षीणं सप्तकम्-अनन्तानुबन्धिचतुष्टयदर्शनत्रयलक्षणं यस्य स तथा, तस्य मोहनीयस्य कर्मणः एकविंशतिः कर्माशा-अप्रत्याख्यानादिकपायद्वादशनोक्तायनवकरूपा उत्तरप्रकृतयः सत्कर्म-सत्तावस्थं कर्म प्रज्ञप्तमिति, तथा श्रीवत्सं श्रीदामगण्डं माल्यं कृष्टिं चापोन्नतं आरणावतंसकं चेति षड् विमाननामानीति ॥ २१ ॥

बावीस परीसहा प० तं०-दिगिगच्छापरीसहे पिवासापरीसहे सीतपरीसहे उ० सिणपरीसहे दंसमसगपरीसहे अचेलपरीसहे अरइपरीसहे इत्थीपरीसहे चरिआपरीसहे निसीहियापरीसहे सिञ्जापरीसहे अक्कोसपरीसहे

^{૧૩}વહપરીસહે ^{૧૪}જાયણાપરીસહે ^{૧૫}અલાભપરીસહે ^{૧૬}રોગપરીસહે ^{૧૭}તળફાસપરીસહે ^{૧૮}જલ્લપરીસહે ^{૧૯}સક્કારપુરક્કારપરીસહે
^{૨૦}પણાપરીસહે ^{૨૧}અણાણપરીસહે ^{૨૨}દંસણપરીસહે, ^{૨૩}દિઢિવાયસ્સ ^{૨૪}જં બાવીસં ^{૨૫}સુત્તાઈં ^{૨૬}છિન્નછેયણ^{૨૭}હયાઈં ^{૨૮}સસમયસુ-
^{૨૯}ત્તપરિવાડીએ ^{૩૦}બાવીસં ^{૩૧}સુત્તાઈં ^{૩૨}અછિન્નછેયણ^{૩૩}હયાઈં ^{૩૪}આજીવિયસુત્તપરિવાડીએ ^{૩૫}બાવીસં ^{૩૬}સુત્તાઈં ^{૩૭}તિકળહયાઈં ^{૩૮}તેરા-
^{૩૯}સિઅસુત્તપરિવાડીએ ^{૪૦}બાવીસં ^{૪૧}સુત્તાઈં ^{૪૨}ચઠ ^{૪૩}જ્ઞણ^{૪૪}હયાઈં ^{૪૫}સમયસુત્તપરિવાડીએ, ^{૪૬}બાવીસવિહે ^{૪૭}પોગ્ગલપરિણામે ^{૪૮}પં
^{૪૯}તં-કાલવળગપરિણામે ^{૫૦}નીલવળગપરિણામે ^{૫૧}લોહિયવળગપરિણામે ^{૫૨}હાલિહવળગપરિણામે ^{૫૩}સુક્કલ્લવળગપરિણામે ^{૫૪}સુખિભ
^{૫૫}ગંધપરિણામે ^{૫૬}દુઢિભગંધપરિણામે ^{૫૭}તિત્તરસપરિણામે ^{૫૮}કઢુયરસપરિણામે ^{૫૯}કસાયરસપરિણામે ^{૬૦}અંબિલરસપરિણામે
^{૬૧}મહુરસપરિણામે ^{૬૨}કવ્વલ્લકાસપરિણામે ^{૬૩}મઝયકાસપરિણામે ^{૬૪}ગુરુકાસપરિણામે ^{૬૫}લહુકાસપરિણામે ^{૬૬}સીતકાસપરિ-
^{૬૭}ણામે ^{૬૮}ઉસિણકાસપરિણામે ^{૬૯}ણિદ્ધકાસપરિણામે ^{૭૦}લુલ્લકાસપરિણામે ^{૭૧}અગુરુલહુકાસપરિણામે ^{૭૨}ગુરુલહુકાસ-
^{૭૩}પરિણામે, ^{૭૪}હમીસે ^{૭૫}જં રયણપ્પમાએ ^{૭૬}પુઢવીએ ^{૭૭}અત્થેગહયાણં ^{૭૮}નેરહયાણં ^{૭૯}બાવીસં ^{૮૦}પલિઓવમાઈં ^{૮૧}ઠિઈં ^{૮૨}પં, ^{૮૩}છટ્ટીએ
^{૮૪}પુઢવીએ ^{૮૫}ઝક્કોસેણં ^{૮૬}બાવીસં ^{૮૭}સાગરોવમાઈં ^{૮૮}ઠિઈં ^{૮૯}પં, ^{૯૦}અહેસત્તમાએ ^{૯૧}પુઢવીએ ^{૯૨}અત્થેગહયાણં ^{૯૩}નેરહયાણં ^{૯૪}જહરેણં
^{૯૫}બાવીસં ^{૯૬}સાગરોવમાઈં ^{૯૭}ઠિઈં ^{૯૮}પં, ^{૯૯}અસુરકુમારાણં ^{૧૦૦}દેવાણં ^{૧૦૧}અત્થેગહયાણં ^{૧૦૨}બાવીસં ^{૧૦૩}પલિઓવમાઈં ^{૧૦૪}ઠિઈં ^{૧૦૫}પં, ^{૧૦૬}સોહ-
^{૧૦૭}મ્મીસાણેસુ ^{૧૦૮}કપ્પેસુ ^{૧૦૯}અત્થેગહયાણં ^{૧૧૦}દેવાણં ^{૧૧૧}બાવીસં ^{૧૧૨}પલિઓવમાઈં ^{૧૧૩}ઠિઈં ^{૧૧૪}પં, ^{૧૧૫}અહુત્તે ^{૧૧૬}કપ્પે ^{૧૧૭}દેવાણં ^{૧૧૮}બાવીસં ^{૧૧૯}સાગરો-
^{૧૨૦}વમાઈં ^{૧૨૧}ઠિઈં ^{૧૨૨}પં, ^{૧૨૩}હેઢિમહેઢિમગેવેજ્જગાણં ^{૧૨૪}દેવાણં ^{૧૨૫}જહરેણં ^{૧૨૬}બાવીસ ^{૧૨૭}સાગરોવમાઈં ^{૧૨૮}ઠિઈં ^{૧૨૯}પં, ^{૧૩૦}જે ^{૧૩૧}દેવા ^{૧૩૨}મહિયં
^{૧૩૩}વિસૂહિયં ^{૧૩૪}વિમલં ^{૧૩૫}પમાસં ^{૧૩૬}વળમાલં ^{૧૩૭}અચ્ચુતવહિંસગં ^{૧૩૮}વિમાણં ^{૧૩૯}દેવત્તાએ ^{૧૪૦}ઉવવળ્લા ^{૧૪૧}તેસિ ^{૧૪૨}જં ^{૧૪૩}દેવાણં ^{૧૪૪}ઝક્કોસેણં

वावीसं सागरोवमाहं ठिई प०, ते णं देवा णं धावीसाए अद्धमासएणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्स-
संति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं वावीस वाससहस्सेहिं आहारहेसमुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिय।
जीवा जे वावीसं भवग्गहणेहिं सिञ्चिस्संति बुञ्चिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्बाइस्संति सन्वदुक्खाणमंतं
करिस्संति ॥ सूत्रं २२ ॥

द्वाविंशतितमं तु स्थानं प्रसिद्धार्थमेव, नवरं सूत्राणि षट् स्थितैरर्वाक्र, तत्र मार्गाच्यवननिर्जरांश्च परिपह्यन्ते इति परीपहाः,
'दिगिच्छ'त्ति बुभुक्षा सैव परीपहो दिगिञ्छाऽपरीपह इति, सहनं चास्य मर्यादानुल्लङ्घनेन, एवमन्यत्रापि १, तथा पिपासा-तृट् २
शीतोष्णे प्रतीते ३-४ तथा दंशाश्च मशकाश्च दंशमशका उभयेऽप्येते चतुरिन्द्रिया महत्त्वामहत्त्वकृतश्चैषां विशेषोऽथवा दंशो-दंशनं
भक्षणमित्यर्थः, तत्प्रधाना मशका दंशमशकाः, एते च यूकामत्कुणमत्कोटकमक्षिकादीनामुपलक्षणमिति ५ तथा चेलानां-वह्नाणां
बहुधननवीनावदातसुप्रमाणानां संवेपां वाऽभावः अचेलत्वमित्यर्थः ६ अरतिः मानसो विकारः ७ स्त्री प्रतीता ८ 'चर्या' ग्रामादिष्व-
नियताविहारित्वं ९ 'नैषधिकी' सोपद्रवेतरा च स्वाध्यायभूमिः १० 'शय्या' मनोज्ञामनोज्ञवसतिः संस्तारको वा ११ 'आक्रोशो'
दुर्वचनं १२ 'वधो' यष्ट्यादिताडनं १३ 'याचना' भिक्षणं तथाविधे प्रयोजने मार्गणं वा १४ अलाभरोगौ प्रतीतौ १५ तृणस्पशः
संस्तारकाभावे तृणेषु शयानस्य १७ 'जल्लः' शरीरवह्नादिमलः १८ सत्कारपुरस्कारो च वह्नादिभूजनाभ्युत्थानादिसंपादनेन सत्कारेण
वा पुरस्करणं-सन्मानानं सत्कारपुरस्कारः १९ ज्ञानं-सामान्येन मत्यादि क्वचिदज्ञानमिति श्रूयते २० दर्शनं सम्यग्दर्शनं, सहनं चास्य
क्रियादिवादिनां विचित्रमतश्रवणेऽपि निश्चलचित्ततया धारणं २१ 'प्रज्ञा' स्वयं विमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदो मतिज्ञानविशेषभूत

इति २२। 'दृष्टिवादो' द्वादशाङ्गः, स च पञ्चधा-परिकर्म १ सूत्र २ पूर्वगत ३ प्रथमानुर्योग ४ चूलिका ५ भेदात्, तत्र दृष्टिवादस्य द्वितीये प्रस्थाने द्वाविंशतिः सूत्राणि, तत्र [सर्व] द्रव्यपर्यायनयाद्यर्थसूचनात् सूत्राणि, 'छिन्नच्छेयणइयाई'ति इह यो नयः सूत्रं छिन्नं छेदेनेच्छति स छिन्नछेदनयः यथा 'धम्मो मंगलमुक्कड्'मित्यादिश्लोकः सूत्रार्थतः छेदनयस्थितो न द्वितीयादिश्लोकानपेक्षते, इत्येव यानि सूत्राणि छिन्नछेदनयवन्ति तानि छिन्नछेदनयिकानि, तानि च स्वसमया-जिनमताश्रिता या सूत्राणां परिपाटिः-यद्द्वतिसुतस्यां स्वसमयपरिपाट्यां भवन्ति तथा वा भवन्तीति, तथा 'अछिन्नच्छेयणइयाई' ति इह यो नयः सूत्रमच्छिन्नं छेदेनेच्छति सोऽच्छिन्नछेदनयो यथा 'धम्मो मंगलमुक्कड्'मित्यादिश्लोकोऽर्थतो द्वितीयादिश्लोकमपेक्षमाण इत्येवं यान्यच्छिन्नच्छेदनयवन्ति तान्यच्छिन्नछेदनयिकानि तानि चाऽऽजीविकसूत्रपरिपाट्यां-गोशालकमतप्रतिबद्धसूत्रपट्ट्यां तथा वा भवन्ति, अक्षरचनाविभागास्थितानप्यर्थतोऽन्योऽन्यं प्रेक्षमाणानि भवन्तीति भावना, तथा 'तिकणइयाई'ति नयत्रिकाभिप्रायाच्चिन्त्यन्ते यानि तानि नयत्रिकवन्तीति त्रिकनयिकानीत्युच्यन्ते, 'त्रैशिकसूत्रपरिपाट्या' इह त्रैशिका गोशालकमतानुसारिणोऽभिधीयन्ते, यस्मात्ते सर्वं व्यात्मकमिच्छन्ति, तद्यथा-जीवोऽजीवो जीवाजीवश्चेति, तथा लोकोऽलोको लोकालोकश्चेत्यादि, नयचिन्तायामपि ते त्रिविधनयमिच्छन्ति, तद्यथा-द्रव्यास्तिकः पर्यायास्तिकः उभयास्तिकश्चेति, एतदेव नयत्रयमाश्रित्य त्रिकनयिकानीत्युक्तमिति, तथा 'चउक्कनइयाई'ति नयचतुष्काभिप्रायाच्चिन्त्यन्ते यानि तानि चतुष्कनयिकानि, नयचतुष्कं चैवं नैगमनयो द्विविधः-सामान्यग्राही विशेषग्राही च, तत्र यः सामान्यग्राही स सङ्ग्रहेऽन्तर्भूतो विशेषग्राही तु व्यवहारे, तदेवं सङ्ग्रहव्यवहारकसूत्राः शब्दाद्वित्रयं चैक एवेति चत्वारो नया इति, 'स्वसमये'त्यादि तथैवेति, तथा पुद्गलानाम्-अण्वादीनां परिणामो-धर्मः पुद्गलपरिणामः, स च वर्णपञ्चकगन्धद्रव्यरसपञ्चस्पर्शाष्टक-

મેદાદ્વિંશતિથા, તથા ગુરુલઘુગુરુલઘુ ઇતિ મેદદ્વયકેષપાડ્ દ્વાવિંશતિઃ તત્ર ગુરુલઘુ દ્રવ્યં યત્તિર્યગામિ વાચ્યાદિ અગુરુલઘુર્યત્ સ્થિરં સિદ્ધિક્ષેત્રં ઘળ્તાકારવ્યવસ્થિતજ્યોતિષ્કવિમાનાદીતિ, તથા માહિતાદીનિ પઢ્ ત્રિમાનનામાનિ ॥ ૨૨ ॥

તેવીસં સુચગહ્લઙ્ગયણા પ૦, તં-સમૅ વેતાલિૅ ઉવસગ્ગપરિણા ધીપરિણા નરયચિમત્તી મહાવીર-
થુઈ કુસીલપરિભાસિૅ વિરિૅ ધમ્મ સમાહી મગ્ગે સમોસરણે આહત્તહિૅ ગંથે જમઈૅ ગાથા પુંડરીૅ
કિરિયાઠાણા આહારપરિણા અપચ્ચક્ષાણકિરિઆ અળગારસુચ અદ્દહ્જં પાલંદહ્જં, જંબુદીવે નં દીવે ભારહે
વાસે હમીસે નં ઓસપ્પિનીૅ તેવીસાૅ જિણાં સૂરુગ્ગમણસુહુત્તંસિ કેવલવરનાણંદંસણે સમુપ્પણે, જંબુ-
દીવે નં દીવે હમીસે નં ઓસપ્પિનીૅ તેવીસં તિત્થકરા પુવ્વભવે ઇક્કારસંગિણો હોત્થા તં-અજિત સંભવ
અભિનંદણ સુમઈ જાવ પાસો વદ્ધમાણો ય, ઉસમે નં અરહા કોસલિૅ ચોદસપુન્ની હોત્થા, જંબુદીવે નં
દીવે હમીસે ઓસપ્પિનીૅ તેવીસં તિત્થંકરા પુવ્વભવે મંડલિરાયાણો હોત્થા તં-અજિત સંભવ અભિનંદણ
જાવ પાસો વદ્ધમાણો ય, ઉસમે નં અરહા કોસલિૅ પુવ્વભવે ચક્કવદ્દી હોત્થા, હમીસે નં રચણપ્પમાૅ પુહ-
વીૅ અત્થેગહ્યાણં નેરહ્યાણં તેવીસં પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ૦, અહેસત્તમાૅ નં પુહવીૅ અત્થેગહ્યાણં નેરહ-
યાણં તેવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ૦, અસુરકુસારાણં દેવાણં અત્થેગહ્યાણં તેવીસં પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ૦,
સોહમ્મીસાણાં દેવાણં અત્થેગહ્યાણં તેવીસં પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ૦, હેટ્ઠિમમજ્ઞિમ્મગેવિજ્ઞાણં દેવાણં જહ-
ણેણં તેવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ૦, જે દેવા હેટ્ઠિમ્મગેવેજ્ઞયવિમાણેસુ દેવત્તાૅ ઉવવણ્ણા તેસિ નં દેવાણં

उक्तेऽसेनं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा तेवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊस-
संति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं तेवीसाए वाससहस्सेहिं आहारुद्धे समुप्पज्जइ, संतेगइआ भवसि-
द्धिआ जीवा जे तेवीसाए भवगगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खा-
णमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं २३ ॥

त्रयोविंशतिस्थानकं सुगममेव, नवरं चत्वारि सूत्राणि अर्वाक् स्थितिस्तत्रभ्यः, तत्र सूत्रकृताङ्गस्य प्रथमे श्रुतस्कन्धे षोडशाध्यय-
नानि द्वितीये सप्त, तेषां चान्वर्थस्तदधिगमाधिगम्य इति ॥ २३ ॥

चउब्बीसं देवाहिदेवा प० तं०-उस भअजितसं भवअभिणंदण सुमइ पउमप्पहसुपासचंदप्पहसुविधिसीअलसिज्जंस-
वासुपुज्जविमलअणंतधम्मसंतिकंथुअरमल्लीमुणिसुव्वयनमिनेमीपासवद्धमाणा, बुल्लहिमवंतसिहरीणं वासहरप-
व्वयाणं जीवाओ चउब्बीसं चउब्बीस जोयणसहस्साइं णववत्तीसे जोयणसए एणं अट्टत्तीसइ भागं जोयणस्स
किंचिविसेसाहिआओ आयामेणं प० चउबीसं देवद्वाणा सइंदया प०, सेसा अहमिंदा अनिंदा अपुरोहिआ,
उत्तरायणगते णं सूरिए चउबीसं गुलिए पोरिसिछायं णिव्वत्तइत्ता णं णिअट्टति, गंगासिंधूओ णं महाणदीओ
पवाहे सातिरेणेणं चउबीसं कोसे वित्थारेणं प०, रत्तारत्तवतीओ णं महाणदीओ पवाहे सातिरेणे चउबीसं
कोसे वित्थारेणं पन्नत्ता, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थे० चउबीसं पलिओवमाइं० अहेसत्तमाए
पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउबीसं सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं चउ-

वीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणे णं देवाणं अत्थेगइयाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, हेट्टि-
मउवरिमगेवेज्जाणं देवाणं जहण्णेणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई प, जे देवा हेट्टिममज्झिमगेवेज्जयविमाणेसु
देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा चउवीसाए अद्ध-
मासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा णीससंति वा तेसि णं देवाणं चउवीसाए वाससहस्सेहिं आहारहे
समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे चउवीसाए भवग्गहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति मुच्चिस्संति
परिनिब्बाइस्संति सन्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ २४ ॥

चतुर्विंशतिस्थानके षट् सूत्राणि स्थितेः प्राक्, सुगमानि च, नवरं देवानाम्—इन्द्रादीनामधिका देवाः पूज्यत्वाद्देवाधिदेवा इति,
तथा ‘जीवाओ’ति जम्बूद्वीपलक्षणवृत्तक्षेत्रस्य वर्षाणां वर्षधराणां (च) ऋज्वी सीमा जीवोच्यते, आरोपितज्याधनुर्जीवाकल्पत्वात्,
तयोश्च लघुहिमवच्छिखरिसत्क्रयोः प्रमाणं २४९३२ अष्टत्रिंशद्भागश्च योजनस्य किञ्चिद्विशेषाधिकः, अत्र गाथा—‘चउवीस सहस्साइं
नव य सए जीयणाण वत्तीसे । चुल्लहिमवंतजीवा आयामेणं कलद्धं च ॥ १ ॥ ” ति, कलार्द्धमिति—एकोनविंशतिभागस्यार्द्धं, तच्चा-
ष्टत्रिंशद्भाग एव भवतीति, चतुर्विंशतिर्देवस्थानानि—देवभेदाः, दश भवनपतीनां, अष्टौ व्यन्तराणां, पञ्च ज्योतिष्कानां, एकं कल्पो-
पपन्नौमानिकानां, एवं चतुर्विंशतिः, सेन्द्राणि चमरेन्द्राद्याधिष्ठितानि शेषाणि, च ग्रैवेयकानुत्तरपुरलक्षणानि अहं अहं इत्येवमिन्द्रा येषु
तान्यहमिन्द्राणि, प्रत्यात्मैन्द्रकाणीत्यर्थः, अत एव अनिन्द्राणि—अविद्यमाननायकानि अपुरोहितानि—अविद्यमानशान्तिकर्मकारीणि,
उपलक्षणपरत्वादस्याविद्यमानसेवकजनानीति, तथोत्तरायणगतः—सर्वाभ्यन्तरमण्डलप्रविष्टः सूर्यः कर्कसङ्क्रान्तिदिन इत्यर्थ, चतुर्विंशत्य-

ङ्गुलिकां पौरुष्यां—ग्रहरे भवा छाया पौरुषीया तां छायां हस्तप्रमाणशङ्कोरिति गम्यते, 'निर्वस्य' कृत्वा णं वाक्यालङ्कारे 'निवर्तते' सर्वाभ्यन्तरमण्डलात् द्वितीयमण्डलमागच्छति, आह च—'आसाढमासे दुपये'त्यादि, 'पवह' इति यतः स्थानानदी प्रवहति—चोडु प्रवर्तते, स च पद्महृदात्तोरणेन निर्गम इह सम्भाव्यते, न पुनर्योऽन्यत्र प्रवहशब्देन मकरमुखप्रणालनिर्गमः प्रपातकुण्डनिर्गमो वा विवक्षितः, तत्र हि जंबूद्वीपप्रज्ञप्त्यामिह च पञ्चविंशतिक्रोशप्रमाणा गङ्गादिनद्यो विस्तारतोऽभिहिताः ॥ २४ ॥

पुरिमपच्छिमगाणं तित्थगराणं पंचजामस्स पणवीसं भावणाओ पणत्ता, तं जहा—ईरिआसमिई मणगुत्ती वयगुत्ती आलोयभायणभोयणं आदाणमंडमत्तनिक्खेवणासमिई ५ अणुवीतिभासणया कोहविवेगे लोभ-
विवेगे भयविवेगे हासविवेगे ५ उग्गहअणुणवणया उग्गहसीमजाणणया सयेमेव उग्गहं अणुगिण्हणया
साहम्मियउग्गहं अणुणविय परिमुंजणया साहारणभत्तपाणं अणुणविय पडिमुंजणया ५ इत्थीपसुपंड-
गंससत्तगसयणासणवज्जणया इत्थीकहविवज्जणया इत्थीणं इंदियाणमालोयणवज्जणया पुब्बवरयपुब्बकीलिआणं
अणुसरणया पणीनाहारविवज्जणया ५ सोइंदियरागोवरई चक्खिंदियरागोवरई घाणिंदियरागोवरई जिडिभ-
दियरागोवरई फासिंदियरागोवरई ५, मल्ली णं अरहा पणवीसं धणु उहुं उच्चत्तेणं होत्था, सव्वेवि दीहवेय-
डुपव्वया पणवीसं जोयणाणि उहुं उच्चत्तेणं प० पणवीसं गाउआणि उन्विद्धेणं प०, दोच्चाए णं
पुढवीए पणवीसं णिरयावाससयसहस्सा प० [आयारस्स णं भगवओ सच्चुलिआयस्स पणवीसं अज्झयणा
प० तं—सत्थपरिणणा^१ लोगविजओ^२ सीओसणीअ^३ सम्मत्तं^४। आवंति^५ धुयविमोह^६ उवहाणसुयं^७ महपरिणणा^८ ॥१॥

पिंडेसण सिज्जिरिआ भासज्झयणा य वत्थ पाएसा । उग्गहपडिमा सत्तिक्कसत्तया भावण विसुत्ती ॥२॥
 निसीहज्झयणं पणवीसइमं । मिच्छादिट्ठिविगल्लिदिए णं अपज्जत्ताए णं संकिलिट्ठपरिणामे णामस्स कम्मस्स
 पणवीसं उत्तरपयडीओ णिबंघति-तिरियगतिनामं विगल्लिदियजातिनामं ओरालिअसरीरणामं तेअगस-
 रीरणामं कम्मणसरीरणामं हुंडगसंठाणनामं ओरालिअसरीरणोवंगणामं छेवट्ठसंघयणनामं वणणनामं गंधणामं
 रसणामं फासणामं तिरिआणुपुब्बिनामं अगुरुल्लुनामं उवघायनामं तसनामं बादरणामं अपज्जत्तयणामं पत्तेय-
 सरीरणामं अथिरणामं असुभणामं दुभगणामं अणादेज्जनामं अजसोकित्तिनामं निम्माणनामं २५, गंगासिंधूओ
 ण महाणदीओ पणवीसं गाऊयाणि पुहुत्तेणं दुहओ घडमुहपवित्तिएणं मुत्तावलिहारसंठिएणं पवातेण पडंति,
 रत्तारत्तवइओ णं महाणदीओ पणवीसं गाउयाणि पुहुत्तेणं मकरमुहपवित्तिएणं मुत्तावलिहारसंठिएणं पवातेण
 पडंति, लोगविंदुसारस्स णं पुब्बस्स पणवीसं वत्थू प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेर-
 इयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाइं नेरइयाणं पणवीसं सागरोवमाइं
 ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणे णं देवाणं
 अत्थेगइयाणं पणवीस पलिओवमाइं ठिई प०, मज्झिमहेट्ठिमगेवेज्जाणं देवाणं जहण्णेणं पणवीसं सागरो-
 वमाइं ठिई प०, जे देवा हेट्ठिमउवरिमगेवेज्जगविमाणेसु देवत्ताए उववणा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं पण-
 वीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा पणवीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणंति वा उस्ससंति वा

नीस्ससंति वा, तेसि णं देवाणं पणवीसं वाससहस्सेहिं आहारुद्वे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे पणवीसाए भवगगहणेहिं सिञ्चिस्संति बुञ्चिस्संति सुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ २५ ॥

पञ्चविंशतिस्थानकमपि सुबोधं, नवरमिह स्थितेर्वाग् नव सूत्राणि, तत्र “पचजामस्स”ति पञ्चानां यामानां—महाव्रतानां समाहारः पञ्चयामं तस्य ‘भावणाओ’ति ग्राणातिपातादिनिवृत्तलक्षणमहाव्रतसंरक्षणाय भाव्यन्ते इति भावना—स्ताश्च प्रति महाव्रतं पञ्च पञ्चेति, तत्रैर्यासमित्याद्याः पञ्च ग्रथमस्य महाव्रतस्य तत्रालोकभाजनभोजनं—आलोकनपूर्वं भाजने—पात्रे भोजनं—भक्तादेरभ्यवहरणम्, अनालोक्यभाजनभोजने हि ग्राणिहिंसा सम्भवतीति, तथा अनुविचिन्त्य—भाषणतादिका द्वितीयस्य, तत्र विवेकः—परित्यागः, तथा अवग्रहानुज्ञापनादिकास्तृतीयस्य, तत्रावग्रहानुज्ञापना १ तत्र चानुज्ञाते सीमापरिज्ञानं २ ज्ञातायां च सीमायां स्वयमेव ‘उग्राहण’ मिति अवग्रहस्याऽनुग्रहणता पश्चात्स्वीकरणमवस्थानमित्यर्थः ३, साधर्मिकाणां—गीतार्थसमुदायविहारिणां संविद्यानामवग्रहो मासादिकालमानतः पञ्चक्रोशादिक्षेत्ररूपः साधर्मिकावग्रहस्तं तानेवाऽनुज्ञाप्य तस्यैव परिभोजनता—अवस्थानं साधर्मिकाणां क्षेत्रे वसतौ वा तैरनुज्ञाते एव वस्तव्यमिति भावः ४, साधारणं—सामान्यं यद्भक्तादि तदनुज्ञाप्याचार्यादिकं तस्य परिभोजनं चेति ५, तथा सञ्चादिसंस्कृतशयनादिवर्जनादिकाश्चतुर्थस्य, ग्रणीताहारः अतिसेहवानिति, तथा श्रोत्रेन्द्रियरागोपरत्यादिकाः पञ्चमस्य, अयमभिप्रायो—यो यत्र सजति तस्य तत्परिग्रह इति, ततश्च शब्दादौ रागं कुर्वता ते परिग्रहीता भवन्तीति परिग्रहविरतिर्विराधिता भवति, अन्यथा त्वाराधितेति, वाचनान्तरे आवश्यकानुसारेण दृश्यन्ते । तथा ‘मिच्छ-

दिष्टि'त्यादि, मिथ्यादृष्टिरेव तिर्यग्गत्यादिकाः कर्मप्रकृतीर्बध्नाति न सम्यग्दृष्टिः, तासां मिथ्यात्वप्रत्ययत्वादिति मिथ्यादृष्टिग्रहणं, विकलेन्द्रियो-द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणामन्यतमः, णमित्यलङ्कारे, पर्याप्तोऽन्या अपि बध्नातीत्यपर्याप्तग्रहणं, अपर्याप्तक एव ह्येता अग्रशस्ताः परिवर्त्तमानिका बध्नाति, सोऽप्येताः संकिलष्टपरिणामो बध्नातीति संकिलष्टपरिणाम इत्युक्तम्, अयमपि द्वीन्द्रियाद्यपर्याप्तकप्रायोग्यं बध्नाति, तत्र 'विगलेंदियजाइनामं'ति कदाचित् द्वीन्द्रियजात्या सह पञ्चविंशतिः कदाचिद् द्वीन्द्रियजात्या एवभितरथाऽपीति, 'गंगा' इत्यादि पञ्चविंशतिगव्यूतानि पृथुत्वेन यः प्रपातस्तेनेति शेषः, 'दुहओ'ति द्वयोर्दिशोः पूर्वतो गङ्गा अपस्तः सिन्धुरि-त्यर्थः, पद्मबद्धाद्विनिर्गते पञ्च २ योजनशतानि पर्वतोपरि गत्वा दक्षिणाभिमुखे प्रवृत्ते 'घडमुहपविच्छिण्णं'ति घटमुखादिव पञ्चविंश-तिकोशपृथुलजिह्विकात् मकरमुखग्रणालात् प्रवृत्तेन मुक्तावलीनां मुक्तासरीणां यो हारस्तत्संस्थितेन प्रपातेन-प्रपतज्जलसंतानेन योजनशतोच्छ्रितस्य हिमवतोऽधोवर्त्तिनोः स्वकीययोः प्रपातकुण्डयोः प्रपततः, एवं रक्तारक्तवर्त्यौ, नवरं शिखरिवर्धरोपरिप्रतिष्ठि-तपुण्डरीकहृदात्प्रपतत इति, तथा लोकविन्दुसारं-चतुर्दशपूर्वमिति ॥ २५ ॥

छब्बीसं दसकप्पववहाराणं उद्देसणकाला प० तं०-दस दसाणं छ कप्पस्स दस ववहारस्स, अभवसिद्धियाणं जीवाणं मोहणिज्जस्स कम्मस्स छब्बीसं कम्मंसा संतकम्भा प० तं०-मिच्छत्तमोहणिज्जं सोलस कसाया इत्थीवेदे पुरिसवेदे नंपुसक्खेदे हासं अरति रति भयं सोगं दुगुंछा, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छब्बीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छब्बीसं सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं छब्बीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणे णं देवाणं

अत्थेगइयाणं छव्वीसं पलिओवमाइं ठिई प०, मज्झिममज्झिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहण्णेणं छव्वीसं सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा मज्झिमहेट्ठिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं छव्वीसं सागरोवमाइं ठिई प० ते णं देवा छव्वीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं छव्वीसं वाससहस्सेहिं आहारहे सुमुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे छव्वीसेहिं भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुचिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ २६ ॥

पड्विंशतिस्थानकं व्यक्तमेव, नवरं उद्देशनकाला यत्र श्रुतस्कन्धेऽध्ययने च यावन्त्यध्ययनान्युद्देशका वा तत्र तावन्त एव उद्देशनकाला—उद्देशावसराः श्रुतोपचाररूपा इति, तथा अभव्यानां त्रिपुञ्जीकरणाभावेन सम्यक्त्वमिश्ररूपं प्रकृतिद्वयं सत्तायां न भवतीति पड्विंशतिसत्कर्मशा भवन्तीति ॥ २६ ॥

सत्तावीसं अणगारगुणा प० तं०—पाणाइवायाओ वेरमणं मुसावायाओ वेरमणं अदिन्नादाणाओ वेरमणं मेहुणाओ वेरमणं परिग्गहाओ वेरमणं सोइंदियनिग्गहे चक्खिंदियनिग्गहे घाणिंदियनिग्गहे जिडिंभदियनिग्गहे फासिंदियनिग्गहे कोहविंवेगे माणचिंवेगे मायाचिंवेगे लोभविंवेगे भावसच्चे करणसच्चे जोगसच्चे खमाविरागया मणसमाहरणया वयसमाहरणया पाणसंपण्णया दंसणसंपण्णया चरित्तसंपण्णया वेयणअहियासणया मारणंतीयअहियासणया, जंबुदीवे दीवे अभिइवज्जेहिं सत्तावीसाए णक्खत्तेहिं

संववहारे वदति, एगमेगे णं णक्खत्तमासे सत्तावीसाहिं राइंदियाहिं राइंदियग्गेणं प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुहवी सत्तावीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं प०, वेयगसम्मत्तबन्धोवरयस्स णं मोहणिज्जस्स कम्मस्स सत्तावीसं उत्तरपगडीओ संतकम्मंसा प०, सावणसुद्धसत्तमीसु णं सूरिए सत्तावीसंगुलियं पोरि-सिच्चछायं णिब्बत्तइत्ता णं दिवसखेत्तं नियद्देमाणे रयणिलेत्तं अभिणिवट्टमाणे चारं चरइ, इमीसे णं रयण-प्पभाए पुहवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहेसत्तमाए पुहवीए अत्थेगइ-याणं नेरइयाणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं सत्तावीसं पलिओ-वमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई प०, मज्झि-मउवरिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहण्णेणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा मज्झिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा सत्तावीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं सत्तावीस वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे सत्तावीसाए भवगगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ २७ ॥

सप्तविंशतिस्थानमपि व्यक्तमेव, केवलं षट् सूत्राणि स्थितेरर्वाक्, तत्र अनगराणां-साधूनां गुणाः-चारित्रिविशेषरूपाः अनगर-गुणाः, तत्र महाव्रतानि पञ्चेन्द्रियनिग्रहाश्च पञ्च क्रोधादिविवेकाश्चत्वारः सत्यानि त्रीणि, तत्र भावसत्यं-शुद्धान्तरात्मता करणसत्यं-

यत्प्रतिलेखनाक्रियां यथोक्तां सम्यगुपयुक्तः कुरुते योगसत्यं-योगानां-मनःप्रभृतीनामवितथत्वं १७ क्षमा-अनभिव्यक्तक्रोधमान-
स्वरूपस्य द्वेपसञ्ज्ञितस्याग्रीतिमात्रस्याभावः, अथवा क्रोधमानयोरुदयनिरोधः, क्रोधमानविवेकशब्दाभ्यां तदुदयप्राप्तयोस्तयोर्निरोधः
प्रागेवाभिहित इति न पुनरुक्तताऽपीति १८ विरागता अभिष्वङ्गमात्रस्याऽभावः, अथवा मायालोभयोरनुदयो, मायालोभविवेकशब्दाभ्यां
तदुदयप्राप्तयोस्तयोर्निरोधः प्रागभिहित इतीहापि न पुनरुक्ततेति १९, मनोवाकायानां समाहरणता, पाठान्तरतः समन्वाहरणता-अकुशलानां
रोधास्त्रयः २२ ज्ञानादिसम्पन्नतास्तिष्ठः २५ वेदनातिसहनता-शीताद्यतिसहनं २६ मारणान्तिकातिसहनता-कल्याणमित्रबुद्ध्या मार-
णान्तिकोपसर्गसहनमिति २७, तथा जम्बूद्वीपे न धातकीखण्डादौ अभिजिद्वजैः सप्तविंशत्या नक्षत्रव्यवहारः प्रवर्तते, अभिजिन्नक्षत्र-
स्योत्तरापाठचतुर्थपादानुप्रवेशनादिति, तथा मासो नक्षत्रचन्द्राभिवर्द्धितक्रत्वादित्यमासभेदात्पञ्चविधोऽन्यत्रोक्तः, तत्र नक्षत्रमासः-
चन्द्रस्य नक्षत्रमण्डलभोगकाललक्षणः सप्तविंशतिः रात्रिन्दिवानि-अहोरात्राणि रात्रिन्दिवाग्रेणेति-अहोरात्रपरिमाणापेक्षेयं परिमाणं नतु
सर्वथा, तस्याधिकत्वाद्, आधिक्य चाहोरात्रसप्तषष्टिभागानामेकविंशत्येति, “विमाणपुढवी”ति विमानानां पृथिवी-भूमिका, तथा
वेदकसम्यक्त्वबन्धः-क्षायोपशमिकसम्यक्त्वहेतुभूतशुद्धदलिकपुञ्जरूपा दर्शनमोहनीयप्रकृतितस्तस्य ‘उवरओ’ति प्राकृतत्वादुद्धलको-
वियोजको जन्तुः तस्य मोहनीयकर्मणोऽष्टाविंशतिविधस्य मध्ये सप्तविंशतिरुत्तरप्रकृतयः सत्कर्मशाः सत्तायामित्यर्थः, एकस्योद्धलि-
तत्वादिति, तथा श्रावणमासस्य शुद्धसप्तम्यां सूर्यः सप्तविंशत्यङ्गुलिकां हस्तप्रमाणशङ्कोरिति गम्यते पौरुषी छायां निर्वर्त्य दिवस-
क्षेत्रं-रविकरप्रकाशमाकाशं निवर्द्धयन्-प्रकाशहान्या हानिं नयन् रजनीक्षेत्रम्-अन्धकाराक्रान्तमाकाशमभिवर्द्धयन्-प्रकाशहान्या वृद्धिं
नयन्-चारं चरति-व्योममण्डले भ्रमणं करोति, अयमत्र भावार्थः-इह किल स्थूलन्यायमाश्रित्य आषाढ्यां चतुर्विंशत्यङ्गुलप्र-

माणा पौरुषीच्छाया भवति, दिनसप्तके सातिरेकं छायाऽङ्गुलं वर्द्धते, ततश्च श्रावणशुद्धसप्तम्यामङ्गुलत्रयं वर्द्धते, सातिरेकैकविंशतित-
मदिनत्वात्तस्याः, तदेवमाषाढ्याः सत्कैरङ्गुलैः सह सप्तविंशतिरङ्गुलानि भवन्ति, निश्चयतस्तु कर्कसङ्क्रान्तेरारभ्य यत्सातिरेकैकविंशति-
तमं दिनं तत्रोक्तरूपा पौरुषीच्छाया भवति ॥ २७ ॥

अट्टावीसविहे आयारपकप्पे प० तं०-मासिआ आरोवणा संपंचरईमासिया आरोवणा सदसराइमासिआ
आरोवणा एवं चेव दोमासिआ आरोवणा संपंचरईदोमासिया आरोवणा एवं तिमासिआ आरोवणा
चउमासिया आरोवणा उवघाइया आरोवणा अणुवघाइया आरोवणा कसिणा आरोवणा अकसिणा आरोवणा
एतावता आयारपकप्पे एताव ताव आयारियन्वे, भवसिद्धियाणं जीवाणं अत्थेगइयाणं मोहणिज्जस्स कम्मस्स
अट्टावीसं कम्मंसा संतकम्मा प० तं०-सम्मत्तवेअणिज्जं मिच्छत्तवेयणिज्जं सम्ममिच्छत्तवेयणिज्जं सोलस कसाया
णव णोकसाया, आभिणिबोहियणाणे अट्टावीसइविहे प० तं०-सोइंदियअत्थावग्गहे चक्खिंदियअत्थावग्गहे
घाणिंदियअत्थावग्गहे जिंभिंदियअत्थावग्गहे फासिंदियअत्थावग्गहे णोइंदियअत्थावग्गहे सोइंदियवज्जणो
ग्गहेघाणिंदियवज्जणोग्गहे जिंभिंदियवज्जणोग्गहे फासिंदियवज्जणोग्गहे सोतिंदियईहा चक्खिंदियईहा घाणिं-
दियईहा जिंभिंदियईहा फासिंदियईहा णोइंदियईहा सोतिंदियावाए चक्खिंदियावाए घाणिंदियावाए
जिंभिंदियावाए फासिंदियावाए णोइंदियावाए सोइंदिअधारणा चक्खिंदियधारणा घाणिंदियधारणा जिं-
भिंदियधारणा फासिंदियधारणा णोइंदियधारणा, ईसाणे णं कल्पे अट्टावीसं विमाणावाससयसहस्सा प०,

जीवे णं देवगइम्मि बंधमाणे नामस्स कम्मस्स अट्ठावीसं उत्तरपगडीओ णिबंघति, तं०-देवगतिनामं पंचि-
 दियजातिनामं वेउव्वियसरीरनामं तेयगसरीरनामं कम्मणसरीरनामं समचउरंससंठाणनामं वेउव्वियसरीरंगो-
 वंगणामं वणणनामं गंधणामं रसणामं फासनामं देवाणुपुव्विणामं अगुरुलहुनामं उवघायनामं पराघायनामं
 उरसासनामं पसत्थविहायोगइणामं तसनामं बायरणामं पज्जत्तनामं पत्तेयसरीरनामं थिराथिराणं सुभासु-
 भाणं आएज्जाणाएज्जाणं दोण्हं अणयरं एगं नामं णिबंघइ जसोकित्तिनामं निम्माणनामं, एवं चैव नेरइ-
 आवि, णाणत्तं अप्पसत्थविहायोगइणामं हुंडगसंठाणनामं अथिरणामं दुब्भगणामं असुभनामं दुस्सरनामं
 अणादिज्जणामं अजसोकित्तीणामं निम्माणनामं, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं
 अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं
 ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु-
 देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई प०, उवरिमहेट्ठिमगेवेज्जायाणं देवाणं जहणणेणं अट्ठावीसं
 सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा मज्झिमउवरिमगेवेज्जाएसु विमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्को-
 सेणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा अट्ठावीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा
 ऊससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं अट्ठावीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ, संतेगइया
 भवासिद्धिया जीवा जे अट्ठावीसाए भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति
 सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ २८ ॥

अष्टाविंशतिस्थानकमपि व्यक्तं, नवरमिह पञ्च स्थितेः प्राक् सूत्राणि, तत्र आचारः प्रथमाङ्गं तस्य प्रकल्प अध्ययनविशेषो निशी-
थमित्यपराभिधानं आचारस्य वा-साध्वाचारस्य ज्ञानादिविषयस्य प्रकल्पो-व्यवस्थापनमित्याचारप्रकल्पः, तत्र क्वचिद् ज्ञानाद्याचा-
रविषये अपराधमापन्नस्य कस्याचित् प्रायश्चित्तं दत्तं, पुनरन्यमपराधविशेषमापन्नस्तत्तत्रैव प्राक्तने प्रायश्चित्ते मासवहनयोग्यं मासिकं
प्रायश्चित्तमारोपितमित्येवं मासिकयारोपणा भवति, तथा पञ्चरात्रिकशुद्धियोग्यं मासिकशुद्धियोग्यं चापराधद्वयमापन्नस्ततः पूर्वदत्ते
प्रायश्चित्ते सपञ्चरात्रिमासिकप्रायश्चित्तारोपणात्सपञ्चरात्रमासिकयारोपणा भवति, एवं मासिकयारोपणाः षड् ६ एवं द्विमासिक्यः ६
त्रिमासिक्यः ६ चतुर्मासिक्योऽपि ६ चतुर्विंशतिरारोपणाः, तथा सार्द्धदिनद्वयस्य पक्षस्य चोपधातनेन लघूनां मासादीनां प्राचीन-
प्रायश्चित्ते आरोपणा उपधातिकारोपणा, यदाह-“अद्वेण छिन्नसेसं पुर्वद्वेणं तु संजुयं काउं । देज्जा य लहुयदाणं गुरुदाणं तत्तियं
चेव ॥ १ ॥” त्ति यथा मासार्द्ध १५ पञ्चविंशतिकार्द्धं च सार्द्धद्वादश सर्वमीलने सार्द्धसप्तविंशतिरिति लघुमासः, तथा मासद्वयार्द्ध
मासो मासिकस्यार्द्धं पक्ष उभयमीलने सार्द्धो मास इति लघुद्विमासिकं २५ तथा तेषामेव सार्द्धदिनद्वयाद्यनुद्धातनेन गुरुणामारोपणा
अनुद्धातिकारोपणा २६, तथा यावतोऽपराधानापन्नस्तावतीनां तच्छुद्धीनामारोपणा कृत्स्नारोपणा २७ तथा बहूनपराधानापन्नस्य
पण्मासान्तं तप इतिकृत्वा पण्मासाधिकं तपःकर्म तेष्वेवान्तर्भाव्य शेषमारोप्यते यत्र सा अकृत्स्नारोपणेत्यष्टाविंशतिः २८, एतच्च
सम्यग् निशीथविंशतितमोद्देशकादवगम्यम्, अत्रैव निगमनमाह-एतावांस्तावदाचारप्रकल्पः, इह स्थानके आरोपणामाश्रित्य विवक्षि-
तोऽन्यथा तद्व्यतिरेकेणाऽपि तस्योद्धातिकानुद्धातिकरूपस्य भावात्, अथैवातवानेवाऽयं तावदाचारप्रकल्पः, शेषस्याऽत्रैवाऽन्तर्भा-
वात्, तथा एतावत्तावदाचारितव्यमित्यपि, तथैव देवगतिसूत्रे स्थिरास्थिरयोः शुभाशुभयोरादेयानादेययोश्च परस्परं विरोधित्वेनैकदा

वन्धाभावादन्यदन्तरद्वर्त्तीत्युक्तं, तत्र चैकशब्दग्रहणं भाषामात्र एवाऽवसेयमिति, नारकसूत्रे विंशतिस्ता एव प्रकृतयोऽष्टानां तु स्थाने अष्टावन्या वक्ष्यति, एतदेवाह—‘एवं चेव’ त्यादि, नानात्वं विशेषः ॥ २८ ॥

एगूणतीसइविहे पावसुयपसंगे णं प० तं—भोमे अंतरिक्खे अंगे सरे वंजणे लक्खणे, भोमे ति विहे प० तं० सुत्ते वित्ती वत्तिए, एवं एक्केत्तं ति विहं, विकहाणुजोगे विज्जाणुजोगे मंताणुजोगे जोगाणुजोगे अण्णत्तिथियपवत्ताणुजोगे, आसाढे णं मासे एगूणतीसराइदिआइं राइंदियग्गेणं प०, (एवं चेव) भइवए णं मासे कत्तिए णं मासे पोसे णं मासे फग्गणे णं मासे वइसाहे णं मासे, चंददिणे णं एगूणतीसं सुहुत्ते सातिरेगे सुहुत्तगेणं प०, जीवे णं पसत्थज्झवसाणजुत्ते भविए सम्मदिट्ठी तित्थकरनामसहिआओ णामस्स णियमा एगूणतीसं उत्तरपगडीओ निबंधित्ता वेमाणिएसु देवेषु देवत्ताए उववज्जइ, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणतीसं सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुम्माराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई प०, उवरिममज्झिमगेवेज्जयाणं देवाणं जहण्णेणं एगूणतीसं सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा उवरिमहेट्ठिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं एगूणतीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा एगूणतीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा तेसि णं देवाणं एगूणतीसं वाससहस्सेहिं आहारहे

समुत्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे एगूणतीसभवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्वाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं २९ ॥

एकोनत्रिंशत्तमस्थानकमपि व्यक्तमेव, नवरं नवेह सूत्राणि स्थितेः प्राक् तत्र पापोपादानानि श्रुतानि पापश्रुतानि तेषां प्रसङ्गः—तथाऽऽसेवनारूपः पापश्रुतप्रसङ्गः, स च पापश्रुतानामेकोनत्रिंशद्विधत्वात् तद्विध उक्तः, पापश्रुतविषयतया पापश्रुतान्येवोच्यन्ते, अत एवाह—‘भोमे’ त्यादि, तत्र भौमं-भूमिविकारफलाभिधानप्रधानं निमित्तशास्त्रं, तथा ‘उत्पातं’ सहजश्रुतिरवृष्ट्यादिलक्षणोत्पातफलनिरूपकं निमित्तशास्त्रं, एवं स्वसं-स्वप्नफलविभक्तिकं, ‘अन्तरिक्षम्’ आकाशप्रभवग्रहयुद्धभेदादिभावफलनिवेदकं अङ्गशरीरावयवप्रमाणस्पन्दितादिविकारफलोद्भावंकं ‘स्वरं’ जीवाजीवादिकाश्रितस्वस्वरूपफलाभिधायकं व्यञ्जनं—मपादिव्यञ्जनफलोपदर्शकं लक्षणं—लाञ्छनाद्यनेकविधलक्षणव्युत्पादकमित्यष्टौ, एतान्वेव सूत्रवृत्तिवार्त्तिकभेदाच्चतुर्विंशतिः, तत्राङ्गवर्जितानामन्येषां सूत्रं सहस्रप्रमाणं वृत्तिलक्षप्रमाणा वार्त्तिकं—वृत्तव्याख्यानरूपं कोटिप्रमाणं, अङ्गस्य तु सूत्रं लक्षं वृत्तिः कोटी वार्त्तिकमपरिमितमिति, तथा विकथानुयोगः—अर्थकामोपायप्रतिपादनपराणि कामन्दकवात्स्यायनादिनि भारतादीनि वा शास्त्राणि २५ तथा विद्यानुयोगो—रोहिणीप्रभृतिविद्यासाधनाभिधायकानि शास्त्राणि २६ मन्त्रानुयोगश्चेष्टकाहिमन्त्रसाधनोपायशास्त्राणि २७ योगानुयोगो—वशीकरणादियोगाभिधायकानि हरमेखलादिशास्त्राणि २८ अन्यतीर्थिकेभ्यः—कपिलादिभ्यः सकाशाद्यः प्रवृत्तः स्वकीयाचारवस्तुतत्त्वानामनुयोगो—विचारः तत्पुरस्करणार्थः शास्त्रसन्दर्भ इत्यर्थः सोऽन्यतीर्थिकप्रवृत्तानुयोग इति २९। तथाऽऽषाढादय एकान्तरिता षण्मासा एकोनत्रिंशद्विवा इति—रात्रिदिवसपरिमाणेन भवन्ति स्थूलन्यायेन, कृष्णे पक्षे प्रत्येकं रात्रिदिवस्यैकस्य क्षयाद्, आह च—‘आसाढबहुलपक्वे

भद्वए कात्तिए य पोसे य । फग्गुणवइसाहेसु य बोद्धव्वा ओमरत्ताओ” ॥ १ ॥ ।ति [आषाढकृष्णपक्षे भाद्रपदे कार्तिके च पौषे च । फाल्गुने वैशाखे च बोद्धव्या अवमरात्रयः ॥ १ ॥] इयमत्र भावना—चन्द्रमासो हि एकोनत्रिंशद्दिनानि दिनस्य च द्विषष्टि-
भागानां द्वात्रिंशत्, ऋतुमासश्च त्रिंशदेव दिनानि भवन्तीति चन्द्रमासापेक्षया ऋतुमासोऽहोरात्राद्विषष्टिभागानां त्रिंशता साधिको
भवति, ततश्च प्रत्यहोरात्रं चन्द्रदिनमेकैकेन द्विषष्टिभागेन हीयते इत्यवसीयते, एवं द्विषष्ट्या चन्द्रदिवसानामेकषष्ट्यहोरात्राणां भवती-
त्येवं सातिरेके मासद्वये एकमवमरात्रं भवतीति, विशेषस्त्वह चन्द्रप्रज्ञप्तेरवसेय इति, तथा ‘चंद्रदिणे णं’ ति चन्द्रदिनं—प्रतिपदादिका
तिथिः तच्चैकोनत्रिंशत् मुहूर्त्ताः सातिरेकमुहूर्त्तपरिमाणेनेति, कथं ? यतः किल चन्द्रमास एकोनत्रिंशद्दिनानि द्वात्रिंशच्च दिनद्विष-
ष्टिभागा भवन्ति, ततश्चन्द्रदिनं चन्द्रमासस्य त्रिंशता गुणेन मुहूर्त्तराशीकृतस्य त्रिंशता भागहारे एकोनत्रिंशन्मुहूर्त्ता द्वात्रिंशच्च मुहू-
र्त्तस्य द्विषष्टिर्भागा लभ्यन्त इति, तथा जीवः प्रशस्ताध्यवसानादिविशेषणो वैमानिकेष्वुत्पत्तुकामो नामकर्मण एकोनत्रिं-
शत्तुरप्रकृतीर्विधाति, ताश्चेमाः—देवगतिः १ पञ्चैन्द्रियजातिः २ वैक्रियद्वयं ४ तैजसकर्मणशरीरे ६ समचतुरस्रं संस्थानं ७ वर्णादि-
चतुष्कं ११ देवानुपूर्वीं १२ अगुरुलघु १३ उपधातं १४ पराधातं १५ उच्छ्वासं १६ प्रशस्तविहायोगतिः १७ त्रसं १८ वादरं १९
पर्याप्तं २० प्रत्येकं २१ स्थिरास्थिरयोरन्यतरत् २२ शुभाशुभयोरन्यतरत् २३ सुभगं २४ सुस्वरं २५ आदेयानादेययोरन्यतरत् २६
यशःकीर्त्यशकीर्त्योरिकतरं २७ निर्माणं २८ तीर्थकरश्चेति ॥ २९ ॥

तीसं मोहणीयठाणा प० तं—जे यावि तसे पाणे, वारिमज्जे विगाहिआ । उदएण कम्मा मारेई, महामोहं
पकुव्वइ ॥१॥ सीसावेढेण जे केई, आवेढेइ अभिक्खणं । तिज्वासुभसमायारे, महामोहं पकुव्वइ ॥ २ ॥

પાણિના સંપિહિત્તાણં, સોયમાવરિય પાણિણં । અંતોનદંતં મારેઈ, મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥૩॥ જાયતેયં સમારઞ્ચમ,
વહું ઓરુંભિયા જણં । અંતોધૂમેણ મારેઈ [જા], મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥૪॥ સિસ્સમ્મિ જે પહ્ણહ, ઉત્તમંગમ્મિ
ચેયસા । વિભજ્જ મત્થયં ફાલે, મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥૫॥ પુણો પુણો પણિધિય, હરિત્તા ઉવહસે જણં । ફલેણ
અદુવા દણ્ઢેણં, મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥ ૬ ॥ ગૂઢાયારી નિગૂહિજ્ઞા, માયં માયાએ છાયએ । અસચ્ચવાઈ ણિણહાઈ,
મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥ ૭ ॥ ધંસેઈ જો અમૂણં, અકમ્મં અત્તકમ્મુણા । અદુવા તુમ કાસિત્તિ, મહામોહં પકુ-
ઞ્ચહ ॥ ૮ ॥ જાણમાણો પરિસઓ, સચ્ચામોસાણિ ખાસહ । અક્ખીણઙ્ગેણ પુરિસે, મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥ ૯ ॥
અણાયગસ્સ નયવં, દારે તસ્સેવ ધંસિયા । વિડલં વિક્ખોમહિત્તાણં, કિચ્ચા ણં પહિવાહિરં ॥૧૦॥ ઉવગસંતંપિ
ઙ્ગપિત્તા, પહિલોમાહિં વગ્ગુહિં । ભોગભોગે વિયારેઈ, મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥ ૧૧ ॥ અકુમારમૂએ જે કેઈ,
કુમારમૂએત્તિહં વએ । ઇત્થીહિં ગિદ્ધે વસએ, મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥ ૧૨ ॥ અબંભયારી જે કેઈ,
બંભયારીત્તિહં વએ । ગદ્દહેઞ્ચ ગવાં મજ્ઞે, વિસ્સરં નયઈ નદં ॥ ૧૩ ॥ અપ્પણો અહિએ બાલે, માયામોસં વહું
ભસે । ઇત્થીવિસયગેહીએ, મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥ ૧૪ ॥ ૧૨ ॥ જં નિસ્સિએ ઉઞ્ચહહ, જસસાહિગમેણ વા । તસ્સ
લુઞ્ચમહિ વિત્તમ્મિ, મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥ ૧૫ ॥ ૧૩ ॥ ઈસરેણ અદુવા ગામેણં, અણિસરે ઈસરીકએ । તસ્સ
સંપયહીણસ્સ, સિરી અતુલમાગયા ॥ ૧૬ ॥ ઈસાદોસેણ અવિદ્ધે, કલુસાવિલચેયસે । જે અંતરાઅં ચેઈ,
મહામોહં પકુઞ્ચહ ॥ ૧૭ ॥ ૧૪ ॥ સપ્પી જહા અંહડહં, ભત્તારં જો વિહિંસહ । સેણાવહં પસત્થારં, મહામોહં

પકુવ્વહ ॥ ૧૮ ॥ ૧૫ ॥ જે નાયગં ચ રદ્ધસ, નેયારં નિગમસસ વા । સેટિં બહુરંવં હંતા, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૧૯ ॥ ૧૬ ॥ બહુજનસસ ણેયારં, દીવં તાણં ચ પાણિણં । ઇયારિસં નરં હંતા, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૨૦ ॥ ૧૭ ॥
 ઉવટ્ઠિયં પહિવિરયં, સંજયં સુતવસિસયં । વુક્કમ્મ ધમ્માઓ મંસેહ, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૨૧ ॥ ૧૮ ॥
 તહેવાણંતણાણીણં, જિણાણં વરદંસિણં । તેસિં અવણવં બાલે, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૨૨ ॥ ૧૯ ॥ નેયાહાસસ
 મગ્ગસસ, હુટ્ટે અવયરંહં બહુ । તં તિપ્પયંતો ભાવેહ, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૨૩ ॥ ૨૦ ॥ આયરિયુવજ્ઞાણં
 સુયં વિણયં ચ ગાહિણં । તે ચેવ લિંસઈ બાલે, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૨૪ ॥ ૨૧ ॥ આયરિયુવજ્ઞાયાણં, સમ્મ
 નો પહિતપ્પહ । અપ્પહિપૂય થદ્ધે, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૨૫ ॥ ૨૨ ॥ અવહુસસુણ જે કેઈ, સુણં પવિકતથઈ । સજ્ઞા-
 યવાયં વયહ, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૨૬ ॥ ૨૩ ॥ અતવસીણ જે કેઈ, તવેણ પવિકતથઈ । સવ્વલોયપરે તેણે,
 મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૨૭ ॥ ૨૪ ॥ સાહારણદ્ધા જે કેઈ, ગિલાણમ્મિ ઉવટ્ઠિણં । પમ્મ ણ કુણંહં કિચ્ચં, મજ્ઞંપિ
 સે ન કુવ્વહ ॥ ૨૮ ॥ સદ્ધે નિયડીપણાણે, કલુસાડલચેયસે । અપ્પણો ય અબોહીય, મહામોહં પકુવ્વહ
 ॥ ૨૯ ॥ ૨૫ ॥ જે કહાહિગરણાં, સંપડંજે પુણો પુણો । સવ્વતિથાગ ભેયાણં, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૩૦ ॥ ૨૬ ॥
 જે અ આહમ્મિણ જોણ, સંપઓજે પુણો પુણો । સહાહેડં સહીહેડં, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૩૧ ॥ ૨૭ ॥ જે અ
 માણુસસ ઓણ, અદુવા પારલોહણ । તેડતિપ્પયંતો આસયહ, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૩૨ ॥ ૨૮ ॥ હુટ્ટી જુઈ જસો
 વણ્ણો, દેવાણં વલ્લીરિયં । તેસિં અવણવં બાલે, મહામોહં પકુવ્વહ ॥ ૩૩ ॥ ૨૯ ॥ અપસસમાણો પસસમિ,

देवे जक्खे य गुज्झणे । अण्णाणी जिणपूय्ढी, महामोहं पकुब्बइ ॥ ३४ ॥ ३० ॥ थेरे णं मंडियपुत्ते तीसं
वासाइं सामण्णपरियायं पाउणित्ता सिद्धे बुद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, एगमेगे णं अहोरेत्ते तीसमुहुत्ते
मुहुत्तगगेणं प०, एसिं णं तीसाए सुहुत्ताणं तीसं नामधेज्जा प० तं०-रोहे सत्ते मित्ते वाऊ सुपीए ५ अभि-
चंदे माहिंदे पलंवे वंभे सच्चे १० आणंदे विजए विस्ससेणे पायावच्चे उवससे १५ ईसाणे तट्टे भाविअप्पा
वेसमणे वरुणे २० सतरिससे गंधव्वे अग्गिवेसायणे आतवे आवत्ते २५ तट्टवे भूमहे रिससे सव्वदुसिद्धे
रक्खसे ३०, अरे णं अरहा तीसं धणुइं उट्ठं उच्चत्तेणं होत्था, सहस्सारस्स णं देविंदस्स देवरणो तीसं सामा-
णियसाहस्सीओ प०, पासे णं अरहा तीसं वासाइं अगारवासमज्जे वसित्ता अगाराओ अणगारियं पव्व-
इए, समणे भगवं महावीरे तीसं वासाइं अगारवासमज्जे वसित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए, रयणप्प-
भाए णं पुढवीए तीसं निरयावाससयसहस्सा प० इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं
तीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तीसं सागरोवमाइं ठिई प०,
असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं तीसं पलिओवमाइं ठिई प०, उवरिमउवरिमगेवेज्जाणं देवाणं जहण्णेणं
तीसं सागरोवमाइं ठिई प० जे देवा उवरिममज्झिमगेवेज्जाएसु विमाणेसु देवत्ताए उव्वण्णा तेसिं णं देवाणं
उक्कोसेणं तीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा तीसाए अट्ठमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति
वा नीससंति वा, तेसिं णं देवाणं तीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया

जीवा जे तीसाए भवगगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति सुचिस्संति परिनिब्वाइस्संति सव्वडुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं ३० ॥

त्रिंशत्तमं स्थानके सुगमम्, नवरं स्थितेरवर्णयौ सूत्राणि, तत्र मोहनीयं सामन्येनाष्टप्रकारं कर्म विशेषतश्चतुर्थीं प्रकृतिः तस्य स्थानानि-निमित्तानि मोहनीयस्थानानि, तथा “जे आवि तसे” इत्यादि श्लोकः, यश्चाऽपि त्रसान् प्राणान्-स्यादीन् चारिमध्ये विगाह्य-अविश्योदकेन शस्त्रभूतेन मारयति कथं ? आक्रम्य पादादिना स इति गम्यते मार्यमाणस्य महामोहोत्पादकत्वासिङ्कट-चित्तत्वाच्च भवशतदुःखवेदनीयमात्मनो महामोहं प्रकरोति-जनयति ? तदेवंभूतं त्रसमारणेनैकं मोहनीयस्थानमेवं सर्वत्रेति। ‘सीसा’ श्लोकः, शीर्षावेष्टेन-आर्द्रचर्मादिमयेन यः कश्चिद्वेष्टयति स्वयादित्रसानिति गम्यते अभीक्ष्णं-भृशं तीव्राशुभसमाचारः स इत्यस्य गम्यमानत्वात्स मार्यमाणस्य महामोहोत्पादकत्वेन आत्मनो महामोहं प्रकुरुत इति २, यावत्करणात् केषुचित्स्रपुस्तकेषु शेषमोहनी-यस्थानाभिधानपराः श्लोकाः, सूचिताः, केषुचित् दृश्यन्त एवेति ते व्याख्यायन्ते-पाणिना-हस्तेन संपिधाय-स्थगयित्वा, किं तत् ?-‘श्रोतो रन्ध्रं मुखमित्यर्थः तथा आवृत्य-अवरुध्य प्राणिनं ततः अन्तर्नदन्तं-गलमध्ये खं कुर्वन्तं दुरधुरायमाणमित्यर्थः, मारयति स इति गम्यते, महामोहं प्रकरोतीति तृतीयं ३, ‘जाततेजसं’ वैश्वानरं ‘समारभ्य’ प्रज्वालय ‘बहुं’ प्रभूतं ‘अवरुध्य’ महाम-ण्डपवाटादिषु अक्षिप्य ‘जनं’ लोकं अन्तःमध्ये धूमेन-बह्लिलिङ्गेन अथवा अन्तर्धूमो यस्यासावन्तर्धूमस्तेन जाततेजसा विभक्तिपरिणा-मात् मारयति योऽसौ महामोहं प्रकरोति चतुर्थं ४, शीर्षे शिरसि यः ग्रहन्ति-खड्गमुद्रादिना ग्रहरति प्राणिनिमिति गम्यते, किंभूते स्वभावतः शिरसि ?-‘उत्तमाङ्गे’ सर्वावयवानां प्रधानावयवे तद्विधातेऽवश्यं मरणात् चेतसा-सिङ्कष्टेन मनसा न यथाकथञ्चिदि-

त्यर्थः तथा विभज्य मस्तकं प्रकृष्टप्रहारदानेन स्फोटयति-विदारयति ग्रीवादिकं कायमपीति गम्यते, स इत्यस्य गम्यमानत्वात् महामोहं प्रकरोतीति पञ्चमं ५ । पौनःपुन्येन प्रणिधिना-मायया यथा वाणिजकादिवेपं विधाय गलकर्तकाः पथि गच्छता सह गत्वा विजने मारयति तथा हत्वा-विनाश्य इति गम्यते उपहसेत् आनन्दातिरेकात् 'जनं' मूर्खलोकं हन्यमानं, केन हत्वा ?-'फलेन' योगभाविनेन मातुलिङ्गादिना 'अदुवा' अथवा दण्डेन प्रसिद्धेन स इति गम्यते, महामोहं प्रकरोतीति षष्ठम् ६ । 'गूढाचारी' प्रच्छन्नानाचारवान् निगूहयेत-गोपयेत्, स्वकीयं प्रच्छन्नं दुष्टमाचारं तथा मायां परकीयां मायया स्वकीयया छादयेत्-जयेत्, तथा शकुनिमारकाच्छदैरात्मानमावृत्य शकुनीन् गृह्णन्तः स्वकीयमायया शकुनिमायां छादयन्ति, यथा असत्यवादी 'निह्वी' अपलापकः स्वकीयाया मूलगुणोत्तरगुणप्रतिसेवायाः सूत्रार्थयोर्वा महामोहं प्रकरोतीति सप्तमं ७ । 'ध्वंसयति'-छायया भ्रंशयति इति यः पुरुषोऽभूतेन-असद्भूतेन, कं ?-अकर्मकं-अविद्यमानदुष्टेष्टितं आत्मकर्मणा-आत्मकृतच्छषिघातादिना दुष्टव्यापारेण 'अदुवा' अथवा यदन्येन कृतं तदाश्रित्य परस्य समक्षमेवं त्वमकार्षेरेतन्महापापमिति वदति, वदिक्रियायाः गम्यमानत्वात्स इत्यस्यापि गम्यमानत्वात् महामोहं प्रकरोतीत्यष्टमं ८ । जानानः यथा अनुतमेतत्परिषदः-सभायां बहुजनमध्ये इत्यर्थः, सत्यामृपाणि-किञ्चित्सत्यानि बह्वसत्यानि वस्तूनि वाक्यानि वा भाषते 'अक्षीणझञ्झः' अनुपरतकलहः य स इति गम्यते, महामोहं प्रकरोतीति नवमं ९ । अनायकः-अविद्यमाननायको राजा तस्य नयवान्-नीतिमानमात्यः स तस्यैव राज्ञो 'दारान्' कलत्रं द्वारं वा-अर्थागमस्योपायं ध्वंसयित्वा भोगभोगान् विदारयतीति सम्बन्धः, किं कृत्वा ?-'विपुलं' प्रचुरमित्यर्थः, 'विश्वोभ्य' सामन्तादिपरिकरभेदेन संक्षोभ्य नायकं तस्य क्षोभं जनयित्वेत्यर्थः, 'कृत्वा' विधाय णमित्यलङ्कारे प्रतिबाह्यं-अनधिकारिणं दारेभ्योऽर्थागमद्वारेभ्यो वा, द्वारान् राज्यं वा स्वयमधिष्ठायेत्यर्थः

१० । तथा 'उपकसन्तमपि' समीपमागच्छन्तमपि, सर्वस्वापहारे कृते प्राभूतेनानुलैभिः करुणैश्च वचनैरनुकूलयितुमुपस्थितमित्यर्थः, शम्पयित्वा-अनिष्टवचनावकाशं कृत्वा प्रतिलोमाभिः-तस्य प्रतिकूलाभिर्वाग्भिः-वचनैरेतादृशस्तादृशस्त्वमित्यादिभिरित्यर्थः, 'भोगभोगान्' विशिष्टान् शब्दादीन् विदारयति योऽसौ महामोहं प्रकरोतीति दशमं १० । अकुमारभूतः अकुमारब्रह्मचारी सन् यः काश्चित् कुमारभूतोऽहं कुमारब्रह्मचारी अहमिति वदति, अथ च स्त्रीषु गृद्धो-वशकश्च स्त्रीणामेवायत्त इत्यर्थः, अथवा 'वसति' आस्ते स महामोहं प्रकरोतीत्येकादशं ११ । अब्रह्मचारी मैथुनादनिवृत्तो यः काश्चित्काल एवासेव्याब्रह्मचर्यं ब्रह्मचारी साम्प्रतमहमिति धूर्ततया परप्रवञ्चनाय वदति, तथा य एवमशोभावहं सतामनादेयं भणन् गर्दभ इव गवां मध्ये विस्वरं न वृषभवन्मनोज्ञं नदति-मुञ्चति नदनादं शब्दमित्यर्थः, तथा य एवं भणन्नात्मनोऽहितो-न हितकारी वालो मूढो मायामृषा बहुश-अनृतं प्रभूतं भाषते, यश्चैवं निन्दितं भाषते, कया ?-स्त्रीविषयगृद्ध्या हेतुभूतया स इत्थंभूतो महामोहं प्रकरोतीति द्वादशम् १२ । यं राजानं राजामात्यादिकं वानिश्चितं-आश्रितं उद्वहते-जीश्रिकालाभेनात्मानं धारयति, कथं ?-यशसा तस्य राजादेः सत्कोऽयमिति प्रसिद्ध्या अभिगमनेन वा-सेवया आश्रितराजादेस्तस्य निर्वाहकारणस्य राजादेर्लुभयति 'वित्ते' द्रव्ये य स महामोहं प्रकरोतीति त्रयोदशं १३ । 'ईश्वरेण' प्रभुणा 'अदुवा' अथवा 'ग्रामेण' जनसमूहेन अनीश्वर ईश्वरीकृतः तस्य पूर्ववस्थायामनीश्वरस्य सम्प्रगृहीतस्य पुरस्कृतस्य प्रभवादिना श्रीः-लक्ष्मीरतुला-असाधारणा आगता-प्राप्ता अतुलं वा यथा भवतीत्येवं श्रीः समागता आगतश्रीकश्च प्रभवाद्युपकारकविषये ईव्यादोषेणाविष्टो-युक्तः क्लृपेण-द्वेषलोभादिलक्षणपापेनाविलं-गडुलमाकुलं वा चेतो यस्य स तथा योऽन्तरायं-व्यवच्छेदं जीवितश्रीभोगानां 'चेतयते' करोति प्रभुत्वादेरसौ महामोहं प्रकरोतीति चतुर्दशं १४ । 'सर्पि' नागी यथा 'अण्डउडं' अण्डककूटं स्वकीयमण्डकसमूह-

मित्यर्थः, अण्डस्य वा पुटं-सम्बन्धद्वयरूपं हिनस्ति, एवं भर्त्तारं-पोषयितारं यो विहिनस्ति सेनापतिं-राजानं प्रशास्तारं-अमात्यं धर्मपाठकं वा स महामोहं प्रकरोतीति, तन्मरणे बहुजनदुःस्थता भवतीति पञ्चदशं १५ । यो नायकं वा-ग्रभुं राष्ट्रस्य राष्ट्रमहत्तरादिकमिति भावः, तथा 'नेतारं' प्रवर्तयितारं प्रयोजनेषु निगमस्य-वाणिज्यसमूहस्य, कं ?-श्रेष्ठिनं श्रीदेवताङ्कितपट्टचक्रं, किंभूतं ?- 'बहुरवं' भूरिशब्दं प्रचुरयशसमित्यर्थः हत्वा महामोहं प्रकुरुत इति षोडशं १६ । 'बहुजनस्य' पञ्चपादीनां लोकानां 'नेतारं' नायकं द्वीप इव द्वीपः-संसारसागरगतानामाश्रयस्थानं अथवा दीप इव दीपोऽज्ञानान्धकारावृतबुद्धिदृष्टिप्रसराणां शरीरिणां हेयोपादेयवस्तु-स्तोमप्रकाशकत्वात् तं, अत एव त्राणं-आपद्रक्षणं प्राणिनामेतादृशं यादृशा गणधरादयो भवन्ति, 'नवरं' प्रावचनिकादिपुरुषं हत्वा महामोहं प्रकरोतीति सप्तदशं १७ । उपस्थितं प्रव्रज्यायां-प्रवित्रजिष्ठमित्यर्थः, प्रतिविरतं सावध्ययोगेभ्यो निवृत्तं प्रव्रजितमेवेत्यर्थः 'संयतं' साधु 'सुतपस्विनं' तपांसि कृतवन्तं शोभनं वा तपः श्रितं-आश्रितं क्वचित् 'जे भिवकुं जगजीवणं'ति पाठः, तत्र जगन्ति-जंगमानि अहिंसकत्वेन जीवयतीति जगजीवनस्तं विविधैः प्रकारैरुपक्रम्याक्रम्य व्यपक्रम्य बलादित्यर्थः, धर्मात्-श्रुतचारित्रलक्षणा-ङ्गंशयति यः स महामोहं प्रकरोतीति अष्टादशं १८ । यथैव प्राक्तनं मोहनीयस्थानं तथैवदमपि, अनन्तज्ञानिनां ज्ञानस्यानन्तविषयत्वेन अक्षयित्वेन वा जिनानां अर्हतां वरदर्शिनां क्षायिकदर्शनत्वात् तेषां ये ज्ञानाद्यनेकातिशयसम्पदुपेतत्वेन भुवनत्रये प्रसिद्धाः 'अवर्णः' अवर्णवादो वक्तव्यत्वेन यस्यास्ति सोऽवर्णवान्, यथा नास्ति कश्चित् सर्वज्ञो, ज्ञेयस्यानन्तत्वात्, उक्तं च-"अज्जवि धावइ नाणं अज्जवि य अणंतओ अलोगोवि । अज्जवि न कोइ विउहं पावन्ति सब्वन्नुयं जीवो ॥१॥ अह पावति तो संतो होइ अलोओ न चेयमिहुंति" चि [अद्यापि धावति ज्ञानं अद्याप्यनन्तोऽलोकोऽपि । अद्यापि न कोऽपि व्यूहं प्राप्नोति सर्वज्ञतां जीवः ॥ १ ॥ अथ

श्री समवा-

यांगे

श्री अभय०

वृत्तिः

॥५१॥

ग्रामोति तदा सान्तोऽलोको भवेत् न चेदमिष्टमिति] अदूषणं चैतद्, उत्पत्तिसमय एव केवलज्ञानं युगपह्लोकालोकौ प्रकाशयदुपजा-
 यते, यथाऽपवरकान्तर्वर्त्तिदीपकालिका अपवरकमध्यप्रकाशस्वरूपेत्यभ्युपगमादिति, बालः—अज्ञो महामोहं प्रकरोतीति एकोनविंशति-
 तमं १९ । ‘नैयायिकस्य’ न्यायमनतिक्रान्तस्य ‘मार्गस्य’ सम्यग्दर्शनादेः मोक्षपथस्य द्रष्टो द्विष्टो वा ‘अपकरोति’ अपकारं करोती-
 ति ‘बहु’ अत्यर्थं पाठान्तरेणापहरति बहुजनं विपरिणमयतीति भावः, तं मार्गं ‘तिप्पयंतो’ति निन्दयन् भावयति—निन्दया द्वेषेण वा
 वासयति आत्मानं पर च यः स महामोहं प्रकरोतीति विंशतितमं २० । आचार्योपाध्यायैर्यैः श्रुतं—स्वाध्यायं विनयं च—चारित्रं
 ‘ग्राहितः’ शिक्षितः तानेव ‘खिंसति’ निन्दति—अल्पश्रुता एते इत्यादि ज्ञानतः अन्यतीर्थिकसंसर्गकारिण इत्यदि दर्शनतः मन्दधर्माणः
 पार्श्वस्थादिस्थानवर्त्तिन इत्यादि चारित्रतः, य स एवंभूतो बालो महामोहं प्रकरोतीत्येकविंशतितमं २१ । आचार्यादीन् श्रुतदान-
 ग्लानावस्थाप्रातिचरणादिभिस्तर्पितवतः—उपकृतवतः सम्यक् न तान् प्रति ‘तर्पयति’ विनयाहारोपध्यादिभिर्न प्रत्युपकरोतीति, तथा
 अग्रतिपूजको—न पूजाकारी तथा ‘स्तब्धो’ मानवान् स महामोहं प्रकरोतीति द्वाविंशतितमं २२ । अब्रहुश्रुतश्च यः कश्चित् श्रुतेन
 ‘प्रविकथ्यते’ आत्मानं श्लाघते श्रुतवानहमनुयोगधरोऽहमित्येवं, अथवा कस्मिंश्चिन्मनुयोगाचार्यो वाचको वेति पृच्छति प्रतिभणति
 आत्मं, स्वाध्यायवादं वदति विशुद्धपाठकोऽहमित्यादिकं यः स महामोहं—श्रुतालाभहेतुं प्रकरोतीति त्रयोविंशतितमं २३ । ‘अतवस्सी-
 ए’ सुगमं, पूर्वार्द्धं पूर्ववत्, नवरं ‘सर्वलोकात्’ सर्वजनात् सकाशात्परः—प्रकृष्टः स्तेनः—चौरो भावचौरत्वात् महामोहं अतपस्विताहेतुं
 प्रकरोतीति चतुर्विंशतितमं २४ । साधारणार्थमुपकारार्थं यः कश्चिदाचार्यादिर्ग्लाने—रोगवति ‘उपस्थिते’ प्रत्यासन्नीभूते ‘प्रभुः’ समर्थ
 उपदेशेनौपधादिदानेन च स्वतोऽन्यतश्चोपकारं न करोति, कृत्यमुपेक्षते इत्यर्थः, केनाभिप्रायेणेत्याह—ममाप्येष न करोति किञ्चनापि

कृत्यं समर्थोऽपि सन्विद्वेषेण, असमर्थो वाऽयं बालत्वादिना किं कृतेनास्य ? पुनरुपकर्तुमशक्तत्वादिति लोभेनेति, 'शठः' कैतवयुक्तः शक्तिलोपनात् निकृतिः—माया तद्विषये प्रज्ञानं यस्य स तथा, ग्लानः प्रतिचरणीयो मा भवत्विति ग्लानवेपमहं करोमीति विकल्पवानित्यर्थः, अत एव च कलुषाकुलचेताः आत्मनश्चात्रोधिको—भवान्तराग्राप्तव्यजिनधर्मको ग्लानाप्रतिजागरेणाज्ञाविराधनात्, चशब्दात्परेषां चावोधिकः अविद्यमाना बोधिरस्मादिति व्युत्पादनात्, ये हि तदीयं ग्लानाप्रतिजागरेणाज्ञाविराधनात्, चशब्दात्परेषां चावोधिकः अविद्यमाना बोधिरस्मादिति व्युत्पादनात्, ये हि तदीयं ग्लानाप्रतिजागरणमुपलभ्य जिनधर्मपराङ्मुखा भवन्ति तेषामवोधिस्तत्कृतेति स एवम्भूतो महामोहं प्रकरोतीति पञ्चविंशतितमं २५ । कथा—वाक्यप्रबन्धः शास्त्रमित्यर्थस्तद्रूपाण्यधिकरणानि कथाधिकरणानि—कौटिल्यशास्त्रादीनि प्राण्युपमर्दनग्रवर्तकत्वेन तेषामात्मनो दुर्गतावधिकारित्वकरणात्, कथया वा क्षेत्राणि कृपत गामसूयतेत्यादिकया अधिकरणानि तथाविधप्रवृत्तिरूपाणि, अथवा कथा—राजकथादिका अधिकरणानि च—यन्त्रादीनि कलहा वा कथाधिकरणानि तानि सम्प्रयुक्ते पुनः पुनः एवं 'सर्वतीर्थभेदाय' ससारसागरतरणकारणत्वात् तीर्थानि—ज्ञानादीनि तेषां सर्वथा नाशाय प्रवर्तमानः स महामोहं प्रकरोतीति षड्विंशतितमं २६ । 'जे य आहम्मि' कण्ठचम्, नवरं अधार्मिकयोगा—निमित्तवशीकरणादिप्रयोगाः किमर्थ ?—श्लाघाहेतोः सखिहेतोः—मित्रनिमित्तमित्यर्थः इति सप्तविंशतितमं २७ । यश्च मानुष्यकान् भोगान् अथवा पारलौकिकान् 'ते' चि विभक्तिपरिणामाच्चैस्तेषु वा अतृप्यन्—तृप्तिमगच्छन् 'आस्वादते' अभिलषति आश्रयति वा स महामोहं प्रकरोतीति अष्टाविंशतितमं २८ । ऋद्धिः—विमानादिसम्पत् द्युतिः—शरीराभरणदीप्तिः यशः—कीर्तिः वर्णः—शुक्लादिः शरीरसम्बन्धी देवानां वैमानिकादीनां बल शारीणं वीर्यं जीवप्रभवं अस्तीत्यव्याहारः, तेषामिह अपेर्गम्यमानत्वात् तेषामपि देवानामनेकातिशायिगुणवंतामवर्णवान्—अस्था-

धाकारी अथवा 'अवर्णवान्' केनोछापेन देवानामृद्धिर्देवानां द्युतिरित्यादि काका व्याख्येयं, न किञ्चिद्देवानामृद्ध्यादिकमस्तीत्यवर्ण-
वाद्वाक्यभावार्थः, य एवम्भूतः स महामोहं प्रकरोतीति एकोनत्रिंशत्तमं । २९ । अपश्यन्नपि यो ब्रूते पश्यामि देवानित्यादिस्वरूपेण,
अज्ञानी जिनस्यैव पूजामर्थयते यः स जिनपूजार्थी, गोशालकवत्, स महामोहं प्रकरोतीति त्रिंशत्तमम् ३० । रौद्रादयो मुहूर्त्ताश्चादि-
त्योदयादारभ्य क्रमेण भवन्ति, एतेषां च मध्ये मध्यमाः षट् कदाचिदिनेऽन्तर्भवन्ति कदाचिद्रात्राविति ॥३०॥

एकतीसं सिद्धाद्गुणा प० तंजहा-स्त्रीणे आभिणिबोहियणाणावरणे स्त्रीणे सुयणाणावरणे स्त्रीणे ओहि-
णाणावरणे स्त्रीणे मणपल्लवणाणावरणे स्त्रीणे केवलणाणावरणे स्त्रीणे चक्खुदंसणावरणे स्त्रीणे अचक्खुदंसणा-
वरणे स्त्रीणे ओहिदंसणावरणे स्त्रीणे केवलदंसणावरणे स्त्रीणे निहा स्त्रीणे णिहाणिहा स्त्रीणे पयला स्त्रीणे पय-
लापयला स्त्रीणे थीणद्धी स्त्रीणे सायावेयणिज्जे स्त्रीणे असायावेयणिज्जे स्त्रीणे दंसणमोहणिज्जे स्त्रीणे चरित्तमो-
हणिज्जे स्त्रीणे नेरइआउए स्त्रीणे तिरिआउए स्त्रीणे मणुस्साउए स्त्रीणे देवाउए स्त्रीणे उच्चागोए स्त्रीणे निच्चागोए
स्त्रीणे सुभणामे स्त्रीणे असुभणामे स्त्रीणे दाणंतराए स्त्रीणे लाभंतराए स्त्रीणे भोगंतराए स्त्रीणे उवभोगंतराए
स्त्रीणे वीरिअंतराए ३१, मंदरे णं पव्वए धरणितले एकतीसं जोयणसहस्साइं छेव तेवीसे जोयणसए किंचि-
देसूणा परिकखेवेणं प०, जया णं सूरिए सव्वबाहिरियं मंडलं उवसंकमित्ता चारं चरइ तथा णं इहगयस्स
मणुस्सस्स एकतीसाए जोयणसहस्सेहिं अट्टहि अ एकतीसेहिं जोयणसएहिं तीसाए सट्ठिभागे जोयणस्स
सूरिए चक्खुप्फासं हव्वभागच्छइ, अभिवट्ठिए णं मासे एकतीसं सातिरगाइ राइंदियाइ राइंदियगेणं प०,

आइचे णं मासे एकतीसं राइंदियाइं किंचि विसेसूणाइं राइंदियगेणं प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकतीसं सागरोवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहमीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई प०, विजयवेजयंतजयंतअपराजिआणं देवाणं जहणणेणं एकतीसं सागरोवमाइं ठिई प०, जे देवा उवरिमउवरिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववणा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं एकतीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा एकतीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा, तेसि णं देवाणं एकतीसं वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे एकतीसेहिं भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिब्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं ३१ ॥

एकत्रिंशत्तमं स्थानकं सुगमं, नवरं सिद्धानामादौ-सिद्धत्वप्रथमसमय एव गुणाः सिद्धादिगुणाः, ते चाभिनिबोधिकावरणादिक्षयस्वरूपा इति । मन्दरो-मेरुः, स च धरणीतले दशसहस्रविष्कम्भ इतिकृत्वा यथोक्तपरिधिप्रमाणो भवतीति । “जया णं सूरिण” इत्यादि, किल सूर्यस्य चतुरशीत्यधिकं मण्डलशतं भवति, मण्डलं च ज्योतिष्कमार्गोऽभिधीयते, तत्र जम्बूद्वीपस्यान्तः अशीत्यधिके योजनशते पञ्चपष्टिः सूर्यमण्डलानि भवन्ति, तथा लवणसमुद्रे त्रीणि त्रिंशदधिकानि योजनशतान्यवगाहैकोनविंशत्यधिकं सूर्यमण्डलशतं भवति, तत्र सर्ववाह्यं-समुद्रान्तर्गतमण्डलानां पर्यन्तमं, तस्य चायामविष्कम्भो लक्षं षट् शतानि च योजनानां षष्ट्यधिकानि,

परिधिस्तु वृत्तक्षेत्रगणितन्यायेन त्रीणि लक्षाणि अष्टादश सहस्राणि त्रीणि शतानि पञ्चदशोत्तराणि ३१८३१५, एतावत्क्षेत्रमादित्योऽ-
होरात्रद्वयेन गच्छति, तत्र च पट्टिमुहूर्त्ता भवन्तीति पठ्या भागापहारे यष्टब्धं तन्मुहूर्त्तगम्यक्षेत्रप्रमाणं भवति, तच्च पञ्च सहास्राणि
त्रीणि च पञ्चोत्तराणि शतानि पञ्चदश योजनपट्टिभागाः ५३०५।^{१५}/_{६०}, एतच्च दिवसार्द्धेन गुण्यते, यदा च सर्वबाह्ये मण्डले सूर्यश्चरति
तदा दिनप्रमाणं द्वादश मुहूर्त्ताः तदर्द्धं च पट् अतः पट्टिमुहूर्त्तैर्गुणितं मुहूर्त्तगतिप्रमाणं चक्षुःस्पर्शगतिप्रमाणं भवति, तत्र एकत्रिंश-
त्सहस्राणि अष्टौ च शतान्येकत्रिंशदधिकानि त्रिंशच्च योजनपट्टिभागाः ३१८३१।^{३०}/_{६०} अभिवर्द्धितसंवत्सरस्य चतुश्च-
त्वारिंशदहोरात्रद्विपट्टिभागाधिकत्रयशीत्यधिकशतत्रयरूपस्य ३८३।^{४५}/_{६०} द्वादशो भागः अभिवर्द्धितसंवत्सरश्चासौ यत्राधिकमासको
भवति, तत्र त्रयोदशचन्द्रमासात्मकत्वाच्चन्द्रमासश्च एकोनत्रिंशता दिनानां द्वात्रिंशता च दिनद्विपट्टिभागानां भवतीति, 'साइरेगाइ'
ति अहोरात्रस्य चतुर्विंशत्युत्तरशतभागानामेकविंशत्युत्तरशतेनाधिकानीति, आदित्यमासो येन कालेनादित्यो राशिं भुङ्क्ते किंचिविसे-
स्नाइ' ति अहोरात्रार्द्धेन न्यूनानीति ॥ ३१ ॥

वत्तीसं जोगसंगहा ५०, तं जहा-आलोयण १ निरवलावे २, आवईसु दढधम्मया ३। अणिस्सिओवहाणे
४ य, सिक्खा ५ निप्पडिकम्मया ६ ॥ १ ॥ अण्णायया अलोभे ८ य, तित्तिक्खा ९ अज्जवे १० सुई ११ ।
सम्मदिट्ठी १२ समाही १३ य, आयारे १४ विणओवए १५ ॥ २ ॥ धिईमई १६ य संवेगे १७, पणिही १८
सुविहि १९ संवरे २० । अत्तदोसोवसंहारे २१, सच्चकामविरत्तया २२ ॥ ३ ॥ पच्चक्खाणे २३-२४ विउस्सग्गे
२५, अप्पमादे २६ ल्वालवे २७ । ज्ञाणसंवरजोगे २८ य, उदए मारणंतिए २९ ॥ ४ ॥ संगणं च परिणयाया

३०, पायच्छित्तकरणेऽपि य ३१। आराहणा य मरणंते ३२, बत्तीसं जोगसंगहा ॥५॥ बत्तीसं देविंदा प० तं०-चमरे बली धरणे भूआणंदे जाव घोसे महाघोसे चंदे सूरे सक्के ईसाणे सणकुमारे जाव पाणए अच्चुए, कुंथुस्स णं अरहओ बत्तीसहिया बत्तीसं जिणसया होत्था, सोहम्मे कप्पे बत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा णं प०, रेवइणक्खत्ते बत्तीसइतारे प०, बत्तीसतिविहे णट्टे प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प०, अहेसत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प०, असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प०, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई प०, जे देवा विजयवेजयन्तजयन्तअपराजियविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं सागरोवमाइं ठिई प०, ते णं देवा बत्तीसाए अद्ध-मासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा, तेसि णं देवाणं बत्तीसवाससहस्सेहिं आहारट्टे ससुप्पज्जइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे बत्तीसाए भवगगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति परि-निब्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्रं ३२ ॥

द्वात्रिंशत् स्थानकमपि व्यक्तं, नवरं युज्यन्ते इति योगाः मनोवाक्कायव्यापाराः ते चेह प्रशस्ता एव विवक्षितास्तेषां शिष्याचार्यगतानामालोचनानिरपलापादिना प्रकारेण सङ्ग्रहणानि सङ्ग्रहाः प्रशस्तयोगसङ्ग्रहा प्रशस्तयोगसङ्ग्रहनिमित्तत्वादालोचनादय एव तथोच्यन्ते, ते च द्वात्रिंशद्भवन्ति, तदुपदर्शकं श्लोकपञ्चकं 'आलोयणे' त्यादि, अस्य गमनिका-तत्र 'आलोयप'ति मोक्षसाधनयोगसङ्ग्रहाय

शिष्येणाचार्यालोचना दातव्या १ 'निरवलावे'ति आचार्योऽपि मोक्षसाधकयोगसङ्ग्रहयैव दत्तायामालोचनायां निरपलापः स्यात्,
 नान्यस्मै कथयेदित्यर्थः २, 'आवर्तसु दृढधम्मय'ति ग्रशस्तयोगसङ्ग्रहाय साधुनाऽऽपत्सु-द्रव्यादिभेदासु दृढधर्मता कार्या, सुतरां
 तासु दृढधर्मिणा भाव्यमित्यर्थः ३, 'अणिस्सिओवहाणे य'ति शुभयोगसङ्ग्रहायैवाऽनिश्रितं च-तदन्यनिरपेक्षमुपधानं च-तपोऽनि-
 श्रितोपधानं परसाहाय्यानपेक्षं तपो विधेयमित्यर्थः ४, 'सिक्ख'ति योगसङ्ग्रहाय शिक्षाऽऽसेवितव्या, सा च सूत्रार्थग्रहणरूपा प्रत्यु-
 पेक्षाद्यासेवनात्मिका चेति द्विधा, ५, निष्पडिकम्मय'ति तथैव निष्प्रतिकर्मता शरीरस्य विधेया ६ ॥ १ ॥ 'अण्णायय'ति तपसोऽ-
 ज्ञातता कार्या, यशःपूजाद्यार्थत्वेनाप्रकाशयद्भिस्तपः कार्यमित्यर्थः ७, 'अलोभे य'ति अलोभता विधेया ८, 'तितिक्ख'ति तितिक्षा
 परीपहादिजयः ९, 'अज्जवे'ति आर्जवः १०, 'सुइ'ति शुचिः सत्यं संयम इत्यर्थः ११ 'सम्मदिट्ठि'ति सम्यग्दृष्टिः-
 सम्यग्दर्शनशुद्धिः १२, 'समाही य'ति समाधिश्च-चेतःस्वास्थ्यं १३, 'आयारे विणओवए'ति द्वारद्वयं तत्राचारोपगतः स्यात् न
 मायां कुर्यादित्यर्थः १४, विनयोपगतो भवेत् न मानं कुर्यादित्यर्थः १५ ॥ २ ॥ 'धिइमई य'ति धृतिप्रधाना मतिर्धृतिमतिः-
 अदैन्यं १६ 'संवेगो'ति संवेगः-संसारद्वयं मोक्षाभिलाषो वा १७ 'पणिहि'ति प्रणिधिः-मायाशल्यं न कार्यमित्यर्थः १८ 'सुविहि'
 त्ति'सुविहि' सदनुष्ठानं १९ संवरश्च-आश्रवनिरोधः २० 'अत्तदोसोवसंहारे'ति स्वकीयदोषस्य निरोधः २१ 'सव्वकामविरत्तय'ति
 समस्तविषयवैमुख्यं २२ ॥ ३ ॥ 'पच्चक्खाणे'ति प्रत्याख्यानं मूलगुणविषयं २३ उत्तरगुणविषयं च २४ 'विउस्सग्गे'ति व्युत्सर्गो
 द्रव्यभावभेदभिन्नः २५ 'अप्पमाए'ति प्रमादवर्जनं २६ 'लवालवे'ति कालोपलक्षणं तेन क्षणे सामाचार्यनुष्ठानं कार्यं २७
 'ज्ञाणसंवरजोगे'ति ध्यानमेव संवरयोगे ध्यानसंवरयोगः २८ 'उदए मारणंतिए'ति मारणान्तिकेऽपि वेदनोदये न क्षोभः कार्यः

२९॥४॥ 'संगाणं च परिणाय'ति सङ्गानां च ज्ञपरिज्ञाप्रत्याख्यानपरिज्ञाभेदाभिन्ना परिज्ञा कार्यो ३० 'पायच्छित्तकरणे' इति प्रायश्चित्तकरणं च कार्यं ३१ 'आराहणा य मरणंते'ति आराधना 'मरणान्ते' मरणरूपोऽन्तो मरणान्तस्तत्रेत्येते द्वात्रिंशद्योगसङ्ग्रहा इति ३२॥५॥ इन्द्रसूत्रे यावत्करणात् "वेणुदेवे वेणुदाली हरिकंते हरिस्सहे अगिगीसीहे अगिगीमाणवे पुण्णे वसिङ्हे जलकंते जलप्पहे अमि-यगई अमियवाहणे वेल्हे पंहजणे" इति दृश्यं, पुनः यावत्करणात् "माहिदे बंभे लंतए सुक्के सहस्सारे"ति द्रष्टव्यं, इह च षोडशानां व्यन्तरेन्द्राणां षोडशानामेव चाणपणीकादीन्द्राणामल्पद्विक्त्वेनाऽविवक्षितत्वादसङ्ख्यातानामपि चंद्रसूर्याणां जातिग्रहणेन द्वयोरेव विवक्षितत्वाद्वात्रिंशदुक्ता इति, कुन्थुनाथस्य द्वात्रिंशदधिकानि द्वात्रिंशत् केवलशतान्यभूवन, द्वात्रिंशद्विधं नाट्यमभिनयविषयवस्तु-भेदाद्यथा राजप्रश्रुताभिधानाद्वितीयोपाङ्ग इति सम्भाव्यते, द्वात्रिंशत्पात्रप्रतिबद्धमिति केचित् ॥ ३२ ॥

तेत्तीसं आसायणाओ प०, तं-सेहे राइणियस्स आसन्नं गंता भवइ आसायणा सेहस्स १ सेहे राइणियस्स पुरओ गंता भवइ आसायणा सेहस्स २ सेहे राइणियस्स सपक्खं गंता भवइ आसायणा सेहस्स ३ सेहे राइ-णियस्स आसन्नं ठिच्चा भवइ आसायणा सेहस्स ४ जाव सेहे राइणियस्स आलवमाणस्स तत्थाए चेव पडि-सुणिता भवइ आसायणा सेहस्स ३३ । चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररणो चमरंच्चाए रायहाणीए एक्क-मेक्क्याराए तेत्तीसं तेत्तीसं भोमा प०, महाविदेहे णं वासे तेत्तीसं जोयणसहस्साइं साइरेगाइं विक्खंभेणं प, जया णं सूरिए बाहिराणंतरं तच्चं मंडलं उवसंकिमिन्ता णं चारं चरइ तथा णं इहगयस्स पुरिसस्स तेत्ती-साए जोयणसहस्सेहिं किंचिविसेसूणेहिं चक्खुप्फासं हव्वमागच्छइ, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थे-

गइयाणं नेरयाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिईं (प०), अहेसत्तमाए पुढवीए कालमहाकालरोरुयमहारोरुएसु नेरइयाणं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिईं (प०), अप्पइट्ठाणनरए नेरइयाणं अजहणमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिईं प०, असुरकुमाराणं अत्थेगइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिईं प०, सोहम्मीसाणेसु अत्थेगइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिईं प०, विजयवेजयन्तजयंतअपराजिएसु विमाणेसु उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिईं प०, जे देवा सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उव्ववण्णा तेसि णं देवाणं अजहणमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिईं प०, ते णं देवा तेत्तीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा निस्ससंति वा, तेसि णं देवाणं तेत्तीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्झइ, संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे तेत्तीसं भवगगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ सूत्र ३३ ॥

अथ त्रयस्त्रिंशत्तमं स्थानकं, तत्र आयः—सम्यग्दर्शनाद्यवासिलक्षणस्तस्य शातनाः—खण्डनं निरुक्तादाशातनाः, तत्र शैक्षः—अल्पपर्यायो रान्तिकस्य—बहुपर्यायस्य आसन्नं—आसन्न्या यथा रजोऽञ्चलादिस्तस्य लगति तथा गन्ता भवतीत्येवमाशातना शैक्षस्येत्येवं सर्वत्र, ‘पुरओ’ति अग्रतो गन्ता भवति, ‘सपक्ख’न्ति समानपक्षं—समपार्श्वं यथा भवति समश्रेण्या गच्छतीत्यर्थः, ‘ठिच्च’ति स्थाता—आसीनो भवति, यावत्करणाद्दशाश्रुतस्कन्धानुसारेणान्या इह द्रष्टव्याः, तौश्चिवमर्थतः—आसन्नं पुरः पार्श्वतः स्थानेन त्रिस्रोऽत्र निषीदनेन च तिस्रः तथा विचारभूमौ गतयोः पूर्वतरमाचमतः शैक्षस्याशातना १० एवं पूर्वं गमनागमनमालोचयतः १ तथा रात्रौ को जागर्तीति

पृष्टे रालिकेन तद्वचनमप्रतिशृण्वतः १२ रालिकस्य पूर्वमालपनीयं कंचन अवमस्य पूर्वतरमालपतः १३ अशनादि लब्धमपरस्य पूर्व-
मालोचयतः १४ एवमन्यस्योपदर्शयतः १५ एवं निमन्त्रयतः १६ रालिकमनापृच्छयान्यस्मै भक्तादि वदतः १७ स्वयं प्रधानतरं
भुज्जानस्य १८ क्वचित् प्रयोजने व्याहरतो रालिकस्य वचोऽप्रतिशृण्वतः १९ रालिकं प्रति तत्समक्षं वा बृहता शब्देन बहुधा भाष-
माणस्य २० व्याहृतेन मस्तकेन वन्दे इति वक्तव्ये किं भणसीति श्रुवाणस्य २१ प्रेरयति रालिके कस्त्वं प्रेरणायामिति वदतः २२
आर्य ! ग्लानं किं न प्रतिचरसीत्याद्युक्ते त्वं किं न तं प्रतिचरसीत्यादि भणतः २३ धर्मं कथयति. गुरावन्यमनस्कतां भजतोऽननुमो-
दयत इत्यर्थः २४ कथयति गुरौ न स्मरसीति वदतः २५ धर्मकथामाच्छिन्दतः २६ भिक्षावेला वर्त्तते इत्यादिवचनतः पर्षदं भिन्दा-
नस्य २७ गुरुपर्षदोऽनुत्थितायास्तथैव व्यवस्थिताया धर्मं कथयतः २८ गुरोः संस्तारकं पादेन घट्टयतः २९ गुरुसंस्तारके निपीदतः
३० उच्चासने निपीदतः ३१ समासनेऽप्येवं ३२ त्रयस्त्रिंशत्तमा सूत्रोक्तैव, रालिकस्यालपतस्तत्रगत एव-आसनादिस्थित एव प्रति-
शृणोति, आगत्य हि प्रत्युत्तरं देयमिति शैक्षस्याशातेनेति ३३ । 'तेत्तीसं तेत्तीसं भोम'त्ति भौमानि-नगराकाराणि, विशिष्टस्थानानी-
त्यन्ये, तथा 'जया गं सूरिण' इत्यादि, इह सूर्यस्य मण्डलयोरन्तरे द्वे द्वे योजनेऽष्टचत्वारिंशच्चैकपष्टिभागाः, एतद्विगुणं पञ्च योज-
नानि पञ्चत्रिंशच्चैकपष्टिभागाः, एतावता हीनविष्कम्भं सर्वबाह्यमण्डलाद्द्वितीयं मण्डलं भवति, ततश्च वृत्तक्षेत्रपरिधिगणितन्यायेन
परिधितः सप्तदशभिर्योजनैरष्टत्रिंशता चैकपष्टिभागैर्न्यूनं द्वितीयमण्डलं सर्वबाह्यमण्डलाद्भवति, एवं तृतीयमण्डले एतद्विगुणेन हीनं
भवति, तथाहि-तद्विष्कम्भस्तत एकादशभिर्योजनैर्विष्कम्भपष्टिभागैः पर्यन्तिमाद्हीनं भवति, परिधितस्तु पञ्चत्रिंशता योजनैः पञ्च-
दशभिर्यैकपष्टिभागैर्न्यूनं भवति, तच्च त्रीणि लक्षाणि अष्टादश सहस्राणि द्वे शते एकोनाशीत्युत्तरे षट्चत्वारिंशच्चैकपष्टिभागा इति,

तथा अन्तिममण्डलान्मण्डले मण्डले द्वाभ्यां मुहूर्तस्यैकपण्टिभागाभ्यां दिनवृद्धिर्भवति, तथा च तृतीये मण्डले यदा सूर्यश्चरति तदा द्वादश मुहूर्ताश्चत्वारश्चैकपण्टिभागा मुहूर्तस्य दिनप्रमाणं भवति, तद्वद् चैकपण्टिभागीकृतेनाष्टपण्टचधिकशतत्रयलक्षणेन, स्थूलगणितस्य विवक्षितत्वात् परित्यक्तांशाः ३१८२७९ । तृतीयमण्डलपरिधौ गुणिते सति एकपण्ट्या च पण्टिगुणितया भागे हुते यल्लभ्यते तत्तृतीयमण्डले चक्षुःस्पर्शप्रमाणं भवति, तच्च द्वात्रिंशत्सहस्राण्येकोत्तराणि ३२००१ अंशानामेकपण्ट्या भागे हुते लब्धाश्चैकोनपञ्चाशत्पण्टिभागा योजनस्य ६० त्रयोविंशतिश्चैकपण्टिभागा योजनपण्टिभागस्य ६१ एतत्तृतीयमण्डले चक्षुःस्पर्शस्य प्रमाणं जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्यामुपलभ्यते, इह तु यदुक्तं त्रयस्त्रिंशत्किञ्चिन्न्यूना, तत्र सातिरेकयोजनस्याऽपि न्यूनसहस्रता विवक्षितेति सम्भाव्यते, पञ्चदशमण्डले पुनरिदं यथोक्तमेव प्रमाणं भवति, प्रतिमण्डलं योजनस्य चतुरशीत्याः साधिकायाः प्रथममण्डलमाने प्रक्षेपणादिति ॥३॥

चोत्तीसं बुद्धाइसेसा ५०, तं०-अवट्टिए केसमंसुरोमनहे १ निरामया निरुवलेवा गायलही १ गोक्खीरपंडुरे मंससोणिए ३ पउमुप्पलंगंधिए उस्सासनिससासे ४ पच्छन्ने आहारनीहारे अदिस्से मंसचक्खुणा ५ आगासगयं चक्कं ६ आगासगयं छत्तं ७ आगासगयाओ सेयवरचामराओ ८ आगासफालिआमयं सपायपीढं सीहासणं ९ आगासगओ कुडभीसहस्सपरिमंडिआभिरामो इंदज्जओ पुरओ गच्छइ १० जत्थ जत्थवि यणं अरहंता भगवन्तो चिहंति वा निसीयंति वा तत्थ तत्थवि यणं जक्खा देवा संछन्नपत्तपुप्फपल्लवसमाउलो सच्छत्तो सज्जओ सयंदो सपडागो असो गवरपायवो अभिसंजायइ ११ ईसिं पिट्ठओ मउडठाणंमि तेयमंडलं अभिसंजायइ अंधकारेवि यणं दस दिसाओ पभासेइ १२ बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे १३ अहोसिरा

कंटया जायंति १४ उज्ज्विवरीया सुहृफासा भवंति १५ सीयलेणं सुहृफासेणं सुरभिणा मारुएणं जोयणपरि-
 मंडलं सन्वओ समंता संपमज्जिज्जइ १६ जुत्तफुसिएणं मेहेण य निहयरयेणूयं किज्जइ १७ जलथलयभासु-
 रपभूतेणं विट्टाइणा दसद्धवणेणं कुसुमेणं जाणुस्सेहप्पमाणमित्ते पुप्फोवयारे किज्जइ १८ अमणुण्णाणं
 सदफरिसरसरूवगंधाणं अवकारिसो भवइ १९ मणुण्णाणं सदफरिसरसरूवगंधाणं पाउवभावो भवइ २०
 पच्चाहरओवि य णं हिययगमणीओ जोयणनीहारी सरो २१ भगवं च णं अद्धमागहीए भासाए धम्ममाइ-
 क्खइ २२ सावि य णं अद्धमागही भासा भासिज्जमाणी तेसिं सन्वेसिं आरियमणारियाणं दुप्पयचउप्पअ-
 मियपसुपक्खिसरीसिवाणं अप्पणो हियसिवसुहयभासत्ताए परिणमइ २३ पुव्ववद्धवेरावि य णं देवासुर-
 नागसुवणजक्खरक्खसकिंनराकिंपुरिसगरुलंगंधवमहोरगा अरहओ पायमूले पसंतचित्तमाणसा
 धम्मं निसामंति २४ अण्णउत्थियपावयणियावि य णमागया वंदंति २५ आगया समाणा अरहओ पायमूले
 निप्पलिवयणा हवंति २६ जओ जओवि य णं अरहंतो भगवंतो विहरंति तओ तओवि य णं जोयणपणवी-
 साएणं ईती न भवइ २१ मारी न भवइ २८ सचक्कं न भवइ २९ परचक्कं न भवइ ३० अइबुद्धी न भवइ ३१
 अणाबुद्धी न भवइ ३२ दुब्बिभक्खं न भवइ ३३ पुब्बुप्पणणावि य णं उप्पाइया वाही खिप्पमिव उवसमंति
 ३४ जंबुदीवे णं दीवे चउत्तीसं चक्खवट्ठिविजया प० तं०-वत्तीसं महाविदेहे दो भरहे एरवए, जंबुदीवे णं दीवे
 चोत्तीसं दीहवेयट्ठा प०, जंबुदीवे णं दीवे उक्कोसयए चोत्तीसं तित्थंकरा समुप्पज्जंति, चमरस्स णं असुरिंदस्स

असुररणो चोत्तीसं भवणावाससयसहस्सा प०, पढमपंचमच्छडीसत्तमासु चउसु पुढवीसु चोत्तीसं निरया-
वाससयसहस्सा प० ॥ सूत्रं ३४ ॥

अथ चतुस्त्रिंशत्तमस्थानके किमपि लिख्यते-‘बुद्धाइसेस’ चि बुद्धानां-तीर्थकृतामतिशेषाः-अतिशया बुद्धातिशेषाः, अवास्थितं-
अवृद्धिस्वभावं केशाश्च-शिरोजाः इमश्रूणि च कूर्चरोमाणि रोमाणि च-शेषशरीरलोमानि नखाश्च प्रतीता इति द्वन्द्वैकत्वमित्येकः १
निरामया-नीरोगा निरुपलेपा-निर्मला गात्रयष्टिः-तनुलतेति द्वितीयः २ गोक्षीरपाण्डुरं मांसशोणितमिति तृतीयः ३ तथा पद्मं च-
कमलं [च] गन्धद्रव्यविशेषो वा यत्पद्मकमिति रूढं उत्पलं च-नीलोत्पलमुत्पलकुष्ठं वा गन्धद्रव्यविशेषस्तयोर्यो गन्धः स यत्रास्ति
तत्तथोच्छ्वासनिश्वासासमिति चतुर्थः ४ प्रच्छन्नमाहारनीहारं-अभ्यवहरणमूत्रपुरीषोत्सर्गौ, प्रच्छन्नत्वमेव स्फुटतरमाह-अदृश्यं मांस-
चक्षुषा न पुनरवध्यादिलोचनेन पुंसा इति पञ्चमं ५ एतच्च द्वितीयादिकमतिशयचतुष्कं जन्मप्रत्ययं । तथा ‘आगासगयं’ति आकाश-
गतं-व्योमवर्त्ति आकाशगतं (कं) वा-प्रकाशमित्यर्थः, चक्रं-धर्मचक्रमिति षष्ठः ६ एवमाकाशगं छत्रं छत्रत्रयमित्यर्थ इति सप्तमः ७
आकाशकै-प्रकाशे श्वेतवरचामरे प्रकीर्णके इत्यष्टमः ८ ‘आगासफालिआमय’ति आकाशमिव यदत्यन्तमच्छं स्फटिकं तन्मयं सिंहासनं
सह पादपीठेन सपादपीठमिति नवमः ९ ‘आगासगओ’ति आकाशगतोऽत्यर्थं तुङ्ग इत्यर्थः ‘कुडभि’ति लघुपताकाः संभाव्यन्ते
ताभिः परिमण्डितश्चासावभिरामश्च-अभिरमणीय इति विग्रहः ‘इंदज्झओ’ति शेषध्वजापेक्षयाऽतिमहत्त्वादिन्द्रश्चासौ ध्वजश्च इन्द्रध्वज
इति विग्रहः इन्द्रत्वसूचको ध्वज इति वा ‘पुरओ’ति जिनस्याग्रतो गच्छतीति दशमः १० ‘चिहुन्ति वा निसीयन्ति व’त्ति तिष्ठन्ति
गतिनिवृत्त्या निपीदन्ति-उपविशन्ति ‘तक्खणादेव’ति तत्क्षणमेव अकालहीनमित्यर्थः, पत्रैः संछन्नः पत्रसंछन्नः पत्रसंछन्न इति वक्त-

व्ये प्राकृतत्वात् संछन्नपत्र इत्युक्तं स चासौ पुष्पपल्लवसमाकुलश्चेति विग्रहः, पल्लवाः-अङ्कुराः, सच्छत्रः सध्वजः सघण्टः सपताको-
ऽशोकवरपादप इत्येकादशः ११ 'ईसि'ति ईपद्-अल्पं 'पिठ्ठओ'ति प्रष्टतः पश्चाद्भ्रान्ते 'मउडठाणंमि'ति मस्तकप्रदेशे तेजोमण्डलं-
प्रभापटलमिति द्वादशः १२ बहुसमरमणीयो भूमिभाग इति त्रयोदशः १३ 'अहोसिर'ति अधोमुखाः कण्टका भवन्तीति चतुर्दशः १४
ऋतवोऽविपरीताः कथामित्याह-सुखस्पर्शा भवन्तीति पञ्चदशः १५ योजनं यावत् क्षेत्रशुद्धिः संवर्तकयातेनेति षोडशः १६ 'जुचफुसि-
एणं'ति उचितविन्दुपातेन 'निहयरयेणुयं'ति वातोत्खातमाकाशवर्त्ति रजो भूवर्ती तु रेणुरिति गन्धोदकवर्षाभिधानः सप्तदशः १७
जलस्थलजं यद्भास्वरं प्रभूतं च कुसुमं तेन वृन्तस्थायिना-ऊर्ध्वमुखेन दशार्द्धवर्णेन-पञ्चवर्णेन जानुनोरुत्सेधस्य-उच्चत्वस्य यत्प्रमाणं
तदेव प्रमाणं यस्य स जानूत्सेधप्रमाणमात्रः पुष्पोपचारः-पुष्पप्रकर इत्यष्टादशः १८ तथा 'कालागुरुपरकुंदुरुक्कध्रुवमधमधंतगन्धुद्धु-
याभिरामे भवइ' ति कालागुरुश्च-गन्धद्रव्यविशेषः प्रवरकुन्दुरुक्कं च-चीडाभिधानं गन्धद्रव्यं तुरुक्कं च-शिल्हकाभिधानं गन्धद्रव्य-
मिति द्वन्द्वस्तत एतल्लक्षणो यो धूपस्तस्य मधमधायमानो-बहुलसौरभ्यो यो गन्ध उद्धुतः-उद्धृत्भूतस्तेनाभिरामं-अभिरमणीयं यत्तत्तथा
स्थानं-निपीदनस्थानमिति प्रक्रम इत्येकोनविंशतितमः १९ तथा 'उभयो पासिं च णं अरहंताणं भगवंताणं दुवे जक्खा कडयतुडि-
यंथंभियभुया चामरुक्खेवणं करंति'ति कटकानि-प्रकोष्ठाभरणविशेषाः त्रुटितानि-त्राह्वाभरणविशेषाः त्रुटितानि तैरतिबहुत्वेन स्तम्भिताविव
स्तम्भितौ भुजौ ययोस्तौ तथा यथौ-देवाविति विंशतितमः २०, बृहद्वाचनायामनन्तरोक्तमतिशयद्वयं नाधीयते, अतस्तस्यां पूर्वोऽष्टा-
दैश्वर्य, अमनोज्ञानां शब्दादीनामपकर्षः-अभाव इत्येकोनविंशतितमः २१ मनोज्ञानां प्रादुर्भाव इति विंशतितमः २० 'पचाहरओ'ति
प्रत्याहारतो-व्याकुर्वतो भगवतः 'हिययगमणीओ'ति हृदयङ्गमः 'जोयणनीहारी'ति योजनानातिक्रमी स्वर इत्येकविंशः २१ 'अद्रमाग-

हीए'त्ति ग्राकृतादीनां पण्णां भाषाविशेषाणां मध्ये या मागधी नाम भाषा 'रसोलसौ मागध्या'मित्यादिलक्षणवती सा असमाश्रित-
 स्वकीयसमग्रलक्षणाऽर्द्धमागधीत्युच्यते, तथा धर्ममाख्याति, तस्या एवातिकोमलत्वादिति द्वाविंशः २२ भासिजमाणी'ति भगवताऽ-
 भिधीयमाना 'आरियमणारियाणं'ति आर्यानार्थदेशोत्पन्नानां द्विपदा-मनुष्याश्चतुष्पदा-गवादयः 'मुग्गा' आटव्याः 'पशवो' ग्राम्याः
 पक्षिणः प्रतीताः सरीसृपा-उरःपरिसर्प्या भुजपरिसर्प्याश्चेति, तेषां किम् ?-आत्मन आत्मनः-आत्मीयया आत्मीययेत्यर्थः भाषातया-
 भाषाभावेन परीणमतीति सम्बन्धः, 'किम्भूताऽसौ भाषा ? इत्याह-हितम्-अभ्युदयः शिवं-मोक्षः सुखं-श्रवणकालोद्भवमानन्दं
 ददातीति हितशिवसुखदेति त्रयोविंशः २३ 'पूर्ववद्भवेरे'त्ति पूर्व-भवान्तरेऽनादिकाले वा जातिप्रत्ययं वद्धं-निकाचितं वैरं-अमित्रभावो
 येषां ते तथा, तेऽपि चासतामन्ये देवा वैमानिका असुरा नागाश्च-भवनपतिविशेषाः सुवर्णाः-शोभनवर्णोपेतत्वाज्ज्योतिष्का यक्षराक्ष-
 सकिन्नराः किंपुरुषाः व्यन्तरभेदाः गरुडा-गरुडलाञ्छनत्वात् सुपर्णकुमारा भवनपतिविशेषाः, गन्धर्वा महोरगाश्च व्यन्तरविशेषा एव,
 एतेषां द्वन्द्वः, 'पसंतचित्तमाणसा' प्रशन्तानि-शमं गतानि चित्राणि-रागद्वेपाद्यनेकविधविकारयुक्ततया विविधानि मानसानि-अन्तः
 करणानि येषां ते प्रशान्तचित्तमानसा धर्मं निशमयन्ति इति चतुर्विंशः २४ बृहद्वाचनायामिदमन्यदतिशयद्वयमधीयते, यदुत-
 अन्यतीर्थिकप्रावचनिका अपि च णं वन्दन्ते भगवन्तमिति गम्यते इति पञ्चविंशः २५ आगताः सन्तोऽर्हतः पादमूले निष्प्रतिवचना
 भवन्ति इति षड्विंशः २६ 'जओ जओऽवि य णं'ति यत्र यत्रापि च देशे 'तओ तओ'त्ति तत्र तत्रापि च पञ्चविंशतौ योजनेषु
 ईतिः-धान्याद्युपद्रवकारी प्रचुरम्पकादिप्राणिगण इति सप्तविंशः २७ मारिः-जनमरक इत्यष्टाविंशः २८ स्वचक्रं-स्वकीयरजसैन्यं
 तदुपद्रवकारि न भवतीति एकोनविंशः २९ एवं परचक्रं-परराजसैन्यमिति त्रिंशः ३० अतिवृष्टिः-अधिकवर्ष इत्येकात्रिंशः ३१ अना-

वृष्टिः—चर्यणाभाव इति द्वात्रिंशः ३२ दुर्भिक्षं—दुष्काल इति त्रयस्त्रिंशः ३३ 'उष्पाइया वाहि'ति उत्पाताः—अनिष्टसूचका रुधिरवृष्ट्या-
दयस्तद्देतुका येऽनर्थास्ते औत्पातिकास्तथा व्याधयो—ज्वराद्यास्तदुपशमः ३४ । अन्यच्च 'पचाहरओ' इत
आरभ्य येऽभिहितास्ते ग्रभामण्डलं च कर्मक्षयकृताः, शेषा भवप्रत्ययेभ्योऽन्ये देवकृता इति, एते च यदन्यथापि दृश्यन्ते तन्मतान्त-
रमवगन्तव्यमिति । 'चक्रवद्विविजय'ति चक्रवर्त्तिविजितव्यानि क्षेत्रखण्डानि 'उक्कोसपए चोत्तीसं तित्थगरा समुप्पज्जति'ति समुत्प-
द्यन्ते सम्भवन्तीत्यर्थः न त्वेकसमये जायन्ते, चतुर्णामेकैकदा जन्मसम्भवात्, तथाहि—मेरौ पूर्वापरशिलातलयोर्द्वे द्वे सिंहासने भव-
तोऽतो द्वौ द्वावेवाभिविच्येते अतो द्वयोर्द्वयोरेव जन्मेति, दक्षिणोत्तरयोस्तु क्षेत्रयोस्तदानीं दिवससद्भावात् न भर्तैरावतयोर्जिनोत्प-
त्तिरद्वारात्र एव जिनोत्पत्तेरिति, 'पढमे' त्यादि प्रथमायां पृथिव्यां त्रिंशन्नरकावासानां लक्षाणि, पञ्चम्यां त्रीणि षष्ठ्यां पञ्चोनं लक्षं
सप्तम्यां पञ्च नरकाः, एवं सर्वमीलने चतुस्त्रिंशल्लक्षाणि भवन्तीति ॥ ३४ ॥

पणतीसं सच्चवयणाइसेसा प०, कुंधू णं अरहा पणतीसं धणूइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, दत्ते णं वासुदेवे पण-
तीसं धणूइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, नंदणे णं बलदेवे पणतीसं धणूइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, सोहम्मे कप्पे सुह-
म्माए सभाए माणवए चेइयक्खंमे हेट्ठा उवरिं च अद्धतेरस अद्धतेरस जोयणाणि वज्जेत्ता मज्जे पणतीस
जोयणेसु वहरामएसु गोलवट्टसमुगएसु जिणसकहाओ प०, बितियचउत्थीसु दोसु पढवीसु पणतीसं
निरयावाससयसहस्सा प० ॥ सूत्रं ३५ ॥

पञ्चत्रिंशत्तमस्थानकं सुगमं, नवरं सत्यवचनातिशया आगमे न दृष्टाः, एते तु ग्रन्थान्तरदृष्टाः सम्भाविताः, वचनं हि गुणव-

द्रक्तव्यं, तद्यथा-संस्कारवत् १ उदात्तं २ उपचारोपेतं ३ गम्भीरशब्दं ४ अनुनादि ५ दक्षिणं ६ उपनीतरागं ७ महार्थं ८ अव्याहृत-
 पौर्वापर्यं ९ शिष्टं १० असान्दिग्ध ११ अपहृतान्योत्तरं १२ हृदयग्राहि १३ देशकालाव्ययीतं १४ तत्त्वानुरूपं १५ अप्रकीर्णप्रसृतं १६
 अन्योऽन्यप्रगृहीतं १७ अभिजातं १८ अतिस्निग्धमधुरं १९ अपरमर्मविद्धं २० अर्थधर्माभ्यासानपेतं २१ उदारं २२ परनिन्दात्मोत्क-
 र्षविप्रयुक्तं २३ उपगतश्लाघं २४ अनपनीतं २५ उत्पादिताच्छिन्नकौतूहलं २६ अद्भुतं २७ अनतिविलम्बितं २८ विभ्रमविक्षेपकलि-
 किञ्चितादिविमुक्तं २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रं ३० आहितविशेषं ३१ साकारं ३२ सत्त्वपरिग्रहं ३३ अपरिखेदितं ३४ अन्युच्छेदं
 ३५ चेति वचनं महानुभावैर्वक्तव्यमिति, [तत्र संस्कारवत्त्वं-संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वं १ उदात्तत्वं-उच्चैर्धृतिता २ उपचारोपेतत्वं-
 अग्राम्यता ३ गम्भीरशब्दं मेघस्येव ४ अनुनादित्वं-प्रतिरवोपेतता ५ दक्षिणत्वं-सरलत्वं ६ उपनीतरागत्वं-मालकोशादि ग्रामराग-
 युक्तता ७ एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः, अन्ये त्वर्थाश्रया, तत्र महार्थत्वं-बृहदभिधेयता ८ अव्याहृतपौर्वापर्यत्वं-पूर्वापरवाक्या-
 विरोधः ९ शिष्टत्वं-अभिमतसिद्धान्तोक्तार्थता वक्तुः शिष्टतासूचकत्वं वा १० असान्दिग्धत्वं-असंशयकारिता ११ अपहृतान्योत्तरत्वं-
 परदूषणाविषयता १२ हृदयग्राहित्वं-श्रोतृमनोहरता १३ देशकालाव्ययीतत्वं-प्रस्तावोचितता १४ तत्त्वानुरूपत्वं-विवाक्षितवस्तुस्वरू-
 पानुसारिता १५ अप्रकीर्णप्रसृतत्वं-सुसम्बन्धस्य सतः प्रसरणं अथवाऽसम्बन्धानधिकारित्वातिविस्तरयोरभावः १६ अन्योऽन्यप्रगृही-
 तत्वं-परस्परपरेण पदानां वाक्यानां वा सापेक्षता १७ अभिजातत्वं वक्तुः प्रतिपाद्यस्य वा भूमिकानुसारिता १८ अतिस्निग्धमधुरत्वं-
 अमृतगुडादिवत् सुखकारित्वं १९ अपरमर्मवेधित्वं-परमर्मनिुद्धघट्टनस्वरूपत्वं २० अर्थधर्माभ्यासानपेतत्वं-अर्थधर्मप्रतिबद्धत्वं २१
 उदारत्वं-अभिधेयार्थस्यातुच्छत्वं गुम्फगुणविशेषो वा २२ परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रयुक्तत्वमिति प्रतीतमेव २३ उपगतश्लाघत्वं-उक्तगुण-

योगात्प्राप्तश्लाघता २४ अनपनीतत्वं-कारककालवचनलिङ्गादिव्यत्ययरूपवचनदोषापेक्षता २५ उत्पादिताच्छिन्नकौतूहलत्वं-स्वविषये श्रोतॄणां जनितमविच्छिन्नं कौतुकं येन तत्तथा तद्भावस्तत्त्वं २६ अद्भुतत्वं-अनतिविलम्बितत्वं च प्रतीतं २७-२८ विभ्रमविक्षेपकिलिकिञ्चितादिविमुक्तत्वं-विभ्रमो-वक्तृमनसो भ्रान्तता विक्षेपः-तस्यैवाभिधेयार्थं प्रत्यनासक्तता किलिकिञ्चितं-रोपभयाभिलाषादिभावानां युगपद्वा सकृत्करणमादिशब्दान्मनोदोषान्तरपरिग्रहस्तैर्विमुक्तं यत्तत्तथा तद्भावस्तत्त्वं २९ अनेकजातिसंश्रयाद्विचित्रत्वं, इह जातयो वर्णनीयवस्तुरूपवर्णनानि ३० आहितविशेषत्वं-वचनान्तरापेक्षया ढौकितविशेषता ३१ साकारत्वं विच्छिन्नवर्णपदवाक्यत्वेनाकारप्राप्तत्वं ३२ सत्त्वपरिगृहीतत्वं-साहसोपेतता ३३ अपरिखेदितत्वं-अनायाससम्भवः ३४ अव्युच्छेदित्वं-विवक्षितार्थानां सम्यक्सिद्धिर्वाचदनविच्छिन्नवचनप्रमेयतेति ३५ ।] तथा दत्तः-सप्तमवासुदेवः नन्दनः-सप्तमवलदेवः एतयोश्चावश्यकाभिप्रायेण पड्विंशतिर्धनुषामुच्चत्वं, भवति, सुबोधं च तत्, यतोऽरनाथमल्लिस्वामीनोरन्तरे तावभिहितौ, यतोऽवाचि-“अरमल्लिअंतरे दोणिण केसवा पुरिसपुंडरीय दत्त”ति, अरनाथमल्लिनाथयोश्च क्रमेण त्रिंशत्पञ्चविंशतिश्च धनुषामुच्चत्वं, एतदन्तरालवर्त्तिनोश्च वासुदेवयोः षष्ठसप्तमयोरेकोनत्रिंशत्पड्विंशतिश्च धनुषां युज्यत इति, इहोक्ता तु पञ्चत्रिंशत् स्यात् यदि दत्तनन्दनौ कुन्थुनाथतीर्थकाले भवतौ, न चैतदेवं जिनान्तरेष्वधीयत इति दुरवबोधमिदमिति । सौधर्मकल्पे सौधर्मवतंसकादिषु विमानेषु सर्वेषु पञ्च सभा भवन्ति-सुधर्मसभा १ उपपातसभा २ अभिषेकसभा ३ अलङ्कारसभा ४ व्यवसायसभा ५ तत्र सुधर्मसभामध्यभागे मणिपीठिकोपरि पट्टियोजनमानो माणवको नाम चैत्यस्तम्भोऽस्ति, तत्र ‘वइरामएसु’ति वज्रमयेषु तथा गोलवद्भुत्ता वर्तुला ये समुद्रका-भाजनविशेषास्तेषु ‘जिणसकहाओ’ति जिनसकृधीनि तीर्थकराणां मनुजलोकनिर्घृतानां सक्थीनि अस्थीनि प्रज्ञप्तानीति । ‘वितियचउत्थी’त्यादि द्वितीयपृथिव्यां पञ्चविंशतिर्न-

रकलक्षाणि चतुर्थ्यां तु दशेति पञ्चविंशत्तानीति ॥ ३५ ॥

छत्तीसं उत्तररज्जयणा ५० तं०-विणयसुयं १ परीसहो २ चाउरंगिजं ३ असंख्यं ४ अकाममरणिजं ५
पुरिसविजा ६ उरविभजं ७ काविलियं ८ नमिपन्वजा ९ दुमपत्तयं १० बहुसुयपूजा ११ हरिएसिजं १२
चित्तसंभूयं १३ उसुयारिजं १४ सभिक्खुगं १५ समाहिठाणाइं १६ पावसमणिजं १७ संजइजं १८ मिय-
चारिया १९ अणाहपन्वजा २० समुदपालिजं २१ रहनेमिजं २२ गीयमेकिसिजं २३ समितीओ २४ जन्नतिजं
२५ सामायारी २६ खलुंकिजं २७ मोक्खमग्गगई २८ अप्पमाओ २९ तवोमग्गो ३० चरणविही ३१ पमाय-
ठाणाइं ३२ कम्मपयडी ३३ लेसज्जयणं ३४ अणगारमग्गे ३५ जीवाजीवविभत्ती य ३६, चमरस्स णं असु-
रिंदस्स असुररणो सभा सुहम्मा छत्तीसं जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, समणस्स णं भगवओ महावीर-
स्स छत्तीसं अज्जाणं साहस्सीओ होत्था, चेत्तासोएसु णं मासेसु सइ छत्तीसंगुलियं सूरिए पोरिसीछायं
निव्वत्तइ ॥ सूत्रं ३६ ॥

पट्त्रिंशत्स्थानकं स्पष्टमेव, नवरं चैत्राश्वयुजोर्मासयोः सकृद्-एकदा पूर्णिमायामिति निश्चयतस्तु मेघसङ्क्रान्तिदिने
तुलासङ्क्रान्तिदिने चेत्यर्थः । पट्त्रिंशदङ्गुलिकां पदत्रयमानां, आह च—“चेत्तासोएसु मासेसु, तिपया होइ पोरिसी”ति [चैत्राश्व-
युजोर्मासयोस्त्रिपदा पौरुषी भवति] ॥ ३६ ॥

कुंथस्स णं अरहओ सत्ततीसं गणा सत्ततीसं गणहरा होत्था, हेमवयहेरणवयाओ णं जीवाओ सत्ततीसं

जोयणसहस्साइं छच्च चउसत्तरे जोयणसए सोलसयएगूणवीसइभाए जोयणस्स किंचिविसेसूणाओ आयामेणं प०, सञ्वासु णं विजयवेजयंतजयंतअपराजियासु रायहाणीसु पागारा सत्ततीसं सत्ततीसं जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं प०, खुड्डियाए णं विमाणपविभत्तीए पढमे वग्गे सत्ततीसं उद्देसणकाला प०, कत्तियबहुलसत्तमीए णं स्वरिए सत्ततीसंगुलियं पोरिसीछायं निव्वत्तइत्ता णं चारं चरइ ॥ सूत्रं ३७ ॥

सप्तत्रिंशत्स्थानकमपि व्यक्तं, नवरं कुन्थुनाथस्येह सप्तत्रिंशद्गणधरा उक्ताः आवश्यके तु त्रयस्त्रिंशत् श्रूयन्त इति मतान्तरं, तथा हैमवतादिजीवयोरुक्तप्रमाणसंवादगाथा—“सत्ततीस सहस्सा छच्च सया जोयणाण चउसयरा । हेमवयवासजीवा किंचूणा सोलस कला य ॥ १ ॥”त्ति, कला एकोनविंशतिभागो योजनस्येति । तथा विजयादीनि जम्बूद्वीपद्वाराणि तन्नायकास्तन्नामानो देवास्तेषां राजधान्यस्तन्नामिका एव पूर्वादिदिक्षु इतोऽसह्येयतमे जम्बूद्वीप इति । क्षुद्रिकायां विमानप्रविभक्तौ कालिकथ्रुतविशेषे, तत्र किल बहवो वर्गा—अध्ययनसमुदायात्मका भवन्ति, तत्र प्रथमे वर्गे प्रत्यध्ययनमुद्देशस्य ये कालास्त उद्देशनकाला इति । यदि चैत्रस्य पौर्णमास्यां षट्त्रिंशदङ्गलिका पौरुषीच्छाया भवति तदा वैशाखस्य कृष्णसप्तम्यामङ्गलस्य वृद्धिं गतत्वात्सप्तत्रिंशदङ्गलिका भवतीति ॥ ३७ ॥

पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अट्ठतीसं अजिआसाहस्सीओ उक्कोसिया अजियासंपया होत्था, हेमवयएरणवईयाणं जीवाणं धणूपिठ्ठे अट्ठतीसं जोयणसहस्साइं सत्त य चत्ताले जोयणसए दस एगूणवीसइभागे जोयणस्स किंचिविसेसूणा परिक्खेवेणं प०, अत्थस्स णं पञ्चयरणो वित्तिए कंडे अट्ठतीसं

जोयणसहस्साइं उइहं उच्चैत्तणं होत्था, खुड्डियाए णं विमाणपविभत्तीए वित्तिए वग्गे अट्ठतीसं उइेसण-
काला प० ॥ सूत्रं ३८ ॥

अष्टत्रिंशत्स्थानकं व्यक्तमेव, नवरं 'धणुपिट्ठं'ति जम्बूद्वीपलक्षणवृत्तक्षेत्रस्य हैमवतैरण्यवताभ्यां द्वितीयषष्ठवर्षाभ्यामवच्छिन्नस्या-
रोपितज्याधनुःप्रष्टाकारे परिधिखण्डे धनुःप्रष्टे इव धनु प्रष्टे उच्येते तत्पर्यन्तभूते ऋजुप्रदेशपङ्क्ती तु जीवे इव जीवे इति, एतत्सूत्रसंवा-
दिगार्थाद्ध "चत्ताली सत्त सया अडतीस सहस्स दस कला य धणु"त्ति । तथा 'अत्थस्स'त्ति अस्तो-मेरुयतस्तेनान्तरितो रविरस्तं
गत इति व्यपदिश्यते तस्य पर्वतराजस्य-गिरिप्रधानस्य द्वितीयं काण्डं-विभागोऽष्टत्रिंशद्योजनसहस्राण्युच्चत्वेन भवतीति, मतान्तरेण
तु त्रिपष्टिः सहस्राणि, यदाह-"मेरुस्स तिन्नि कंडा पुढवोवलवइरसक्करा पढमं । रयए य जायरूवे अंके फलिहे य बीयं तु ॥ १ ॥
एक्कागारं तइयं तं पुण जंबूणयमयं होइ । जोयणसहस्स पढमं वाहहेणं च वितीयं तु ॥ २ ॥ तेवडिसहस्साइं तइयं छत्तीस जोयण-
सहस्सा । मेरुस्सुवारि चूला उव्विद्धा जोयणदुवीसं ॥ ३ ॥ [मेरोक्खीणि काण्डानि पृथ्व्युपलवज्रशर्करामयं प्रथमं । राजतं जातरूपं
आङ्कं स्फाटिकं च द्वितीयं ॥ १ ॥ एक्काकारं तृतीयं तत् पुनर्जाम्बूनदमयं भवति । योजनसहस्रं प्रथमं बाहल्येन द्वितीयं तु ॥ २ ॥
त्रिपष्टिः सहस्राणि तृतीयं षट्त्रिंशत् सहस्राणि । मेरोरुपरि चूला उद्विद्धा योजनानि चत्वारिंशत् ॥ ३ ॥] ३८ ॥

नमिस्स णं अरहओ एगूणचत्तालीसं आहोहियसया होत्था, समयखेत्ते एगूणचत्तालीसं कुलपण्वया प०
तं०-तीसं वासहरा पंच मंदरा चत्तारि उसुकारा, दोच्चउत्थपंचमच्छदसत्तमासु णं पंचसु पुढवीसु एगूणच-
त्तालीसं निरयावाससयसहस्सा प०. नाणावरणिज्जस्स मोहणिज्जस्स गोत्तस्स आउयस्स एयासि णं चउण्हं

कम्मपगडीणं एगुणचत्तालीसं उत्तरपगडीओ प० ॥ सूत्र-३९॥
एकोनचत्वारिंशत्स्थानकं व्यक्तमेव, नवरं 'अहोहिय'ति नियतक्षेत्रविषयावधिज्ञानिनस्तेषां शतानीति, 'कुलपव्वय'ति क्षेत्रम-
र्यादाकारित्वेन कुलकल्पाः पर्वताः कुलपर्वताः, कुलानि हि लोकानां मर्यादानिवन्धनानि भवन्तीतीह तैरुपमा कृता, तत्र वर्षधरास्त्रि-
शद् जंबूद्वीपे धातकीखण्डपुष्कराद्ध्रुवपराद्ध्रुव च प्रत्येकं हिमवदादीनां पण्णां पण्णां भावात् मन्दराः पञ्चपुकारा धातकीखण्डपुष्करा-
द्ध्रुवयोः पूर्वोत्तरविभागकारिणश्चत्वारः एवमेते एकोनचत्वारिंशदिति । 'दोचे'त्यादि द्वितीयायां पञ्चविंशतिश्चतुर्थ्यां दश पञ्चम्यां त्रीणि
पठ्यां पञ्चोनलक्षं सप्तम्यां पञ्चेति यथोक्ता संख्या नरकाणामिति । 'नाणावरणिज्जे'त्यादि, ज्ञानावरणीयस्य पञ्च मोहनीयस्याष्टाविंश-
तिः गोत्रस्य द्वे आयुषश्चतस्रः इत्येवमेकोनचत्वारिंशदिति ॥ ३९ ॥

अरहओ णं अरिट्ठेनेमिस्स चत्तालीसं अज्जियासाहस्सीओ होत्था, मंदरचूलियाणं चत्तालीसं जोयणाइ
उड्डहं उच्चत्तेणं प०, संती अरहा चत्तालीसं धणूइ उड्डहं उच्चत्तेणं होत्था भूयाणंदस्स णं नागकुमारस्स नागरन्नो
चत्तालीसं भवणावाससयसहस्सा प०, खुड्डियाए णं विमाणपविभत्तीएतइए वग्गे चत्तालीसं उद्देसणकाला
प०, फग्गुणपुण्णिमासिणीए णं सूरिए चत्तालीसंगुलिंयं पोरिसीछायं निव्वट्टइत्ता णं चारं चरइ, एवं कत्तिया-
एवि पुण्णिमाए, महासुक्के कप्पे चत्तालीसं विमाणावाससहस्सा प० ॥ सूत्रं ४० ॥

चत्वारिंशत्स्थानकं व्यक्तं, नवरं 'वइसाहपुण्णिमासिणीए'ति यत्केषुचित् पुस्तकेषु दृश्यते सोऽपपाठः, 'फग्गुणपुविमासिणीए'
ति अत्राऽध्येयं, कथम् ?, उच्यते, 'पोसे मासे चउप्पया' इति वचनात् पौषपूर्णिमास्यामष्टचत्वारिंशदङ्गलिका सा भवति ततो माघे

चत्वारि फाल्गुने च चत्वारि अङ्गुलानि पतितानीत्येवं फाल्गुनपौर्णमास्यां चत्वारिंशदङ्गुलिका पौरुषीच्छाया भवति, कात्तिकयामप्येवमेव, यतः 'चित्तासोएसु मासेसु, तिपया होइ पोरिसी' [चैत्राश्विनयोर्मासयोस्त्रिपदा भवति पौरुषी] त्सुक्तं, ततः पदत्रयस्य पदत्रिंशदङ्गुलप्रमाणस्य कात्तिकमासातिक्रमे चतुरङ्गुलद्वयौ चत्वारिंशदङ्गुलिका सा भवतीति ॥ ४० ॥

नमिस्स णं अरहओ एकचत्तालीसं अजियासाहस्सीओ होत्था, चउसु पुढवीसु एकचत्तालीसं निरयावाससयसहस्सा प० तं०-रयणप्पभाए पंकप्पभाए तमाए तमतमाए, महालियाए णं विमाणपविभत्तीए पढमे वगगे एकचत्तालीसं उद्देसणकाला प० ॥ सूत्र ४१ ॥

एकचत्वारिंशत्स्थानकं मुगमं, नवरं 'चउसु' इत्यादिक्रमेण सूत्रोक्तासु चतसृषु प्रथमचतुर्थषष्ठसप्तमीषु पृथिवीषु त्रिंशतो दशानां च नरकलक्षाणां पञ्चोनस्य चैकस्य पञ्चानां च नरकाणां भावाद्यथोक्तसंख्यास्ते भवन्तीति ॥ ४१ ॥

समणे भगवं महावीरे बायालीसं वासाइं साहियाइं सामणपरियागं पाउणिता सिद्धे जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, जंबुदीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिह्हाओ चरमंताओ गोथूभस्स णं आवासपव्वयस्स पच्चच्छिमिल्ले चरमंते एस णं बायालीसं जोयणसहस्साइं संखे दयसीमे य, कालोए णं समुद्दे बायालीसं चंदा जोइंसु वा जोइंति वा जोइस्संति वा, बायालीसं स्वरिया पभासिंसु वा ३, संमुच्छिमभुयपरिसप्पाणं उक्कोसेण बायालीसं वाससहस्साइं ठिई प०, नामकम्मे बायालीसविहे प०, तं, -गइनमे जाइनमे सरीरनामे सहीरंगोवंगनामे सरीरवंधणनामे सरीरसंधायणनामे संधयणनामे संठाणनामे वण्णनामे गंधनामे रसनामे फासनामे

अगुरुलहुयनामे उवघायनामे पराघायनामे आणुपुन्वीनामे उस्सासनामे आयवनामे उज्जोयनामे विहगगहनामे तसनामे थावरनामे सुहुमनामे बायरनामे पज्जत्तनामे अपज्जत्तनामे साहारणशरीरनामे पत्तयसरीरनामे थिरनामे अथिरनामे सुभनामे असुभनामे सुभगनामे दुब्भगनामे सुसरनामे दुस्सरनामे आप्पज्जनामे अणापज्जनामे जसोक्कित्तिनामे अजसोक्कित्तिनामे निम्माणनामे तित्थकरनामे, लवणेणं समुदे वायालीसं नागसाहस्सीओ अहिंभतरीयं वेलं धारंति, महालियाए णं विमाणपयिभत्तीए चित्तिए वग्गे वायालीसं उद्देसणकाला प०, एगमेगाए ओसप्पिणीए पंचमच्छ्ठीओ समाओ वायालीसं वाससहस्साइं कालेणं प०, एगमेगाए उस्सप्पिणीए पढमवीयाओ समाओ वायालीसं वाससहस्साइं कालेणं प० ॥ सूत्रं ४२ ॥

द्विचत्वारिंशत्स्थानकं व्यक्तमेव, नवरं 'वायालीसं'ति छद्मस्थपर्याये द्वादश वर्षाणि पण्मासा अर्द्धमासश्चेति केवलपर्यायस्तु देशोनानि त्रिंशद्वर्षाणीति पर्युपणाकल्पे द्विचत्वारिंशदेव वर्षाणि महावीरपर्यायोऽभिहितः इह तु साधिक उक्तः, तत्र पर्युपणाकल्पे यदल्पमाधिकं तन्न विवक्षितमिति सम्भाव्यत इति, 'जाव'त्ति करणात् 'बुद्धे मुत्ते' अन्तगडे परिनिवुडे सव्वदुक्खप्पहीणे'त्ति दृश्यं । 'जम्बूद्वीपस्ये'त्यादि 'पुरच्छिमिच्छाओ चरिमंताओ'त्ति जगतीबाह्यपरिधेरपसृत्य गोस्तूभस्यावासपर्वतस्य वेलंधरनागराजसम्बन्धिनः पाश्चात्यचरमान्तः--चरमविभागो यावताऽन्तरेण भवति 'एस णं'ति एतदन्तरं द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्राणि प्रज्ञप्तं अन्तरशब्देन विशेषोऽप्यभिधीयते इत्यत आह--'अवाहाए'त्ति व्यवधानापेक्षया यदन्तरं तदित्यर्थः । 'कालोए णं'न्ति धातकीखण्डपरिवेष्टके कालोदाभिधाने समुद्रे । 'गइनामे'त्यादि, गतिनाम यदुदयान्नारकादित्वेन जीवो व्यपदिश्यते, जातिनाम यदुदयादेर्केन्द्रियादिर्भवति,

शरीरनाम यदुदयादौदारिकादिशरीरं करोति, यदुदयादङ्गानां—शिरःप्रभृतीनां उपाङ्गानां च—अङ्गुल्यादीनां विभागो भवति तच्छरी-
राङ्गोपाङ्गनाम, तथा औदारिकादिशरीरपुद्गलानां पूर्वबद्धानां बध्यमानानां च सम्बन्धकारणं शरीरबन्धननाम, तथा औदारिकादिशरी-
रपुद्गलानां गृहीतानां यदुदयाच्छरीररचना भवति तच्छरीरसङ्घातनाम, तथाऽरूथां यतस्तथाविधशक्तिनिमित्तभूतो रचनाविशेषो भवति
तत्संहनननाम, संस्थानं समचतुरस्रादिलक्षणं यतो भवति तत्संस्थाननाम, तथा यदुदयाद्वर्णादिविशेषवन्ति शरीराणि भवन्ति तद्वर्णा-
दिनाम, तथा यदुदयादगुरुलघुत्वं स्वशरीरस्य जीवानां भवति तदगुरुलघुनाम, तथा यतोऽङ्गावयवः प्रतिजिह्विकादिरात्मोपधातको
जायते तदुपधातनाम, तथा यतोऽङ्गावयव एव विषात्मको दंष्ट्रात्वगादि परेषामुपधातको भवति तत्पराधातनाम, तथा यदुदयादन्त-
रालगतौ जीवो याति तदानुपूर्वीनाम, तथा यदुदयादुच्छ्वासनिःश्वासनिष्पत्तिर्भवति तदुच्छ्वासनाम, तथा यदुदयाज्जीवस्तापवच्छरीरो
भवति तदातपनाम, यथाऽऽदित्यबिम्बपृथिवीकायिकानां, तथा यतोऽनुष्णोद्योतवच्छरीरो भवति तदुद्योतनाम, तथा यतः शुभे-
तरगमनयुक्तो भवति तद्विहायोगतिनाम, त्रसनामादीन्यष्टौ प्रतीतार्थानि, तथा यतः स्थिराणां दन्ताद्यवयवानां निष्पत्तिर्भवति
तत्स्थिरनाम, यतश्च भुजिह्वादीनामस्थिराणां निष्पत्तिर्भवति तदस्थिरनाम, तथा शिरःप्रभृतीनां शुभानां तच्छुभनाम, पादादीनाम-
शुभानामशुभनाम इति, शेषाणि प्रतीतानि, नवरं यदुदयाज्जातौ जातौ जीवदेहेषु स्त्रयादिलिङ्गाकारनियमो भवति तत्सूत्रधारसमानं
निर्माणनामेति, 'पञ्चमछट्टीओ समाओ'ति दुष्पमा एकान्तदुष्पमा चेत्यर्थः 'पढमवीयाउ'ति एकान्तदुष्पमा भवति चेति ॥ ४२ ॥

तेयालीसं कम्मचिवागज्झयणा प०, पढमचउत्थपंचमासु पुढवीसु तेयालीसं निरयावाससयसहस्सा प०,
जंबुदीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिह्माओ चरमंताओ गोथूभस्स णं आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिह्ले चरमंते एस

णं तेयालीसं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे प०, एवं चउद्दिसिंपि दगभागे संखे दयसीमे, महालियाए णं विमाणपविभत्तीए तइये वग्गे तेयालीसं उद्देसणकाला प० ॥ सूत्रं ४३ ॥

त्रिचत्वारिंशत्स्थानकेऽपि किञ्चिद्विहिते, 'कम्मविवाज्झयण'ति कर्मणः—पुण्यपापात्मकस्य विपाकश्च—फलं तत्प्रतिपादकान्य-
ध्ययनानि कर्मविपाकाध्ययनानि एतानि च एकादशाङ्गद्वितीयाङ्गयोः संभाव्यन्त इति । 'जंबुद्वीवस्स ण'मित्यादि, जंबुद्वीपस्य
पौरस्त्यान्ताद्गोस्तूभयवर्तो द्विचत्वारिंशद्योजनानां सहस्राणि तद्विष्कम्भश्च सहस्रं तदधिक्राया द्वाविंशतेरल्पत्वेनाविवक्षणादेवं त्रिचत्वा-
रिंशत्सहस्राणि भवन्तीति, एवं 'चउद्दिसिंपि'ति उक्तदिगन्तर्भावेन चतस्रो दिश उक्ता अन्यथा एवं 'तिदिंसिंपि'ति वाच्यं स्यात्,
तत्र चैवमभिलापः—'जंबुद्वीवस्स णं दीवस्स दाहिणिह्लाओ चरिंमंताओ दओभासस्स णं आवासपव्वयस्य दाहिणिह्ले चरिंमंते एस
णं तेयालीसं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते' एवमन्यत्सूत्रद्वयं नवरं पश्चिमायां शङ्ख आवासपर्वत उत्तरस्यां तु दक्षसीम
इति ॥ ४३ ॥

चोयालीसं अज्झयणा इसिभासिया दियलोगचुयाभासिया प०, विमलस्स णं अरहओ णं चउआलसिं
पुरिसज्जुगाइं अणुपिट्ठिं सिद्धाइं जाव प्पहीणाइं, धरणस्स णं नागिंदस्स नागरणो चोयालीसं भवणावासस-
यसहस्सा प०, महालियाए णं विमाणपविभत्तीए चउत्थे वग्गे चोयालीसं उद्देसणकाला प० ॥ सूत्रं ॥ ४४ ॥

चतुश्चत्वारिंशत्स्थानकेऽपि किञ्चिद्विहिते, चतुश्चत्वारिंशत् 'इसिभासिय'ति ऋषिभाषिताध्ययनानि कालिकश्रुतविशेषभूतानि
दियलोगचुयाभासिय'ति देवलोकच्युतैः ऋषिभूतैराभाषितानि देवलोकच्युताभाषितानि, कचित्पाठः 'देवलोगचुयाणं इसीणं चोया-

लीसं इसिभासियज्झयणा प० 'पुरिसज्जाइ'ति पुरुषाः-शिष्यप्रशिष्यादिक्रमव्यवस्थिता युगानीव-कालविशेषा इव क्रमसाधर्म्यात्पुरुषयुगानि, 'अणुपिण्डि'ति आनुपूर्व्या 'अणुवन्धेण'ति पाठान्तरे तृतीयादर्शनादनुवन्धेन-सातत्येन सिद्धानि 'जाव'त्ति करणेन 'बुद्धाइ'मुत्ताइ अंतयडाइ सव्वदुक्खण्णहीणाइ'ति दृश्यं, 'महालियाए णं विमाणपविभत्तीए'त्ति चतुर्थे वर्गे चतुश्चत्वारिंशदुद्देशनकालाः प्रज्ञप्ताः ॥ ४४ ॥

समयखेत्ते णं पणयालीसं जोयणसयसहस्साइ आयामविकखंभेणं प०, सीमंतए णं नरए पणयालीसं जोयणसयसहस्साइ आयामविकखंभेणं प०, एवं उडुविमाणेवि, ईसिपवभारा णं पुढवी एवं चेव, धम्मे णं अरहा पणयालीसं धणुइ उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, मंदरस्स णं पव्वयस्स चउदिसिं पि पणयालीसं २ जोयणसहस्साइ अवाहाए अंतरे प०, सव्वेवि णं दिवड्डुखेति या नक्खत्ता पणयालीसं मुहुत्ते चंदेण सद्धिं जोगं जोइंसु वा जोइति वा जोइस्संति वा-तिन्नेव उत्तराइ पुणव्वसू रोहिणी विसाहा य । एए छ नक्खत्ता पणयालमुहुत्तसंजोगा ॥१॥ महालियाए णं विमाणपविभत्तीए पंचमे वग्गे पणयालीसं उद्देशणकाला प० ॥ (सू०) ४५ ॥

पञ्चचत्वारिंशत्स्थानके त्विदं लिख्यते, 'समयखेत्ते'त्ति कालोपलक्षितं क्षेत्रं मनुष्यक्षेत्रमित्यर्थः, 'सीमंतए णं'ति प्रथमपृथिव्यां प्रथमप्रस्तटे मध्यभागवर्त्ती वृत्तो नरकेन्द्रः सीमन्तक इति । 'उडुविमाणे'त्ति सौधर्मेशानयोः प्रथमप्रस्तटवर्त्ति चतसृणां विमानावलि-कानां मध्यभागवर्त्ति वृत्तं विमानकेन्द्रकमुडुविमानमिति, । 'ईसिपवभार'त्ति सिद्धिप्राप्तिवती 'मंदरस्स णं पव्वयस्से'त्यादि सूत्रे लवणस-मुद्राभ्यन्तरपरिध्यपेक्षयान्तरं द्रष्टव्यमिति । 'सव्वेवि णं'मित्यादि, चन्द्रस्य त्रिंशन्मुहुत्तभोग्यं नक्षत्रक्षेत्रं समक्षेत्रमुच्यते, तदेव साद्धं

द्वयर्द्धं द्वितीयमर्द्धमस्येति द्वयर्द्धमित्येवं व्युत्पादनात् तथाविधं क्षेत्रं येयामस्ति तानि द्वयर्द्धक्षेत्रकाणि नक्षत्राणि अत एव पञ्चचत्वारिंश-
न्मुहूर्त्ताः चन्द्रेण सार्द्धं योगः—सम्बन्धो योजितवन्ति, 'तिन्नेव' गाहा, त्रीण्युत्तराणि उत्तराफाल्गुन्य उत्तराषाढा उत्तराभाद्रपदाश्च ॥४५॥
दिट्टिवायस्स णं छायालीसं माउयापया प०, बंभीए णं लिवीए छायालीसं माउयक्खरा प०, पंभंजणस्स णं
वाउकुमारिंदस्स छायालीसं भवणावाससयसहस्सा प० ॥ सूत्रं ४६ ॥

अथ षट्चत्वारिंशत्स्थानके किञ्चिद्विख्यते, 'दिट्टिवायस्स'ति द्वादशाङ्गस्य 'माउयापय'ति सकलवाङ्मयस्य अकारादिमातृका-
पदानि च दृष्टिवादार्थप्रसवनिबन्धनत्वेन मातृकापदानि उत्पादविभक्तौ व्यलक्षणानि, तानि च सिद्धश्रेणिमनुष्यश्रेण्यादिना विषयभेदेन
कथमपि भिद्यमानानि षट्चत्वारिंशद्वन्तीति सम्भाव्यन्ते, तथा 'बंभीए णं लिवीए'ति लेख्यविधौ षट्चत्वारिंशन्मातृकाक्षराणि,
तानि चाकारादीनि हकारान्तानि सक्षकाराणि ऋऋ लल ऌ इत्येवं तदक्षरपञ्चकवर्जितानि सम्भाव्यन्ते, [स्वरचतुष्टयवर्जनात्
विसर्गान्तानि द्वादश पञ्चविंशतिः स्पर्शाः चतस्रोऽन्तःस्थाः ऊष्माणश्चत्वारः क्षवर्णश्चेति षट्चत्वारिंशद्वर्णाः] तथा 'पंभंजणस्स'ति
औदीच्यस्येति ॥ ४६ ॥

जया णं सूरिए सब्बविंभतरमंडलं उवसङ्कमिता णं चारं चरइ तथा णं इहगयस्स मणुसस्स सत्तचत्ता-
लीसं जोयणसहस्सेहिं दोहि य तेवट्टेहिं जोयणसएहिं एक्खवीसाए य सट्ठिभागेहिं जोयणस्स सूरिए चक्खु-
फासं हव्वमागच्छइ, थेरे णं अग्गिभूई सत्तचालीसं वासाइ अगारमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ
अणगारियं पव्वइए ॥ सूत्रं ४७ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशत्स्थानके किमप्युच्यते, 'जणा ण'मित्यादि, इह लक्षप्रमाणस्य जम्बूद्वीपस्योभयतोऽशीत्युत्तरेऽशीत्युत्तरे योजनशते ३६० अपनीते सर्वाभ्यन्तरस्य सूर्यमण्डलस्य विष्कम्भो भवति ९९६४० तत्परिधिस्त्रीणि लक्षाणि पञ्चदश सहस्राणि एकोननवत्यधिकानि ३१५०८९, एतच्च सूर्यो मुहूर्तानां पृथ्वा गच्छतीति पृथ्वाऽस्य भागहारे मुहूर्तगतिर्लभ्यते, सा च पञ्च योजनसहस्राणि द्वे चैकपञ्चाशदुत्तरे योजनशते एकोनत्रिंशच्च पृथिभागा योजनस्य ५२५१।^{३६} यदा चाभ्यन्तरमण्डले सूर्यश्चरति तदाऽष्टादश मुहूर्ता दिवसप्रमाणं, तदर्द्धेन नवभिर्मुहूर्तैः मुहूर्तगतिर्गुण्यते, ततश्च यथोक्तं चक्षुःस्पर्शप्रमाणमागच्छतीति, 'अग्निभूइ'ति वीरनाथस्य द्वितीयो गणधरस्तस्य चेह सप्तचत्वारिंशद्वर्षाण्यगारवास उक्तः, आवश्यके तु षट्चत्वारिंशत्, सप्तचत्वारिंशत्तमवर्षस्यासम्पूर्णत्वादिविवक्षा, इह त्वसम्पूर्णस्यापि पूर्णत्वविवक्षेति सम्भावनया न विरोध इति ॥ ४७ ॥

एगमेगस्स णं रन्नो चाउरंतचक्कवडिस्स अडयालीसं पट्टणसहस्स प०, धम्मस्स णं अरहओ अडयालीसं गणा अडयालीसं गणहरा होत्था, सूरमंडले णं अडयालीसं एकसट्ठिभागे जोगणस्स विक्खंभेणं प०॥सूत्रं४८॥

अष्टचत्वारिंशत्स्थानके किमपि लिख्यते, 'पट्टण'ति विविधदेशपणान्यागत्य यत्र पतन्ति तत्पत्तनं—नगरविशेषः, पत्तनं रत्नभूमिरित्याहुरेके, 'धम्मस्स'ति पञ्चदशतीर्थङ्करस्य, इहाष्टचत्वारिंशद्गणा गणधराश्चोक्ताः आवश्यके तु त्रिचत्वारिंशत्पठ्यन्ते तदिदं मतान्तरमिति, 'सूरमंडले'ति सूर्यविमानं येषां भागनामेकपृथ्वा योजनं भवति तेषामष्टचत्वारिंशत् त्रयोदशभिस्तैर्न्यूनं योजनमित्यर्थः ॥४८॥

सत्त सत्तमियाए णं भिक्खुपडिमाए एगूणपन्नाए राइंदिएहिं छन्नउइभिक्खासएणं अहासुत्तं जाव आराहिया भवइ, देवकुरुउत्तरकुरु एसु णं मणुया एगूणपन्ना राइंदिएहिं संपन्नजोव्वणा भवंति, तेइंदियाणं

उक्कोसेणं एगूणपन्ना राहंदिद्या ठिई प० ॥ सूत्रं ४९ ॥

अथैकोनपञ्चाशत्स्थानके लिख्यते, 'सत्तसत्तभियाए णं' सप्त सप्तमानि दिनानि यस्यां सा सप्तसप्तमिका—सप्त सप्त दिनानि भवन्ति सप्तसु सप्तकेषु अतः सा सप्तदिनसप्तकमयत्वादेकोनपञ्चाशता दिनैर्भवतीति, 'पडिम'त्ति अभिग्रहः 'छन्नउणं भिक्खासएणं'ति प्रथमदिनसप्तके प्रतिदिनमेकोत्तरया भिक्षावृद्ध्या अष्टाविंशतिर्भिक्षा भवन्ति, एवं च सप्तस्वपि पणवतिभिक्षाशतं भवति, अथवा प्रतिसप्तमेकोत्तरया वृद्ध्या यथोक्तं भिक्षामानं भवति, तथाहि—प्रथमे सप्तके प्रतिदिनमेकैकभिक्षाग्रहणात् सप्त भिक्षा भवन्ति, द्वितीये द्वयो २ ग्रहणाच्चतुर्दश, एवं सप्तमे सप्तानां ग्रहणादेकोनपञ्चाशदित्येवं सर्वमीलने (सङ्कलने) यथोक्तमानं भवतीति, 'अहामुत्तं'ति यथासूत्रं—यथागमं सम्यक् कायेन स्पृष्टा भवतीति शेषो द्रष्टव्यः, 'सम्पन्नजोव्वणा भवंति'त्ति न मातापितृपरिपालनामपेक्षन्त इत्यर्थः, 'ठिई'त्ति आयुष्कम् ॥ ४९ ॥

सुणिसुव्वयस्स णं अरहओ पंचासं अज्जियासाहस्सीओ होत्था, अणंते णं अरहा पन्नासं धणूइ उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, पुरिसुत्तमे णं वासुदेवे पन्नासं धणुइ उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, सव्वेवि णं दीहवेयड्डा मूले पन्नासं २ जोयणाणि विक्खंभेणं प०, लंतए कप्पे पन्नासं विमाणावाससहस्सा प०, सव्वाओ णं तिमिस्सगुहाखंडगप्पवायगुहाओ पन्नासं २ जोयणाइं आयामेणं प०, सव्वेवि णं कंचणगपव्वया सिहरतले पन्नासं २ जोयणाइं विक्खंभेणं प० ॥ सूत्रं ५० ॥

अथ पञ्चाशत्स्थानकं, तत्र 'पुरिसोत्तम'त्ति चतुर्थो वासुदेवोऽनन्तजिज्जनकालभावी, तथा 'कंचण'त्ति उत्तरकुरुषु नीलवदादीनां

पञ्चानामानुपूर्वीव्यवस्थितानां महाहृदानां पूर्वापरपार्श्वयोः प्रत्येकं दश दश काञ्चनपर्वता भवन्ति, ते च सर्वे शतं, एवं देवकुरुषु निपथ्यादीनां महाहृदानां शतं भवति, सर्व एव च ते जम्बूद्वीपे द्विशतमाना भवन्ति, ते योजनशतोच्छ्रिताः शतमूलविष्कम्भास्तन्नाम-
कदेवनिवासभूतभवनालङ्कृतशिखरतलाः ॥ ५० ॥

नवह्रं बंभचेराणं एकावन्नं उद्देसणकाला प०, चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररत्तो सभा सुधम्मा एका-
पन्नखंभसयंसनिविट्ठा प०, एवं चेव वलिस्सवि, सुप्पभे णं वलदेवे एकावन्नं वाससयसहस्साइं परमाउं
पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव सच्चदुक्खप्पहीणे, दंसणावरणनामाणं दोणहं कम्माणं एकावन्नं उत्तरकस्स-
पगडीओ प० ॥ सूत्रं ५१ ॥

अथैकपञ्चाशत्स्थानकं, तत्र 'बंभचेराणं'ति आचारग्रथमश्रुतस्कन्धाध्ययनानां शस्त्रपरिज्ञानीनां, तत्र प्रथमे सप्तोद्देशका इति
सप्तोद्देशनकालाः १ एवं द्वितीयादिषु क्रमेण पट् २ चत्वारः ३ चत्वारः ४ एवं पट् ५ पंच ६ अष्टमे चत्वारः ८ सप्तमे महापरि-
ज्ञायाः सप्तोद्देशाः व्युच्छिन्नं च तदिति ग्रान्ते प्रागप्यध्ययनोच्छेखे उद्दिष्टं ग्रान्त्य एवात्रोद्दिष्टा उद्देशा अपि तस्य क्रमापेक्षया सप्त-
मस्य चेत्येवमेकपञ्चाशदिति, 'सुप्पहे'ति चतुर्थो वलदेवः अन्नतजिज्जननाथकालभावी, तस्यैहैकपञ्चाशदर्पलक्षणायुरुक्तमावश्यक-
तु पञ्चपञ्चाशदुच्यते तदिदं मतान्तरमिति, 'एकावन्नं उत्तरपगडीओ'ति दर्शनावरणस्य नव नाम्नो द्विचत्वारिंशदित्येक-
पञ्चाशदितिः ॥ ५१ ॥

मोहणिज्जस्स णं कम्मस्स वावन्नं नामधेज्जा प०, तं०-कोहे कोवे रोसे दोसे अखमा संजलणे कलहे चंडिके

भंडणे विवाए १० माणे मदे दप्पे थंभे अत्ताक्कोसे अवक्कोसे [परिभवे] उन्नए २०
उनामे माया उवही नियडी वलए गहणे णुमे कक्के कुरुए दंभे ३० कूडे जिम्हे किब्बिसे अणायरणया गूहणया
वंचणया पल्लिंउचणया सातिजोणे लोभे इच्छा ४० मुच्छा कंखा गेही तिण्हा भिज्जा अभिज्जा कामासा
भोगासा जीवियासा मरणासा ५० नन्दी रागे ५२, गोथुभस्स णं आवासपञ्चयस्स पुरच्छिमिह्हाओ चरमंताओ
वलयामुहस्स महापायालस्स पच्चच्छिमिह्हे चरमंते एस णं बावन्नं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे ५०,
एवं दगभासस्स णं केउगस्स संखस्स जूयगस्स दगसीमस्स ईसरस्स, नाणावरणिज्जस्स नामस्स अंतरायस्स
एतेसि णं तिण्हं कम्मपगडीणं बावन्नं उत्तरपयडीओ ५०, सोहम्मसणकुमारमाहिंदेसु तिसु कप्पेसु बावन्नं
विमाणवाससयसहस्सा ५० ॥ सूत्रं ५२ ॥

अथ द्विपञ्चाशत्स्थानकं, तत्र 'मोहणिज्जस्स कम्मस्स'ति इह मोहनीयकर्मणोज्वयवेषु चतुर्षु क्रोधादिकषायेषु मोहनीयत्वमुपच-
र्यावयवे समुदायोपचारन्यायेन मोहनीयस्येत्युक्तं, तत्रापि कषायसमुदायापेक्षया द्विपञ्चाशन्नामधेयानि न पुनरेकैकस्य कषायमात्रस्यै-
वेति, तत्र क्रोध इत्यादिनि दश नामानि क्रोधकषायस्य 'चंडिके'ति चाण्डिक्यं, तथा मानादीन्येकादश मानकषायस्य, अत्तुक्कोसे'ति
आत्मोत्कर्षः 'अवक्कोसे'ति अपकर्षः 'उन्नए'ति उन्नतः पाठान्तरेण 'उन्नामे'ति उन्नामः, तथा मायादीनि सप्तदश मायाकषायस्य
'णूमे'ति न्यवमं 'कक्के'ति कल्कं 'कुरुए'ति कुरुकं 'जिम्हे'ति जैहं, तथा लोभादीनि चतुर्दश लोभकषायस्य 'भिज्जा अभिज्ज'ति
अभिध्यानमभिध्येत्यस्य तीतं पिधानमित्यादाविव वैकल्पिके अकारलोपे भिध्याऽभिध्या चेति शब्दभेदान्नामद्वयमिति, 'गोथूमे'

त्यादि गौस्तुभस्य प्राच्यां लवणसमुद्रमध्यवर्त्तिनो वेलन्धरनागराजनिवासभूतपर्वतस्य पौरस्त्याच्चरमान्तादपसृत्य वडवामुखस्य महापातालकलशस्य पाश्चात्यश्चरमान्तो येन व्यवधानेन भवतीति गम्यते, 'एस णं'ति एतदन्तरमवाधया व्यवधानलक्षणभिर्यर्थः, द्विपञ्चाशद्योजनसहस्राणि भवन्तीत्यक्षरघटना, भावार्थस्त्वयं-इह लवणसमुद्रं पञ्चनवातियोजनसहस्राण्यवगाह्य पूर्वदिषु दिक्षु चत्वारः क्रमेण वडवामुखकेतुकजूपकेधराभिधाना महापातालकलशा भवन्ति, तथा जम्बूद्वीपपर्यन्ताद् द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्राण्यवगाह्य सहस्रविष्कम्भाश्चत्वार एव वेलन्धरनागराजपर्वता गोस्तुभादयो भवन्ति, ततश्च पञ्चनवत्यास्त्रिचत्वारिंशत्यपकर्षितायां द्विपञ्चाशत्सहस्राण्यन्तरं भवति, तथा सौधर्मे द्वात्रिंशद्विमानानां लक्षाणि सनत्कुमारे द्वादश माहेन्द्रे चाष्टाविति सर्वाणि द्विपञ्चाशत् ॥ ५२ ॥

देवकुरुउत्तरकुरुयाओ णं जीवाओ तेवन्नं २ जोयणसहस्साइं साइरेगाइं आयामेणं प०, महाहिमवंतरूपी-
णं वासहरपञ्चयाणं जीवाओ तेवन्नं तेवन्नं जोयणसहस्साइं नव य एगतीसे जोयणसए छच्च एगूणवीसड-
भाए जोयणस्स आयामेणं प०, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स तेवन्नं अणगारा संवच्छरपरियाया
पंचसु अणुत्तरेसु महइमहालएसु महाविमाणेसु देवत्ताए उववन्ना, संसुच्छिमउपरिसप्पाणं उक्कोसेणं तेवन्नं
वाससहस्सा ठिई प० ॥ सूत्रं ५३ ॥

त्रिपञ्चाशत्स्थानके लिख्यते, 'महाहिमवंते'त्यादि सूत्रे संवादगाथा 'तेवन्नसहस्साइं नव य सए जोयणाण इगतीसे । जीवा
महाहिमवओ अद्धकला छच्च य कलाओ' ॥ १ ॥ ति । 'संवच्छरपस्याग'त्ति संवत्सरमेकं यावत् पर्यायः प्रव्रज्यालक्षणो येषां ते
संवत्सरपर्यायाः 'महइमहालएसु महाविमाणेसु'त्ति महान्ति च तानि-विस्तीर्णानि च अतिमाहालयाश्च-अत्यन्तमुत्सवाश्रयभूतानि

महातिमहालास्तेषु महान्ति च तानि प्रशस्तानि विमानानि चेति विग्रहः एते चाप्रतीताः, अनुत्तरोपपातिकोङ्गः तु येऽधीयन्ते ते त्रयस्त्रिंशत् बहुवर्षपर्यायाश्चेति ॥ ५३ ॥

भरहेरवएसु णं वासेसु एगमेगाए उस्सप्पिणीए ओसप्पिणीए चउवन्नं २ उत्तमपुरिसा उप्पज्जिंसु वा ३, तं-चउवीसं तित्थकरा वारस चक्कवी नव बलदेवा नव वासुदेवा, अरहा णं अरिहनेमी चउवन्नं राई-दियाइं छउमत्थपरियाणं पाउणित्ता जिणे जाए केवली सव्वन्नू सव्वभावदरिसी, समणे सगवं महावीरे एगदिवसेणं एगनिसिज्जाए चउप्पन्नाइं वागरणाइं वागरणां अणंतस्स णं अरहओ चउपन्नं गणहरा होत्था ॥ सूत्रं ५४ ॥

चतुष्पञ्चाशत्स्थानके लिख्यते, 'पाउणित्त'ति प्राप्य, 'एगणिसिज्जाए'ति एकेनासनपरिग्रहेण 'वागरणाइति व्याक्रियन्ते-अभिधीयन्ते इति व्याकरणानि-प्रश्ने सति निर्वर्चनतयोच्यमानाः पदार्थाः 'वागरित्थ'चि व्याकृतवान् तानि चाप्रतीतानि, अनन्तनाथस्येह चतुष्पञ्चाशद्गणा गणधराश्चोक्ताः । आवश्यकं तु पञ्चाशदुक्तास्तदिदं मतान्तरमिति ॥ ५४ ॥

मल्लिस्स णं अरहओ पणपन्नं वाससहस्साइं परमाउं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे, मंदरस्स णं पव्वयस्स पच्चिच्छिमिल्लाओ चरमंताओ विजयदारस्स पच्चिच्छिमिल्ले चरमंते एस णं पणपन्नं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प०, एवं चउद्विसिंपि वेजयंतजयंतअपराजियंति, समणे भगवं महावीरे अंतिमराइयंसि पणपन्नं अज्झयणाइं कल्लाणफलविवागाइं पणपन्नं अज्झयणाइं पावफलविवागाइं वागरित्ता सिद्धे बुद्धे जाव-

पपहीणे पढमचिइयासु दोसु पुढवीसु पणपन्नं निरयावाससयसहससा प०, दंसणावरणिज्जानामाउयाणं तिण्हं
कम्मपगडीणं पणपन्नं उत्तरपगडीओ प० ॥ सूत्रं ५५

पञ्चपञ्चात्स्थानके त्विदं लिख्यते, 'मन्दरस्ये'त्यादि, इह मेरोः पश्चिमान्तात् पूर्वस्य जम्बूद्वीपद्वारस्य पश्चिमान्तः पञ्चपञ्चाशत्
सहस्राणि योजनानां भवतीत्युक्तं, तत्र किल मेरोर्विष्कम्भमध्यभागात् पञ्चाशत्सहस्राणि द्वीपान्तो भवति, लक्षप्रमाणत्वाद् द्वीपस्य
मेरुविष्कम्भस्य च दशसाहस्रिकत्वाद् द्वीपार्धे पञ्चसहस्रक्षेपेण पञ्चपञ्चाशदेव भवन्तीति, इह च यद्यपि विजयद्वारस्य पश्चिमान्त
इत्युक्तं तथापि जगत्याः पूर्वान्त इति किल सम्भाव्यते, मेरुमध्यात् पञ्चाशतो योजनसहस्राणां जगत्या बाह्यान्ते पूर्यमाणत्वात्,
जम्बूद्वीपजगतीविष्कम्भेन च सह जम्बूद्वीपलक्ष पूर्णीयं, लवणसमुद्रजगतीविष्कम्भेन च सह लवणसमुद्रलक्षद्वयमन्यथा द्वीपसमुद्रमा-
नाजगतीमानस्य पृथग्गणने मनुष्यक्षेत्रपरिधिरतिरिक्ता स्यात्, सा हि पञ्चचत्वारिंशल्लक्षप्रमाणक्षेत्रापेक्षयाऽभिधीयते, ततश्चैवमतिरिक्ता
स्यादिति, अथेवेह किञ्चिदूनापि पञ्चपञ्चाशत्पूर्णतया विवक्षितेति, 'अन्तिमरायंसि'ति सर्वायुःकालपर्यवसानरात्रौ रात्रेरन्तिमे भागे
पापायां मध्यमायां नगर्यां हस्तिपालस्य राज्ञः करणसभायां कार्तिकमासामावास्यायां स्वातिनक्षेत्रेण चन्द्रमसा युक्तेन नागकरणे
ग्रत्युपसि पर्यङ्कासनानिपणः पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि 'कल्ल्याणफलविवागां'ति कल्ल्याणस्य-पुण्यस्य कर्मणः फलं-कार्यं विपाच्यते-
व्यक्तीक्रियते यैस्तानि कल्ल्याणफलविपाकानि, एवं पापफलविपाकानि व्याकृत्य-प्रतिपाद्य सिद्धो बुद्धः यावत्करणात् 'मुत्ते अंतकडे
परिनिवुडे सव्वदुक्खप्पहीणे'ति दृश्यं । 'पढमे'त्यादि, प्रथमायां त्रिंशन्नरकलक्षाणि द्वितीयायां पञ्चविंशतिरिति पञ्चपञ्चाशत् । 'दंसणे'
त्यादि, दर्शनावरणीयस्य नव प्रकृतयो नाम्नो द्विचत्वारिंशत् आयुपथतस्र इत्येवं पञ्चपञ्चागदिति ॥ ५५ ॥

जंबुदीवे णं दीवे छप्पन्नं नकलत्ता चंदेण सद्धिं जोगं जोईसु वा ३, विमलस्स णं अरहओ छप्पन्नं गणा
छप्पन्नं गणहरा होत्था ॥ सूत्रं ५६ ॥

अथ षट्पञ्चाशत्स्थानके लिख्यते, 'जम्बूदीवे' इत्यादि, तत्र चन्द्रद्वयस्य प्रत्येकमष्टाविंशतेर्भावात् षट्पञ्चाशन्नक्षत्राणि भवन्ति,
विमलस्येह षट्पञ्चाशद्गणा गणधराश्चोक्ताः आवश्यके तु सप्तपञ्चाशदुच्यते तदिदं मतान्तरमिति ॥ ५६ ॥

तिण्हं गणिपिडगाणं आचारचूलियावज्जाण सत्तावन्नं अज्झयणा प०, तं-आयारे सूयगडे ठाणे, गोथू-
भस्स णं आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिह्ठाओ चरमंताओ वलयासुहस्स महापायालस्स बहुमज्झदेसभाए
एस णं सत्तावन्नं जोयणसहस्साइं अथाहाए अंतरे प०, एवं दगभास्सस्स केउयस्स य संखस्स य जूयस्स य
दयसीमस्स ईसरस्स य, मल्लिस्स णं अरहओ सत्तावन्नं मणपज्जवनाणिसया होत्था, महाहिमंवंतरूपीणं
वासहरपव्वयाणं जीवाणं धणुपिट्ठं सत्तावन्नं २ जोयणसहस्साइं दोन्नि य तेणउए जोयणसए दस य एगूण-
चीसइभाए जोयणस्स परिकखेवेणं प० ॥ सूत्रं ५७ ॥

अथ सप्तपञ्चाशत्स्थानके किमपि लिख्यते, 'गणिपिडगाणं' इति गणिनः-आचार्यस्य पिटकानीव पिटकानि सर्वस्वभाजनानीति
गम्यते गणपिटकानि तेषां आचारस्य श्रुतस्कन्धद्वयरूपस्य प्रथमाङ्गस्य चूलिका-सर्वान्तिसमध्ययनं विमुक्तयभिधानमाचारचूलिका
तद्वर्जानां, तत्राचारे प्रथमश्रुतस्कन्धे नवाध्ययनानि द्वितीये षोडश निशीथाध्ययनस्य ग्रस्थानान्तरत्वेनेहानाश्रयणात्, षोडशानां
मध्ये एकस्याचारचूलिकेति परिहृतत्वात् शेषाणि पञ्चदश, सूत्रकृते द्वितीयाङ्गे प्रथमश्रुतस्कन्धे षोडश द्वितीये सप्त स्थानके दशेत्येवं

सप्तपञ्चाशदिति, 'गोथूमे'त्यादौ भावार्थोऽयं—द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि वेदिकागोस्तुभपर्वतयोरन्तरं सहस्रं गोस्तुभस्य विष्कम्भः द्विपञ्चाशद्गोस्तुभवडवासुखयोरन्तरं दशसहस्रमानन्वाद्वडवासुखविष्कम्भस्य तदर्द्धं पञ्चेति ततो द्विपञ्चाशतः पञ्चानां च मीलने सप्तपञ्चाशदिति, 'जीवाणं धणुषिट्'न्ति मण्डलखण्डाकारं क्षेत्रं, इह सूत्रे संवादगार्थाद्ध—“सत्तावन्न सहस्सा धणुषिट् तेणउय दुसय दस कल”त्ति ॥ ५७ ॥

पढमदोच्चपंचमासु तिसु पुढवीसु अट्टावन्नं निरयावाससयसहस्सा प० नाणावरणिज्जस्स वेयणियआउय-
नामअंतराहयस्स एएसि णं पंचणहं कम्मपगडीणं अट्टावन्नं उत्तरपगडीओ प०, गोथुभस्स णं आवासपव्वयस्स
पच्चिच्छमिह्ळाओ चरमंताओ वलयामुहस्स महापायालस्स बहुमज्झदेसभाए एस णं अट्टावन्नं जोयणसहस्साइ
अवाहाए अंतरे प०, एवं चउदिसिंसिपि नेयव्वं ॥ सूत्रं ५८ ॥

अष्टपञ्चाशत्स्थानकेऽपि लिख्यते, पढमे'त्यादि तत्र प्रथमायां त्रिंशत्त्रयसहस्राणि द्वितीयायां पञ्चविंशतिः पञ्चम्या त्रीणीति
सर्वाण्यष्टपञ्चाशदिति, 'नाणे'त्यादि, तत्र ज्ञानावरणस्य पञ्च वेदनीयस्य द्वे आयुषश्चतस्रो नाम्नो द्विचत्वारिंशत्, अन्तरायस्य पञ्चेति
सर्वा अष्टपञ्चाशदुत्तरप्रकृतयः 'गोथूभस्से'त्यादि, अस्य च भावार्थः पूर्वोक्तानुसारेणाऽवसेयः 'एवं चउदिसिंसिपि नेयव्वं'ति अनेन सूत्र-
त्रयमतिदिष्टं, तच्चैवं—'दओभासस्स णं आवासपव्वयस्स उत्तरिह्ळाओ चरिमंताओ केउगस्स महापायालस्स बहुमज्झदेसभागे एस णं
अट्टावन्नं जोयणसहस्साइ अवाहाए अंतरे पन्नत्ते, एवं संखस्स आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिह्ळाओ चरिमंताओ जूयगस्स महापातालस्स
एवं दगसीमस्स आवासपव्वयस्स दाहिणिह्ळाओ चरिमंताओ ईसरस्स महापायालस्स'त्ति ॥ ५८ ॥

चंद्रस्स णं संवच्छरस्स एगमेगे उऊ एगूणसट्ठिं राइदियाइं राइदियगेणं प०, संभवे णं अरहा एगूणसट्ठिं पुव्वसयसहस्साइं आगारमज्जे वसित्ता मुंडे जाव पव्वइए, मल्लिस्स णं अरहओ एगूणसट्ठिं ओहिनाणिसया होत्था ॥ सूत्रं ५९ ॥

अथैकोनपट्ठिस्थानके लिख्यते, 'चंद्रस्स णं'मित्यादि, संवत्सरो ह्यनेकविधः स्थानाङ्गादिषूक्तः, तत्र यश्चन्द्रगतिमङ्गीकृत्य संवत्सरो विवक्ष्यते स चन्द्र एव, तत्र च द्वादश मासाः षट् च ऋतवो भवन्ति, तत्र चैकैक ऋतुरेकोनषष्टिरात्रिन्दवानां रात्रिन्दिवाग्रण भवति, कथं ?, एकोनत्रिंशद्रात्रिदिभानि द्वात्रिंशच्च षष्टिभागा अहोरात्रस्येत्येवंप्रमाणः कृष्णप्रतिपदमारभ्य पौर्णमासीपरिनिष्ठितः चन्द्रमासो भवति द्वाभ्यां च ताभ्यामृतुर्भवति, तत एकोनषष्टिः, अहोरात्राण्यसौ भवति, यच्चह द्विषष्टिभागद्वयमधिकं तन्न विवक्षितं, सम्भवत्यैकोनषष्टिः पूर्वलक्षाणि गृहस्थपर्याय इहोक्तः आवश्यके तु चतुःपूर्वाङ्गाधिका सोक्तेति ॥ ५९ ॥

एगमेगे णं मंडले सूरिए सट्ठिए मुहुत्तेहिं संघाइए, लवणस्स णं समुदस्स सट्ठिं नागसाहस्सीओ अगोदयं धारंति, विमले णं अरहा सट्ठिं धणुइं उट्ठुं उच्चत्तेणं होत्था, बलिस्स णं वइरोयणिंदस्स सट्ठिं सामाणियसाहस्सीओ प०, बंभस्स णं देविंदस्स देवरन्नो सट्ठिं सामाणियसाहस्सीओ प०, सोहम्मीसाणेसु दोसु कप्पेसु सट्ठिं विमाणावाससयसहस्सा प० ॥ सूत्रं ६० ॥

अथ षष्टिस्थानकं, तत्र 'एगमेगे'इत्यादि, चतुरशीत्यधिकशतसंख्यानां सूर्यमण्डलानामेकैकं मण्डलं-तथाविधचारभूमिः सूर्यः षष्ट्या षष्ट्या मुहुत्तैः-द्वाभ्यां द्वाभ्यामहोरात्राभ्यामित्यर्थः सङ्घातयति-निष्पादयति, अयमत्र भावार्थः-एकास्मिन्नहि यत्र स्थाने

उदितः सूर्यस्तत्र स्थाने पुनर्द्वाभ्यामहोरात्राभ्यामुदेतीति 'अगोदयं'ति षोडशसहस्रोच्छ्रिताया वेलाया यदुपरि गव्यूतद्वयमानं वृद्धिहानिस्वभावं तदगोदकं, 'वलिस्स'ति औदीच्यस्य असुरकुमारनिकायराजस्य भवनं, 'वंभस्स'ति ब्रह्मलोकाभिधानपञ्चमदेवलोकेन्द्रस्य, 'सट्ठि'ति सौधर्मे द्वात्रिंशदीशाने चाष्टाविंशतिर्विमानलक्षाणीति कृत्वा षष्ठिस्तानि भवन्तीति ॥ ६०॥

पंचसंवच्छरियस्स णं जुगस्स रिउमासेणं मिज्जमाणस्स इगसट्ठिं उज्जमासा प०, मंदरस्स णं पव्वयस्स पढमे कंडे एगसट्ठिजोयण सहस्साइं उडढं उच्चत्तेणं प०, चंदमंडलेणं एगसट्ठिविभागविभाइए समंसे प०, एवं सूरस्सवि ॥ सूत्रं ६१ ॥

अथ एकपाटिस्थानकं, तत्र 'पञ्चे'त्यादि, पञ्चभिः संवत्सरैर्निवृत्तमिति पञ्चसांवत्सरिकं तस्य णमित्यलङ्कारे युगस्य कालमानविशेषस्य ऋतुमासेन न चन्द्रादिमासेन मीयमानस्य एकषष्टिः ऋतुमासाः प्रज्ञप्ताः इह चायं भावार्थ—युगं हि पञ्च संवत्सरा निष्पादयन्ति, तद्यथा—चन्द्रश्चन्द्रोऽभिवर्द्धितः चन्द्रोऽभिवर्द्धितश्चेति, तत्र एकोनत्रिंशदहोरात्राणि द्वात्रिंशच्च द्विषष्टिभागा अहोरात्रस्येत्येवप्रमाणेन २९^{३३}_{६३} कृष्णप्रतिपदमारभ्य पौर्णमासीनिष्ठितेन चन्द्रमासेन द्वादशमासपरिमाणश्चन्द्रसंवत्सरस्तस्य च प्रमाणमिदं—त्रीणि शतान्यह्वां चतुष्पञ्चाशदुत्तराणि द्वादश च द्विषष्टिभागा दिवसस्य ३५४^{१३}_{६३}, तथा एकात्रिंशदह्वां एकविंशत्युत्तरं च शतं चतुर्विंशत्युत्तरशतभागानां दिवसस्येत्येवंप्रमाणोऽभिवर्द्धितमासो भवति, ३१^{१३१}_{३४}, एतेन च मासेन द्वादशमासप्रमाणोऽभिवर्द्धितसंवत्सरो भवति, स च प्रमाणेन त्रीणि शतान्यह्वां त्र्यशीत्यधिकानि चतुश्चत्वारिंशच्च द्विषष्टिभागा दिवसस्य ३८३^{४४}_{६३} । तदेवं त्रयाणां चन्द्रसंवत्सराणां द्वयोश्चाभिवर्द्धितसंवत्सरयोरेकीकरणे जातानि [दिनानां] अष्टादश शतानि त्रिंशदुत्तराणि अहोरात्राणां १८३०, ऋतुमासश्च त्रिंशताऽहोरात्रैर्भव-

तीति त्रिंशता भागहारे लब्धा एकपष्टिः ऋतुमासा इति । 'मंदरस्से'त्यादि, इह मेरुर्नवनवातियोजनसहस्रप्रमाणो द्विधा विभक्तः, तत्र प्रथमो भाग एकपष्टिः सहस्राण्युक्तः द्वितीयस्तु अष्टत्रिंशत् स्थानकेऽष्टत्रिंशदिति ग्रीक्तः, क्षेत्रसमासे तु कन्देन सह लक्षप्रमाणस्त्रिधा विभक्तः, तत्र प्रथमकाण्डं सहस्रं द्वितीयं त्रिपष्टिस्तृतीयं षट्त्रिंशदिति । 'चन्द्रमण्डले' चन्द्रविमानं णमित्यलङ्कृतौ 'एगसट्ठि'ति योजनस्यैकपष्टितमैर्भागैर्विभाजितं-विभागैर्व्यवस्थापितं समांशं-समविभागं ब्रह्मं, न विषमांशं, योजनस्यैकपष्टिभागानां षट्पञ्चाशद्भागप्रमाणत्वात्तस्यावशिष्टस्य च भागस्याविद्यमानत्वादिति, 'एवं सूरस्सवि'ति एवं सूर्यस्यापि मण्डलं वाच्यं, अष्टचत्वारिंशदेकपष्टिभागमात्रं हि तत् न चापरमंशान्तरं तस्याप्यस्तीति समांशेतेति ॥ ६१ ॥

पंचसंवच्छरिए णं जुगे बासट्ठिं पुन्निमाओ बावट्ठिं अमावसाओ प०, वासुपुज्जस्स णं अरहओ बासट्ठिं गणा बासट्ठिं गणहरा होत्था, सुक्कपक्खस्स णं चंदे बासट्ठिं भागे दिवसे दिवसे परिवट्ठइ, ते चेव बहुलपक्खे दिवसे दिवसे परिहायइ, सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु पढमे पत्थडे पढमावलियाए एगमेगाए दिसाए बासट्ठिं विमाणा प०, सव्वे वेमाणियाणं बासट्ठिं विमाणपत्थडा पत्थडग्गेणं प० ॥ सूत्रं ६२ ॥

अथ द्विपष्टिस्थानकं, 'पञ्चे'त्यादि, तत्र युगे त्रयश्चन्द्रसंवत्सरा भवन्ति तेषु षट्त्रिंशत् पौर्णमास्यो भवन्ति, द्वौ चाभिवर्द्धित-संवत्सरौ भवतः, तत्र चाभिवर्द्धितसंवत्सरस्त्रयोदशभिश्चन्द्रमासैर्भवतीति तयोः षड्विंशतिः पौर्णमास्य इत्येवं द्विपष्टिस्ता भवन्ति इत्येवममावास्या अपीति । वासुपूज्यस्येह द्विपष्टिर्गणा गणधराश्चोक्ता आवश्यके तु षट्पष्टिरुक्तेति मतान्तरमिदमपीति, 'सुक्कपक्ख-से'त्यादि, सुक्कपक्षस्य सम्बन्धी चन्द्रो द्विपष्टिभागान् प्रतिदिनं वर्द्धते, एवं कृष्णपक्षे चन्द्रः परिहीयते, अयं चार्थः सूर्यग्रज्ञप्त्याम-

प्युक्तः, तथाहि—“किंहं राहुविमाणं निचं चंद्रेण होइ अविरहियं । चउरंगुलमप्पत्तं हेडा चंदस्स तं चरइ ॥१॥ वावडिं वावडिं दिवसे
 २ य सुक्कपक्खस्स । जं परिवड्डइ चंदो खवेइ तं चेव कालेण ॥ २ ॥ पन्नरसयभागेण य चंदं पन्नरसमेव तं चरइ । पण्णरसयभागेण
 य पुणोवि तं चेव वक्कमइ ॥ ३ ॥ एवं वड्डइ चंदो परिहाणी एव होइ चंदस्स । कालो वा जोणहा वा एयणुभावेण चंदस्स ॥ ४ ॥
 [कृष्णं राहुविमानं नित्यं चन्द्रेण भवत्यविरहितं । चतुरङ्गुलमभासमस्ताच्चन्द्रस्य तच्चरति ॥ १ ॥ द्वापष्टिं २ दिवसे २ च शुक्लप-
 क्षस्य । परिवर्धते चन्द्रः क्षपयति तावदेव कृष्णेन ॥ २ ॥ पञ्चदशभागेन च चन्द्रं पञ्चदशमेव तत् चरति । पञ्चदशभागेन च पुनरपि
 तावदेवाक्रामति ॥ ३ ॥ एवं वर्धते चन्द्रः परिहाणित्वं भवति चन्द्रस्य । कृष्णता वा ज्योत्स्ना वैतदनुभावेन चन्द्रस्य ॥ ४ ॥] तथा
 तत्रैवोक्तम्—“सोलसभागे काऊण उडुवई हायएत्थ पन्नरसं । तत्तियमेत्ते भागे पुणोवि परिवड्डए जोणहा ॥ १ ॥” इति । [षोडश-
 भागान् कृत्वोडुपतिर्हयितेऽथ पञ्चदश । तावन्मात्रान् भागान् पुनरपि परिवर्धते ज्योत्स्ना ॥ १ ॥ तदेवं भणितद्वयानुसारेणानुमीयते
 यथा चन्द्रमण्डलस्य एकत्रिंशदुत्तरनवशतभागविकल्पितस्य एकांशोऽवस्थित एवास्ते, शेषाः प्रतियोगसं द्विपष्टिं द्विपष्टिं कृत्वा वर्द्धन्ते,
 ततः पञ्चदशे चन्द्रदिने सर्वे समुदिता भवन्ति, पुनस्तैश्च हीयन्ते पञ्चदशे दिने एकावशेषा भवन्तीति वचनद्वयसामर्थ्यलभ्यं व्या-
 ख्यानमेतत्, जीवाभिगमे तु ‘वावडिं २’ गाहा तथा ‘पन्नरसतिभागेण’ गाथा, एते गाथे एवं व्याख्याते—‘वावडिं’ २ इत्यत्र द्विपष्टि
 २ भागानां दिवसे २ च ग्रत्यहमित्यर्थः, शुक्लपक्षस्य सम्बन्धिनि यत् परिवर्द्धते चन्द्रश्चतुरः साधिकान् द्विपष्टिभागान् क्षपयति तदेव
 कालेनैतदेवाह—“पन्नरस” इत्यादिना, चन्द्रविमानं द्विपष्टिभागान् क्रियते तत पञ्चदशभिर्भागोऽपहियते ततश्चत्वारो भागाः समञ्चिका
 द्विपष्टिभागानां पञ्चदशभागेन लभ्यन्ते, अत उच्यते—पञ्चदशभागेन चोक्तलक्षणेन चन्द्रमधिकृत्य पञ्चदशैव दिवसांस्तद्राहुवि मानं

चरति, एवमपक्रामतीत्यपि भावनीयमिति, अवास्माभिर्बिधादृष्टे लिखिते उपनीते बहुश्रुतैर्निर्णयः कार्य इति । [१ यथेकमंशं दर्शय-
श्रन्द्रश्चरति एकमेव चांशं राहुश्चरति तदा प्रत्यहं द्वावंशावाच्छादनीयौ जायेते पञ्चदशभिश्च दिनैराच्छादितोऽप्यंशद्वयमवतिष्ठते तस्याप्य-
धमाच्छादनीयमेकैकेनेति भाग एक आच्छाद्य इति द्विषष्टिभागीकरणं] 'सोहम्मी' इत्यादि, तत्र सौधर्मेशानयोस्त्रयोदश विमानप्रस्तदा
भवन्ति, सनत्कुमारमाहेन्द्रयोर्द्वादश ब्रह्मलोके षट् लान्तके पञ्च शुक्रे चत्वार एवं संहस्तारे आनतप्राणयोश्चत्वार एवमारणाच्युतयोः
त्रैवेयकेष्वधस्तनमध्यमोपरिभेषु त्रयः २ अनुत्तरेष्वेक इति द्विषष्टिस्ते भवन्ति, एतेषां च मध्यभागे प्रत्येकमुडुविमानादिकाः सर्वार्थ-
सिद्धविमानान्ता वृत्तविमानरूपा द्विषष्टिरेव विमानेन्द्रका भवन्ति, एतेषां च मध्यभागे प्रत्येकमुडुविमानादिकाः सर्वार्थसिद्धविमाना-
न्ता वृत्तविमानरूपा द्विषष्टिरेव विमानेन्द्रका भवन्ति, तत्पार्श्वतश्च पूर्वादिषु दिक्षु त्र्यस्रचतुरस्रवृत्तविमानक्रमेण विमानानामावलिका
भवन्ति, तदेवं सौधर्मेशानयोः कल्पयोः प्रथमे प्रस्तटे-सर्वाधस्तन इत्यर्थः 'पट्टमावलियाए'ति प्रथमा उत्तरोत्तरावलिकापेक्षया
आद्याश्चतस्र आवलिका यस्मिन् स प्रथमावलिकाकस्तत्र, अथवा प्रथमात् मूलभूताद्विमानेन्द्रकादारभ्य याऽसावावलिका-विमाना-
नुपूर्वी तया अथवोत्तरोत्तरावलिकापेक्षया एकैकस्यां दिशि या प्रथमा-आद्यावलिका तस्यां 'पट्टमावलिय'ति पाठान्तरे तु उत्तरोत्तरा-
वलिकापेक्षया एकैकस्यां पूर्वाडिकायां दिशि या प्रथमावलिका सा द्विषष्टिर्द्विषष्टिविमानप्रमाणेन प्रज्ञप्तेति, 'एगमेगाए'ति उडुवि-
मानाभिधानदेवेन्द्रकापेक्षया एकैकस्यां पूर्वाडिकायां दिशि द्विषष्टिर्द्विषष्टिविमानानि प्रज्ञप्तानि, द्वितीयादिषु पुनः प्रस्तटेषु एकैकहान्या
विमानानि भवन्ति यावद्द्विषष्टितमेऽनुत्तरसुरप्रस्तटे सर्वार्थसिद्धदेवेन्द्रकः पार्श्वे तदेकैकमेव भवतीति, तथा 'सन्वे'ति सर्वे वैमानिकानां
देवविशेषाणां सम्बन्धिनो द्विषष्टिविमानप्रस्तदा-विमानप्रस्तराः प्रस्तटाग्रेण-प्रस्तटपरिमाणेन प्रज्ञप्ता इति ॥ ६२ ॥

उसभे णं अरहा कोसलिए तेसहिं पुव्वसयसहस्साइं महारायमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अण-
गारियं पव्वइए, हरिवासरम्मयवासेसु मणुस्सा तेवडिंए राइंदिएहिं संपत्तजोव्वणा भवन्ति, निसडे णं पव्वए,
तेवडिं सुरोदया प०. एवं नीलवंतेवि ॥ सूत्रं ६३ ॥

अथ त्रिपण्डितस्थानकं, तत्र 'संपत्तजोव्वण'चि मातापितृपरिपालनानपेक्षा इत्यर्थः, 'निसहे ण'मित्यादि, किल सूर्यमण्डलानां
चतुरशीत्यधिकशतसंख्यानां मध्यात् जम्बूद्वीपस्य पर्यन्तिमे अशीत्युत्तरे योजनशते पञ्चषष्टिर्भवन्ति, तत्र च निषधवर्षधरपर्वतस्योपरि
नीलवर्षधरपर्वतस्योपरि च त्रिषष्टिः सूर्योदयाः सूर्योदयस्थानानि सूर्यमण्डलानीत्यर्थः, तदन्ये तु ये जगत्या उपरि, शेषाणि तु लवणे
त्रिषु त्रिंशदधिकेषु योजनशतेषु भवन्तीति भावार्थः ॥ ६३ ॥

अट्टट्टमिया णं भिक्खुपण्डिमा चउसट्ठीए राइंदिएहिं दोहि य अट्ठासीएहिं भिक्खवासएहिं अहासुत्तं जाव
भवइ, चऊसहिं असुरकुमारावाससयहस्सा प०, चमरस्स णं रत्तो चउसहिं सामाणियसाहस्सीओ प०, सव्वेवि
णं दधिसुहा पव्वया पल्ल/संठा/णसंठिया सव्वत्थ सप्पा विक्खव भमुस्सेहेणं चउसहिं जोयणसहस्साइं प०, सोह-
म्मीसाणेसु बंभलोए य तिसु कप्पेसु चउसहिं विमाणावाससयसहस्सा प०, सव्वस्सवि य णं रन्नो चाउर-
न्तचक्कवडिस्स चउसट्ठिल्लिहीए महग्घे सुत्तामणिहारे प० ॥ सूत्रं ६४ ॥

अथ चतुःपाण्डिस्थानकं 'अट्ठे'त्यादि, अष्टावष्टमानि दिनानि यस्यां साष्टाष्टमिका यस्यां हि अष्टौ दिनाष्टकानि भवन्ति तस्या-
मष्टावष्टमानि भवन्त्येवेति, भिक्षुप्रतिमा-अभिग्रहविशेषः अष्टावष्टकानि यतोऽसौ भवत्यतश्चतुःपष्ट्या रात्रिर्दिवैः सा पालिता भवति,

तथा प्रथमेऽष्टके प्रतिदिनमेकैका भिक्षा एवं द्वितीये द्वे द्वे यावदष्टमे अष्टावष्टाविति सङ्कलनया द्वे शते भिक्षाणामष्टाशीत्याधिके भवतः अत उक्तं—‘द्वाभ्यां चेत्यादि, यावत्करणान् ‘अहाकप्यं अहामगं फासिया पालिया सोहिया तीरिया किट्टिया सम्मं आणाए आराहियावि भवती’ति दृश्यं, ‘सन्वेवि ण’मित्यादि इतोऽष्टमे नन्दीधराख्ये द्वीपे पूर्वादेषु दिक्षु चत्वारोऽञ्जनकर्पवता भवन्ति, तेषां च प्रत्येकं चतसृषु दिक्षु चतस्रः पुष्करिण्यो भवन्ति, तासां च मध्यभागेषु प्रत्येकं दधिमुखपर्वता भवन्ति, ते च षोडश पत्यङ्कसंस्थानसंस्थिताः, यतः सर्वत्र समा विष्कम्भेन, मूलादिषु दशसहस्रविष्कम्भत्वात्तेषां, कचि तु ‘विक्खंभुस्सेहेण’ति पाठस्तत्र तृतीयैकवचनलोपदर्शनाद्विष्कम्भेनेति व्याख्येयं, तथा उत्सेधेनोच्चत्वेन चतुःषष्टिश्चतुःषष्टिरिति, ‘सोहम्मी’त्यादि, सौधेर्मे द्वात्रिंशदीशानेऽष्टाविंशतिः ब्रह्मलोके च चत्वारि विमानलक्षाणि भवन्तीति सर्वाणि चतुःषष्टिरिति, ‘चउसट्टिलङ्गीए’त्ति चतुःषष्टिर्यष्टीनां-शरीराणां यस्मिन्नसौ चतुःषष्टियष्टिकः ‘मुत्तामणिमये’ति मुक्ताश्च-मुक्ताफलानि मणयः-चन्द्रकान्तादिरत्नविशेषाः मुक्तारूपा वा मणयो-रत्नानि मुक्तामणयस्तद्विकारो मुक्तामणिमयः ॥ ६४ ॥

जम्बुद्वीवे णं दीवे पणसट्ठिं सुरमंडला प०, धेरे णं मोरियपुत्ते पणसट्ठिवासाइं अगारमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पञ्चइए, सोहम्मवडिंसयस्स णं विमाणस्स एगमेगाए बाहाए पणसट्ठिं पणसट्ठिं भोमा प० ॥ सूत्रं ६५ ॥

अथ पञ्चषष्टिस्थानकं, तत्र ‘मोरियपुत्ते णं’ति मौर्यपुत्रो भगवओ महावीरस्य सप्तमो गणधरस्तस्य पञ्चषष्टिवर्षाणि गृहस्थपर्यायः, आवश्यकोऽप्येवमेवोक्तो, नवरमेतस्येव यो बृहत्तरो भ्राता मण्डितपुत्राभिधानः पष्ठो गणधरः तदीक्षादिन एव प्रव्रजितस्तस्यावश्यकै

त्रिपञ्चाशद्वर्षाणि गृहस्थपर्याय उक्तो न च बोधविषयमुपगच्छति यतो बृहत्तरस्य पञ्चषष्टिर्युज्यते लघुतरस्य त्रिपञ्चाशदिति, 'सोहम्मे' त्यादि. सौधमार्वातंसकं विमानं सौधर्मदेवलोकस्य मध्यभागवर्त्ति शक्रनिवासभूतं, 'एगमेगाए'त्ति एकैकस्यां दिशि प्रकागभ्यर्णवर्त्तिनि भौमानि नगराकाराणि, विशिष्टस्थानानीत्येके ॥ ६५ ॥

दाहिणङ्गमाणुस्सखेत्ताणं छावट्ठिं चंदा पभासिंसु वा ३ छावट्ठिं सूरिया तविंसु वा ३ उत्तरङ्गमाणुस्सखेत्ताणं छावट्ठिं चंदा पभासिंसु वा ३ छावट्ठिं सुरिया तविंसु वा ३, सेज्जंस्स णं अरहओ छावट्ठिं गणा छावट्ठिं गणहरा होत्था, आभिणिबोहियणाणस्स णं उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं ठिइं प० ॥ सूत्रं ६६ ॥

अथ षट्षष्टिस्थानकं, तत्र 'दाहिणे'त्यादि, मनुष्यक्षेत्रस्यार्द्धमर्द्धमनुष्यक्षेत्रं दक्षिणं च तत्तचेति दक्षिणार्द्धमनुष्यक्षेत्रं - तत्र भवा दक्षिणार्द्धमनुष्यक्षेत्रा णमित्यलङ्कारे षट्षष्टिश्चन्द्राः प्रभासनीयं अथवा लिङ्गव्यत्ययादक्षिणानि यानि मनुष्यक्षेत्राणामर्द्धानि तानि तथा तानि प्रकाशितवन्तः, पाठान्तरे दक्षिणार्द्धमनुष्यक्षेत्रे प्रभासनीयं प्रभासितवन्तः, ते च एवं-द्वौ जम्बूद्वीपे चन्द्रौ चत्वारो लवणसमुद्रे द्वादश धातकीखण्डे द्विचत्वारिंशत्कालोदधिसमुद्रे द्विसप्ततिश्च पुष्करार्धे, सर्वे चैते द्वात्रिंशदधिकं शतं, एतदद्धं च षट्षष्टिर्दक्षिणपङ्क्तौ स्थिताः षट्षष्टिश्चोत्तरपङ्क्तौ, यदा चोत्तरा पङ्क्तिः पूर्वस्यां गच्छति तदा दक्षिणा पश्चिमायामित्येवं सूर्यसूत्रमप्यवसेयमिति, 'छावट्ठिं गण'त्ति आवश्यकं तु षट्सप्ततिरभिहितेतीदं मतान्तरमिति । 'छावट्ठिं सागरोवमाइं ठिइ'त्ति यच्चातिरिक्तं तदिह न विवक्षितं, यत एवमिदमन्यत्रोच्यते-'दो वारे विजयाइसु गयस्स तिन्निञ्चुए अहव ताइं । अइरेगे नरभावियं नाणाजीवाण सव्वद्धा ॥ १ ॥' इति [द्वे वारे विजयादिषु गतरय त्रीन् वारान् अथवाञ्च्युते तानि । अतिरिक्तं नरभाविकं नानाजीवानां

सर्वाद्वा ॥ १ ॥] ६६ ॥

पञ्चसंवच्छरियस्स णं जुगस्स नक्खत्तमासेणं मिज्जमाणस्स सत्तसट्ठिं नक्खत्तमासा प०, हेमवयएरन्न-
वयाओ णं बाहाओ सत्तट्ठिं सत्तट्ठिं जोयणसयाइं पणपन्नाइं तिणिण य भागा जोयणस्स आयामेणं प०,
मंदरस्स णं पव्वयस्स पुरच्छिमिह्लाओ चरमंताओ गोयमदीवस्स पुरच्छिमिल्ले चरमंते एस्स णं सत्तसट्ठिं
जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प०, सव्वेसिंपि णं नक्खत्ताणं सीमाविकखंभेणं सत्तट्ठिं भागं भइए
समंसे प०, ॥ सूत्रं ६७ ॥

अथ सप्तपट्ठिस्थानके किञ्चिद्विव्रियते, तत्र 'पञ्चसंवच्छरी'त्यादि, नक्षत्रमासो येन कालेन चन्द्रो नक्षत्रमण्डलं भुङ्क्ते, स च
सप्तविंशतिरहोरात्राणि एकविंशतिश्चाहोरात्रस्य सप्तपट्ठिभागाः २७।^{३१}_{६३}, युगप्रमाणं चाष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानीति प्राक् दर्शितम्
१८३०, तदेवं नक्षत्रमासस्योक्तप्रमाणराशिना दिनसप्तपट्ठिभागतया व्यवस्थापितेन त्रिंशदुत्तराष्टादशशतप्रमाणेन युगदिनप्रमाणराशिः
सप्तपट्ठिभागतया व्यवस्थापित एकं लक्षं द्वाविंशतिः सहस्राणि षट् शतानि दश चेत्येवंरूपो विभज्यमानः सप्तपट्ठिनक्षत्रमासप्रमाणो
भवतीति, 'बाहाओ'ति लघुहिमवज्जीवायाः पूवापरभागतो ये प्रवर्द्धमानक्षेत्रदेशपट्क्ती हैमवतवर्षजीवां यावत्ते हैमवतबाहू उच्येते
एवैमरण्यवतबाहू अपि भावनीये, इह प्रमाणसंवादः—'बाहा सत्तट्ठिसए पणपन्ने तिनि य कलाओ'ति कला—एकोनविंशतिभागः,
एतच्च बाहुप्रमाणं हैमवतधनुःपृष्ठात् 'चत्ताला सत्त सया अडतीससहस्स दस्स कला य धणु'त्येवंलक्षणात् ३८७४०।^{१६} हिमवद्वनुःपृष्ठे
'धणुपिट्ठ कलचउकं पणवीससहस्स दुसय तीसहिय'न्त्येवंलक्षणे २५२३०।^{५६} अपनीते यच्छेषं तदर्द्धीकृतं सद्भवतीति, आयामेन-

श्री समन्ता-

यागे

श्रीअभय०

वृत्तिः

॥७४॥

दैर्घ्येणेति । 'मंदरस्से'त्यादि, मेरोः पूर्वान्ताज्जम्बूद्वीपोऽपरस्यां दिशि जगति ग्राह्यांतपर्यवसानः पञ्चपञ्चाशद्व्योजनसहस्राणि तावदस्ति
 ततः परं द्वादशव्योजनसहस्राण्यतिक्रम्य लवणसमुद्रमध्ये गौतमद्वीपाभिधानो द्वीपोऽस्ति तमधिकृत्य स्रत्रार्थः संभवति, पञ्चपञ्चाशतो
 द्वादशानां च सप्तपटित्वभावात्, यद्यपि स्रत्रपुस्तकेषु गौतमशब्दो न दृश्यते तथाप्यसौ दृश्यः, जीवाभिगमादिषु लवणसमुद्रे गौतम-
 चन्द्रविद्वीपान् विना द्वीपान्तरस्याश्रयमाणत्वादिति । 'सन्वेसिपि ण'मित्यादि, सर्वेषामपि णमित्यलङ्कारे नक्षत्राणां सीमाविष्कम्भः—
 पूर्वापरतश्चन्द्रस्य नक्षत्रभुक्तिक्षेत्रविस्तारः नक्षत्रेणाहोरात्रभोग्यक्षेत्रस्य सप्तपट्या भागैर्भाजितो—विभक्तः समांशः—समच्छेदः प्रज्ञप्तः,
 भागान्तरेण तु भज्यमानस्य नक्षत्रसीमाविष्कम्भस्य विषमच्छेदना भवति, भागान्तरेण न भक्तुं शक्यते इत्यर्थः, तथाहि—नक्षत्रे-
 णाहोरात्रगम्यस्य क्षेत्रस्य सप्तपटिभागीकृतस्यैकविंशतिभागा अभिजिन्नक्षत्रस्य क्षेत्रतः सीमाविष्कम्भो भवति, एतावति क्षेत्रे चन्द्रेण
 सह तस्य योगो व्यपदिश्यत इत्यर्थः, तथा तस्यामेकविंशतौ त्रिंशन्मुहूर्तत्वादहोरात्रस्य त्रिंशता गुणितायां ३० सप्तपट्या हृतभागायां
 यल्लब्धं तत्कालसीमा भवति, चन्द्रेण सह तस्य योगकाल इत्यर्थः, सा च नव मुहूर्ताः सप्तविंशतिश्च सप्तपटिभागाः ९।२७ आह
 च—“अभिइस्स चंदजोगो सत्तट्ठि खण्डिए अहोरेत्ते । भागाओ एक्कवीसं स होति अहिगा नव मुहुत्ता ॥१॥” इति, [अभिजिति चन्द्र-
 योगः सप्तपट्या खण्डितेऽहोरात्रे । भागास्त्वेकविंशतिः स भवन्ति नवमुहूर्ताधिकाः ॥ १ ॥] क्षेत्रतः कालतस्तथा शतभिषग्भर-
 ण्याद्राश्यास्वातिज्येष्ठानां त्रयस्त्रिंशत्सप्तपटिभागास्तद्भागार्द्धं च क्षेत्रसीमाविष्कम्भो भवति, तस्यामेव सार्द्धत्रयस्त्रिंशति त्रिंशता गुणि-
 तायां १००५ सप्तपट्या हृतभागायां यल्लब्धं तदेष्टं कालसीमा, तच्च पञ्चदश मुहूर्ताः, आह च—“सयभिसया भरणीओ अदा अस्सेस
 साइ जेढा य । एए छण्णक्खत्ता पन्नरसमुहुत्तंसंजोगा ॥ १ ॥” इति [शतभिषक् भरणी आर्द्रा अश्लेषा स्वातिज्येष्ठा च । एतानि पङ्

नक्षत्राणि पञ्चदशमुहूर्त्तसंयोगानि ॥ १ ॥] तथोत्तरात्रयः पुनर्वसुरोहिणीविशाखानां सप्तषष्टिभागानां शतं तद्भागाद्धं च क्षेत्रसीमावि-
ष्कम्भो भवति, तथा तस्मिन्नेव त्रिंशद्गुणिते ३०१५ तथैव हृतभागे यल्लब्धं तदेयां कालसीमा भवति, सा च पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्त्ता
इति. आह च-“तिन्नेत्र उत्तरां पुणव्यमुरोहिणी विसाहा य । एए छन्नवखत्ता, पणयालमुहूर्त्तसंजोगा ॥१॥” इति [तिस्र एवोत्तराः
पुनर्वसु रोहिणी विशाखा च । एतानि पङ् नक्षत्राणि पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्त्तानि ॥ १ ॥] शेषाणां पञ्चदशानां नक्षत्राणां सप्तषष्टिरेव
सप्तषष्टिभागानां क्षेत्रसीमाविष्कम्भो भवति, तस्यां च तथैव गुणितायां २०१० हृतभागायां च यल्लब्धं तत्कालसीमा, तच्च त्रिंशन्मु-
हूर्त्ताः, आह च-“अवसेसा नखत्ता पन्नरसवि हुंति तीसइमुहत्ता । चंदस्स तेहिं जोगो समासओ एस वक्खामि ॥ ” [अवशे-
षाणि नक्षत्राणि पञ्चदशापि भवन्ति त्रिंशन्मुहूर्त्तानि चन्द्रस्य तैर्योगं समासत एष वक्ष्यामि ॥१॥ एवं चैकस्य षण्णा २ पञ्चदशानां
चेत्येवमष्टाविंशतेर्नक्षत्राणामष्टादश शतानि त्रिंशदधिकानि सप्तषष्टिभागानामेतदेव द्विगुणं पट्पञ्चाशतो नक्षत्राणां भवति, तच्च सह-
स्रत्रयं पट् शतानि षष्ट्यधिकानि ३६६०६७ ॥

धायइसंडे णं दीवे अडसट्ठिं चक्खवट्ठिविजया अडसट्ठिं रायहाणीओ प०, उक्कोसपए अडसट्ठिं अरहंता
समुप्पल्लिसु वा ३ एवं चक्खवट्ठी बलदेवा वासुदेवा, पुक्खवरदीवड्डे णं अडसट्ठिं विजया एवं चेव जाव वासु-
देवा, विमलस्स णं अरहओ अडसड्डिं समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था ॥ सूत्रं ६८ ॥

अथाष्टषष्टिस्थानके किञ्चिद्विख्यते-‘धायइसंडे’त्यादि, इह यदुक्तम् ‘एवं चक्खवट्ठी बलदेवा वासुदेव’ति तत्र यद्यपि चक्रवर्त्तिनां
वासुदेवानां नैकदा अष्टषष्टिः सम्भवति यतो जघन्यतोऽप्येकैकस्मिन् महाविदेहे चतुर्णां २ तीर्थकरादीनामवश्यं भावः स्थानाद्भादि-

श्री समवा-

याने

श्री अभय०

वृत्तिः

॥७५॥

ष्वभिहितः, न चैकक्षेत्रे चक्रवर्त्ती वासुदेवश्चैकदा भवतोऽतः अष्टपष्टिरेवोत्कर्षतश्चक्रवर्त्तिनां वासुदेवानां चाष्टषष्ट्यां विजयेषु भवति तथापीह सूत्रे एकसमयेनेत्यविशेषणात् कालभेदभाविनां चक्रवर्त्त्यादीनां विजयभेदेनाष्टषष्टिरविरुद्धा, अभिलप्यन्ते च जम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्या भारतकच्छाद्यभिलोपेन चक्रवर्त्तिन इति ॥ ६८ ॥

समयखित्ते णं मंदरवज्जा एगूणसत्तरिं वासा वासधरपञ्चया प० तं० पणतीसं वासा तीसं वासहरा चत्तारि उसुयारा, मंदरस्स पञ्चवयस्स पच्चिच्छिमिह्लाओ गोयमदीवस्स पच्चिच्छिमिह्ले चरमंते एस णं एगूणसत्तरिं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प०, मोहणिज्जवज्जाणं सत्तण्हं कम्मपगडीणं एगूणसत्तरि उत्तरपगडीओ प० ॥ सूत्रं ६९ ॥

अथैकोनसप्ततिस्थानके किञ्चिद्विख्यते - 'समये'त्यादि, मंदरवर्जा-मेरुवर्जाः वर्षाणि च-भरतादिक्षेत्राणि वर्षधरपर्वताश्च-हिमवदादयस्तत्सीमाकारिणो वर्षधरपर्वताः समुदिता एकोनसप्ततिः प्रज्ञप्ताः, कथं ?, पञ्चसु मेरुषु प्रतिबद्धानि सप्त सप्त भरतहैमवतादीनि पञ्चत्रिंशद्वर्षाणि तथा प्रतिमेरु षट् षट् हिमवदादयो वर्षधरास्त्रिंशत्तथा चत्वार एवेषुकारा इति सर्वसंख्यकैकोनसप्ततिरिति, 'मंदरस्से'त्यादि, लवणसमुद्रं पश्चिमायां दिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य द्वादशसहस्रमानः सुस्थिताभिधानस्य लवणसमुद्राधिपतेर्भवेनानालङ्कृतो गौतमद्वीपो नाम द्वीपोऽस्ति, तस्य च पश्चिमान्तो मेरोः पश्चिमान्तादेकोनसप्ततिसहस्राणि भवन्ति, पञ्चचत्वारिंशतो जम्बूद्वीपसम्बन्धिनां द्वादशानामन्तरसम्बन्धिनां द्वीपविष्कम्भसम्बन्धिनां च मीलनादिति । मोहनीयवज्जानां कर्मणामेकोनसप्ततिरुत्तरप्रकृतयो भवन्तीति, कथं ?, ज्ञानावरणस्य पञ्च दर्शनावरणस्य नव वेदनीयस्य द्वे आयुषश्चतस्रो नाम्नो द्विचत्वारिंश-

द्वोत्रस्य द्वे अन्तरायस्य पञ्चेति ॥ ६९ ॥

समणे भगवं महावीरे वसाणं सवीसहराए मासे वइक्कते सत्तरिएहि राइदिएहिं सेसेहिं वासावासं पज्जो-
सवेइ, पासे णं अरहा पुरिसादाणीए सत्तरिं वासाइं बहुपडिपुननाइं सामन्नपरियागं पाउणित्ता सिद्धे बुद्धे
जावप्पहीणे, वासुपुज्जे णं अरहा सत्तरिं धणूइं उइं उच्चत्तेणं होत्था, मोहणिज्जस्स णं कम्मस्स सत्तरिं साग-
रोचमकोडाकोडीओ अवाहूणिया कम्मठिइं कम्मनिखेगे प०, माहिंदस्स णं देविदस्स देवरन्नो सत्तरि सामा-
णियसाहस्सीओ प० ॥ सूत्रं ७० ॥

अथ सप्ततिस्थानके किमपि लिख्यते—‘समणे’इत्यादि, वर्षाणां—चतुर्मासप्रमाणस्य वर्षाकालस्य सविंशतिरात्रे—विंशतिदिवसा-
धिके मासे व्यतिक्रान्ते पञ्चाशति दिनेष्वतीतेष्वित्यर्थः सप्तत्यां च रात्रिदिनेषु शेषेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यामित्यर्थः वर्षास्वावासो वर्षा-
वासः—वर्षावस्थानं ‘पज्जोसवेइ’त्ति परिवसति सर्वथा वासं करोति, पञ्चाशति प्राक्तनेषु दिवसेषु तथाविधवसत्यभावादिकारणे स्था-
नान्तरमप्याश्रयति भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां तु वृक्षमूलादावपि निवसतीति हृदयमिति, ‘पुरिसादाणीय’त्ति पुरुषाणामादानीयः—उपादेयः
पुरुषादानीयः ‘अवाहूणिया कम्मठिइं कम्मणिसेगे पणत्ते’त्ति इह किलात्मा अविशिष्टमेव कर्मपुद्गलोपादानं कृत्वा उत्तरकालं ज्ञाना-
वरणीयादिकर्मणां स्वं स्वमवाधाकालं मुक्त्वा ज्ञानावरणीयादिप्रकृतिविभागतया अनाभोगिकेन वीर्येणोदयसहितं तद्दलिकं निपिञ्चति,
उदययोग्यं रचयतीत्यर्थः, अतो द्विविधा स्थितिः—कर्मत्वापादनमात्ररूपा अनुभवरूपा च, यतः स्थितिः—अवस्थानं तेन भावेनाप्र-
चयनं, तत्र कर्मत्वापादनरूपां तामधिकृत्य सप्तति सागरोपमकोटीकोटयः, अनुभवरूपां त्वधिकृत्य सप्तवर्षसहस्रोनेति, तत्र ‘अवा-

ह'ति किमुक्तं भवति ?-बन्धावलिकाया आरभ्य यावत्सप्तवर्षसहस्राणि तावत्कर्म न बाधते, नोदयं यातीत्यर्थः, ततोऽनन्तरसमये कर्मदलिकं पूर्वनिपिक्तं उदये प्रवेशयति, निपेको नाम ज्ञानावरणादिकर्मदलिकस्यानुभवनार्थं रचना, तच्च प्रथमसमये बहुकं निपिञ्चति द्वितीयसमये विशेषणीनं तृतीयसमये विशेषणीनमेवं यावदुत्कृष्टस्थितिकर्मदलिकं तावद्विशेषणीनं निपिञ्चति, तथा चोक्तम्-“भोत्तूण सगमवाहं पढमाए ठिईए बहुतरं दव्वं । सेसे विसेसहीनं जावुक्कोसन्ति सब्वासिं ॥ १ ॥” इति [सुवत्वा स्वकीयामवाधां प्रथमायां स्थितौ बहुतरं द्रव्यं । शेषायां विशेषणीनं यावदुत्कृष्टां सर्वासां ॥ १ ॥] ‘बाध लोडने’ बाधत इति बाधा कर्मण उदय इत्यर्थः, न बाधा अबाधा, अन्तरं कर्मोदयस्येत्यर्थः, तथा ऊनिका अबाधोनिका कर्मस्थितिः कर्मनिपेको भवतीत्येवमेके प्राहुः, अन्ये पुनराहुः-अबाधाकालेन-वर्षसहस्रसप्तकक्षणोना कर्मस्थितिः-सप्तसहस्राधिकसप्ततिसागरोपमकोटाकोटीलक्षणा, कर्मनिपेको भवति, स च क्रियान् ?, उच्यते-“सत्तरि सागरोवमकोडाकोडीओ’त्ति ॥ ७० ॥

चउत्थस्स णं चंदसंवच्छरस्स हेमंताणं एक्कसत्तरीए राइंदिएहिं वीइक्कंतेहि सव्ववाहिराओ मंडलाओ सूरिए आउट्ठिं करेइ, वीरियप्पवायस्स णं पुव्वस्स एक्कसत्तरिं पाहुडा प०, अजिते णं अरहा एहसत्तरिं पुव्वसय-सहस्साइं अगरमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता जाव पव्वइए, एवं सगरोवि राया चाउरंतचक्कवट्ठी एक्कमत्तरिं पुव्व जाव पव्वइएत्ति ॥ सूत्रं ७१ ॥

अथैकसप्ततिस्थानक्रेकिञ्चित् लिख्यते-‘चउत्थस्से’त्यादि, इह भावार्थोऽयं-युगे हि पञ्च संवत्सरा भवन्ति, तत्राद्यौ चन्द्रसंवत्सरो तृतीयोऽभिवद्धितसंवत्सरश्चतुर्थश्चन्द्रसंवत्सर एव, तत्र च एकोनत्रिंशता दिनानां द्वात्रिंशता च द्विपट्टिभागैर्दिनस्य चन्द्रमासो भवति,

अयं च द्वादशगुणश्चन्द्रसंवत्सरो भवति, त्रयोदशगुणश्चायमेवाभिवर्द्धितो भवति, ततश्चन्द्रचन्द्राभिवर्द्धितलक्षणे संवत्सत्रये दिनानां सहस्रं दिनवतिः पट् द्विपटिभागा भवन्ति १०९२ $\frac{१}{३}$, तथा आदित्यसंवत्सरे दिनानां शतत्रयं पट्पटिश्च भवन्ति, तत्रितये च सहस्रमष्टनवत्यधिकं भवति, इह च किल चन्द्रयुगमादित्ययुगं चाषाढचामेकं पूर्यतेऽपरश्च श्रावणकृष्णप्रतिपदि आरभ्यते, एवं चादित्ययुगसंवत्सत्रयाऽपेक्षया चन्द्रयुग संवत्सत्रयं पञ्चभिर्दिनैः पट्पञ्चाशता च दिनद्विपटिभागैरूतं भवतीतिकृत्वा आदित्ययुगसंवत्सत्रयं श्रावणकृष्णपक्षस्य चन्द्रदिनपट्के साधिके पूर्यते युगसंवत्सत्रयं त्वाषाढ्यां, ततश्च श्रावणकृष्णपक्षसप्तमदिनादारभ्य दक्षिणायनेनादित्यश्चरन् चन्द्रयुगचतुर्थसंवत्सरस्य चतुर्थमासान्तभूतायामष्टादशोत्तरशततमदिनभूतायां कार्त्तिक्यां द्वादशोत्तरशततमे स्वकीयमण्डले चरति, ततश्चान्यान्येकसप्ततिमण्डलानि तावत्स्वेव दिनेषु मार्गशीर्षादीनां चतुर्णां हैमन्तमासानां सम्बन्धिषु चरति, ततो द्विसप्ततितमे दिने माघमासे बहुलपक्षत्रयोदशीलक्षणे सूर्य आवृत्तिं करोति, दक्षिणायनाब्जिवृत्त्योत्तरायणेन चरतीत्यर्थः, उक्ता च ज्योतिष्करण्डके पञ्चसु युगसंवत्सरेषूत्तरायणतिथयः क्रमेणैवं यदुत—“बहुलस्स सत्तमीए १ सूर्यो सुद्धस्स तो चउत्थीए २ बहुलस्स य पाडिवए ३ बहुलस्स य तेरसीदिवसे ४ ॥ १ ॥ सुद्धस्स य दसमीए ५ पवत्तए पंचमी उ आउट्ठी १ एआ आउट्ठीओ सव्वाओ माघमासंमि ॥ २ ॥” चि, दक्षिणायनदिनानि चैवं—“पढमा बहुलपाडिवए १ वीया बहुलस्स तेरसी दिवसे २ ॥ सुद्धस्स य दसमीए ३ बहुलस्स य सत्तमीए ४ उ ॥ १ ॥ सुद्धस्स चउत्थीए पवत्तए पंचमी उ आउट्ठी १ एया आउट्ठीओ सव्वाओ सावणे मासे ॥ २ ॥” चि । ‘विरियपुण्वस्स’ चि तृतीयपूर्वस्य ‘पाहुड’ चि ग्राभृतमाधिकारविशेषः । ‘अजिण’ इत्यादि, तस्य हि अष्टादश पूर्वलक्षाणि कुमारत्वं तिपञ्चाशच्चैकपूर्वाङ्गाधिका राज्यमित्येकसप्ततिरिह च पूर्वाङ्गमाधिकमल्पत्वान्न विवक्षितमिति ५, सगरो द्वितीयश्चक्रवर्त्ती अजितस्वामिकालीनः ॥ ७१ ॥

बावत्तरिं सुवन्नकुमारावाससयसहस्सा ५०, लवणस्स समुदस्स बावत्तरिं नागसाहस्सीओ बहिरियं वेल
 धारंति, समणे भगवं महावीरे बावत्तरिं वासाइं सन्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे, थेरे णं अयल-
 भाया बावत्तरिं वासाइं सन्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे, अब्भिंभतरपुक्खरद्धे णं बावत्तरिं चंदा पभा-
 सिंसु ३ बावत्तरिं स्सरिया तविंसु वा ३, एगमेगस्स णं रन्नो चाउरंतच्चक्खद्विस्स बावत्तरिपुरवरसाहस्सीओ
 ५०, बावत्तरिं कलाओ ५० तं०-लेहं १ गणियं २ रूवं ३ नटं ४ गीयं ५ वाइयं ६ सरगयं ७ पुक्खरगयं ८
 समतालं ९ जूयं १० जणवायं ११ पोक्खच्चं १२ अट्ठावयं १३ दगमट्ठियं १४ अन्नविहीं १५ पाणविहीं १६
 वत्थविहीं १७ सयणविहीं १८ अज्जं १९ पहेलियं २० मागहियं २१ गाहं २२ सिलोगं २३ गंधजुत्तिं २४
 मधुसिस्थं २५ आभरणविहीं २६ तरुणीपडिकम्मं २७ इत्थीलक्खणं २८ पुरिसलक्खणं २९ हयलक्खणं ३०
 गयलक्खणं ३१ गोणलक्खणं ३२ कुक्कुडलक्खणं ३३ मिंढयलक्खणं ३४ चक्कुलक्खणं ३५ छत्तलक्खणं ३६
 दंडलक्खणं ३७ असिलक्खणं ३८ मणिलक्खणं ३९ कागणिलक्खणं ४० चम्मलक्खणं ४१ चंदलक्खणं ४२
 स्सरचरियं ४३ राहुचरियं ४४ गहचरियं ४५ सोभागकरं ४६ दोभागकरं ४७ विज्जागयं ४८ मंतगयं ४९ रह-
 स्सगयं ५० सभासं ५१ चारं ५२ पडिचारं ५३ वूहं ५४ पडिवूहं ५५ खंधावारमाणं ५६ नगरमाणं ५७ वत्थु-
 माणं ५८ खंधावारनिवेसं ५९ वत्थुनिवेसं ६० नगरनिवेसं ६१ ईसत्थं ६२ छरुप्पवायं ६३ आससिक्खं ६४
 हत्थिसिक्खं ६५ धणुब्बेयं ६६ हिरणपाणं सुवन्नं ६७ बाहुजुद्धं दंडजुद्धं मुट्ठिजुद्धं

अट्टिजुहं जुहं निजुहं जुह्वाहं जुहं सुत्तखेडं ६८ नालियाखेडं वटखेडं धम्मखेडं चम्मखेडं ६९ पत्तछेजं कड-
गच्छेजं ७० सजीवं निज्जीवं ७१ सउणखं ७२ संमुच्छिमखहयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं उक्कोसेणं बाच-
त्तरिं वाससहस्साहं ठिई प० ॥ सूत्रं ७२ ॥

अथ द्विसप्ततिस्थानकं किमपि लिख्यते-सुवर्णकुमाराणां द्विसप्ततिर्लक्षाणि भवनानि, कथं?, दक्षिणनिकाये अष्टत्रिंशदुत्तरनिकाये
तु चतुस्त्रिंशदिति, नागसाहस्सीओ'त्ति नागकुमारदेवसहस्राणि वेलां-षोडशसहस्रप्रमाणामुत्सेधतो विष्कम्भतश्च दशसहस्रमानां लवण-
जलाधिशिखां बाह्यां-धातकीखण्डद्वीपाभिमुखीं । महावीरो द्विसप्ततिवर्षाण्यायुः पालयित्वा सिद्धः, कथं?, त्रिंशद्गुहस्थभावे द्वादश
साध्वानि पक्षश्च छत्रस्थभावे देशोनानि त्रिंशत्केवलित्वे इति द्विसप्ततिः । 'अयलभाय'त्ति अचलो महावीरस्य नवमो गणधरः तस्यायुर्द्वि-
सप्ततिवर्षाणि, कथं?, पट्चत्वारिंशद्गुहस्थत्वे द्वादश छत्रस्थतायां चतुर्दश केवलित्वे इति । पुष्करोद्ध द्विसप्ततिश्चन्द्राः, तत्रैकस्यां
पङ्क्तौ पट्त्रिंशदन्यस्यां पङ्क्तौ च तावन्त एवेति, 'बावत्तरिं कलाओ'त्ति कलाः विज्ञानानीत्यर्थः, ताश्च कलनीयभेदाद्द्विसप्ततिर्भवन्ति
तत्र लेखनं लेखोऽक्षरविन्यासः, तद्विषया कला-विज्ञानं लेख एवोच्यते एवं सर्वत्र, स च लेखो द्विधा-लिपिविषयभेदात्, तत्र लिपि-
रष्टादशस्थानकोक्ता अथवा लाटादिदेशभेदस्तथाविधविचित्रोपाधिभेदतो वाऽनेकविधेति, तथाहि-पत्रवलककाष्ठदन्तलोहताम्ररजतादयो
अक्षरणाः साधारास्तथा लेखनोत्कीर्णनस्यूतव्यूतच्छिन्नभिन्नदग्धसङ्क्रान्तितोऽक्षराणि भवन्तीति, विषयापेक्षयाप्यनेकधा-स्वामिसृत्यं-
न्तुपुत्रगुरुशिष्यभार्यापतिशत्रुमित्रादीनां लेखविषयाणामप्यनेकत्वात्तथाविधप्रयोजनभेदाच्च, अक्षरदोषाश्चेते- 'अतिकार्यमतिस्थौल्यं,
वैषम्यं पङ्क्तिवक्रता । अतुल्यानां च सादृश्यमभागोऽवयवेषु च ॥ १ ॥' इति, ? तथा गणितं-सङ्ख्यानं सङ्कलिताद्यनेकभेदं पाटी-

प्रसिद्धं २ रूप्यं-लेप्यशिलासुवर्णमणिवस्त्रचित्रादिसु रूपनिर्माणं ३ नाट्यकला-भरतमार्गच्छलिकं लास्यविधानमित्यादिभेदादष्टधा नाट्यग्रहणात् नृत्यकलापि गृहीता, सा च अभिनयिका अङ्गहारिका व्यायामिका चेति त्रिभेदा, स्वरूपं चात्र भरतशास्त्रादवसेयं ४ तथा गीतकला, सा च निबन्धमार्ग-छलिकमार्ग-भिन्नमार्गभेदात् त्रिधा, तत्र 'सप्त स्वरास्त्रयो ग्रामा, मूर्च्छना एकविंशतिः । ताना एकोनपञ्चाशत्, समाप्तं स्वरमण्डलम् ॥ १ ॥' इयं च विशाखिलशास्त्रादवसेयेति, ५ 'वाह्यं'ति वाद्यकला, सा च ततव्रिततशुषिरधन-वाद्यानां चतुष्पञ्च(त्र्ये)कप्रकारतया त्रयोदशधा ६ इत्यादिकः कलाविभागो लौकिकशास्त्रेभ्योऽवसेयः, इह च द्विसप्ततिरिति कलासं-ख्योक्ता, बहुतराणि च सूत्रे तन्नामान्युपलभ्यन्ते, तत्र च कासांचित् कासुचिदन्तर्भावोऽवगन्तव्य इति ॥ ७२ ॥

हरिवासरम्मयवासयाओ णं जीवाओ तेवत्तरिं २ जोयणसहस्साइं नव य एगुत्तरे जोयणसए सत्तरसय एगूणवीसइभागे जोयणस्स अद्धभागं च आयामेणं प०, विजए णं बलदेवे तेवत्तरिं वाससयसहस्साइं सञ्वा-उयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे ॥ सूत्रं ७३ ॥

अथ त्रिसप्ततिस्थानके किमपि लिख्यते, 'हरिवासे'ति अत्र संवादगाथा-'एगुत्तरा नवसया तेवचारिमे (व) जोयणसहस्सा । जीवा सत्तरस कला य अद्धकला चैव हरिवासेत्ति ॥ १ ॥ (७३९०१-^{१७-१}_{१६-१}) तथा विजयो-द्वितीयो बलदेवस्तस्येह त्रिसप्ततिर्वप-लक्षण्यायुरुक्तमावश्यकं तु सप्तसप्ततिरितीदमपि मतान्तरमेव ॥ ७३ ॥

अरे णं अग्गिभूई गणहरे चोवत्तरिं वासाइं सञ्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे, निसहाओ णं वासह-रपञ्चयाओ तिगिच्छिओ णं दहाओ सीतोयामहानदीओ चोवत्तरिं जोयणसयाइं साहियाइं उत्तराहिमुही

पवहित्ता वहरामयाए जिडिभयाए चउजोयणायामाए पन्नासजोयणाविक्खंभाए वहरतले कुण्डे महया घड-
मुहपवत्तिएणं मुत्तावल्लिहारसंठाणसंठिएणं पवाएणं महया सदेणं पवडइ, एवं सीतावि दक्खिणाहिमुही
भाणियन्वा, चउत्थवज्जासु छसु पुहवीसु चोवत्तरिं नरयावाससयसत्तहस्सा प० ॥ सूत्रं ७४ ॥

अथ चतुःसप्ततिस्थानके किञ्चित् लिख्यते, तत्राग्निभूतिरिति महावीरस्य द्वितीयो गणधरः—गणनायक तस्येह चतुःसप्ततिवर्षा-
ण्यायुः, अत्र चायं विभागः—पट्वत्वारिंशद्वर्षाणि गृहस्थपर्यायः द्वादश छत्रस्थपर्यायः षोडश केवलपर्याय इति, 'निसहाओ ण'मि-
त्यादि अस्य भावार्थः—किल निपध्वर्षधरस्य विष्कम्भो योजनानां षोडश सहस्राणि अष्टौ शतानि द्विचत्वारिंशत् कलाद्वयं चेति, तस्य
च मध्यभागे तिगिच्छमहाहदः सहस्रद्वयविष्कम्भश्चतुःसहस्रायामः तदेवं पर्वतविष्कम्भाद्धन न्यूनतायां सीतोदाया
महानद्याः पर्वतस्योपरि चतुःसप्ततिशतान्येकविंशत्यधिकानि कला चैकेत्येवं प्रवाहो भवति 'वहरामयाए जिडिभयाए'ति वज्रमय्या
जिह्विकया ग्रणालस्थमकरमुखजिह्विकया चतुर्योजनदीर्घया पञ्चाशद्योजनविष्कम्भया 'वहरतले कुण्डे'ति निपध्वपर्वतस्याधोवर्त्तिनि
वज्रभूमिके अशीत्यधिकचतुर्योजनशतायामविष्कम्भे दशयोजनावगाहे सीतोदादेवीभवनाध्यासितमस्तकेन तद्द्वीपेनालङ्कृतमध्यभागे
सीतोदाप्रपातहृदे 'महय'ति महाप्रमाणेन यत्पुनः 'दुहओ'ति क्वचित् दृश्यते तदपपाठ इति मन्यते 'घडमुहपवत्तिएणं'ति घटमुखेनैव-
कलशवदनेनैव प्रवर्त्तितः—प्रेरितो घटमुखप्रवर्त्तितस्तेन मुक्तावलीनां—मुक्ताफलशरीराणां सम्बन्धी हारस्तस्य यत्संस्थानं तेन संस्थितो
यस्तेन प्रपातः—पर्वतात्प्रपतज्जलसमूहस्तेन महाशब्देन—महाध्वनिना प्रपतति, एवं सीताऽपि, नवरं नीलवद्वर्षधरादक्षिणाभिमुखी
प्रपततीति, 'चउत्थवज्जे'त्यादि तत्र प्रथमायां त्रिंशत् द्वितीयायां पञ्चदश पञ्चम्यां त्रीणि लक्षानि षष्ठ्यां

पञ्चोनं लक्षं सप्तग्यां पञ्चेत्येतानि मीलितानि चतुःसप्ततिर्भवति ॥ ७४ ॥

सुविहिस्स णं पुप्फदंतस्स अरहओ पन्नत्तरि जिणसया होत्था, सीतले णं अरहा पन्नत्तरि पुब्बसहस्साइं अगारवासमज्झे वसित्ता मुंढे भवित्ता जाव पब्बइए, संती णं अरहा पन्नत्तरिवाससहस्साइं अगारवासमज्झे वसित्ता मुंढे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पब्बइए ॥ सूत्रं ७५ ॥

अथ पञ्चसप्ततिस्थानके किमपि लिख्यते 'सुविधेः' नवमतीर्थकरस्य नामान्तरतः पुष्पदन्तस्येति, तथा शीतलस्य पञ्चसप्ततिः पूर्वसहस्राणि गृहवासे, कथं ?, पञ्चविंशतिः कुमारत्वे पञ्चाशच्च राज्य इति, तथा शान्तिः पञ्चसप्ततिवर्षसहस्राणि गृहवासमध्युष्य प्रव्रजितः, कथं ?, पञ्चविंशतिः कुमारत्वे पञ्चविंशतिः माण्डलिकत्वे पञ्चविंशतिश्चक्रवर्त्तित्वे इति ॥ ७५ ॥

छावत्तरिं विज्जुकुमारावाससयसहस्सा प०, एवं-'दीवदिसाउदहीणं विज्जुकुमारिंदथणियमग्गीणं छण्हंपि जुगलयाणं बावत्तरिं सयसहस्साइं ॥ सूत्रं ७६ ॥

अथ पदसप्ततिस्थानके लिख्यते किंचित्-तत्र विद्युत्कुमाराणां भवनावासलक्षाणि दक्षिणस्यां चत्वारिंशदुत्तरस्यां तु पद्मत्रिंशदिति पदसप्ततिरिति, 'एव'मिति इदमेव भवनमानं शेषाणां द्वीपकुमारादिभवनपत्तिनिकायानां, इहार्थे गाथा-'दीवे'त्यादि 'युगलाना'मिति-दक्षिणोत्तरनिकायभेदेन युगलं, निकाये निकाये भवतीति, ॥ ७६ ॥

भरहे राया चाउरंतचक्कवदी सत्ताहत्तरिं पुब्बसयसहस्साइं कुमारवासमज्झे वसित्ता महारायाभिसेयं संपत्ते, अज्जवंसाओ णं सत्ताहत्तरि रायाणो मुंढे जाव पब्बइया, गधतोयतुसियाणं देवाणं सत्ताहत्तरिं देवसहस्स-

परिवारा प०, एगमेगे णं मुहुत्ते सतहत्तरिं लवे लवग्गेणं प० ॥ सूत्रं ७७ ॥

अथ सप्तसप्तस्थानके विव्रियते किञ्चित्-तत्र भरतचक्रवर्ती ऋषभस्वामिनः पट्सु पूर्वलक्षेण्वतीतेषु जातह्यशीतितमे च तत्रा-
तीते भगवति च प्रव्रजिते राजा संवृत्तः, ततश्च न्यशीत्याः पट्सु निष्कर्षितेषु सप्तसप्ततिस्तस्य कुमारवासो भवतीति, अङ्गवंशः-अङ्ग-
राजसन्तानस्तस्य सम्बन्धिनः सप्तसप्तती राजानः प्रव्रजिताः 'गर्दतोये'त्यादि ब्रह्मलोकस्याधोवर्तिनीष्वष्टासु कृष्णराजिष्वष्टौ सारस्वता-
दयो लोकान्तिकाभिधाना देवनिकाया भवन्ति, तत्र गर्दतोयानां लुपितानां च देवानामुभयपरिवारसंख्यामीलनेन सप्तसप्ततिर्देवसहस्राणि
परिवारः प्रज्ञप्तानीति, तथैकैको मुहूर्तः सप्तसप्ततिर्लवान् लवाग्रण-लवपरिमाणेन प्रज्ञप्तः, कथं?, उच्यते, 'हृदस्स अनवगल्लस्स,
निरुगकिट्ठस्स जंतुणो । एगे जसासनीसासे, एस पाणुत्ति बुच्चई ॥ १ ॥ सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लवे । लवानं सत्त-
हत्तरिए, एस मुहुत्ते वियाहिए ॥ २ ॥' ति, [हृदस्यानवलानस्य निरुपकिट्टस्य जन्तोः । एक उच्छ्वासनिःश्वास एव प्राण इति
उच्यते ॥ १ ॥ सप्त प्राणास्ते स्तोकः सप्त स्तोकास्ते लवः । लवानां सप्तसप्तत्या एष मुहूर्तो व्याख्यातः ॥ २ ॥] ७७ ॥

सक्कस्स णं देविंदस्स देवरत्तो वेसमणे महाराया अट्टहत्तरीए सुवन्नकुमारदीवकुमारावाससयसहस्साणं
आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्ठितं महारायत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे विहरइ, थेरे णं अकं-
पिए अट्टहत्तरिं वासाइं सन्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे, उत्तरायणनियट्ठे णं सूरिए पढमाओ मंडलाओ
एगूणचत्तालीसइमे मंडले अट्टहत्तरिं एगसट्ठिभाए दिवसखेत्तस्स निवुड्ढेत्ता रयणिलेत्तस्स अभिनिवुड्ढेत्ता
णं चारं चरइ, एवं दक्खिणायणनियट्ठेवि-॥ सूत्रं ७८-॥

अथाष्टसप्ततिस्थानके किञ्चित् लिख्यते, 'सकस्से'त्यादि, 'वेसमणे महाराय'ति सोमयमवरुणवैश्रमणाभिधानानां लोकपालानां चतुर्थ उत्तरदिक्पालः, स हि वैश्रमणदेवनिष्ठाधिकानां सुवर्णकुमारदेवदेवीनां द्वीपकुमारदेवदेवीनां व्यन्तरव्यन्तरीणां चाधिपत्यं करोति, तदाधिपत्याच्च तन्निवासानामप्याधिपत्यमसौ करोतीत्युच्यते, 'अष्टसप्तत्याः सुवर्णकुमारद्वीपकुमारावासशतसहस्राणा'मिति, तत्र सुवर्णकुमाराणां दक्षिणस्यामष्टविंशद्भवनलक्षाणि द्वीपकुमाराणां च चत्वारिंशदित्येवमष्टसप्ततिरिति, द्वीपकुमाराधिपत्यमेतस्य भगवत्यां न दृश्यते, इह तूक्तमिति मतान्तरमिदम्, 'आहेवच्च'ति आधिपत्यम्-अधिपतिकर्म 'पोरेवच्च'ति पुरोवर्त्तित्वं अग्रगामित्वमित्यर्थः, 'भट्टित्तं'ति भर्तृत्वं-पोषकत्वं 'सामित्तं'ति स्वामित्वं-स्वाभिभावं 'महारायत्तं'ति महाराजत्वं लोकपालत्वमित्यर्थः, 'आणाईसरसेणावच्च'ति आज्ञाप्रधानसेनानायकत्वं 'कारेमाणे'ति अनुनायकैः सेवकानां कारयन् 'पालेमाणे'ति आत्मनापि पालयन् 'विहरइ'ति आस्ते । अकम्पितः स्थविरो महावीरस्याष्टमो गणधस्तस्य चाष्टसप्ततिर्वर्षाणि सर्वायुः, कथं ?, गृहस्थपर्याये अष्टचत्वारिंशत् छद्मस्थपर्याये नव केवलपर्याये चैकविंशतिरिति । 'उत्तरायणनियट्टेणं'ति उत्तरायणाद्-उत्तरदिग्गमनान्निवृत्तः उत्तरायणनिवृत्तः, प्रारब्धदक्षिणायन इत्यर्थः 'सूरिए'ति आदित्यः 'पढमाओ मंडलाओ'ति दक्षिणां दिशं गच्छतो रवेर्यत्प्रथमं तस्मात् न तु सर्वाभ्यन्तरसूर्यमार्गात् 'एकूणचत्तालीसइमे'ति एकोनचत्वारिंशत्तमे मण्डले दक्षिणायनप्रथममण्डलापेक्षया सर्वाभ्यन्तरमण्डलापेक्षया 'तु चत्वारिंशे 'अट्टुहत्तिर'ति अष्टसप्ततिः 'एगसट्टिभाए'ति मुहूर्तस्यैकपष्टिभागान् 'दिवसखेत्तस्स'ति दिवसलक्षणस्य क्षेत्रस्य दिवसस्यैवेत्यर्थः, 'निवुट्ठेत्त'ति निवर्धय ह्यपयित्वेत्यर्थः, तथा 'रयणिखेत्तस्स'ति रजन्या एव 'अभिनिवुट्ठेत्त'ति अभिनिवर्द्धय च वर्द्धयित्वेत्यर्थः, 'चारं चरइ'ति आम्यतीत्यर्थः, भावार्थोऽस्यैव चन्द्रप्रज्ञप्तिवाक्यैरुपदर्श्यते-जम्बूद्वीपे यदैतौ सूर्यौ सर्वाभ्यन्तरमण्डलमुपसंक्रम्य चारं चरतस्तदा नव-

नवतियोजनसहस्राणि पट्चत्वारिंशदधिकानि योजनशतान्यन्योऽन्यमन्तरं कृत्वा चरतः, एतच्च जम्बूद्वीपेऽशीत्युत्तरं योजनशतं अवि-
श्याभ्यन्तरं मण्डलं भवति एतस्मिंश्च द्विगुणे जंबूद्वीपप्रमाणादपकर्षिते यथोक्तमन्तरं भवतीति, तथा तत्र तयोश्चतोरुत्कृष्टोऽष्टादशमु-
हूर्त्तौ दिवसो भवति जघन्या च द्वादशमुहूर्त्तौ रात्रिर्भवति, ततोऽभ्यन्तरमण्डलात्त्रिंशत्प्रथमेऽहोरात्रेऽभ्यन्तरानन्तरं मण्डलमुपस-
ङ्गक्रम्य यदा चारं चरतस्तदा नवनवतियोजनसहस्राणि पट्चत्वारिंशदधिकानि योजनशतानि पञ्चत्रिंशच्च एकपष्टिभागा योजनस्या-
न्तरं कृत्वा चारं चरतः, तदा चाष्टादशमुहूर्त्तौ दिवसो भवति द्वाभ्यां मुहूर्त्तस्यैकपष्टिभागाभ्यां न्यूनः, द्वादशमुहूर्त्तौ च रात्रिर्भवति
द्वाभ्यां मुहूर्त्तैकपष्टिभागाभ्यामधिकेति, एवं दक्षिणायनस्य वृद्धिर्वाच्या, द्वाभ्यां च मुहूर्त्तैकपष्टिभागाभ्यां दिनहानी रात्रिद्वि-
धेति, एवं च एकोनचत्वारिंशत्तमे मण्डले सूर्ययोरन्तरं नवनवतिः सहस्राण्यष्टशतानि सप्तपञ्चाशच्च योजनानां त्रयोविंशतिश्चैकपष्टि-
भागाः, दिनप्रमाणं चाष्टादशानां मुहूर्त्तानां मध्यादेकपष्टिभागानामष्टसप्तत्यां पातितायां षोडश मुहूर्त्ताश्चतुश्चत्वारिंशच्चैकपष्टिभागा
मुहूर्त्तस्य, रात्रेस्त्वष्टसप्तत्यां क्षिप्तायां त्रयोदश मुहूर्त्ताः सप्तदशैकपष्टिभागाश्चेति, एवं 'दक्षिणायननिवृत्ते'ति यथोत्तरायणनिवृत्त
एकोनचत्वारिंशत्तमे मण्डले अष्टसप्ततिमेकपष्टिभागान् हापयति वर्द्धयति च, एवं दक्षिणायननिवृत्तोऽपि सूर्यस्तान् हापयति
वर्द्धयति च, केवलं दक्षिणायने दिनभागान् हापयति रात्रिभागांश्च वर्द्धयति इह तु दिनभागान् वर्द्धयति रात्रिभागाश्च हापयति ॥७८॥

वलयासुहस्स णं पायालस्स हिदिह्लाओ चरमंताओ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए हेठिल्ले चरमंते एस
णं एगूणासिं जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प०, एवं केउस्सवि जूयस्सवि ईसरस्सवि, छट्ठीए पुढवीए
बहुमज्झदेसभायाओ छट्ठस्स घणोदहिस्स हेठिल्ले चरमंते एस णं एगुणासीति जोयणसहस्साइं अवाहाए

अन्तरे प०, जम्बुद्वीवस्स णं दीवस्स वारस्स य वारस्स य एस णं एगुणासीइं जोयणसहस्साइं साडरेगाइं
अवाहाए अंतरे प० ॥ सूत्रं ॥ ७९ ॥

अथैकोनाशीतितमे स्थानके किञ्चिल्लिख्यते, तत्र 'वलयामुहस्स'ति वडवामुखाभिधानस्य पूर्वदिग्व्यवस्थितस्य 'पायालस्स'ति
महापातालकलशस्याधस्तनचरमान्ताद्रत्नप्रभापृथ्वीचरमान्त एकोनाशीत्या (तौ)सहस्रेषु भवति, कथं ? रत्नप्रभा हि अशीतिसहस्राधिकं
योजनानां लक्षं बाहल्यतो भवति, तस्याथैकं समुद्रावगाहसहस्रं परिहृत्याधोलक्षप्रमाणवगाहो वलयामुखपातालकलशो भवति, तत-
स्ताच्चरमान्तात् पृथिवीचरमान्तो यथोक्तान्तरमेव भवति, एवमन्येऽपि त्रयो वाच्या इति, 'छट्ठीए' इत्यादि, अस्य भावार्थः—पृष्ठपृथिवी
हि बाहल्यतो योजनानां लक्षं षोडश सहस्राणि च भवति, घनोदधयस्तु यद्यपि सप्तापि प्रत्येकं विंशतिसहस्राणि स्युस्तथाप्येतस्य
ग्रन्थस्य मतेन षष्ठ्यामसावेकविंशतिः संभाव्यते, तदेवं पृष्ठपृथिवीबाहल्यार्द्धमष्टपञ्चाशत् घनोदधिप्रमाणं चैकविंशतिरित्येवमेकोनाशी-
तिर्भवति, ग्रन्थान्तरमतेन तु सर्वघनोदधीनां विंशतियोजनसहस्राबाहल्यत्वात्पञ्चमीमाश्रित्येदं सूत्रमवसेयं, यतस्तद्बाहल्यमष्टादशोत्तरं
लक्षमुक्तं, यत आह—“पढमासीइ सहस्सा १ वत्तीसा २ अट्टवीस ३ वीसा य ४ । अट्टार ५ सोल ६ अठ्ठय ७ सहस्स लक्खोवरिं
कुज्जा ॥ १ ॥” इति [प्रथमाऽशीति. सहस्राणि द्वात्रिंशत् अष्टाविंशतिर्विंशतिश्च । अष्टादश षोडशादौ सहस्राणि लक्षस्योपरि कुर्यात्
॥ १ ॥] अथवा षष्ठ्याः सहस्राधिकोऽपि मध्यभागो विवक्षितः, एवमर्थसूचकत्वाद्बहुशब्दस्येति, तथा जम्बूद्वीपस्य जगत्याश्चत्वारि
द्वाराणि विजयवैजयन्तजयन्तापराजिताभिधानानि चतुश्चतुर्योजनविष्कम्भानि गव्यूतपृथुलद्वारशाखानि क्रमेण पूर्वोदिषु दिक्षु भवन्ति,
तेषां च द्वारस्य च द्वारस्य चान्योऽन्यमित्यर्थः, 'एस णं'ति एतदेकोनाशीतियोजनसहस्राणि सातिरेकाणीत्येवंलक्षणमवाधया—व्यव-

धानेन व्यवधानरूपमित्यर्थान्तरं प्रज्ञप्तं, कथं?, जम्बूद्वीपपरिधिः ३१६२२७ योजनानि क्रोशाः ३ धनूंषि १२८ अङ्गुलानि १३ सार्द्धानीत्येवंलक्षणस्यापकर्षितद्वारद्वाराखाविष्कम्भस्य चतुर्विभक्त्येवंफलत्वादिति ॥ ७९ ॥

सेजंसे णं अरहा असीइं धणूइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, तिचिट्ठे णं वासुदेवे असीइं धणुइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, अयले णं बलदेवे असीइं धणूइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, तिचिट्ठे णं वासुदेवे असीइवाससयसहस्साइं महाराया होत्था, आउवहुले णं कण्डे असीइजोयणसहस्साइं बाहेल्लेणं प०, ईसाणस्स देविंदस्स देवरन्नो असीइं सामाणियसाहस्सीओ प०, जम्बुद्वीवे णं दीवे असीउत्तरं जोयणसयं ओगाहेत्ता सूरिए उत्तरकट्टोवगए पढमं उदयं करइ ॥ सूत्रं ८० ॥

अथाशीतितमस्थानके किञ्चिद्विहित्यते-श्रेयांसः-एकादशो जिनः, त्रिष्टुभः श्रेयांसजिनकालभावी प्रथमवासुदेवः, अचलः-प्रथम-बलदेवः, तथा त्रिष्टुभवासुदेवस्य चतुरशीतिवर्षलक्षाणि सर्वयुरिति, चत्वारि लक्षाणि कुमारत्वे शेषं तु महाराज्ये इति । 'आउवहु' इत्यादि, किल रत्नप्रभाया अशीत्युत्तरयोजनलक्षबाहल्यायास्त्रीणि काण्डानि भवन्ति, तत्र प्रथमं रत्नकाण्डं षोडशविधरत्नमयं षोडशस-हस्रबाहल्यं द्वितीयं पङ्ककाण्डं चतुरशीतिसहस्रमानं तृतीयमब्वहुलकाण्डमशीतिर्योजनसहस्राणीति, 'जम्बुद्वीवे णं'मित्यादि, 'ओगाहित्त'ति प्रविश्य 'उत्तरकट्टोवगय'त्ति उत्तरां काष्ठांदिशमुपगतः उत्तरकाष्ठोपगतः प्रथममुदयं करोति, सर्वाभ्यन्तरमण्डले उदेतीत्यर्थः ॥ ८० ॥

नवनवमिया णं भिक्खुपडिमा एक्कासीइ राइदिएहिं चउहि य पंचुत्तरेहिं अहासुत्तं जाव आराहिया,

कुंथुस्स णं अरहओ एक्कासीतिं मणपज्जवणाणिसया होत्था, विवाहपन्नत्तीए एकासीति महाजुम्मसया प० ॥ सुत्रं ८१ ॥

अथैकाशीतिस्थानके किञ्चिदुच्यते-‘नवनवमिके’ति नव नवमानि दिनानि यस्यां सा नवनवमिका भवति च नवसु नवकेषु नव नवमदिनानि, तस्यां च भिक्षुप्रतिमायामेकाशीती रात्रिदिनानि भवति, एवं नवानां नवकानामेकाशीतिरूपत्वात्, तथा प्रथमे नवके प्रतिदिनमेकैका भिक्षा एवमेकोत्तरया वृद्ध्या नवमे नवके नव वेति सर्वासां पिण्डने चत्वारि पञ्चोत्तराणि भिक्षाशतानि भवन्तीत्यत उक्तं ‘चउहि ये’त्यादि, इह च भिक्षाशब्देन दत्तिरभिप्रेता ‘अहासुत्तं’ति यथाश्वत्रं-सूत्रानतिक्रमेण ‘जात्र’त्तिकरणाद्यथाकल्पं यथामार्गं यथातत्त्वं सम्यक्कायेन स्पृष्टा पालिता शोभिता तीरिता कीर्त्तिता आज्ञयाऽऽराधितेति द्रष्टव्यं ‘विवाहपन्नत्तीए’ति व्याख्याप्रज्ञप्त्यामेकाशीतिर्महायुग्मशतानि प्रज्ञप्तानि, इह च शतशब्देनाध्ययनान्युच्यन्ते, तानि कृतयुग्मादिलक्षणराशिनिवेशेपि चाररूपाणि अत्रान्तराध्ययनस्वभावानि तदवगमावगम्यानीति ॥ ८१ ॥

जम्बुद्वीवे दीवे बासीयं मंडलसयं जं सुरिए दुक्खुतो संकमित्ता णं चारं चरइ तं-निक्खममाणे य पविस्समाणे य, समणे भगवं महावीरे बासीए राइदिएहिं वीइक्केतेहिं गव्भाओ गव्भं साहरिए, महाहिमवतस्स णं वासहरपव्वयस्स उवरिद्धाओ चरमंताओ सोगंधियस्स कंडस्स हेट्टिले चरमंते एस णं बासीइं जोयणसयाइं अवाहाए अंतरे प०, एवं रुप्पिस्सवि ॥ सूत्रं ८२ ॥

अथ द्वयशीतिस्थानके किमपि लिख्यते, अत्र जम्बूद्वीपे द्वयशीत्याधिकं मण्डलशतं-सूर्यस्य मार्गशतं तद्भवतीति वाक्यशेषः,

किंभूतं ?-यत् सूर्यो द्विकृत्वो-द्वौ वारौ सङ्क्रम्य-प्रविश्य चारं चरति, तद्यथा-निष्क्रामंश्च जम्बूद्वीपात् प्राविशंश्च जम्बूद्वीप एवेति, अयमत्र भावार्थः-किल चतुरशीत्यधिकं सूर्यमण्डलशतं भवति, तत्र सर्वाभ्यन्तरे सर्वत्राह्ये सकृदेव सङ्क्रामति शेषाणि तु द्वौ वाराविति इह च द्रव्यशीतिविवक्षयेवेदं द्रव्यशीतिस्थानकेऽधीतमिति भावनीयं, यद्यपि जम्बूद्वीपे पञ्चपट्टिरेव मण्डलानां भवति तथापि जम्बूद्वीपादिकसूर्यचारविषयत्वाच्छेषाण्यपि जम्बूद्वीपेन विशेषितानीति, 'समणे' इत्यादि आपादस्य शुक्लपक्षपष्ठया आरभ्य द्रव्यशीत्यां रात्रिन्दि-वेष्वातिक्रान्तेषु त्र्यशीतितमे वर्त्तमाने अश्वयुजः कृष्णत्रयोदश्यामित्यर्थः गर्भात्-गर्भाशयादेवानंदान्द्राह्मणीकृषित इत्यर्थः गर्भ-त्रिशलाभिधानक्षत्रियाकुक्षिं संहृतो-नीतो देवेन्द्रवचनकारिणा हरिणोगमेष्यभिधानदेवेनेति, इदं च सूत्रं द्रव्यशीतिरात्रिन्दिवान्यधिकृत्य द्रव्यशीतिस्थानकेऽधीयते, त्र्यशीतितमं रात्रिन्दिवमाश्रित्य तु त्र्यशीतितमस्थानके इति, 'महाहिमवतस्से'त्यादि महाहिमवतो द्वितीयवर्षधरपर्वतस्य योजनशतद्वयोच्छ्रितस्त 'उवारिच्छाओ'ति उपरिमाच्चरमान्तात् सौगन्धिककाण्डस्याधस्तनश्चरमान्तो द्रव्यशीतिर्योजनशतानि, कथं ? रत्नप्रभापृथिव्यां हि त्रीणि काण्डानि-खरकाण्डं पङ्ककाण्डमम्बहुलकाण्डं चेति, तत्र प्रथमं काण्डं षोडशविधं, तद्यथा-रत्न-काण्डं १ वज्रकाण्डं २ एवं वैदूर्य ३ लोहिताक्ष ४ मसारगल्ल ५ हंसगर्भ ६ पुलक ७ सौगन्धिक ८ ज्योतीरस ९ अञ्जन १० अञ्जनपुलक ११ रजत १२ जातरूप १३ अङ्क १४ स्फटिक १५ रिष्टकाण्डं चेति १६, एतानि च प्रत्येकं सहस्रप्रमाणानि, ततश्च सौगन्धिककाण्डस्याष्टमत्वादशीतिशतानि द्वे च शते महाहिमवदुच्छ्रय इत्येवं द्रव्यशीतिशतानि इति, एवं रुक्मिणोऽपि पञ्चमवर्षधरस्य वाच्यं, महाहिमवत्समानोच्छ्रयत्वात्तस्येति ॥ ८२ ॥

समणे भगवं महावीरे वासीराइंदिएहिं वीइक्कंतेहिं तेयासीइमे राइंदिए वट्टमाणे गवभाओ गवभं साह-

रिए, सीयलस्स णं अरहओ तेसीई गणा तेसीई गणहरा होत्था, धेरे णं मंडियपुत्ते तेसीई वासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे, उससे णं अरहा कोसलिए तेसीई पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता णं जाव पव्वइए, भरेहे णं राया चाउरंतचक्कवदी तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्जे वसित्ता जिणे जाए केवली सव्वन्नू सव्वभावदरिसी ॥ सूत्रं ८३ ॥

अथ त्र्यशीतितमस्थानके किमपि लिख्यते—इह शीतलजिनस्य त्र्यशीतिर्गणाः त्र्यशीतिर्गणधरा उक्ता आवश्यके त्वेकाशीतिरिति मतान्तरमिदमिति, तथा स्थविरो मण्डितपुत्रो—महावीरस्य पष्ठो गणधरः तस्य च त्र्यशीतिर्वर्षाणि सर्वायुः, कथं ? त्रिपञ्चाशद्गृहस्थपर्याये चतुर्दश छत्रस्थपर्याये षोडश केवलित्वे इत्येवं त्र्यशीतिरिति, तथा ‘कोसलिए’ति कोशलदेशे भवः कौशलिकः ‘तेसीई’ति विंशतिः पूर्वलक्षाणि कुमारत्वे त्रिपष्टिः राज्ये इत्येवं त्र्यशीतिः, तथा भरतश्चक्रवर्त्ति सप्तसप्ततिः पूर्णलक्षाणि कुमारत्वे षट् चक्रवर्त्तित्वे इत्येवं त्र्यशीतिमगारवासमध्युष्य जिनो जातः—राज्यावस्थस्यैव रागादिक्षयात्केवली—संपूर्णसहायविशुद्धज्ञानादित्रययोगात् सर्वज्ञो विशेषबोधात् सर्वभावदर्शी सामान्यबोधात्ततः पूर्वलक्षं प्रत्रज्याग्रहणपूर्वकं केवलित्वेन विहृत्य सिद्ध इति ॥ ८३ ॥

चउरासीइ निरयावाससयसहस्सा प०, उससे णं अरहा कोसलिए चउरासीइं पुव्वसयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे, एवं भरहो बाहुवली वंभी सुंदरी, सिज्जसे णं अरहा चउरासीइं वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे, तिविद्धे णं वासुदेवे चउरासीइं वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता अप्पइठाणे नरे नेरइयत्ताए उववन्नो, सक्कस्स णं देविंदस्स देवन्नो चउरासीइं सामा-

णियसाहस्सीओ प०, सन्वेवि णं वाहिरया मंदरा चउरासीइं २ जोयणसहस्साइं उइं उच्चत्तेणं प०, सन्वेवि
णं अंजणगपन्वया चउरासीइं २ जोयणसहस्साइं उं उच्चत्तेणं पन्नता, हरिवासरम्मयवासियाणं जीवाणं
धणुपिट्ठा चउरासीं जोयणसहस्साइं सोलस जोयणाइं चत्तारि य भागा जोयणस्स परिक्खेवेणं प०, पंकव-
हुलस्स णं कण्डस्स उवारिछाओ चरमंताओ हेडिल्ले चरमंते एस णं चोर,सीइं जोयणसयसहस्साइं अवाहाण
अंतरे प०, विवाहपन्नत्तीए णं भगवतीए चउरासीइं पयसहस्सा पदग्गेणं प०, चोरासीइं नागकुमारावासस-
यसहस्सा प०, चोरासीइं पइन्नगसहस्साइं प०, चोरासीइं जोणिप्पमुहसयसहस्सा प०, पुब्वाइयाणं सीस-
पहेलियापल्लवसाणाणं सट्ठाणट्ठाणंतराणं चोरासीए गुणकरे प०, उसभस्स णं अरहओ चउरासीइं समण-
साहस्सीओ होत्था, सन्वेवि चउरासीइं विमाणावाससयसहस्सा सत्ताणउइं च सहस्सा तेवीसं च विमाणा
भवंतीति मक्खायं ॥ सूत्रं ८४ ॥

चतुरशीतिस्थानके किमपि लिख्यते, चतुरशीतिर्नरकलक्षण्यमुना विभागेन-‘तीसा य ३० पणवीसा २० पणरस १५ दसेव ९
तिन्नि य ३ हवंति । पञ्चूणसयसहस्सं १ पंचेव ५ अनुत्तरा निरया ॥ १ ॥’ इति, श्रेयांसः-एकादशस्तीर्थकरः एकविंशतिर्विपल-
क्षाणि कुमारत्वे तावन्त्येव प्रव्रज्यायां द्विचत्वारिंशद्राज्ये इत्येवं चतुरशीतिमायुः पालयित्वा सिद्धः, तथा ‘तिविट्ठु’ति ग्रथमवासुदेवः
श्रेयांसजिनकालभावीति अप्रतिष्ठानो नरकः-सप्तमपृथिव्यां पञ्चानां मध्यम इति, तथा ‘सामाणिय’ति समानर्द्धयः तथा ‘बाहिरयं’ति
जम्बूद्वीपक्रमेरुव्यतिरिक्ताश्चत्वारो मन्दराश्चतुरशीतिः सहस्राणि प्रज्ञप्ताः ‘अंजणगपन्वय’ति जम्बूद्वीपादष्टमे नन्दीश्वराभिधाने द्वीपे

चक्रवालविष्कम्भमध्यभागे पूर्वादिषु दिक्षु चत्वारोऽञ्जनरत्नमया अञ्जनकपर्वताः, 'हरिवासे'त्यादि 'चत्वारि य भागा ज्योणस्स'ति एकोनविंशतिर्भागाः, इहार्थे गार्थाद्धै—'धणुपिट्टकलचक्रं चुलसीइसहस्स सोलसहिय'ति [८४०१६।^६] तथा पङ्कवहुलं काण्डं द्वितीयं तस्य च ब्राह्म्यं चतुरशीतिः सहस्राणीति यथोक्तः—सुत्रार्थ इति, तथा व्याख्याप्रज्ञप्त्यां—भगवत्यां चतुरशीतिः पदसहस्राणि पदाग्रेण—पदपरिमाणेन, इह च यत्रार्थोपलब्धिस्तत्पदं, मतान्तरेण तु अष्टादशपदसहस्रपरिमाणत्वादाचारस्य एतद्द्विगुणत्वाच्च त्रैपाङ्गानां व्याख्याप्रज्ञासिद्धे लक्षे अष्टाशीतिः सहस्राणि पदानां भवन्तीति, तथा चतुरशीतिर्नागकुमारावासलक्षाणि—चतुश्चत्वारिंशतो दक्षिणायां चत्वारिंशतश्चोत्तरायां भावादिति, चतुरशीतिर्योनयो—जीवोत्पत्तिस्थानानि ता एव प्रमुखानि—द्वाराणि योनिप्रमुखानि तेषां शतसहस्राणि—लक्षाणि योनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, कथं ?—“पुढविदगअगणिमारुय एक्केके सत्त जोणिलक्खाओ । वण पत्तेय अण्णे दस चउदस जोणिलक्खाओ ॥ १ ॥ विगलिदिएसु दो दो चउरो चउरो य नारयसुरेसु तिरिएसु । होति चउरो चोदसलक्खा उ मणएसु ॥ २ ॥” ति, [पृथ्व्युदकाग्रिमरुतामेकैकस्मिन् सप्त योनिलक्षाः । वने प्रत्येकानन्तयोर्दश चतुर्दश योनिलक्षाः ॥ १ ॥ विकलेन्द्रियेषु द्वे द्वे चतस्रः चतस्रश्च नारकसुरयोः । तिर्यक्षु भवन्ति चतस्रः चतुर्दश लक्षास्तु मनुजेषु ॥ २ ॥] इह च जीवोत्पत्ति-स्थानानामसंख्येत्येवपि समानवर्णगन्धरसस्पर्शानां तेषामेकत्वविवक्षणाच्च यथोक्तयोनिसंख्याव्यभिचारो मन्तव्य इति, 'पुव्वाइया-ण'मित्यादि, पूर्वमादिष्यां तानि पूर्वादिकानि तेषां शीर्षहेलिका पर्यवसाने येषां तानि शीर्षहेलिकार्यवसानानि तेषां स्वस्थानात्—पूर्वपूर्वस्थानादुत्तरोत्तरस्य संख्यास्थानस्योत्पत्तिस्थानात् संख्याविशेषलक्षणात् गुणनीयादित्यर्थः, 'स्थानान्तराणि' स्थानान्तराण्यपि अनन्तरस्थानान्यव्यवहितसङ्ख्याविशेषा गुणकारनिष्पन्ना येषु तानि स्वस्थानस्थानान्तराणि क्रमव्यवस्थितसङ्ख्यानविशेषा इत्यर्थः

अथवा स्वस्थानानि च—पूर्वस्थानानि स्थानान्तराणि च—अनन्तरस्थानानि स्वस्थानस्थानान्तराणि अथवा स्वस्थानात्—प्रथमस्थानात् पूर्वाङ्गलक्षणात् स्थानान्तराणि—विश्रितस्थानानि स्वस्थानस्थानान्तराणि तेषां चतुरशीत्या लक्षैरिति शेषः, गुणकारः—अभ्यासराशिः प्रज्ञप्तः, तथाहि—किल चतुरशीत्या वर्षलक्षैः पूर्वाङ्गं भवतीति स्वस्थानं, तदेव चतुरशीत्या लक्षैर्गुणितं पूर्वमुच्यते, तच्च स्थानान्तरमिति, एवं पूर्वं स्वस्थानं तदेव चतुरशीत्या लक्षैर्गुणितमनन्तरस्थानं द्रुटिताङ्गाभिधानं भवतीति, इह सङ्ग्रहगाथा—‘पुन्यतुडियाडडावव-
हुहूय तह उप्पले य पउमे य । नल्लिणच्छिनिउर अउए नउए पउए य नायव्वो ॥ १ ॥ चूलियसीसपहेलिय चोदस नामा उ अङ्ग-
संजुत्ता । अट्टावीसं ठाणा चउणउयं होइ ठाणसयं ॥ २ ॥’ अति, अभिलापधैषां—पूर्वाङ्गं पूर्वं द्रुटिताङ्गं द्रुटितमित्यादिरिति, ‘चउरासीति’मित्यादि,
चतुरशीतिसंख्यास्थानकाविवरणलेख्यं, इह विभागोऽयं—‘वत्तीस ३२ अट्टवीसा २८ वार १२ इ ८ चउर ४ सयसहस्साइ । अरेण
वंभलोगा विमाणसंखा भवे एसा ॥ १ ॥ पञ्चास ५० चत्त ४ छेव ६ सहस्सा लंत सुक्क सहसारे । सय चउरो आणयपाणसु
तिण्णारणच्चुयओ ॥ २ ॥ एक्कारसुत्तरं हेट्टिमेसु १११ सत्तुत्तरं च मज्झिमए १०७। सयमेगं उवरिमए १०० पञ्चैव अणुनारविमाणा
॥ ३ ॥’ [द्वात्रिंशदष्टाविंशतिर्द्वादशाष्ट च चतस्रो लक्षाः । अर्वाक् ब्रह्मलोकात् विमानसंख्या भवेदेषा ॥१॥ पञ्चाशच्चत्वारिंशत् पट्-
चैव सहस्राणि लान्तके शुक्ले सहस्रारे चतुःशतानि आनतप्राणतयोस्त्रीण्यारणाच्युतयोः ॥२॥ एकादशोत्तरमधस्तनेषु सप्तोत्तरं च
मध्यमेषु । शतमेकमुपरितनेषु पञ्चवानुत्तरविमानानि ॥ ३ ॥] इति ‘भवंतीति मकखायं’ति एतानि विमानान्येवं भवन्ति इति—हेतो-
राख्यातानि भगवता सर्वज्ञत्वात् सत्यवादित्वाच्चेति ॥ ८४ ॥

आधारस्स णं भगवओ सच्चूलियागस्स पंचासीइ उद्देसणकाला प०, धायइसण्डस्स णं मंदरा पंचासीइ

जोयणसहस्साइं सव्वगेणं प०, रुयए णं मंडलियपव्वए पंचासीइ जोयणसहस्साइं सव्वगेणं प० नंदण-
वणस्स णं हेट्ठिल्लाओ चरमंताओ सोगंधियस्स कंडस्स हेट्ठिल्ले चरमंते एस णं पंचासीइ जोयणसयाइं अवा-
हाए अंतरे प० ॥ सूत्रं ८५ ॥

अथ पञ्चाशीतिस्थानके किञ्चाहिल्यते, तत्राचारस्य-प्रथमाङ्गस्य नवाध्ययनात्मकप्रथमश्रुतस्कन्धरूपस्य 'सचूलियागस्स' इति
द्वितीये हि तस्य श्रुतस्कन्धे पञ्च चूलिकाः तासु च पञ्चमी निशीथारुखेह न गुह्यते भिन्नस्थानरूपत्वात्तस्याः, तासु च प्रथमद्वितीये
सप्तसप्ताध्ययनात्मिके तृतीयचतुर्थ्यावैकैकाध्ययनात्मिके तदेवं सह चूलिकाभिर्वर्जित इति सचूलिकाकस्तस्य पञ्चाशीतिरुद्देशनकाला
भवन्तीति, प्रत्यध्ययनं उद्देशनकालानामेतावत्संख्यत्वात्, तथाहि-प्रथमश्रुतस्कन्धे नवस्वध्ययनेषु क्रमेण सप्त ७ षट् १३ चत्वार
१७ श्रुतारः २१ षट् २७ पञ्च ३२ अष्ट ४० चत्वारः ४४ सप्त ५१ चेति, द्वितीयश्रुतस्कन्धे तु प्रथमचूलिकायां सप्तस्वध्ययनेषु
क्रमेण एकादश ६२ त्रय ६५ स्रयः ६८ चतुर्षु द्वौ द्वौ ७६ द्वितीयायां सप्तैकसराणि ८३ अध्ययनान्येवं तृतीयैकाध्ययनात्मिका ८४
एवं चतुर्थ्यपीति ८५ सर्वमीलने पञ्चाशीतिरिति । तथा धातकीखण्डमन्दरौ महस्त्रमवगाढौ चतुरशीतिसहस्राण्युच्छ्रिताविति पञ्चा-
शीति-योजनसहस्राणि सर्वाग्रेण भवतः, पुष्कराद्वमन्दरावप्येवं, नवरं ह्रस्वे नाभिहितौ त्रिचित्रत्वात्सूत्रगतेरिति, तथा रुचको-रुचका-
भिधानस्रयोदशद्वीपान्तर्गतः प्राकाराकृती रुचकद्वीपविभागकारितया स्थितः, अत एव मण्डलिकपर्वतो, मण्डलेन व्यवस्थितत्वात्, स
च सहस्रमवगाढश्चतुरशीतिरुच्छ्रित इति पञ्चाशीतिः सहस्राणि सर्वाग्रेणेति, तथा 'नन्दनवनस्य' मेरोः पञ्चयोजनशतोच्छ्रितायां
प्रथममेखलायां व्यवस्थितस्याधस्ताच्चरमान्तात् 'सौगन्धिककाण्डस्य' रत्नप्रभाप्रतिव्याः खरकाण्डाभिधानप्रथमकाण्डस्यावान्तरका-

ण्डभूतस्याष्टमस्य सौगन्धिकाभिधानरत्नमयस्य सौगन्धिककाण्डस्याधस्त्यश्चरमान्तः पञ्चाशीतिर्योजनशतान्यन्तरमाश्रित्य भवति, कथम् ? पञ्च शतानि मेरोः सम्बन्धीनि ग्रत्येकं च सहस्रप्रमाणत्वादान्तरकाण्डानामष्टमकाण्डमशीतिशतानीति ॥ ८५ ॥

सुविहिस्स णं पुप्फदन्तस्स अरहओ छलसीइ गणा छलसीइ गणहरा होत्था, सुपासस्स णं अरहओ छलसीइ वाइसया होत्था, दोच्चाए णं पुढवीए बहुमज्झदेसभागाओ दोच्चस्स घणोदहिस्स हेड्डिल्ले चरमंते एस णं छलसीइ जोयणसहस्साइ अवाहाए अंतरे प० ॥ सूत्रं ८६ ॥

अथ षडशीतिस्थानके किमपि लिख्यते, तत्र सुविधेः-नवमजिनस्येह षडशीतिर्गणा गणधराञ्चोक्ता आवश्यके तु अष्टाशीतिरिति मतान्तरमिदं, तथा द्वितीया पृथिवी-शर्करप्रभा, सा च बाहल्यतो द्वात्रिंशत्सहस्राधिकलक्षमाना तदद्भ्यं पट्पटिः सहस्राणि धनोदधिश्च तदधोवर्त्ती द्वितीयापृथिवीसम्बन्धित्वात् द्वितीयो विंशतिः सहस्राणि बाहल्यत इति षडशीतिर्यथोक्तमन्तरं भवतीति ॥ ८६ ॥

मंदरस्स णं पव्वयस्स पुरच्छिमिल्लाओ चरमंताओ गोथुभस्स आवासपव्वयस्स पच्चिच्छिमिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीइ जोयणसहस्साइ अवाहाए अंतरे प०, मंदरस्स णं पव्वयस्स दक्खिणिह्हाओ चरमंताओ दगभासस्स आवासपव्वयस्स उत्तरिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीइ जोयणसहस्साइ अवाहाए अंतरे प०, एवं मंदरस्स पच्चिच्छिमिल्लाओ चरमंताओ संखस्सावा० पुरच्छिमिल्ले चरमंते, एवं चेव मंदरस्स उत्तरिल्लाओ चरमंताओ दगसीमस्स आवासपव्वयस्स दाहिणिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीइ जोयणसहस्साइ अवाहाए अंतरे प०, छण्हं कम्मपगडीणं आइमउवरिल्लवज्जाणं सत्तासीइ उत्तरपगडीओ प०, महाहिमवंतकूडस्स णं

उवरिमंताओ सोगन्धियस्स कंडस्स हेट्टिले चरमंते एस णं सत्तासीइ जोयणसयाइं अवाहाए अंतरे प०, एवं रुप्पिकूडस्सवि ॥ सूत्रं ८७ ॥

अथ सप्ताशीतिस्थानके किञ्चिल्लिख्यते, 'मन्दरे'त्यादि, भेरोः पौरस्त्यान्तात् जम्बूद्वीपान्तः पञ्चचत्वारिंशत्सहस्राणि द्विचत्वारिंशच्च सहस्राणि लवणजलधिमवगाह्य गोस्तुभो वेलन्धरनगराजावासपर्वतः प्राच्यां दिशि भवति, एवं सूत्रोक्तमन्तरं भवतीति, एवमन्येषां त्रयाणामन्तरमवसेयमिति । तथा षण्णां कर्मप्रकृतीनामादिमोपरिमवर्जानां—ज्ञानावरणान्तरायरहितानां दर्शनावरणवेदनीय-मोहनीयायुष्कनामगोत्रसंज्ञितानामित्यर्थः सप्ताशीतिरुत्तरप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, कथं?, दर्शनावरणादीनां षण्णां क्रमेण नव द्वे अष्टाविंशतिः चतस्रो द्विचत्वारिंशद्द्वे चेत्यतस्तासां मीलने सूत्रोक्तसंख्या स्यादिति । 'महाहिमवन्ते'त्यादि, महाहिमवति द्वितीयवर्षधरपर्वते अष्टौ सिद्धायतनकूटमहाहिमवत्कूटादीनि कूटानि भवन्ति, तानि पञ्चशतोच्छ्रितानि, तत्र महाहिमवत्कूटस्य पञ्च शतानि द्वे शते महाहिमव-द्वर्षधरोच्छ्रयस्य अशीतिश्च शतानि त्रयेकं सहस्रमानानामष्टानां सौगन्धिककाण्डावसानानां रत्नप्रभाखरकाण्डान्तरकाण्डानामित्येवं मीलिते सप्ताशीतिरन्तरं भवतीति, एवं 'रुप्पिकूडस्सवि'त्ति रुक्मिणि पञ्चमवर्षधरे यद्द्वितीयं रुक्मिकूटाभिधानं कूटं तस्याप्यन्तरं महाहिमवत्कूटस्येव वाच्यं, समानप्रमाणत्वाद्द्वयोरपीति ॥ ८७ ॥

एगमेगस्स णं चंदिमसूरियस्स अट्ठासीइ महग्गहा परिवारो प०, दिट्ठिवायस्स णं अट्ठासीइ सुत्ताइं प०, तं०-उज्जुसुयं परिणयापरिणयं एवं अट्ठासीइ सुत्ताणि भाणियन्वाणि जहा नंदीए, मंदरस्स णं पन्वयस्स पुरिच्छिमिह्माओ चरमंताओ गोथुभस्स आवासपन्वयस्स पुरिच्छिमिह्ले चरमंते एस णं अट्ठासीइ

जोयणसहस्साहं अवाहाए अंतरे प० एवं चउसुवि दिसासु नेयव्वं, वाहिराओ उत्तराओ णं कट्ठाओ सूरिए पढमं छम्मासं अयमाणे चोयालीसइमे मंडलगते अट्ठासीति इगसट्ठिभागे मुहुत्तस्स दिवसखेत्तस्स निवुड्ढेत्ता रयणिखेत्तस्स अभिनिवुड्ढेत्ता सूरिए चारं चरइ, दक्खिणकट्ठाओ णं सूरिए दोहं छम्मासं अयमाणे चोयालीस-
तिमे मंडलगते अट्ठासीई इगसट्ठिभागे मुहुत्तस्स रयणिखेत्तस्स निवुड्ढेत्ता दिवसखेत्तस्स अभिनिवुड्ढेत्ता णं सूरिए चारं चरइ ॥ सूत्रं ८८ ॥

अष्टाशीतिस्थानके किञ्चिद्वित्रियते, एकैकस्यासंख्यातानामपि प्रत्येकमित्यर्थः, चन्द्रमाश्च सूर्यश्च चन्द्रमःसूर्यं तस्य, चन्द्रसूर्य-
युगलस्य इत्यर्थः, अष्टाशीतिर्महाग्रहाः, एते च यद्यपि चन्द्रस्यैव परिवारोऽन्यत्र श्रूयते तथापि सूर्यस्यापीन्द्रत्वादेत एव परिवारतयाऽवसेया
इति। दिद्विवाए'त्यादि, दृष्टिवादस्य-द्वादशाङ्गस्य परिकर्मसूत्रपूर्वगतप्रथमानुयोगचूलिकाभेदेन पञ्चप्रकारस्य 'सुत्ताइ'ति द्वितीयप्रकारभू-
तानि अष्टाशीतिर्भवन्ति 'जहा नंदीए'ति अतिदेशतः सूत्राणि दर्शितानि तानि चाग्रे व्याख्यास्यामः, 'मंदरस्से'त्यादि, मेरोः पूर्वो-
न्तात् जम्बूद्वीपस्य पञ्चचत्वारिंशद्योजनसहस्रमानात् जम्बूद्वीपान्ताच्च द्विचत्वारिंशद्योजनसहस्रेषु गोस्तुभस्य व्यवस्थितत्वात् तस्य च
सहस्रविष्कम्भत्वाद् यथोक्तः सूत्रार्थो भवतीति, अनेनैव क्रमेण दक्षिणादिदिग्व्यवस्थितान् दकावभासंश्लक्षदकसीमाल्यान् वेलन्धर-
नागराजनिवासपर्वतानाश्रित्य वाच्यमत एवाह- 'एवं चउसुवि दिसासु नेयव्व'मिति । 'वाहिराओ णं'मित्यादि, बाह्यायाः सर्वाभ्यन्त-
रमण्डलरूपाया उत्तरस्याः काष्ठायाः क्वचित् 'वाहिराओ'ति न दृश्यते सूर्यः प्रथमं षण्मासं दक्षिणायनलक्षणं दक्षिणायनात्त्वात्
संवत्सरस्य 'अयमाणे'ति आयान्-आगच्छन् चतुश्चत्वारिंशत्तममण्डलगतोऽष्टाशीतिमेकषष्टिभागान्, दिवसखेत्तस्स'ति दिवसस्यैव

‘निबुद्धेत्’ति निबुद्धयं हापयित्वा ‘रयणिखेतस्स’ति रजन्यास्तु अभिप्रद्वयं ‘सूरिए चारं चरइ’ति आम्यतीति, इह च भावनं-प्रतिम-
ण्डलं दिनस्य मुहूर्तैकपष्टिभागद्वयहानेर्दक्षिणायनापेक्षया चतुश्चत्वारिंशत्तमे अष्टाशीतिर्भागा हीयन्ते, रात्रेस्तु त एव वर्द्धन्त इति, द्विः
सूर्यग्रहणं चेह दिनरात्र्याश्रितवाक्यद्वयभेदकल्पनया ततो न पुनरुक्तमवसेयं, इदं च सूत्रमष्टसप्ततिस्थानकसूत्रवद्भावनीयमिति, ‘दक्खि-
णकट्ठाओ’ इति आदिखेत्रं पूर्वसूत्रवदवगन्तव्यं नवरमिह दिनद्विद्विः रात्रिहानिश्च भावनीयेति ॥ ८८ ॥

उसभे णं अरहा कोमलिए इमीसे ओसप्पिणीए ततियाए सुसमदूसमाए पच्छिमे भागे एगूणणउए अद्ध-
मासेहिं कालगए जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, समणे भगवं महावीरे इमीसे ओसप्पिणीए चउत्थाए दूसमसुस-
माए समाए पच्छिमे भागे एगूणनउइए अद्धमासेहिं सेसेहिं कालगए जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, हरिसेणे णं
राया चाउरंतचक्कवदी एगूणनउइं वाससयाइं महाराया होत्था, संतिसस णं अरहओ एगूणनउइं अज्जासाह-
स्सीओ उक्कोसिया अज्जियांसपया होत्था ॥ सूत्रं ८९ ॥

अथैकोननवतिस्थानके किञ्चिद्विचार्यते-‘तइयाए समाए’ति सुषमदुष्पभाभिधानाया एकोननवत्यामर्द्धमासेषु-त्रिषु वर्षेषु
अर्द्धनवसु च मासेषु सत्स्विति गम्यते, ‘जाव’ति करणात् ‘अन्तगडे सिद्धे बुद्धे सुत्ते’ति दृश्यं, हरिषेणचक्रवर्त्ती दशमस्तस्य च
दश वर्षसहस्राणि सर्वायुस्तत्र च शतोनानि नव सहस्राणि राज्यं शेषाण्येकादश शतानि कुमारत्वमाण्डलिकत्वानगारत्वेषु अवसेयानि,
इह शान्तिजिनस्यैकोननवतिरार्यिकासहस्राण्युक्तान्यावश्यके त्वेकपष्टिः सहस्राणि शतानि च षडभिधीयन्त इति मतान्तरमेतदिति॥८९॥

सीयले णं अरहा नउइं धणूइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, अजियस्स णं अरहओ नउइं गणा नउइं गणहरा

होत्था, एवं संतिस्सवि, संयंसुस्स णं वासुदेवस्स णउइवासाइं विजए होत्था, सन्वेसि णं वट्टवेयह्णव्वयाणं उवरिह्ठाओ सिहरतलाओ सोगंधियकण्डस्स हेडिल्ले चरंमते एस णं नउइजोयणसयाइं अवाहाए अंतरे प०,
॥ सूत्रं ९० ॥

अथ नवतिस्थानके किञ्चिद् व्याख्यायते, तत्राजितनार्थस्य शान्तिनार्थस्य चेह नवतिर्गणा गणधराश्चोक्ताः आवश्यके तु पञ्च-
नवतिरजितस्य पट्त्रिंशत् शान्तेरुक्तास्तादिदमपि मतान्तरमिति, तथा स्वयम्भूः-तृतीयवासुदेवस्तस्य नवतित्रयोपि विजयः-पृथिवी-
साधनव्यापारः, 'सन्वेसि णं'मित्यादि, सर्वेषां विंशतेरपि वर्चुलैवैतादृशानां-शब्दापतिप्रभृतीनां योजनसहस्रोच्छ्रितत्वात् सौगन्धिक-
काण्डचरमान्तस्य चाष्टसु सहस्रेषु व्यवस्थितत्वात् नवसु सहस्रेषु नवतेः शतानां भावात् सूत्रोक्तमन्तरमनवद्यमिति ॥ ९० ॥

एकाणउई परवेयावच्चकम्मपडिमाओ प०, कालोए णं समुदे एकाणउई जोयणसयसहस्साइं संहियाइं
परिक्खेवेणं प०, कुंथुस्स णं अरहओ एकाणउई आहोत्तियसया होत्था, आउयगोयवज्जाणं छण्हं कम्मपग-
डीणं एकाणउई उत्तरपगडीओ प० ॥ सूत्रं ९१ ॥

अथैकनवतिस्थानके किञ्चिद्व्रितन्यते, तत्र परेषां-आत्मव्यतिरिक्तानां वैयावृत्यकर्मणां-भक्त्यानादिभिरुपष्टम्भक्रियास्तद्विषयाः
प्रतिमाः-अभिग्रहविशेषाः परवेयावृत्यकर्मप्रतिमाः, एतानि च प्रतिमात्वेनाभिहितानि क्वचिदपि नोपलब्धानि, केवलं विनयवैयावृत्य-
भेदा एते स[म्भव]न्ति, तथाहि-दर्शनगुणाधिकेषु सत्कारादिदशधा विनयः, आह च-“सक्कार १ ष्ठुट्ठाणे २ सम्मणो ३ आसण
[भि]ग्गहो ४ तहय । आसणअणुप्पयाणं ५ किइकम्मं ६ अञ्जलिग्गहो य ७ ॥१॥ इतस्सणुगच्छणया ८ ठियस्स तह पज्जुवासणा

भणिया ९ । गच्छताणुव्वयणं १० एसो सुस्सुसणाविणओ' ॥ २ ॥ [सत्कारोऽभ्युत्थानं सन्मानं आसनाभिग्रहः तथा च । आसना-
 नुप्रदानं कृतिकर्म अञ्जलिप्रग्रहः ॥ १ ॥] ति [आयतोऽनुगमनं स्थितस्य तथा पर्युपासना भणिता । गच्छतोऽनुव्रजनं एष शुश्रू-
 पाविनयः ॥ २ ॥] तत्र सत्कारो-वन्दनस्तवनदिः १ अभ्युत्थानं-आसनत्यागः २ सन्मानो-वस्त्रादिपूजनं ३ आसनाभिग्रहः
 तिष्ठत एवासनानयनपूर्वकमुपविशताऽत्रेति भणनमिति ४ आसनानुप्रदानं-आमनस्य स्थानात् स्थानान्तरसञ्चारणं ५ कृतिकर्मोदीनि
 प्रकटानि, तथा तीर्थङ्करादीनां पञ्चदशानां पदानामनाशातनादिपदचतुष्टयगुणितत्वे षष्ठिविधोऽनाशातनाविनयो भवति, तथाहि-
 तित्थयर १ धम्म २ आयरिय ३ वायग ४ थरे ५ [य]कुल ६ गणे ७ सङ्गे ८ । सम्भोइय ९ किरियाए १० मइनाणाई[ण] १५
 य तहेव ॥ १ ॥ [तीर्थकरधर्मोपाचार्यवाचकस्थविरकुलगणसंघेषु । साम्भोगिकक्रिययोः मतिज्ञानादीनां तथैव ॥ १ ॥] अत्र भावना-
 तीर्थकराणामनाशातना तीर्थकरानाशातना, तीर्थङ्करप्रज्ञप्तस्य धर्मस्य अनाशातनाविनयः, एवं सर्वत्र भावना कर्तव्या, “अणसायणा
 य भत्ती बहुमाणो तहय वण्णवाओ य' । अरहंतमाइयाणं केवललणाणावसाणाणं ॥ १ ॥” इति [अनाशातना च भक्तिर्वहुमानस्तथैव
 वर्णवादश्च । अर्हदादीनां केवलज्ञानावसानानां ॥ १ ॥] तथौपचारिकविनयः सप्तधा, यदाह-“अब्भासासण १ छंदाणुवत्तणं २ कय-
 पडिर्किइ तहयं ३ । कारियनिमित्तकरणं ४ दुक्खत्तगवेसणा तहय ॥ १ ॥ तह देसकालजाणण सव्वत्थे[सु]तहय अणुमई भणिया ७ ।
 उवयारिओ उ विणओ एसो भाणिओ समासेणं ॥ २ ॥ [अभ्यासासनं छन्दोऽनुवर्त्तनं कृतप्रतिकृतिस्तथा च । कारितनिमिच्च करणं
 दुःखार्तगर्वेषणं तथैव ॥ १ ॥ तथा देशकालज्ञानं सर्वार्थेषु तथो चानुमतिर्भणिता औपचारिकस्तु विनय एष भणितः समासेन ॥२॥]
 इति, अभ्यासासनं-उपचरणीयरयान्तिकेवस्थानं छन्दोऽनुवर्त्तनं-अभिप्रायानुवृत्तिः कृतप्रतिकृतिर्नाम-प्रसन्ना आचार्याः सूत्रादि

दास्यन्ति न नाम निज्जरेति मत्तयमानस्याहारादिदानं कारितनिमित्तकरणं-सम्यक्शास्त्रपदमध्यापितस्य विशेषण विनये वर्तनं तद-
र्थानुष्ठानं च, शेषाणि प्रसिद्धानि, तथा वैयावृत्यं दशधा, यदाह-‘आयरिय उवज्जाए थेरतवस्सी गिलाणसेहाणं । साहम्मिय कुलग-
गंसंघसङ्गं तमिह कायवं ॥ १ ॥’ [आचार्योपाध्यायस्थविरतपस्विग्लानशैक्षाणां । साधर्मिके कुलगणसंघानां संगतं तदिह कर्त्तव्यं
॥ १ ॥] इति, तत्र प्रव्राजना १ दिगु २ देश ३ समुद्देश ४ वाचना ५ चार्थविनयो भवति, तथौपचारिकविनयोऽभ्यासवृत्त्यादिः
सप्तधा, तथा वैयावृत्यं दशभेदाचार्यस्य च पञ्चविधत्वात्तदेवं चतुर्दशधेत्येकनवतिर्विनयभेदा एते एव अभिग्रहविषयीभूताः प्रतिमा
उच्यन्ते इति । दर्श० १० अना० ६० औप० ७ वैया० १४ । तथा ‘कालोए णं’ति कालोदः समुद्रः, स चैकनवतिलक्षाणि साधि-
कानि परिक्षेपेण, आधिक्यं च सप्तत्या सहस्रैः षड्भिः शतैः पञ्चोत्तरैः सप्तदशभिर्धनुःशतैः पञ्चदशोत्तरैः सप्ताशीत्या चाङ्गुलैः साधि-
कैरिति ‘आहोहिय’ति नियतक्षेत्रविषयावधयः । आयुर्गोत्रवज्जानां ‘षण्णा’मिति ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयमोहनीयनान्तरायाणां
क्रमेण पञ्चनवद्वयष्टाविंशतिर्द्विचत्वारिंशत्पञ्चभेदानामिति ॥ ९१ ॥

बाणउई पड्डिमाओ पं०, थेरे णं इंदभूती बाणउइ वासाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे, मंदरस्स णं
पंव्वयस्स बहुमज्झदेसभागाओ गोथुभस्स आवासपव्वयस्स पच्चच्छिमिल्ले चरमंते एस णं बाणउइं जोयण-
सहस्साइं अवाहाए अंतरे प०, एवं चउण्हं पि आवासपव्वयाणं ॥ सूत्रं ९२ ॥

अथ द्विनवतिस्थानके किमप्यभिधीयते, द्विनवतिः प्रतिमाः-अभिग्रहविशेषाः, ताश्च दशाश्रुतस्कन्धनिर्धुत्त्यनुसारेण दर्शयन्ते,
तत्र किल पञ्च प्रतिमा उक्ताः, तद्यथा-समाधिप्रतिमा द्विविधा १ उपधानप्रतिमा २ विवेकप्रतिमा ३ प्रतिसंलीनताप्रतिमा ४ एक-

विहारप्रतिमा चेति ५, तत्र समाधिप्रतिमा द्विविधा श्रुतसमाधिप्रतिमा चारित्रसमाधिप्रतिमा च, दर्शनं ज्ञानान्तर्गतमिति न भिन्ना दर्शनप्रतिमा विवक्षिता, तत्र श्रुतसमाधिप्रतिमा द्विपट्टिभेदा, कथं?, आचारे प्रथमे श्रुतस्कन्धे पञ्च द्वितीये सप्तत्रिंशत् स्थानाङ्गे षोडश व्यवहारे चतस्र इत्येता द्विपट्टिः, एताश्च चारित्रस्वभावा अपि विशिष्टश्रुतवतां भवन्तीति श्रुतप्रधानतया श्रुतसमाधिप्रतिमात्वेनोपदिष्टा इति सम्भावयामः, पञ्च सामायिकच्छेदोपस्थापनीयाद्याचारित्रसमाधिप्रतिमाः, उपधानप्रतिमा द्विविधा भिक्षुश्रावकभेदात्, तत्र भिक्षु-प्रतिमा 'मासाहसत्ता' इत्यादिनाऽभिहितस्वरूपा द्वादश उपासप्रतिमास्तु 'दंसणवय' इत्यादिनाऽभिहितस्वरूपा एकादशेति सर्वास्त्रयो-विंशतिर्विवेकप्रतिमा त्वेका क्रोधादेरारभ्यन्तरस्य गणशरीरोपधिभक्तपानादेर्वाह्यस्य च विवेचनीयस्यानेकत्वेऽप्येकत्वविवक्षणादिति, प्रतिसंलीनताग्रतिमाऽप्येकैव इन्द्रियस्वरूपस्य पञ्चविधस्य नोद्भिद्रियस्वभावस्य च योगक्रपायविविक्तशयनासनभेदतस्त्रिविधस्य अति-संलीनताविषयस्य भेदेनाविवक्षणादिति, पञ्चम्येकविहारप्रतिमैकैव, न चेह सा भेदेन विवक्षिता, भिक्षुप्रतिमास्वन्तर्भावितत्वादित्येवं द्विपट्टिः पञ्च त्रयोविंशतिरेका एका च द्विनवतिस्ता भवन्तीति । स्थविरइन्द्रभूतिर्महावीरस्य प्रथमगणनायकः, स च गृहस्थपर्याये पञ्चांशतं वर्षाणि त्रिंशतं छद्यस्थपर्यायं द्वादश च केवलित्वं पालयित्वा सिद्ध इति सर्वाणि द्विनवतिरिति । 'मंदरस्से' त्यादि, भावार्थः, मेरुमध्यभागात् जम्बूद्वीपस्य पञ्चांशत्सहस्राणि ततो द्विचत्वारिंशत् सहस्राण्यातिक्रम्य गोस्तुभपर्वत इति सूत्रोक्तमन्तरं भवतीति, एवं शेषाणामपि ॥ ९२ ॥

चंदप्पहस्स णं अरहओ तेणउई गणा तेणउई गणहरा होत्था, संतिस्स णं अरहओ तेणउई चउइसपु-
ब्बिससया होत्था, तेणउईमंडलगते णं सूरिए अतिवट्टमाणे निवट्टमाणे वा समं अहोरत्तं विसमं करेइ । सूत्रं ९३

अथ त्रिनवतिस्थानके किमपि वितन्यते, 'तेणउईमंडले'त्यादि, तत्र अतिवर्त्तमानो वा-सर्ववाह्यात् सर्वाभ्यन्तरं प्रति गच्छन् निवर्त्तमानो वा-सर्वाभ्यन्तरात् सर्वबाह्यं प्रतिगच्छन् व्यत्ययो वा व्याख्येयः, सममहोरात्रं विषमं करोतीत्यर्थः अहश्च रात्रिश्च अहो-रात्रं तयोः समता- तदा भवति यदा पञ्चदश पञ्चदश मुहूर्त्ता उभयोरपि भवन्ति- तत्र सर्वाभ्यन्तरमण्डले अष्टादशमुहूर्त्तमहर्भवति रात्रिश्च द्वादशमुहूर्त्ता, सर्वबाह्ये तु व्यत्ययः, तथा त्र्यशीत्यधिकमण्डलशते द्वौ द्वावेकपट्टिभागौ वर्द्धन्ते हीयेते च, यदा च दिनद्वन्द्वि-स्तदा रात्रिहातिः रात्रिद्वन्द्वौ च दिनहातिरिति, तत्र द्विनवतितमे मण्डले अतिमण्डलं मुहूर्त्तैकपट्टिभागद्वयद्वया त्रयो मुहूर्त्ता एकेनैक-पट्टिभागेनाधिकाः वर्द्धन्ते वा हीयन्ते वा, तेषु च द्वादशमुहूर्त्तेषु मध्ये क्षिप्तषु अष्टादशभ्योऽपसारितेषु वा पञ्चदश मुहूर्त्ता उभयत्रैकेनै-कपट्टिभागेनाधिका हीना वा भवन्तो द्विनवतितममण्डलस्यार्द्धे समाहोरात्रता तस्यैव चान्ते विषमाहोरात्रता भवति, द्विनवतितमं मण्डलं चादित आरभ्य त्रिनवतितमं तत्र च मण्डले यथोक्तः सूत्रार्थ इति ॥ ९३ ॥

निसहनीलवंतियाओ गं जीवाओ चउणउइ जोयणसहस्साइं एक्कं छप्पन्नं जोयणसयं दोन्नि य एगूणवीसइ-भागे जोयणस्स आयामेणं प०, अजियस्स णं अरहओ चउणउइ ओहिनाणिसया होत्था ॥ सूत्रं ९४ ॥

अथ चतुर्नवतिस्थानके किञ्चिद्विविच्यते, 'निसहे'त्यादि, इह पादोना संवादगाथा 'चउणउइसहस्साइं छप्पणाहियं सयं कला दो य । जीवा निसहस्सेस' [चतुर्नवतिः सहस्राणि षट्पञ्चाशदधिकं शतं कले द्वे च । जीवा निषधस्यैषा] ति ॥ ९४ ॥

सुपासस्स णं अरहओ पंचाणउइ गणा पंचाणउइ गणहरा होत्था, जम्बुद्वीवस्स णं दीवस्स चरमंताओ चउद्दिंसिं लवणसमुदं पंचाणउइ पंचाणउइ जोयणसहस्साइं ओगाहिता चत्तारि महापायालकलसा प०

तं०-वलयासुहे केऊए जूयए ईसरे, लवणसमुद्रस्स उभओपांसपि पंचाणउयं पंचाणउयं पदेसाओ उन्वेहु-
स्सेहपरिहाणीए प०, कुंथू णं अरहा पंचाणउइ वाससहस्साइं परमाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव पहीणे,
थेरे णं मोरियपुत्ते पंचाणउइवासाइं सन्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीणे ॥ सूत्रं ९५ ॥

अथ पञ्चनवतिस्थानके किञ्चिल्लिख्यते, लवणसमुद्रस्योभयपार्श्वतोऽपि पञ्चनवतिः प्रदेशा उद्बोधोत्सेधपरिहान्या त्रियये प्रज्ञप्ताः, अयमत्र
भावार्थः—लवणसमुद्रमध्ये दशसाहस्रिक्षेत्रस्य समधरणीतलापेक्षया सहस्रमुद्बोधः, उण्डत्वमित्यर्थः, तदनन्तरं पञ्चनवतिं प्रदेशानतिक्र-
म्योद्बोधस्य प्रदेशो हीयते, ततोऽपि पञ्चनवतिं प्रदेशान् गत्वा उद्बोधस्य प्रदेशः परिहीयते, एवं पञ्चनवतिरप्रदेशातिक्रमे प्रदेशमात्रस्यो-
द्बोधस्य हान्या पञ्चनवत्यां योजनसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु समुद्रतटप्रदेशेषु उद्बोधसहस्रस्यापि परिहानिर्भवतीत्यर्थः, समभूतलत्वं भवतीति,
तथा समुद्रमध्यभागापेक्षया तत्तटस्य साहस्रिक उत्सेधो भवति, उत्सेधश्चोच्चत्वं, तत्र समधरणीतलरूपात्तटात्पञ्चनवतिं प्रदेशानतिक्रम्य
एकप्रदेशिका उत्सेधस्य परिहानिर्भवति, ततोऽपि पञ्चनवतिं प्रदेशान् गत्वा प्रादेशिक्येवोत्सेधहानिर्भवति, एवं पञ्चनवतिपञ्चनवति-
प्रदेशातिक्रमेण प्रादेशिक्यां प्रादेशिक्यां उत्सेधहान्यां पञ्चनवत्यां योजनसहस्रेष्वतिक्रान्तेषु समुद्रमध्यभागे सहस्रमपि उत्सेधस्य
परिहीयते, एवं साहस्रिकोत्सेधपरिहानौ साहस्रिकोद्बोधता भवति 'लवणस्से'ति, अथवोद्बोधार्थं योत्सेधपरिहानिस्तस्यां च पञ्चनवतिः
प्रदेशाः—प्रज्ञप्तास्तेष्वतिक्रान्तेषु उत्सेधतः प्रदेशपरिहान्यामुद्बोधः प्रादेशिको भवतीति, तथा कुन्थुनाथस्य—सप्तदशतीर्थकरस्य कुमारत्व-
माण्डलिकत्वचक्रवर्चित्तवानगारत्वेषु प्रत्येकं त्रयोविंशतेर्षुसहस्राणामद्धीष्टवर्षगतानां च भावात्सर्वायुः पञ्चनवतिर्वर्षसहस्राणि भवन्तीति,
तथा मौर्यपुत्रो-महावीरस्य सप्तमगणधरस्तस्य पञ्चनवतिर्वर्षाणि सर्वायुः, कथं?, गृहस्थत्वच्छत्रस्थत्वकेवलित्वेषु क्रमेण पञ्चषष्टिचतुर्दशयो-

उशानां वर्षाणां भावादिति ॥ ९५ ॥

एगमेगस्स णं रशो चाउरंतचक्कवटिस्स छणणउइ छणणउइ गामकोडीओ होत्था, वायुकुमाराणं छणणउइ भवणावाससयसहस्सा प०, ववहारिए णं दंडे छणणउइ अङ्गुलाइं अंगुलमाणेणं, एवं धणू नालिया जुगे अक्खे सुसलेवि हु, अब्भितरओ आइमुहुत्ते छणणउइ अंगुलछाए प० ॥ सूत्रं ९६ ॥

अथ पणवतिस्थानके किमपि व्याख्यायते, वायुकुमाराणां पणवतिर्भवनलक्षाणि दक्षिणस्यां पञ्चाशत उत्तरस्यां च पट्चत्वारिंशतो भावादिति 'ववहारिए'ति व्यावहारिको येन गव्यूतादि प्रमाणं चिन्त्यते, अव्यावहारिकस्तु लघुः दीर्घो वा भवत्युक्तप्रमाणात्, दण्डो हि चतुःकर उक्त करश्चतुर्विंशत्यङ्गुलः एवं चतुर्विंशतौ चतुर्गुणितायां पणवतिः स्यादेवेति । 'अब्भितराओ' इत्यादि अभ्यन्तरमण्डलमाश्रित्येत्यर्थः, आदिमुहूर्तः पणवत्यङ्गुलच्छायः प्रज्ञप्तः, अयमत्र भावार्थः—सर्वाभ्यन्तरमण्डले यत्र दिने सूर्यश्चरति तस्य दिनस्य प्रथमो मुहूर्त्तो द्वादशाङ्गुलमानं शङ्कुमाश्रित्य पणवत्यङ्गुलच्छायो भवति, तथाहि—तद्दिनमष्टादशमुहूर्त्तप्रमाणं भवतीति मुहूर्तोऽष्टादशभागो दिनस्य भवति, ततश्च छायागणितप्रक्रियया छेदेनाष्टादशलक्षणेन द्वादशाङ्गुलः शङ्कुगुण्यत इति, ततो द्वे शते षोडशोत्तरे २ १६, तयोरर्द्धोक्तयोरष्टोत्तरं शतं भवति १०८, ततश्च शङ्कुप्रमाणे १२ उपनीते पणवतिरङ्गुलानि लभ्यन्ते इति ॥ ९६ ॥

मंदरस्स णं पव्वयस्स पच्चच्छिमिह्लाओ चरमंताओ गोथुभस्स णं आवासपव्वयस्स पच्चच्छिमिह्ले चरमंते एस णं सत्ताणउइ जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प०, एवं चउदिसिंसिपि, अट्टण्हं कम्मपगडीणं सत्ताणउइ

उत्तरपगडीओ प०, हरिसेजे णं राया चाउरंतचक्रवटी देसूणाइं सत्ताणउइ वाससयाइं अगारमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता णं जाव पवइए ॥ सूत्रं ९७ ॥

अथ सप्तनवतिस्थानके किञ्चिदभिधीयते, 'मंदरे' त्यादि, भावार्थोऽयं-मेरोः पश्चिमान्तात् जम्बूद्वीपान्तः पञ्चपञ्चाशत् सहस्राणि ततो द्विचत्वारिंशतो गोस्तुभ इति यथोक्तमेवान्तरमिति, हरियेणो दशमचक्रवर्ती देशोनानि सप्तनवति वर्षशतानि गृहमध्बुषितस्त्रीणि चाधिकानि प्रव्रज्यां पालितवान् दशवर्षसहस्रत्वात्तदायुष्कस्येति ॥ ९७ ॥

नंदणवणस्स णं उवरिल्लाओ चरमंताओ पंडुयवणस्स हेडिल्ले चरमंते एस णं अट्टाणउइ जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे प०, मंदरस्स णं पव्वयस्स पच्चच्छिमिल्लाओ चरमंताओ गोथुभस्स आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिल्ले चरमंते एस णं अट्टाणउइ जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे प०, एवं चउदिसिंपि, दाहिणभरहस्स णं धणुप्पिडे अट्टाणउइ जोयणसयाइं किंचूणाइं आयामेणं प०, उत्तराओ कट्ठाओ सूरिधे पढमं छम्मासं अयमाणे एगूणपन्नासतिमे मण्डलगते अट्टाणउइ एकसट्ठिभागे सुहुत्तस्स दिवसखेत्तस्स निबुड्ढेत्ता रयणिखेत्तस्स अभिनिबुड्ढित्ता णं सूरिए चारं चरइ, दक्खिणाओ णं कट्ठाओ सूरिए दोचं छम्मासं अयमाणे एगूणपन्नासइमे मंडलगते अट्टाणउइ एकसट्ठिभाए सुहुत्तस्स रयणिखित्तस्स निबुड्ढेत्ता दिवसखेत्तस्स अभिनिबुड्ढेत्ता णं सूरिए चारं चरइ, रेवईपढमजेट्ठापज्जवसाणाणं एगूणवीसाए नक्खत्ताणं अट्टाणउइ ताराओ तारगगेणं प० ॥ सूत्रं ९८ ॥

अथाष्टनवतिस्थानके किञ्चिदभिधीयते—‘नंदनवणे’स्थादि, भावार्थोऽयं—नंदनवनं मेरोः पञ्चयोजनशतोच्छ्रितग्रथमखलाभावि पञ्चयोजनशतोच्छ्रितं तद्गतपञ्चयोजनशतोच्छ्रितकूटाष्टकस्य तद्ग्रहणेन ग्रहणात् तथा पण्डकवनं च मेरुशिखरव्यवस्थितं अतो नवन-
वत्या मेरोरुच्चैस्त्वस्य आद्ये सहस्रे अपकृष्टे यथोक्तमन्तरं भवतीति । गोस्तुभस्रवभावार्थः पूर्ववत्त्वं गोस्तुभविष्कम्भसहस्रे क्षिप्ते यथोक्तमन्तरं भवतीति । ‘वेयड्डस्स ण’मित्यादि यः केषुचित्पुस्तकेषु दृश्यते सोऽपपाठः, सम्यक्पाठश्चायं—‘दाहिणभरहड्डस्स णं धणुपिट्ठे अट्टाणउइं जीयणसयाइं किंचूणाइं आयामेणं पणत्ते’ इति, यतोऽन्यत्रोक्तं—‘नव चेव सहस्साइं छावट्ठाइं सयाइं सत्त भवे । सविसेस कला चेगा दाहिणभरहे धणुपिट्ठं ॥ १ ॥ (९६०७ १/६) ति वैताल्वधनुःपृष्ठं त्वेवमुक्तमन्यत्र—‘दस चेव सहस्साइं सत्तेव सया हवंति तेयाला । धणुपिट्ठं वेयड्डे कला य पणारस हवंति ॥ १ ॥ (१०७४३ १/५)’उत्तराओ ण’मित्यादि, भावार्थः पूर्वोक्तभावना-
नुसारेणावसेयः, नवरमिह ‘एकतालीसइमे’ इति केषुचित्पुस्तकेषु दृश्यते सोऽपपाठः, ‘एगूणपचासइमे’त्ति एकोनपञ्चाशतो द्विगुणत्वे अष्टनवतिर्भवति, द्वयगुणनं च प्रतिमण्डलं मुहूर्तैकयष्टिभागद्वयद्वेदिनस्य रात्रेर्वेति । ‘रेवई’त्यादि, रेवतिः प्रथमा येषां तानि रेवति-
प्रथमानि तथा ज्येष्ठा पर्यवसाने येषां तानि ज्येष्ठापर्यवसानानि तानि च तानि चेति कर्मधारयः तेषामेकोनविंशतेर्नक्षत्राणामष्टन-
वतिस्तारास्तारापरिमाणेन प्रज्ञप्ताः, तथाहि—रेवतिनक्षत्रं द्वात्रिंशत्तारं ३२ अश्विनी त्रितारं ३५ भरणी (त्रितारं) ३८ कृत्तिका पट्त्तारं ४४ रोहिणी पञ्चत्तारं मृगशिरस्त्रितारं ५२ आर्द्रा एकत्तारं ५३ पुनर्वसुः पञ्चत्तारं ५८ पुष्यस्त्रितारं ६१ अश्लेषा पट्त्तारं ६७ मघा सप्तत्तारं ७४ पूर्वाफाल्गुनी द्वितारं ७६ उत्तराफाल्गुनी द्वितारं ७८ हस्त पञ्चत्तारं ८३ चित्रा एकत्तारं ८४ स्वातिरेसत्तारं ८५ विशाखा पञ्चत्तारं ९० अनुराधा चतुस्तारं ९४ ज्येष्ठा त्रितारमित्येवं ९७ सर्वतारामीलेने यथोक्तं ताराग्रमेकोनं ग्रन्थान्तराभिप्रायेण भवति, अधिकृतग्रन्थाभि-

प्रायेण त्वेषामेकतरस्य एकताराधिकत्वं सम्भाव्यते ततो यथोक्ता तत्संख्या भवतीति ॥ ९८ ॥

मंदरे णं पव्वए णवणउइ जोयणसहस्साइं उड्डं उच्चत्तेणं प०, नंदणवणस्स णं पुरच्छिमिह्लाओ चरमंताओ पच्चच्छिमिल्ले चरमंते एस णं नवनउइ जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे प०, एवं दक्खिणिह्लाओ चरमंताओ उत्तरिल्ले चरमंते एस णं णवणउइ जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे प०, उत्तरे पढमे सूरियमंडले नवनउइ-जोयणसहस्साइं साइरेगाइं आयामविक्खंभेणं प०, दोच्चे सूरियमंडले नवनउइ जोयणसहस्साइं साहियाइं आयामविक्खंभेणं प०, तइए सूरियमंडले नवनउइ जोयणसहस्साइं साहियाइं आयामविक्खंभेणं प०, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अंजणस्स कंडस्स हेट्ठिल्लाओ चरमंताओ चाणमंतरभोमेज्जविहाराणं उवरिमंते एस णं नवनउइ जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे प० ॥ सूत्रं ९९ ॥

अथ नवनवतिस्थानके किमपि लिख्यते—‘नंदणवणे’त्यादि, अस्य भावार्थः—मेरुविष्कम्भो मूले दश सहस्राणि, नन्दनवनस्थाने तु नवनवतियोजनशतानि चतुःपञ्चाशच्च योजनानि षट् योजनैकादशभागा बाह्यो गिरिविष्कम्भो नन्दनवनाभ्यन्तरस्तु मेरुविष्कम्भ एकोननवतिः शतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि षट् चैकादशभागास्तथा पञ्च शतानि नन्दनवनविष्कम्भः, तदेवमभ्यन्तरगिरिविष्कम्भो द्विगुणनन्दनवनविष्कम्भश्च मिलितो यथोक्तमन्तरं प्रायो भवति, ‘पढमसूरियमंडले’त्ति, इह जम्बूद्वीपग्रमाणस्याशीत्युत्तरशते द्विगुणिते अपहृते यो राशिः स प्रथममण्डलस्यायामविष्कम्भः, स च नवनवतिः सहस्राणि षट् च शतानि चत्वारिंशदधिकानि, द्वितीयं तु नवनवतिः सहस्राणि षट् शतानि पञ्चचत्वारिंशच्च योजनानि योजनस्य च पञ्चत्रिंशदेकपष्टिभागाः, कथं ?, मण्डलस्य चान्तरं द्वे द्वे

योजने, सूर्यविमानविष्कम्भश्चाष्टचत्वारिंशदेकपट्टिभागाः, एतद्द्विगुणितं पञ्च योजनानि पञ्चत्रिंशदेकपट्टिभागाश्चेति जातमेतच्च पूर्व-
मण्डलविष्कम्भे क्षिप्तं जातमुक्तप्रमाणमिति, तृतीयमण्डलविष्कम्भोऽप्येवमेवावसेयः, स च नवनवतिः सहस्राणि पट्ट शतानि एक-
पञ्चाशत् योजनानि नैकपट्टिभागाश्चेति । 'इमीसे ण'मित्यादि, भावार्थोऽयं अञ्जनकाण्डं दशमं, तत्र रत्नप्रभोपरिमान्ताच्छतं शतानां
भवति, प्रथमकाण्डे प्रथमशते च व्यन्तरनगराणि सन्तीति तस्मिन्नपसारिते नवनवतिशतान्यन्तरं सूत्रोक्तं भवतीति ॥ ९९ ॥

दसदसमिया णं भिक्खुपडिसा एगेणं राइंदियसतेणं अद्धच्छेहिं भिक्खवासतेहिं अहासुत्तं जाव आराहियावि
भवइ सयभिसया नक्खत्ते एकसयतारे प०, सुविही पुक्कदंते णं अरहा एणं धणूसयं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था,
पासे णं अरहा पुरिसादाणीए एं वाससयं सव्नाउयं पालइत्ता सिद्धे जावप्पहीणे, एवं थेरेवि अज्जसुहम्ममे,
सव्वेवि णं दीह्वेयड्डपव्वया एगमेगं गाउयसयं उड्डं उच्चत्तेणं प०, सव्वेवि णं चुल्लहिमवंतसिहरीवासहर-
पव्वया एगमेगं जोयणसयं उड्डं उच्चत्तेणं प० एगमेगं गाउयसयं उव्वेहेणं प० सव्वेवि णं कंचणगपव्वया
एगमेगं जोयणसयं उड्डं उच्चत्तेणं प० एगमेगं गाउयसयं उव्वेहेणं प० एगमेगं जोयणसयं मूले विक्खंभेणं
प० ॥ सूत्रं १०० ॥

अथ शतस्थानके किञ्चिल्लिख्यते, तत्र दश दशमानि दिनानि यस्यां सा दशदशमिका, या हि दिनानां दश दशकानि भवन्ति,
दश दशमदिनानि शतं च दिनानामत उच्यते एकेन रात्रिदिवसशतेनेति, यस्यां च प्रथमे दशके प्रतिदिनमैकका भिक्षा द्वितीये द्वे द्वे
एवं यावद्दशमे दश दशेत्येवं सर्वाभिक्षासङ्कलने सूत्रोक्तसंख्या भगवत्येव इति, पार्श्वनाथस्त्रिशद्वर्षाणि कुमारत्वं सप्ततिं चानगारत्वमित्येवं

शतमायुः पालयित्वा सिद्धः, एवं 'धरेवि अजसुहमे'ति आर्यसुधर्मो - महावीरस्य पञ्चमो गणधरः सोऽपि वर्षशतं सर्वायुः पालयित्वा सिद्धस्तथा च तस्यागारवासः पञ्चाशद्वर्षाणि छयस्यपर्यायो द्विचत्वारिंशत्केवलपर्यायोऽष्टौ, भवति चैतद्राशित्रयमिलने वर्षशतमिति । वैताल्यादिषूचत्वचतुर्थांशः उद्धेधः, कञ्चनका उत्तरकुरुषु देवकुरुषु क्रमव्यवस्थितानां पञ्चानां महाहृदानामुभयनो दश दश व्यवस्थितस्ते च जम्बूद्वीपे शतद्वयसंख्याः समवसेया इति ॥ १०० ॥

चंदप्पभे णं अरहा दिवड्ढं धणुसयं उड्ढं उच्चत्तेणं होत्था, आरणे ऋप्पे दिवड्ढं विमाणावाससयं प०, एवं अच्चुण्वि १५० सूत्रं १०१ ॥ सुपासे णं अरहा दो धणुसया उड्ढं उच्चत्तेणं होत्था सन्वेवि णं महाहिम्वंत-रूपीवासहरपन्वया दो दो जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं प० दो दो गाउयसयाइं उन्वेहेण प०, जम्बुद्वीवे णं दीवे दो कंचणपन्वयसया प० ॥ २०० सूत्रं १०२ ॥

अथैकोत्तरस्थानवृद्ध्या सूत्ररचनां परित्यज्य पञ्चागच्छतादिवृद्ध्या तां कुर्वन्नाह - 'चंदप्पे'त्यादि, सुगमं सर्वमाद्वादशाङ्गगणि-पिटकसूत्रात् ॥ २०० ॥

पउमप्पभे णं अरहा अड्ढाइज्जाइं धणुसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं होत्था, असुरकुमारणं देवाणं पासायवड्डिसगा अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं उड्ढं उच्चत्तेणं प० ॥ २५० सूत्रं ॥ १०३ ॥

नवरं 'पासायवड्डिसय'ति अवतंसकाः - शेषरकाः कर्णपूराणि वा अवतंसका इव अवतंसका प्रधाना इत्यर्थः प्रासादाश्च ते अवतंसकाः प्रासादानां वा मध्ये अवतंसकाः प्रासादावतंसकाः ॥ २५० ॥

सुमई णं अरहा तिणिण धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, अरिट्ठनेमी णं अरहा तिणिण वाससयाइं कुमार-
वासमज्जे वसित्ता मुंडे भविता पव्वहए, वेमाणियाणं देवाणं विमाणपागारा तिणिण तिणिण जोयणसयाइं
उड्डं उच्चत्तेणं प०, समणस्स भगवओ महावीरस्स तिन्नि सयाणि चोदसपुव्वीणं होत्था, पंचधणुसइयस्स
णं अंतिमसारीरियस्स सिद्धिगयस्स सातिरिगाणि तिणिण धणुसयाणि जीवप्पदेसोगाहणा प० ॥ ३०० ॥
सूत्रं ॥ १०४ ॥ पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणीयस्स अड्डसयाइं चोदसपुव्वीणं संपया होत्था, अभिनंदणे
णं अरहा अड्डाइं धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था ॥ ३५० ॥ सूत्रं १०५ ॥

तथा 'पंचधणुस्सइयस्स ण'मित्यादि, पञ्चधनुःशतप्रमाणस्य 'अंतिमसारीरियस्स'त्ति चरमशरीरस्य सिद्धिगतस्य सातिरेकाणि
त्रीणि शतानि धनुषां जीवप्रदेशावगाहना प्रज्ञप्ता, यतोऽसौ शैलेशीकरणसमये शरीरन्ध्रपूरणेन देहत्रिभागं विमुच्य घनप्रदेशो भूत्वा
देहत्रिभागद्वयावगाहनः सिद्धिमुपगच्छति, सातिरेकत्वं चैवं 'तिन्नि सया तेत्तीसा धणुत्तिभागो य होइ वोद्वव्वो । एसा खलु सिद्धाणं
उक्कोसोगाहणा भणिया ॥ १ ॥' त्ति [त्रीणि शतानि त्रयस्त्रिंशद् धनूषि त्रिभागश्च भवति वोद्वव्वः । एषा खलु सिद्धानामुत्कृष्टाव-
गाहना भणिता ॥ १ ॥] ॥ ३०० ॥ ३५० ॥

संभवे णं अरहा चत्तारि धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, सव्वेवि णं णिसव्वनीलवंता वासहरपव्वया
चत्तारि चत्तारि जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं चत्तारि चत्तारि गाउयसयाइं उव्वेहेणं प०, सव्वेवि णं वक्खार-
पव्वया णिसव्वनीलवंतवासहरपव्वयए णं चत्तारि चत्तारि जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं चत्तारि चत्तारि

गाउयसयाइं उन्वेहेणं प०, आणयपाणरसु दोसु कप्पेसु चत्तारि विमाणसया प०, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चत्तारि सया वार्हणं सदेवमणुयासुरंमि लोगंमि वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाइसंपया होत्था ॥ ४०० ॥ सूत्रं १०६ ॥

‘सन्वेऽवि णं वक्खारपव्वए’त्यादि, वक्षस्कारपर्वता एकक्षेत्रप्रतिवद्धा विंशतिस्ते च वर्षधराः ते च चतुःचतुःशतोच्चाः ॥

अजिते णं अरहा अद्धपंचमाइं धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, सगरे णं राया चाउरंतचक्खवटी अद्धपंचमाइं धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था ॥ ४५० ॥ सूत्रं १०७ ॥ सन्वेवि णं वक्खारपव्वय सीआसीओआओ महानइओ मंदरपव्वयंतेणं पंच पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पंच पंच गाउयसयाइं उन्वेहेणं प०, सन्वेवि णं वासहरक्खुडा पंच पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था मूले पंच पंच जोयणसयाइं विक्खंभेणं प०, उसभे णं अरहा कोसलिए पंच धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, भरहे णं राया चाउरंतचक्खवटी पंच धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, सोमणसगंधमादणविज्जुप्पभमालवंताणं वक्खारपव्वयाणं मंदरपव्वयंतेणं पंच २ जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पंच पंच गाउयसयाइं उन्वेहेणं प०, सन्वेवि णं वक्खारपव्वयक्खुडा हरिहरिस्सहक्खुडवज्जा पंच पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं मूले पंच पंच जोयणसयाइं आयासमविक्खंभेणं प०, सन्वेवि णं नंदणक्खुडा बलक्खुडवज्जा पंच पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं मूले पंच पंच जोयणसयाइं आयासमविक्खंभेणं प०, सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु विमाणा पंच २ जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प० ॥ ५०० ॥ सूत्रं १०८ ॥

सन्वेविणं वक्खारेत्यादि शीतादिनीप्रत्यासत्तौ मेरुप्रत्यासत्तौ च पञ्चशतोच्चा इति, तथा 'सन्वेवि णं वासे'त्यादि, तत्र वर्षधर-
कूटानि शतद्वयमशीत्यधिकं, कथं?, 'लहुहिमं हिमवं निसढे एकारस अट्ट नव य कूडाइं । नीलाइसु तिसु नवगं अट्टेकारस जहासंखं
॥१॥ [कुल्लहिमवति हिमवती निपथे एकादशाटौ नव च कूटानि हिमवती नीलादिषु त्रिषु नवकमट्टैकादश च यथासंख्यम् ॥१॥]
एतेषां च पञ्चगुणत्वात्, वक्षस्कारकूटानि त्वशीत्यधिकचतुःशतीसंख्यानि, कथं?, 'विज्जुपहमालवंते नव नव सेसेसु सत्त सत्तेव ।
सोलस वक्खारेसुं चउरो चउरो य कूडाइं' ॥ १ ॥ [विद्युत्प्रभमालयवतोर्नव नव शेषेषु सप्त सप्तैव । पोटश वक्षस्कारेषु चत्वारि
चत्वारि च कूटानि ॥ १ ॥] एतेषां पञ्चगुणत्वात्, पञ्चगुणत्वं च जम्बूद्वीपादिमेरूपलाक्षितक्षेत्राणां पञ्चत्वात्, सर्वाण्येतानि
पञ्चशतोच्छ्रितानि, एवं मानुषोत्तरादिष्वपि, वैताल्यकूटानि तु सक्रोशपङ्क्त्योर्जनोच्छ्रयाणि, वर्षकूटानि तु ऋषभकूटादीन्यष्टयोजनो-
च्छ्रितानीति, हरिकूटहरिसहस्रद्वर्जनं त्विह तयोः सहस्रोच्छ्रयत्वाद्, आह च—'विज्जुप्पभहरिकूडो हरिस्सहो मालवंतवक्खारे ।
नंदणवणवलकूडो उब्बिद्धा जोगणसहसं' ॥ १ ॥ [विद्युत्प्रभहरिकूटे हरिस्सहो मालयवद्वक्षस्कारः । नन्दनवने वलकूट उब्बिद्धा
योजनसहस्रं ॥ १ ॥] ५०० ॥ १०८ ॥

सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु विमाणा छजोगणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प०, बुल्लहिमवंतकूडस्स उवरिल्लाओ चर-
मंताओ बुल्लहिमवंतस्स वासहरपण्वयस्स समधरणिंतले एस णं छ जोगणसयाइं अवाहाए अंतरे प०, एवं
सिहरीकूडस्सवि, पासस्स णं अरहओ छ सया वाईणं सदेवमणुयासुरे लोए वाए अपराजिआणं उक्कोसिया
वाईसंपया होत्था, अभिचंदे णं कुलगरे छ धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, वासुपुजे णं अरहा छहिं पुरिस-

सपंहिं सद्धिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ॥ ६०० ॥ सूत्रं १०९ ॥

‘बुद्धहिमवंतकूडस्से’त्यादि, इह भावार्थो—हिमवान् योजनशतोच्छ्रितस्तत्कूटं च पञ्चशतोच्छ्रितं इति सूत्रोक्तमन्तरं भवतीति, अभिचंदे णं कुलकरे’ति अभिचन्द्रः कुलकरोऽस्यामवसर्पिण्यां सप्तानां कुलकराणां चतुर्थः, तस्योच्छ्रयः पट् धनुःशतानि पञ्चाशदधिकानि ॥ ६०० ॥

बंभलंतएसु कप्पेसु विमाणा सत्त सत्त जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प०, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स सत्त जिणसया होत्था, समणस्स भगवओ महावीरस्स सत्त वेउव्वियसया होत्था, अरिट्ठनेमी णं अरहा सत्त वाससयाइं देसूणाइं केवलपरियागं पाउणित्ता सिद्धे बुद्धे जावप्पहीगे, महाहिमवंतकूडस्स णं उवरिल्लाओ चरमंताओ महाहिमवंतस्स वासहरपव्वयस्स समधरणितले एस णं सत्त जोयणसयाइं अवाहाए अंतरे प०, एवं रुप्पिकूडस्सेवि ॥ ७०० सूत्रं ११० ॥

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सप्त जिनशतानि केवलशतानीत्यर्थः, तथा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सप्त वैक्रियशतानि वैक्रियलब्धिमत्साधुशतानीत्यर्थः, ‘अरिट्ठे’त्यादि, ‘देसूणाइं’ति चतुःपञ्चाशतो दिनानामूनानि, तत्प्रमाणत्वात् छत्रस्थकालस्येति, ‘महाहिमवंते’त्यादौ भावार्थोऽयं—महाहिमवान् योजनशतद्वयोच्छ्रितस्तत्कूटं च पञ्चशतोच्छ्रितमिति सूत्रोक्तमन्तरं भवतीति ॥ ७०० ॥

महासुक्कसहस्सारेसु दोसु कप्पेसु विमाणा अट्ठ जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प०, इमीसे णं रयणप्पभाए

पढमे कंडे अट्टसु जोयणसएसु वाणमंतरभोमेज्जविहारा प०, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स अट्टसया अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं गइकल्लाणाणं ठिइकल्लाणाणं आगमेसिभदाणं उक्कोसिआ अणुत्तरोववाइयसंपया होत्था, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ अट्टहिंजोयणसएहिं सुरिए चारं चरति, अरहओ णं अरिट्ठनेमिस्स अट्ट सयाइं वाइणं सदेवमणुयासुरंमि लोगंमि वाए अपराजियाणं उक्को-सिया वाईसंपया होत्था ॥ ८०० सुत्रं १११ ॥

‘इमीसे णं’मित्यादि, प्रथमं काण्डं खरकाण्डं खरकाण्डस्य षोडशविभागस्य प्रथमविभागरूपं रत्तकाण्डं, तत्र योजनसहस्रप्रमाणे अध उपरि च योजनशतद्वयं विमुच्यान्येष्वष्टसु योजनशतेषु वनेषु भवावानास्ते च ते व्यन्तराश्च तेषां सम्वन्धिनः भूमिविकारत्वाद्भौमिय-कास्ते च ते विहरन्ति-क्रीडन्ति तेष्विति विहाराश्च-नगराणि वानव्यन्तरभौमैयकविहारा इति, ‘अट्ट सय’त्ति अष्ट शतानि, केषा-मित्याह-‘अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं’ति देवेषूपत्यमानत्वात् देवा द्रव्यदेवा इत्यर्थः तेषां गतिः-देवगतिलक्षणा कल्याणं येषां ते गति-कल्याणास्तेषामेवं स्थितिः-त्रयास्त्रिंशत्सागरोपमलक्षणा कल्याणं येषां ते तथा तेषां, तथा ततश्च्युतानामागमिष्यद्-आगामि भद्रं-कल्याणं निर्वाणगमनलक्षणं येषां ते आगमिष्यद्भद्राः तेषां, किमित्याह-‘उक्कोसिए’त्यादि ॥ ८०० ॥ १११

आणयपाणयआरणअच्चुएसु कप्पेसु विमाणा नव नव जोयणासयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प०, निसदकूडस्स णं उवरिह्लाओ सिहरतलाओ णिसदस्स वासहरपव्वयस्स समे धरणितले एस णं नव जोयणासयाइं अवाहाए अंतरे प० एवं णीलवंतकूडस्सवि, विमलवाहणे णं कुलगरे णं नव धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था, इमीसे णं

रयणप्पभाए बहुसमरमणिज्जाओ भूणिभागाओ नवहिं जोयणसएहिं सव्वुवरिमे ताराख्वे चार चरइ, निस-
 ड्डस्स णं वासहरपव्वयस्स उवरिह्हाओ सिहरतलाओ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए पढमस्स कंडस्स
 बहुमज्झदेसभाए एस णं नव जोयणसयाइं अवाहाए अंतरे प० एवं नीलवंतस्सवि ॥ ९०० ॥ सूत्रं ११२ ॥

निसहकूडस्स णमित्यादि, इहायं भावः—निपधकूटं पञ्चगतोच्छ्रितं निपधश्च चतुःशतोच्छ्रित इति यथोक्तमन्तरं
 भवतीति ॥ ९०० ॥

सव्वेवि णं गेवेज्जविमणे दस दस जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प०, सव्वेवि णं जमगपव्वया दस दस
 जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प० दस दस गाउयसयाइं उव्वेहेणं प० मूले दस दस जोयणसयाइं आयाम-
 विक्खंभेणं प०, एवं चित्तविचित्तकूडावि भाणियव्वा, सव्वेवि णं वट्टवेयड्डपव्वया दस दस
 जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प० दस दस गाउयसयाइं उव्वेहेणं प० मूले दस दस जोयणसयाइं विक्खंभेणं
 प०, सव्वत्थ समा पल्लगसंठाणसंठिया प०, सव्वेवि णं हरिहरिस्सहकूडा बक्खारकूडवज्जा दस दस जो-
 जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प, मूले दस जोयणसयाइं विक्खंभेणं, एवं बलकूडावि नंदणकूडवज्जा, अरहावि
 अरिठ्ठनेप्पी दस वाससयाइं सव्वाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव सव्वदुक्खपहीजे, पासस्स णं अरहओ दस
 सयाइं जिणाणं होत्था, पासस्स णं अरहओ दस अन्तेवासीसयाइं, कालगयाइं जाव सव्वादुक्खपहीणाइं
 पउमदहपुंडरीयदहा य दस दस जोयणसयाइं आयामिणं प० ॥ १००० सूत्रं ११३ ॥

अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं विमाणा एकारस जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं प०, पासस्स
णं अरहओ इकारस सयाइं वेउन्वियाणं होत्था ॥ ११०० सूत्रं ११४ ॥ महापउममहा-
पुंडरीयदहाणं दो दो जोयणसहस्साइं आयामेणं प० ॥ २००० सूत्रं ११५ ॥ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए
बइरकंडस्स उवरिल्लाओ चरमंताओ लोहियक्खकंडस्स हेट्टिल्ले चरमंते एस णं तिन्नि जोयणसयसहस्साइं
अथाहाए अंतरे प० ॥ ३००० सूत्रं ११६ ॥ तिगिच्छकेसरिदहाणं चत्तारि चत्तारि जोयणसहस्साइं आयामेणं
प० ॥ ४००० सूत्रं ११७ ॥ धरणिंतले मंदरस्स णं पन्वयस्स बहुमज्झदेसभाए रुयगनाभीओ चउदिसिं पञ्च
२ जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे मंदरपन्वए प० ॥ ५००० सूत्रं ११८ ॥ सहस्सारे णं कप्पे छ विमाणा-
वाससहस्सा प० ॥ ६००० सूत्रं ११९ ॥ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए रयणस्स कंडस्स उवरिल्लाओ चरमं-
ताओ पुलगस्स कंडस्स हेट्टिल्ले चरमंते एस णं सत्त जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० ॥ ७००० सूत्रं १२० ॥
हरिवासरम्मयाणं वासा अहु जोयणसहस्साइं साइरेगाइं वित्थरेणं प० ॥ ८००० सूत्रं १२१ ॥ दाहिणडूढ-
भरहस्स णं जीवा पाईणपडीणायया डुहओ समुहं पुढा नव जोयणसहस्साइं आयामेणं प० ॥ ९००० सूत्रं
१२२ ॥ मदरे णं पन्वए धरणिंतले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं प० ॥ १०००० सूत्रं १२३ ॥ जम्बूदीवेणं दीवे
एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं प० ॥ १००००० सूत्रं १२४ ॥ लवणे णं समुहे दो जोयणसयसहस्साइं
चक्खवालविक्खंभेणं प० ॥ २००००० सूत्रं १२५ ॥ पासस्स णं अरहओ तिन्नि सयसाहस्सीओ सत्तावीसं च

सहस्साइं उक्केसिया साविया सं. होत्था ॥ ३०००० सूत्रं १२६ ॥ धायइखंडे णं दीवे चत्तारि जोयणसय-
 सहस्साइं चक्कवालविकलंभेणं प० ॥ ४००००० सूत्रं १२७ ॥ लवणस्स णं समुहस्स पुरच्छिमिह्माओ चरमंताओ
 पच्चच्छिमिह्ले चरमंते एस णं पंच जोयणसयसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० ॥ ५००००० सूत्रं १२८ ॥ भरहे
 णं राया चाउरंतचक्कवटी छ पुव्वसयसहस्साइं रायमज्जे वसित्ता सुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्व-
 इए ॥ ६००००० सूत्रं १२९ ॥ जम्बूदीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिह्माओ वेइयंताओ धायइखंडचक्कवालस्स पच्च-
 च्छिमिह्ले चरमंते सत्त जोयणसयसहस्साइं अवाहाए अंतरे प० ॥ ७००००० सूत्रं १३० ॥ माहिंदे णं कप्पे अट्ठ
 विमाणावाससयसहस्साइं प० ८००००० ॥ सूत्रं १३१ ॥ अजियस्स णं अरहओ साइरेगाइं नव ओहिनाणि-
 सहस्साइं होत्था ॥ ९००० सूत्रं १३२ ॥ पुरिससीहे णं वासुदेवे दस वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता
 पञ्चमाए पुढवीए नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ते ॥ १०००००० सूत्रं १३३ समणे भगवं महावीरे तित्थगरभवग्ग-
 हणाओ छंडे पोद्धिलभवग्गहणे एणं वासकोडिं सामन्नपरियाणं पाउणित्ता सहस्सारे कप्पे सव्वट्ठविमाणे
 देवत्ताए उववन्ते ॥ १००००००० सूत्रं १३४ ॥ उसभसिरिस्स भगवओ चरिमस्स य महावीरवद्धमाणस्स
 एगा सागरोवमकोडाकोडी अवाहाए अंतरे प० ॥ १००००००००००० सूत्रं १३५ ॥

'सव्वेवि णं जग्गे'त्यादि, उत्तरकुरुषु नीलवद्धर्पधरस्य-उत्तरतः शीताया महानद्या उभयोः कूलयोर्द्वौ यमकाभिधानौ पर्वतौ स्तः
 ते च पञ्चसप्त्युत्तरकुरुषु द्वयोर्द्वयोर्भावाद्दश, एवं 'चित्तविचित्तकूडावि'त्ति पञ्चसु देवकुरुषु यमकवत्तत्सद्भावात् पञ्च

चित्रकूटाः पञ्च विचित्रकूटा इति, सन्वेवि ण'मित्यादि, सर्वेऽपि वृत्ता वैताल्या निशतिः शब्दापात्यादयः, 'सन्वेवि णं हरी'त्यादि, हरिकूटं विद्युत्प्रभाभिधाने गजदन्ताकारवक्षस्कारपर्वते हरिसहकूटं तु माल्यवद्भस्कारे, तानि च पञ्चस्वपि मन्दरेषु भावात् पञ्च पञ्च भवन्ति सहस्रोच्छ्रितानि च, 'वक्खारकूडवज'ति शेषवक्षस्कारकूटेष्वेवमुच्चत्वं नास्त्येतेष्वेवास्तीत्यर्थः, एवं 'वलकूडावि'ति पञ्चमु मन्दरेषु पञ्च नन्दनवनानि तेषु प्रत्येकमैशान्यां दिशि वलकूटाभिधानं कूटमस्ति, ततः पञ्च, तानि सहस्रोच्छ्रितानि च, 'नन्दनकूडवज'ति शेषाणि नन्दनवनेषु प्रत्येकं पूर्वादिदिग्बिदिग्व्यवस्थितानि चत्वारिंशत्संख्यानि नन्दनकूटानि वर्जयित्वा तानि साहस्रिकाणि न भवन्तीत्यर्थः । 'अरहंते'त्यादि, कुमारत्वे त्रीणि वर्षशतान्यनगारत्वे सप्तत्येवं दश शतानि, 'पउमद्दहपुंडरी-यद्दह'ति पञ्चहदः श्रीदेवीनिवासो हिमवद्वर्षधरपर्वतोपरिवर्ती पुण्डरीकहृदो लक्ष्मीदेवीनिवासः शिखरिवर्षधरोपरिवर्त्तीति ॥ १००० ॥ ११०० ॥ तथा महापद्ममहापुण्डरीकहृदौ महाहिमवद्रु विमवर्षधरयोरुपरिवर्त्तनौ हीबुद्धिदेव्योनिवासभूताविति ॥ २००० ॥ 'इमीसे णं रयणेत्यादि, अयमिह भावार्थः-रत्नप्रभापृथिव्याः प्रथमस्य षोडशविभागस्य खरकाण्डाभिधानकाण्डस्य प्रथमं रत्नकाण्डं वज्रकाण्डं नाम काण्डं द्वितीयं वैडूर्यकाण्डं तृतीयं लोहिताक्षकाण्डं चतुर्थं तानि च प्रत्येकं साहस्रिकाणीति त्रयाणां यथोक्तमन्तरं भवतीति ॥ ३००० ॥ तिगिच्छेकसरिहृदौ निषधनीलवद्वर्षधरोपरिस्थितौ धृतिकीर्त्तिदेवीनिवासाविति ॥ ४००० ॥ 'धरणितले' इत्यादि, धरणितले-धरण्यां समे भूभाग इत्यर्थः, 'रुयगनाभीओ'ति 'अट्टपएसो रुयगो-तिरियं लोगस्स मज्झयारंमि । एसप्पभवो दिसाणं एसेव भवे अणुदिसाणं ॥ १ ॥ [अष्टप्रदेशो रुचकस्तिर्यग्लोकस्य मध्ये । एष प्रभवो दिशामेव एव भवेदनुदिशां ॥ १ ॥] ति, रुचक एव नाभिचक्रस्य तुम्बामिवेति रुचकनाभिः, ततश्चतसृष्वपि दिक्षु पञ्च

पञ्च सहस्राणि मेरुस्तस्य दशसहस्रविक्कम्भत्वादिति ॥ ५००० ॥ ६००० ॥ 'इमीसे ण'मित्यादि, रत्नकाण्डं प्रथमं पुलककाण्डं
 सप्तममिति सप्तसहस्राणि ॥ ७००० ॥ 'हरिवासे'त्यादि, इहार्थे गार्थाद्ध- 'हरिवासे इग्वीमा चुलसी य सया कला य एका
 य'त्ति ॥ ८००० ॥ 'दाहिणे'त्यादि दक्षिणो भागो भरतस्येति दक्षिणाद्धभरतं तस्य जीवेव जीवा-ऋज्वी सीमा प्राचीनं-पूर्वतः
 प्रतीचीनं-पश्चिमतः आयता-दीर्घा प्राचीनप्रतीचीनायता 'दुहओ'त्ति उभयतः पूर्वापरपार्श्वयोरित्यर्थः, समुद्रं-लवणसमुद्रं स्पृष्टा-ह्रस्व-
 वती नव सहस्राण्यायामत इहोक्ता, स्थानान्तरे तु तद्विशेषोऽयं 'नव सहस्राणि सप्त शतान्यष्टचत्वारिंशदधिकानि द्वादश च कला'
 इति ॥ ९००० ॥ १०००० ॥ १००००० ॥ २००००० ॥ ३००००० ॥ ४००००० ॥ 'लवणे'त्यादि, तत्र जम्बूद्वीपस्य लक्षं
 चत्वारि च लवणस्येति पञ्च ॥ ५००००० ॥ 'जम्बूद्वीपस्से'त्यादि, तत्र लक्षं जम्बूद्वीपस्य द्वे लवणस्य चत्वारि धातकीखण्डस्येति
 सप्त लक्षण्यन्तरं सूत्रोक्तं भवतीति ७००००० ॥ अजितस्यार्हतः सातिरेकाणि नवावधिज्ञानिसहस्राणि, अतिरेकश्चत्वारि शतानि, इदं
 च सहस्रस्थानकमपि लक्षस्थानकाधिकारे यदधीतं तत् सहस्रशब्दसाधर्म्याद्विचित्रत्वाद्वा सूत्रगतैर्लखकदोषाद्वेति ॥ ९००००० ॥
 पुरुषसिंहः पञ्चमवासुदेवः ॥ १०००००० ॥ 'समणे'त्यादि, यतो भगवान् पोट्टिलाभिधानराजपुत्रो बभूव, 'तत्र वर्षकोटिं प्रव्रज्यां
 पालितवानित्येको भवः, ततो देवो-भूदिति द्वितीयः ततो नन्दनाभिधानो राजसूनुः छत्राग्रनगर्यो' जज्ञे' इति तृतीयः, तत्र वर्षलक्षणं
 सर्वदा मासक्षणणेन तपस्तप्त्वा दशमदेवलोके पुष्पोत्तरवरविजयपुण्डरीकाभिधाने विमाने देवोऽभवदिति चतुर्थस्ततो ब्राह्मणकुण्डग्रामे
 ऋषभदत्तब्राह्मणस्य भार्यया देवानन्दाभिधानायाः कुक्षानुत्पन्न इति पञ्चमस्ततस्त्र्यशीतितमे ऋषभस्य क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे सिद्धार्थ-
 महाराजस्य त्रिशलाभिधानभार्ययाः कुक्षान्विन्द्रवचनकारिणा हरिनैगमेषिनाम्ना देवेन संहृतस्तीर्थकरतया च जात इति षष्ठः, उक्तभव-

ग्रहणं हि विना नान्यद्भग्नग्रहणं पष्ठं श्रूयते भगवत इत्येतदेव पष्ठभग्नग्रहणतया व्याख्यातं, यस्माच्च भग्नग्रहणादिदं पष्ठं तदप्येतस्मात् पष्ठमेवेति सुबुद्ध्यते तीर्थकरभग्नग्रहणात्पष्ठे पोटिलभग्नग्रहणे इति ॥ १००००००० ॥ 'उसभे'त्यादि, 'उसभसिरिस्स'ति प्राकृतत्वेन श्रीऋषभ इति वाच्ये व्यत्ययेन निर्देशः कृतः, एका सागरोपमकोटाकोटी द्विचत्वारिंशता वर्षसहस्रैः किञ्चित्साधिकरूनाऽप्यल्पत्वाद्धि-
शेषस्याविशेषितोक्तेति ॥ १००००००००००० ॥ १३५ ॥ इह य एते अनन्तरं संख्याक्रमसम्बन्धमात्रेण सम्बद्धा विविधा वस्तुविशेषा उक्तास्त एव विशिष्टतरसम्बन्धसम्बद्धा द्वादशाङ्गे प्ररूप्यन्त इति द्वादशाङ्गस्यैव स्वरूपमभिधित्सुराह—

दुवालसंगे गणिपिडगे प० तं०-आयारे सूयगडे ठाणे समवाए विवाहपन्नत्ती नायाधम्मकहाओ उवासगदसाओ अंतगडदसाओ अणुत्तरोववाइयदसाओ पण्हावागरणाइं विवागसुए दिट्ठिवाए । से किं तं आयारे? आयारे णं समणाणं निगंथाणं आयारगोयरविणयवेणइयट्ठाणगमणचंक्रमणपमाणजोगजुंजणभासासिमितिगुत्ती-
सेल्लोवहिभत्तपाणउग्गमउप्पायणएसणाविमोहिसुद्धासुद्धगहणवयणियमतवोवहाणसुप्पसत्थमाहिज्जइ, से समासओ पञ्चविहे प०, तं०-णाणायारे दंसणायारे चरित्तायारे तवायारे विरियायारे, आयारस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संसेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संसेज्जाओ निज्जुत्तीओ, से णं अंगट्ठयाए पढमे अंगे दो सुयक्खंधा पणवीसं अज्झयणा पंचासीइं उद्देसणकाला पंचासीइं समुद्देसणकाला अट्टारस पदसहस्साइं पदगणेणं संखेज्जा अक्खरा अणंता 'पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा

निबद्धा णिकाइया जिणपणत्ता भावा आघविज्जंति परूविज्जंति दंसिज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति, से एवं णाया एवं विण्णाया एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति पणविज्जंति परूविज्जंति दंसिज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति । सेत्तं आयारे ॥ सूत्रं १३६ ॥

‘दुवालसंगे’ इत्यादि, अथवोचरोत्तरसंख्याक्रमसंज्ञार्थप्ररूपणमनन्तरमकारि, साम्प्रतं संख्यामात्रसंबद्धपदार्थप्ररूपणायोपक्रम्यते-‘दुवालसंगे’ इत्यादि, तत्र श्रुतपरमपुरुषस्याङ्गानि, द्वादशाङ्गानि-आचारादीनि यस्मिन्तद्द्वादशाङ्गं, गुणानां गणोऽस्यास्तीति गणी-आचार्यस्तस्य पिटकमिव पिटकं-सर्वस्वभाजनं गणिपिटकं, अथवा गणिशब्दः परिच्छेदवचनः, तथा चोक्तम्-“आयारंमि अहीए जं नाओ होइ समणधम्मो उ । तम्हा आयारधरो भण्णइ पढमं गणिट्ठाणं ॥ १ ॥ [आचारेऽधीते यत् ज्ञातो भवति श्रमणधर्मस्तु । तस्मादाचारधरो भण्यते प्रथमं गणिस्थानं ॥ १ ॥] परिच्छेदस्थानमित्यर्थः, ततश्च परिच्छेदसमूहो गणिपिटकं, अत्र चैवं पदघटना-यदेतद्गणिपिटकं तत् द्वादशाङ्गं प्रज्ञप्तं, तद्यथा-आचारः सूत्रकृत् इत्यादि । ‘से किं त’मित्यादि, अथ किं तदाचारवस्तु ? यद्वा अथ कोऽयमाचारः ?, आश्चर्यत इति वा आचारः साध्वाचरितो ज्ञानाद्यासेवनविधिरिति भावार्थः, एतत्प्रतिपादको ग्रन्थोऽप्याचार एवोच्यते, ‘आयारे णं’ति अनेनाचारेण करणभूतेन श्रमणानामाचारो व्याख्यायत इति योगः, अथवा आचारेऽधिकरणभूते णमिति वाक्यालङ्कारे ‘श्रमणानां’ तपःश्रीसमालिङ्गितानां ‘निर्ग्रन्थानां’ सवाह्याभ्यन्तरग्रन्थरहितानां, आह-श्रमणा निर्ग्रन्था एव भवन्तीति विशेषणं किमर्थमिति ?, उच्यते, शाक्यादिव्यवच्छेदार्थम्, उक्तं च-“निर्गन्थसक्तावसेरुयआजीव पंचहा समण’त्ति [निर्ग्रन्थशाक्यतापसगैरिकाजीविकाः पञ्चधा श्रमणाः] तत्राचारो-ज्ञानाद्यनेकभेदाभिन्नः गोचरो-भिक्षाग्रहणविधिलक्षणो विनयो-ज्ञानादिविनयः वैनयिकं तत्फलं कम्म-

क्षयादि स्थानं-कायोत्सर्गोपवेशनशयनभेदात् त्रिरूपं गमनं-विहारभूम्यादिषु गतिश्चङ्क्रमणं-उपाश्रयान्तरे शरीरश्रमव्यपोहार्यमितस्ततः सञ्चरणं प्रमाणं-भक्तपानाभ्यवहारोपध्यादेर्मान योगयोजनं-स्वाध्यायप्रत्युपेक्षादिव्यापारेषु परेषां नियोजनं भाषाः-संयतस्य भाषाः सत्यासत्यासृपारूपाः समितयः-ईर्यासमित्याद्याः पञ्च गुप्तयो-मनोगुप्त्यादयस्तिष्ठः तथा शय्या च-वसतिरुपधिश्च-वस्त्रादिको भक्तं च-अशनादि पानं च-उष्णोदकादीति द्वन्द्वः, तथा उद्गमोत्पादनैपणालक्षणां दोषाणां विशुद्धिः-अभाव उद्गमोत्पादनैपणाविशुद्धिस्ततः शय्यादीनामुद्गमादिविशुद्ध्या शुद्धानां तथाविधकारणेशुद्धानां च ग्रहणं शय्यादिग्रहणं, तथा व्रतानि-मूलगुणा नियमाः-उत्तर-गुणास्तपउपधानं द्वादशविधं तपः, तत आचारश्च गोचरश्चेत्यादि यावद्गुप्तयश्च शय्यादिग्रहणं च नियमाश्च तपउपधानं चेति समाहार-द्वन्द्वस्ततस्तच्च तत्पुत्रशस्तं चेति कर्मधारयः, एतत्सर्वमाख्यायते-अभिधीयते, एतेषु आचारादिपदेषु यत्र क्वचिदन्यतरोपादाने अन्यतरस्य गतार्थस्याभिधानं तत्सर्वं तत्प्राधान्यख्यापनार्थमेवेत्यवसेयमिति । 'से समासओ' इत्यादि, सः आचारो यमाधिकृत्य ग्रन्थस्याचार इति संज्ञा प्रवर्तते 'समासतः' संक्षेपतः पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-ज्ञानाचार इत्यादि, तत्र ज्ञानाचारः-श्रुतज्ञानविषयः कालाध्ययनविनयाध्ययनादिरूपो व्यवहारोऽष्टधा 'दर्शनाचारः' सम्यक्त्ववतां व्यवहारो' निःशङ्कितादिरूपोऽष्टधा 'चारित्राचारः' चारित्रिणां समित्यादिपालनात्मको व्यवहारः द्वादशविधतपोविशेषानुष्ठितिः वीर्याचारो' ज्ञानादिप्रयोजनेषु वीर्यस्यागोपनमिति, 'आयार'त्ति आचारग्रन्थस्य णमित्यलङ्कारे परिता' संख्येया आद्यन्तोपलब्धेर्नो-नन्ता भवन्तीत्यर्थः, काः ?-वाचनाः-सूत्रार्थप्रदानलक्षणाः, अवसर्पिण्युत्सर्पिणीकालं वा प्रतीत्य, 'परीते'ति संख्येयान्यनुयोगद्वाराणि-उपक्रमादीनि, अध्ययनानामेव संख्येयत्वात् प्रज्ञापकवचनगोचरत्वाच्च 'संखेज्जाओ पडिवत्तीओ'त्ति द्रव्यार्थे पदार्थाभ्युपगमा मतान्तराणीत्यर्थः, प्रतिपाद्यानि

(माधाभि) ग्रहविशेषा वा 'संखेज्जा वेढ'त्ति वेष्टकाः—छन्दोविशेषाः एकार्थप्रतिबद्धवचनसङ्कलिकेत्यन्ये, 'संखेज्जा सिलोण'त्ति श्लोकाः—अनुष्टुप्छन्दांसि 'संख्याताः, निर्युक्तयः' निर्युक्तानां—सूत्रेऽभिधेयतया व्यवस्थापितानामर्थानां—युक्तिः—घटना विशिष्टा योजना निर्युक्तयुक्तिः, एतस्मिंश्च वाक्ये युक्तशब्दलोपान्निर्युक्तिरित्युच्यते, एताश्च निक्षेपनिर्युक्त्याद्याः संख्येया इति । 'से ण'मित्यादि स आचारो णमित्यलङ्कारे 'अङ्गार्थतया' अङ्गलक्षणवस्तुत्वेन प्रथममङ्गं स्थापनामधिकृत्य, रचनापेक्षया तु द्वादशमङ्गं, प्रथमं पूर्वं तस्य सर्वप्रवचनात् पूर्वं क्रियमाणत्वादिति, द्वौ श्रुतस्कन्धौ—अध्ययनसमुदायलक्षणौ, पञ्चविंशतिरध्ययनानि, तद्यथा—सत्थपरिणणा १ लोगविजओ २ सीओसणिज्ज ३ संमत्तं ४ । आर्वति ५ धुय ६ विमोहो ७ महापरिणो ८ वहाणसुयं ९ ॥ १ ॥' इति प्रथमः श्रुतस्कन्धः, 'पिडेसण १ सेज्जि २ रिया ३ भासज्जाया य ४ वत्थ ५ पाएसा ६ । उग्गहपडिमा ७ सत्तसत्तिकया १४ भावण १५ विमुत्ती १६ ॥ २ ॥' इति द्वितीयः श्रुतस्कन्धः, एवमेतानि निशीथवर्जानि पञ्चविंशतिरध्ययनानि, तथा पञ्चाशीतिरुद्देशनकालाः, कथं?, उच्यते, अङ्गस्य श्रुतस्कन्धस्याध्ययनस्योद्देशकस्य चैतेषां चतुर्णामप्येक एवोद्देशनकालः, एवं शस्त्रपरिज्ञादिषु पञ्चविंशतावध्ययनेषु क्रमेण सप्त १ षट् २ चतु ४ अतुः ४ षट् ५ पञ्च ६ अष्ट ७ सप्त ८ चतु ९ रेकादश १० त्रि ११ त्रि १२ द्वि १३ द्वि १४ द्वि १५ द्वि १६ संख्या उद्देशनकालाः षोडशस्वध्ययनेषु शेषेषु नवसु नवैवेति, इह सङ्ग्रहगाथा—'सत्त य छ चउ चउरो य छ पञ्च अट्टेव सत्त चउरो य । एक्कारा ति ति दो दो, दो दो सत्तेक एको य ॥ १ ॥' ति, एवं समुद्देशनकाला अपि भणितव्याः, अष्टादश पदसहस्राणि पदाग्रेण प्रज्ञप्तः, इह यत्रार्थोपलब्धिस्तत्पदं, ननु यदि द्वौ श्रुतस्कन्धौ पञ्चविंशतिरध्ययनान्यष्टादश पदसहस्राणि पदाग्रेण भवन्ति ततो यद्गणितं नववर्गभेचरमइओ अट्टारसपदसहस्सिओ वेउ"त्ति तत्कथं न विरुध्यते?, उच्यते, यत् द्वौ श्रुतस्कन्धावित्यादि तदाचारस्य प्रमाणं

भाणितं, यत्पुनरष्टादश पदसहस्राणि तन्नवब्रह्मचर्याध्ययनात्मकस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्य प्रमाणं, विचित्रार्थवद्धानि च सूत्राणि, गुरुपदेशतस्तेषामर्थोऽवसेय इति, संख्येयानि अक्षराणि, वेष्टकादीनां संख्येयत्वात्, अनन्ता गमाः, इह गमाः—अर्थगमा गृह्यन्ते अर्थपरिच्छेदा इत्यर्थः, ते चानन्ताः, एकस्मादेव सूत्रात्तत्तद्धर्मविशिष्टानन्तधर्मात्मकवस्तुप्रतिपत्तेः, अन्ये तु व्याचक्षते—अभिधानाभिधेयवशतो गमा भवन्ति, ते चानन्ताः पर्यायाः स्वपरभेदभिन्ना अक्षरार्थपर्याया इत्यर्थः, परिच्छास्त्रसा आख्यायन्त इति योग, त्रसन्तीति त्रसाः—द्वीन्द्रियादयस्ते च परिच्छा नानन्ताः, एवं रूपत्वादेव तेषां. अनन्ताः स्थावरा वनस्पतिकायसहिताः, किंभूता एते ?—‘सासया कडा निबद्धा निकाइय’ति श्लाघताः द्रव्यार्थतया अविच्छेदेन प्रवृत्तेः कृताः पर्यायार्थतया प्रतिसमयमन्यथात्वावाप्तं निबद्धाः—सूत्र एव ग्रथिता निकाचिता—निर्युक्तिसङ्ग्रहणिहेतूदाहरणादिभिः प्रतिष्ठिता जिनैः प्रज्ञप्ता भावाः—पदार्था अन्येऽप्यजीवादयः ‘आधविज्जंति’ति ग्राकृतशैल्या आख्यायन्ते—सामान्यविशेषाभ्यां कथयन्त इत्यर्थः, प्रज्ञाप्यन्ते नामादिभेदाभिधानेन, प्ररूप्यन्ते नामादिस्वरूपकथनेन, यथा ‘पञ्जायाणभिधेय’मित्यादि दृश्यन्ते उपसमात्रतः ‘यथा भौर्गव्यस्तथा’ इत्यादि, निदर्शयन्ते हेतुदृष्टान्तोपन्यासेन उपदर्शयन्ते उपनयनिगमनाभ्यां संकलनयाभिप्रायतो वेति, सांप्रतमाचाराङ्गग्रहणफलप्रतिपादनायाह—‘से एव’मित्यादि, स इत्याचाराङ्गग्राहको गृह्यते, ‘एवं आय’ति अस्मिन् भावतः सम्यगधीते सत्येवमात्मा भवति, तदुक्तक्रियापरिणामाव्यतिरेकात् स एव भवतीत्यर्थः, इदं च सूत्रं पुस्तकेषु न दृष्टं नन्दां तु दृश्यते इतीह व्याख्यातमिति एवं क्रियासारमेव ज्ञानमिति ख्यापनार्थं क्रियापरिणाममिधायाधुना ज्ञानमधिकृत्य आह—‘एवं नाय’ति इदमधीत्य एवं ज्ञाता भवति यैथवेहोक्तमिति, ‘एवं विन्नाय’ति, विविधो विशिष्टो वा ज्ञाता विज्ञाता एवं विज्ञाता भवति, तन्त्रान्तरीयज्ञाता भवति—तन्त्रान्तरीयज्ञातृभ्यः प्रधानतर इत्यर्थः, ‘एव’मित्यादि

निगमनवाक्यं, एवं-अनेन प्रकारेणाचारगोचराविनयाद्यभिधानरूपेण 'चरणकरणप्ररूपणता आख्यायत' इति चरणं-त्रतश्रमणधर्म-संयमाद्यनेकविधं करणं-पिण्डविशुद्धिसमित्याद्यनेकविधं तयोः प्ररूपणता प्ररूपणैव आख्यायते इत्यादि पूर्ववदिति, 'सेत्तं आयारे'ति तदिदमाचारवस्तु अथवा सोऽयमाचारो यः पूर्व दृष्ट इति ॥ १ ॥

से किं तं सूअगडे ? सुअगडे णं ससमाया सूइज्जंति परसमया सूइज्जंति ससमयपरसमया सूइज्जंति जीवा सूइज्जंति अजीवा सूइज्जंति जीवाजीवा सूइज्जंति लोगो सूइज्जंति अलोगो सूइज्जंति लोगालोगो सूइज्जति, सूअगडे णं जीवाजीवपुण्णपावासवसंवरनिज्जरणबधमोक्खावसाणा पयत्था सूइज्जंति, समणाणं अचिरकाल-पव्वइयाणं कुसमयमोहमोहमोहियाणं संदेहजायसहजबुद्धिपरिणामसंसंइयाणं पावकरमलिनमइगुणवि-सोहणत्थं असीअस्स किरियावाइयसयस्स चउरासीए अकिरियवाईणं सत्तट्ठीए अण्णणियवाईणं वत्तीसाए वेणइयवाईणं तिण्हं तेवट्ठीणं अण्णदिट्ठियसयाणं बूहं किच्चा ससमए ठाविज्जंति गाणदिट्ठवयणणिस्सारं सुदुदु दरिसयंता विविहवित्थराणुगमपरमसवभावगुणविसिद्धा मोक्खपहोयारगा उदारा अण्णातमंधकार-दुग्गेसु दीवभूआ सोवाणा चव सिद्धिसुगडगिहुत्तमस्स णिक्खोभनिप्पकंपा सुत्तत्था, सुयगडस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडियत्तीओ संखेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ निज्जुत्तीओ, से णं अङ्गट्ठयाए दोच्चे अंगे दो सुयक्खंधा तेवीसं अज्जयणा तेत्तीसं उइसणकाला तेत्तीसं समुइसणकाला छत्तीसं पदसहस्साइं पयग्गेणं प० संखेज्जा अक्खरा अणंता गमा अणंता पज्जवा

परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिवद्धा णिकाइया जिणपणत्ता भावा आघविज्जंति पणविज्जंति
परुविज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति, से एवं आया एवं णाया एवं विण्णयाया एवं चरणकरणपरुवणयाया
आघविज्जंति पणविज्जंति परुविज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति, से तं सूअगडे २ ॥ सूत्रं १३७ ॥

‘से किं तं सूयगडे’ ‘सूच सूचायां’ सूचनात् सूत्रं सूत्रेण कृतं सूत्रकृतमिति रूढोच्यते, ‘सूयगडेण’ति सूत्रकृतेन सूत्रकृते वा
स्वसमयाः सूच्यन्ते इत्यादि कण्ठ्यं, तथा सूत्रकृतेन जीवाजीवपुण्यपापाश्रवसंवरनिर्जराबन्धमोक्षावसानाः पदार्थाः सूच्यन्ते, तथा
‘समणाण’मित्यादि, अत्र श्रमणानां मतिगुणविशोधनार्थं स्वसमयः स्थाप्यत इति वाक्यार्थः, तत्र श्रमणानां किंभूतानां ?-अचिरका-
लमव्रजितानां, चिरकालव्रजिता हि निर्म्मलमतयो भवन्ति, अहर्निशं शास्त्रपरिचयाद्बहुश्रुतसंपर्काचेति, पुनः किंभूतानां ?-
‘कुसमयमोहमोहमइमोहियाणं’ति कुत्सितः समयः--सिद्धान्तो येषां ते कुसमयाः--कुतीर्थिकास्तेषां मोहः--पदार्थेष्वयथावबोधः
कुसमयमोहस्तस्मादो मोहः--श्रोतृमनोमूढता तेन मतिर्मोहिता--मूढतां नीता येषां ते कुसमयमोहमतिमोहिताः, अथवा कुसमयाः--कुसि-
द्धान्तास्तेषां ओघः--संघो मकारस्तु प्राकृतत्वात् तस्मादो मोहः--श्रोतृमनोमूढता तेन गतिर्मोहिता येषां ते कुसमयौघमोहमति-
मोहिताः अथवा कुसमयानां--कुतीर्थिकानां मोहो मोघो वा--शुभफलापेक्षया निष्फलो यो मोहस्तेन मतिर्मोहिता येषां ते कुसमयमोह-
मोहमतिमोहिताः कुसमयमोघमोहमतिमोहिता वा तेषां, तथा संदेहाः--वस्तुतत्त्वं प्रति संशयाः कुसमयमोहमतिमोहितानामिति
विशेषणसान्निध्यात् कुसमयेभ्यः सकाशात् (ते) जाता येषां ते सन्देहजाताः, तथा सहजात्--स्वभावसम्पन्नात् न कुसमयश्रवण-
सम्पन्नाद्बुद्धिपरिणामात्--मतिस्वभावात् संशयो जातो येषां ते सहजबुद्धिपरिणामसंशयिताः सन्देहजाताश्च सहजबुद्धिपरिणाम-

संशयिताश्च ये ते तथा तेषां श्रमणानामिति प्रक्रमः, किमत आह—‘पापकरो’ विपर्ययसंशयात्मकत्वेन कुत्सितप्रवृत्तिनिवन्धनत्वाद्-
शुभकर्महेतुरत एव च मलिनः—स्वरूपाच्छादनादिन्मर्मलो यो मतिगुणो—बुद्धिपर्यायस्तस्य विशोधनाय—निर्मलत्वाधानाय पापकर-
मलिनमतिगुणविशोधनार्थं । ‘असीयस्स किरियावाइयसयस्स’ति अशीत्यधिकस्य क्रियावादिशतस्य व्यूहं कृत्वा स्वसमयः स्थाप्यत
इति योगः, एवं शेषेष्वपि पदेषु क्रिया योजनीयेति, तत्र न कर्त्तारं विना क्रिया संभवतीति तामात्मसमवायिनीं वदन्ति ये तच्छी-
लाश्च ते क्रियावादिनः, ते पुनरात्माद्यस्तित्वप्रतिपत्तिलक्षणा अमुनोपायेनाशीत्यधिकशतसंख्या विज्ञेयाः—जीवाजीवाश्रवबन्धसंवर-
निर्जरापुण्यापुण्यमोक्षाख्यान्नव पदार्थान् विरचय्य परिपाट्वा जीवपदार्थस्याधः स्वपरभेदावुपन्यसनीयौ, तयोरधो नित्यानित्यभेदौ,
तयोरप्यधः कालेश्वरात्मनियतिस्वभावभेदाः पञ्चन्यसनीयाः, पुनरित्थं विकल्पाः कर्त्तव्याः—अस्ति जीवः स्वतो नित्यः कालत इत्येको
विकल्पो, विकल्पार्थश्चायं—विद्यते खल्वात्मा स्वेन रूपेण नित्यश्च कालवादिनः, उक्तैर्वाभिलापेन द्वितीयो विकल्प ईश्वरकारणिकस्य,
तृतीयः आत्मवादिनश्चतुर्थो नियतिवादिनः पञ्चमः स्वभाववादिनः, एवं स्वत इत्यपरित्यजता लब्धाः पञ्च विकल्पाः, परत इत्यनेनापि
पञ्च लभ्यन्ते, नित्यत्वापरित्यागेन चैते दश विकल्पाः, एवमनित्यत्वेनापि दशैव, एवं विंशतिर्जीवपदार्थेन लब्धाः, अजीवादिष्वप्यष्टा-
स्वेवमेव प्रतिपदं विंशतिर्विकल्पानामतो विंशतिर्नवगुणा शतमशीत्युत्तरं क्रियावादिनामिति, ‘चउरासीए अक्रियवार्डणं’ति एतेषां च
स्वरूपं यथा नन्दादिषु तथा वाच्यं, नवरमेतद्धार्याने पुण्यापुण्यवर्जाः सप्त पदार्थाः स्थाप्यन्ते, तदधः स्वतः परतश्चेति पदद्वयं,
तदधः कालादीनां पृष्ठी यदृच्छा न्यस्यते, ततश्च नास्ति जीवः स्वतः कालत इत्येको विकल्पः, एवमेते चतुरशीतिर्भवन्ति । ‘सत्तट्ठीए
अन्नाणियवार्डणं’ति एतेऽपि तथैव, नवरं जीवादीन्नव पदार्थानुत्पत्तिदशमानुपरि व्यवस्थाप्याधः सप्त सदादयः स्थाप्याः, तद्यथा—

सत्त्वमसत्त्वं सदसत्त्वमवाच्यत्वं सदवाच्यत्वमसदवाच्यत्वं तत्र को जानाति जीवस्य सत्त्वमित्येको विकल्पः, एवमसत्त्वमित्यादि, तत एते सप्त नवकास्त्रिपटिः, उत्पत्तेस्त्वाद्या एव चत्वारो वाच्याः, इत्येवं सप्तपटिरिति, तथा 'वचीसाए वेणइयवाईणं'ति एते चैवं-सुरनृपतिज्ञातियतिस्थत्रिराधममातृपितृणां प्रत्येकं कायवाङ्मनोदानैश्चतुर्दा विनयः कार्य इत्यभ्युपगमवन्तो द्वाविंशदिति । एवं चैतेषां चतुर्णां वादिप्रकाराणां मीलने त्रीणि त्रिपट्यधिकानि अन्यदृष्टिशतानि भवन्त्यत उच्यते- 'तिण्ह'मित्यादि, 'वूहं किच्च'ति प्रतिकेपं कृत्वा 'स्वसमयो' जैनसिद्धान्तः स्थाप्यते, यत एवं सूत्रकृतेन विधीयते अतस्तत्सुवार्थयोः स्वरूपमाह- 'नाणे' त्यादि, नाना-अनेकविधाः बहुभिः प्रकारैरित्यर्थः, 'दिट्ठंतवयणनिस्सारं'ति स्याद्वादिना पूर्वपक्षीकृतानां प्रावदिनां स्वपक्षस्थापनाय यानि दृष्टान्तवचनान्युपलक्षणत्वाद्धेतुवचनानि च तदपेक्षया निस्सारं-सारताशून्यं परेषां मतमिति गम्यते, सुण्डु-पुनरप्रतिक्षेप-णीयत्वेन दर्शयन्तौ-प्रकटयन्तौ तथाविधश्चासौ सत्पदग्ररूपणाद्येनेकानुयोगद्वाराश्रितत्वेन विस्तारानुगमश्च-अनुगमनीयानेकजीवादि-तत्त्वानां विस्तरप्रतिपादनं विविधविस्तारानुगमः तथा परमसद्भावः-अत्यन्तसत्यता वस्तुनामैदम्पर्यमित्यर्थस्तावेव गुणौ ताभ्यां विशिष्टौ विविधविस्तारानुगमपरमसद्भावगुणविशिष्टौ 'मोक्खपहोयारग'त्ति 'मोक्षपथावतारकौ, सम्यग्दर्शनादिषु प्राणिनां प्रवर्तकावित्यर्थः, 'उदार'त्ति उदाराः सकलसुवार्थदोषरहितत्वेन निखिलतत्त्वगुणसहितत्वेन च, तथाऽज्ञानमेव तमः-अन्धकारमात्यन्तिकान्धकारमथवा प्रकृष्टमज्ञान-मज्ञानतमं तदेवान्धकारमज्ञानतमोऽन्धकारमज्ञानतमोऽन्धकारमात्यन्तिकान्धकारमथवा प्रकृष्टमज्ञान-भविति गम्यते 'दीवभूय'त्ति प्रकाशकारित्वादीपोपमौ 'सोपाणा चेव'त्ति सोपानानीव-उन्नतारोहणमार्गविशेष इव सिद्धिसुगतिगृहो-त्तमस्य-सिद्धिलक्षणा सुगतिः सिद्धिसुगतिरथवा सिद्धिश्च सुगतिश्च-सुदेवत्वसुमानुपत्तलक्षणा सिद्धिसुगती तल्लक्षणं यद्गृहाणामुत्तमं-

गृहोत्तमं वरग्रासादस्तस्य सिद्धिसुगतिगृहोत्तमस्यारोहण इति गम्यते 'निक्खोभनिष्कंप'त्ति निःक्षोभौ वादिना क्षोभयितुं चालयितुम
 शक्यत्वात् निष्प्रकम्पौ स्वरूपतोऽपीपद्व्यभिचारलक्षणकम्पाभावात्, कावित्याह ?—'सूत्रार्थो' सूत्रं चार्थश्च निर्युक्तिभाष्यसङ्ग्रहनिवृत्ति-
 चूर्णिपञ्जिकादिरूप इति सूत्रार्थो, शेषं कण्ठ्यं यावत् 'सेत्तं सूयगडे'त्ति, नवरं त्रयस्त्रिंशदुद्देशनकालाः—'चउ ४ तिय ३ चउरो ४ दो
 २ दो २ एक्कास्स चेव हंति एक्कसरा । सत्तेव महज्झयणा एगसरा वीयसुयखंवे ॥ १ ॥' इत्यतो गाथातोऽवसेया इति ॥ २ ॥
 से किं तं ठाणे ?, ठाणेणं ससमया ठाविज्जन्ति परसमया ठाविज्जंति ससमयपरसमया ठाविज्जंति जीवा
 ठाविज्जंति अजीवा ठाविज्जंति जीवाजीवाः लोगाः अलोगाः लोगालोगा ठाविज्जंति, ठाणेणं दब्बगुणखेत्त-
 कालपज्जव पयत्थाणं—'सेला सलिला य समुदा सूरभवणविमाण आगर णदीओ । णिहिओ पुरिसज्जाया
 सरा य गोत्ता य जोइसंचाला ॥ १ ॥ एक्कविहवत्तब्बयं दुविह जावं दसविहवत्तब्बयं जीवाण पोग्गलाण
 य लोगडाइं च णं परूवणया आधविज्जंति, ठाणस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा संसेज्जाओ
 पडिवत्तीओ संसेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ संगगहणीओ, से णं अंगट्टयाए तइए अंगे एगे सुयक्खंघ
 दस अज्झयणा एक्कवीसं उद्देसणकाला वावत्तरि पयसहस्साइं पयग्गेणं प०, मंखेज्जा अक्खरा अणंता
 पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिवद्धा णिकाइया जिणपणत्ता भावा आघयिज्जंति
 पण्णविज्जंति परूविज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति, से एवं आया एवं णाया एवं विण्णयाया एवं चरणकरण-
 परूवणया आघविज्जंति, सेत्तं ठाणे ३ सुत्तं १३८ ॥

‘से किं तं ठाणे’इत्यादि, अथ किं तत् स्थानं?, तिष्ठन्त्यस्मिन् प्रतिपाद्यतया जीवादय इति स्थानं, तथा चाह-‘ठाणेणं’मित्यादि, स्थानेन स्थाने वा जीवाः स्थाप्यन्ते यथावस्थितस्वरूपप्रतिपादनायेति हृदयं, शेषं प्रायो निगदसिद्धमेव, नवरं ठाणेण इत्यस्य पुनरुच्चारणं सामान्येनैव पूर्वोक्तस्यैव स्थापनीयविशेषप्रतिपादनाय वाक्यान्तरमिदमिति ज्ञापनार्थं, तत्र ‘द्ववगुणखेत्तकालपञ्जत्र’ति प्रथमा-बह्वचनलोपाद्द्रव्यगुणक्षेत्रकालपर्यवाः पदार्थानां-जीवादीनां स्थानेन स्थाप्यन्ते इति प्रक्रमः, तत्र द्रव्यं द्रव्यार्थता यथा जीवास्ति-कायोऽनन्तानि द्रव्याणि गुणः-स्वभावो यथोपयोगस्वभावो जीवः क्षेत्रं-यथा असंख्येयप्रदेशावगाहनोऽसौ, कालो यथा अनाद्यपर्यवसितः, पर्यवाः-कालकृता अवस्था यथा नारकत्वादयो बालत्वादयो वेति, ‘सेला’ इत्यादि गाथाविशेषः, तत्र शैला-हिमवदादिपर्वताः स्थाप्यन्ते स्थानेनेति योगः सर्वत्र, सलिलाश्च गङ्गाद्या महानद्यः समुद्राः लवणादयः स्रूराः-आदित्या भवनानिः-असुरादीनां विमानानि चन्द्रादीनां आकराः-सुवर्णाद्युत्पत्तिभूमयो नद्यः-सामान्या महीकोसीप्रभृतयो निधयः-चक्रवर्तिसम्बन्धिनो नैसर्ग्यादयो नव ‘पुरिसजाय’ति पुरुषप्रकारा उन्नतप्रणतादिभेदाः पाठान्तरेण ‘पुस्सजोय’ति उपलक्षणत्वात् पुण्यादिनक्षत्राणां चन्द्रेण सह यश्चिमाग्रिमोभयग्रमर्दकादियोगाः स्वराश्च-यइजादयः सप्त गोत्राणि च-काश्यपादीनि एकोनपञ्चाशत्, ‘जोइसंचालय’ति ज्योतिषः-तारकरूपस्य सञ्चलनानि ‘तिहि ठाणेहिं तारारूवे चलेज्जा’ इत्यादिना सूत्रेण स्थाप्यन्ते स्थानेनेति प्रक्रमः । १ । तथा एकविधं च तद्वक्तव्यं च-तदभिधेयमित्येकविधवक्तव्यं प्रथमे अध्ययने स्थाप्यत इति योगः, एवं द्विविधवक्तव्यकं द्वितीयेऽध्ययने, एवं तृतीयादिषु यावद्दशविधवक्तव्यकं दशमेऽध्ययने, तथा जीवानां पुद्गलानां च परूपणताऽऽख्यायत इति योगः, तथा ‘लोगट्टाई च णं’ति लोकस्थायिनां च-धर्माधर्मास्तिकायादीनां परूपणता-प्रज्ञापना, शेषमाचारसूत्रव्याख्यानवदवसेयं, नवरमेकविंशति-

रुदेशनकालाः, कथं ? द्वितीयतृतीयचतुर्थेष्वध्ययनेषु चत्वारश्चत्वार उद्देशकाः पञ्चमे त्रय इत्येते पञ्चदश, शेषास्तु षट्, षण्णामध्ययनानां षड्देशनकालत्वादिति 'वाचचरिं पदसहस्रसाई'ति अष्टादशपदसहस्रमानादाचाराद्द्विगुणत्वात् स्रक्कृतस्य ततोऽपि द्विगुणत्वात् स्थानस्येति ॥ ३ ॥

से किं तं समवाए ?, समवाएणं ससमया सूइजंति ससमयपरसमया सूइजंति जाव लोगालेगा सूइजंति, समवाएणं एकाइयाणं एगुत्तरियपरिवुइहीए दुवालसंगस्स य गणिपिडगस्स पल्लवगे समणुगाइज्जइ ठाणगसयस्स वारसविहवित्थरस्स सुयणाणस्स जगजीवहियस्स भगवओ समासेणं समोयारे आहिज्जति, तत्थ य णाणाविहप्पगारा जीवाजीवा य वणिणया वित्थरेण अवरेवि अ बहुविहा विसेसा नरगतिरियमणुअसुरगणाणं आहारुस्सासलेसाआवाससंखआयप्पमाणा उववायचवणाउग्गहणेवहि-वेयणविहाणउवओगजोगइंदियकसाय विविहा य जीवजोणी विक्खंभुस्सेहपरिरयप्पमाणं विहिविसेसा य मंदरादीणं महीधराणं कुलगरतित्थगरगणहशणं सम्मत्तभरहाहिवाणा चक्कीणं चेव चक्करहलहराणा य वासाणा य निगमा य समाए एए अण्णे य एवमाइ एत्थ वित्थरेणं अत्था समाहिज्जंति, समवायस्सणं परित्ता वायणा जाव से णं अङ्गट्ठयाए चउत्थे अंणे एगे अज्झयणे एगे सुयक्खंवे एगे उद्देसणकाले एगे चउयाले पदसहस्से पदग्गेणं प० संखेज्जाणि अक्खराणि जाव चरणकरणपरूवणाया आर्यविज्जंति, सेत्तं समवाए ४ ॥ सूत्रं ? ३९ ॥

‘से किं त’मित्यादि, अथ कोऽसौ समवायः?, स्वरेषु प्राकृतत्वेन वकारलोपात् समाये इत्युक्तं, समवायनं समवायः सम्यक् परिच्छेद इत्यर्थः, तद्वेतुथ ग्रन्थोऽपि समवायः, तथा चाह—समवायेन समवाये वा स्वसमयः सूच्यन्ते इत्यादि कण्ठ्यं, तथा समवायेन समवाये वा ‘एगाइयाणं’ति एकद्वित्रिचतुरादीनां शतान्तानां कोटाकोट्यन्तानां वा ‘एगत्थाणं’ति एके च ते अर्थाश्चेत्येकार्थास्तेषां अयमर्थः एकेषां केषाञ्चित् न सर्वेषां निखिलानां वक्तुमशक्यत्वादर्थो नाजीवादीनां ‘एगुत्तरिय’ति एक उत्तरो यस्यां सा एकोत्तरा सैव एकोत्तरिका, इह प्राकृतत्वात् ह्रस्वं, परिवुद्धिश्चेति समनुगीयते समवायेनेति योगः, तत्र च परिवर्द्धनं संख्यायाः समवसेयं, चशब्दस्य चान्यत्र सम्बन्धादेकोत्तरिका अनेकोत्तरिका च, तत्र शतं यावदेकोत्तरिका परतोऽनेकोत्तरिकेति, तथा द्वादशाङ्गस्य च गणिपिटकस्य ‘पल्लवगे’ति पर्यवपरिमाणं अभिधेयादितद्वर्मसंख्यानं यथा ‘परित्ता तसा’ इत्यादि पर्यवशङ्गस्य च ‘पल्लव’ति निर्देशः प्राकृतत्वात् पर्यङ्कः पल्यङ्क इत्यादिवदिति, अथवा पल्लवा इव पल्लवाः—अवयवास्तत्परिमाणं ‘समणुगाइज्जति’ति-समनुगीयते-प्रतिपाद्यते, पूर्वोक्तमेवार्थं प्रपञ्चयन्नाह—‘ठाणगसयस्स’ति स्थानकशतस्यैकादीनां शतान्तानां संख्यास्थानानां तद्विशेषितात्मादि-पदार्थानामित्यर्थः, तथा द्वादशविधो विस्तरो यस्याचारादिभेदेन तत् द्वादशविधविस्तरं तस्य श्रुतज्ञानस्य—जिनप्रवचनस्य, किंभूतस्य?—जगज्जीवहितस्य, ‘भगवतः’ श्रुतातिशययुक्तस्य ‘समासेन’ संक्षेपेण समाचारः—प्रतिस्थानं प्रत्यङ्गं च विविधाभिधायकत्वलक्षणे व्यवहारः—‘आहिज्जइ’ति आख्यायते, अथ समाचाराभिधानानन्तरं यदुक्तं तदभिधातुमाह—‘तत्थ ये’त्यादि, ‘तत्थ य’ति तत्रैव समवाये इति योगः नानाविधः प्रकारो येषां ते नानाविधप्रकाराः तथाहि—एकेन्द्रियादिभेदेन पञ्चप्रकारा जीवाः पुनरैकैकः प्रकारः पर्याप्तापर्याप्तादिभेदेन नानाविधः, ‘जीवाजीवा य’ति जीवा अजीवाश्च वर्णिता ‘विस्तरेण’ महता वचनसन्दर्भेण अपरेऽपि च बहुविधा ‘विशेषा’

जीवाजीवधर्मा वर्णिता इति योगः. तानेव लेशत आह—‘नरय’ त्यादि ‘नरये’त्ति निवासनिवासिनामभेदोपचारात् नारकाः, ततश्च नारक-
तिर्यग्मनुजसुरगणानां सम्बन्धिन आहारादयः, तत्र आहारः—ओजआहारादिराभोगिकानाभोगिकस्वरूपोऽनेकधा उच्छ्वासोऽनुसमयादि-
कालभेदेनानेकधा लेख्या कृष्णादिका षोढा आवाससंख्या यथा नरकावासानां चतुरशीर्तिलक्षणीत्यादिका आयतप्रमाणमावासानामेव
संख्यातासंख्यातयोजनायामता उपलक्षणत्वादस्य विष्कम्भवाहल्यपरिधिमनान्यप्यत्र द्रष्टव्यानि, उपपात एकसमयेनैतावतामेतावता
वा कालव्यवधानेनोत्पत्तिः च्यवनमेकसमयेनैतावतामियता वा कालव्यवधानेन मरणं, अवगाहना—शरीरप्रमाणमङ्गुलासंख्येयभागादि
अवधिः—अङ्गुलासंख्येयभागक्षेत्रविषयादि वेदना—शुभाशुभस्वभावा विधानानि—भेदा यथा सप्तविधा नारका इत्यादि उपयोगः—
आभिनिवोधिकादिर्द्वादशविधः योगः—पञ्चदशविधः इन्द्रियाणि—पञ्च द्रव्यादिभेदाद् विंशतिर्वा श्रोत्रादिच्छिद्राद्यपेक्षयाऽष्टौ वा
कषायाः—क्रोधादयः आहारश्चोच्छ्वासश्चेत्यादिर्द्वन्द्वस्ततः कषायशब्दात्प्रथमावहुवचनलोपो द्रष्टव्यः तथा विविधा च जीवयोनिः—
सच्चित्तादिकं जीवानामुत्पत्तिस्थानं, तथा विष्कम्भोत्सेधपरिरयप्रमाणं विधिविशेषाश्च मन्दरादीनां महीधराणामिति, तत्र विष्कम्भो-
विस्तार उत्सेधः—उच्चत्वं परिरयः—परिधिः विधिविशेषा इति विधयो—भेदा यथा मन्दरा जम्बूद्वीपीयधातकीखण्डीयपौष्कराद्विक्रमेदात्-
त्रिधा तद्विशेषस्तु जम्बूद्वीपको लक्षोच्चः शेषास्तु पञ्चाशीतिसहस्रोच्छिन्ना इति, एवमन्येष्वपि भावनीयं, तथा कुलकर्तृथैकरगणधराणां
तथ ।समस्तभरताधिपानां—चक्रिणां चैव तथा चक्रधरहलधराणां च विधिविशेषाः समाश्रीयन्त इति योगः, तथा वर्षाणां च—भरतादि
क्षेत्राणां निर्गमाः—पूर्वभ्यः उत्तरेषामधिक्यानि ‘समाए’त्ति समवाये चतुर्थे अङ्गे वर्णिता इति प्रक्रमः, अथैतन्निगमयन्नाह—एते
चोक्ताः पदार्था अन्ये च घनतनुवातादयः पदार्थाः, एवमादय - एवंप्रकाराः अत्र समवाये विस्तरेणार्थाः समाश्रीयन्ते, अविपरीत-

स्वरूपगुणभूषिता बुद्ध्याऽङ्गीक्रियन्त इत्यर्थः, अथवा समस्यन्ते-कुप्ररूपणाभ्यः सम्यक्प्ररूपणायां शिष्यन्ते, शेषं निगदसिद्धमानि-
गमनादिति ॥ ५ ॥

से किं तं वियाहे ? वियाहेणं ससमया विआहिजंति परसमया विआहिजंति ससमयपरसमया विआ-
हिजंति जीवा विआहिजंति अजीवा विआहिजंति जीवाजीवा विआहिजंति लोणे विआहिजइ अलोए
वियाहिजइ लोगालोणे विआहिजइ, वियाहेणं नाणाविहसुरनरिंदरायरिसिविविहसंसइअपुच्छियाणं जिणेणं
वित्थरेण भासियाणं दब्बगुणखेत्तकालपज्जवपदेसपरिणामजहच्छिट्ठियभावअणुगमनिक्खेवणयप्पमाणसुनि-
उणोवक्कमविविहप्पकारपगडपयासियाणं लोगालोगपयासियाणं संसारसमुदंउत्तरणसमत्थाणं सुरवइसं-
पूजियाणं भवियजणपयहिययाभिन्नंदियाणं तमरयविद्धंसणाणं सुदिट्ठदीवभूयइहामतिबुद्धिवद्धणाणं छत्ती-
ससहस्समणूयाणं वागरणाणं दंसणाओ सुयत्थबहुविहप्पगारा सीसहियत्था य गुणमहत्था, वियाहस्स णं
परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ
निज्जुत्तीओ, से णं अंगट्ठयाए पञ्चमे अंगे एगे सुयक्खंधे एगे साइरेगे अज्झयणसते दस उद्देसगसहस्साइं
दस समुद्देसगसहस्साइं छत्तीसं वागरणसहस्साइं चउरासीइं पयसहस्साइं पयग्गेणं पण्णात्ता, संखेज्जाइं
अक्खराइं अणंता गमा अणंता पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिवद्धा णिकाइया
जिणपण्णात्ता भावा आघविज्जंति पण्णविज्जंति परूविज्जंति निंदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति, से एवं आया

से एवं णाया एवं विण्णाया एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति, सेत्तं वियाहे ५ ॥ सूत्रं १४० ॥
 'से किं तं वियाहे' इत्यादि, अथ केयं व्याख्या ?, व्याख्यायन्ते अर्था यस्यां सा व्याख्या, वियाहे इति च पुष्टिर्निर्देशः प्राकृत-
 त्वात्, 'वियाहेणं'ति व्याख्यया व्याख्यायां वा ससमया इत्यादीनि नत्र पदानि सूत्रकृतवर्णके व्याख्यातत्वादिह कण्ठ्यानि, 'वियाहे
 ण'मित्यादि, नानाविधैः सुरैः नरेन्द्रैः राजर्षिभिश्च 'विविहसंसइय'ति विविधसंशयितैः—विविधसंशयवद्भिः पृष्ठानि यानि तानि तथा
 तेषां नानाविधसुरनरेन्द्रराजक्रूरपिविविधसंशयितपृष्ठानां व्याकरणानां पट्विंशत्सहस्राणां दर्शनात् श्रुतार्था व्याख्यायन्त इति पूर्वापरेण
 वाक्यसंबन्धः, पुनः किंभूतानां व्याकरणानां ?—'जिनेने'ति भगवता महावीरेण 'वित्थरेण भासियाणं' वित्थरेण भणितानामित्यर्थः,
 पुनः किंभूतानां ?—'दब्बे'त्यादि, द्रव्यगुणक्षेत्रकालपर्यवप्रदेशपरिणामावस्थायथास्तिभावाऽनुगमनिक्षेपनयप्रमाणसुनिपुणोपक्रमैर्विविध-
 प्रक्रौरैः प्रकटः प्रदर्शितो यैर्व्याकरणैस्तानि तथा तेषां, तत्र द्रव्याणि—धर्मास्तिकायादीनि गुणा—ज्ञानवर्णादयः क्षेत्रं—आकाशं कालः—
 समयादिः पर्यवाः—स्वपरभेदभिन्ना धर्म्माः अथवा कालकृता अवस्था नवपुराणादयः पर्यवाः प्रदेश-निरंशावयवाः परिणामाः—अवस्था-
 तोऽवस्थान्तरगमनानि यथा—येन प्रकारेणास्तिभाव अस्तित्वं-सत्ता यथाऽस्तिभावं अनुगमः—संहितादिव्याख्यानप्रकाररूपः उद्देश-
 निर्देशनिर्गमादिद्वारकलापात्मको वा निक्षेपो—नामस्थापनाद्रव्यभावैर्वस्तुनो न्यासः 'नयप्रमाणं' नया—नैगमादयः सप्त द्रव्यास्तिक-
 पर्यायास्तिकभेदात् ज्ञाननयक्रियानयभेदान्निश्चयरव्यवहारभेदाद्वा द्वौ ते एव तावेव वा प्रमाणं—वस्तुतत्त्वपरिच्छेदनं नयप्रमाणं तथा सु-
 निपुणः सुबुद्धो सुनिपुणो—वा सुष्ठु निश्चितगुण उपक्रमः—आनुपूर्व्यादिः, विविधप्रकारता चैषां भेदभणनत एवोपदर्शितेति, पुनः
 किंभूतानां व्याकरणानां ?, लोकालोकौ प्रकाशितौ येषु तानि तथा तेषां, तथा 'संसारसमुद्दंउत्तरणसमत्थानं'ति संसारसमुद्रस्य

रुंदस्य-विस्तीर्णस्य उत्तरणे-तारणे समर्थानामित्यर्थः अत एव सुरपतिसंपूजितानां-ग्रच्छकनिर्णायकपूजनात् सूक्तत्वेन श्लाघितत्वाद्वा तथा 'भवियजणपयहियाभिणादियाणं'ति भव्यजनानां-भव्यप्राणिनां-प्रजा लोको भव्यजनपदो वा तस्यास्तस्य वा हृदयैः-चित्तेरभिनन्दितानां-अनुमोदितानामिति विग्रहः, तथा तमोरजसी-अज्ञानपातके विध्वंसयति-नाशयति यत्तत्तमोरजोविध्वंसं तच्च तद् ज्ञानं च तमोरजोविध्वंसज्ञानं तेन सुष्ठु दृष्टानि-निर्णीतानि यानि तानि तथा अत एव तानि दीपभूतानि-चेति, अतएव तानि ईहामतिबुद्धिवर्द्धनानि चेति, तेषां तमोरजोविध्वंसज्ञानसुदृष्टदीपभूतेहामतिबुद्धिवर्द्धनानां, तत्र ईहा-वितर्को मतिः-अवायो निश्चय इत्यर्थः बुद्धिः-औत्पत्तिकयादिचतुर्विधेति, अथवा तमोरजोविध्वंसनानामिति पृथगेव पदं पाठान्तरेण सुदृष्टदीपभूतानामिति च, तथा 'छत्तीससहस्समणूणयाणं'ति अन्यूनकानि पद्मत्रिंशत् सहस्राणि येषां तानि तथा, इह मकारोऽन्यथा पदनिपातश्च प्राकृतत्वादन्वय इति, 'वागराणं'ति व्याक्रियन्ते-प्रश्नानन्तरमुत्तरतयाऽभिधीयन्ते निर्णायकेन यानि तानि व्याकराणानि तेषां दर्शनात्-प्रकाशनादुपनिबन्धनादित्यर्थः अथवा तेषां दर्शना-उपदर्शका इत्यर्थः, कइत्याह-'सुतत्थवहुविहप्पयारे'त्ति श्रुतविषया अर्थाः श्रुतार्था अभिलाष्यार्थविशेषा इत्यर्थः श्रुता वा आकर्णिता जिनसकाशे गणधरेण ये अर्थास्ते श्रुतार्थाः, अथवा श्रुतमिति सूत्रं अर्था-निर्णयस्यादय इति श्रुतार्थास्ते च ते बहुविधप्रकाराश्चेति विग्रहः श्रुतार्थानां वा बहवो विधाः-प्रकारा इति विग्रहः, किमर्थं ते व्याख्यायन्त इत्याह-'शिष्यहितार्थाय' शिष्याणां हितं-अनर्थप्रतिघातार्थप्राप्तिरूपं तदेवार्थः प्रार्थ्यमानत्वाच्च तस्मै इति, किंभूतास्ते अत आह-गुणहस्ता-गुण एवार्थप्राप्त्यादिलक्षणो हस्त इव हस्तः प्रधानावयवो येषां ते तथा (गुणमहत्त्वा-गुणोत्सवार्थाः), 'वियाहस्से' त्यादि तु निगमनान्तं सूत्रसिद्धं, नवरं शतमिहाध्ययनस्य संज्ञा, चतुरशीतिः पदसहस्राणि पदोग्रेणेति समवायापेक्षया द्विगुणताया इहानाश्रयण-

दन्यथा तद्विगुणत्वे द्वे लक्षे अष्टाशीतिः सहस्राणि च भवन्तीति ॥ ५ ॥

से किं तं नायाधम्मकहाओ ?, नायाधम्मकहासु णं नायाणं णगराहं उज्जाणाहं चेइआहं वणखंडा रायाणो
५ अम्मापियरो समोसरणाहं धम्मायरिया धम्मकहाओ इहलोइयपरलोइअइड्ढीविसेसा ? ० भोगपरिच्चाया
पव्वज्जाओ सुयपरिग्गहातवोचहाणाहं परियागा १५ संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणाहं पाओवगमणाहं देव-
लोगगमणाहं सुकुलपच्चायायाहं २० पुणवोहिलाभा अंतकिरियाओ २२ य आघविज्जंति जाव नायाधम्मक-
हासु णं पव्वइयाणं विणयकरणजिणसामिसासणवरे संजमपईण्णपालणाधिइमइववसायदुब्बलाणं ? तवनि-
यमतवोवहाणरणदुद्धरभरभग्गयणिस्सहयणिसिद्धानं २ घोरपरीसहपराजियाणं सहपारद्धरुद्धसिद्दालयम-
ग्गनिग्गयाणं ३ विसयसुहत्तुच्छआसावसदोसमुच्छियाणं ४ विराहियचरित्तानाणदंसणजइगुणविविहप्पयार-
निस्सारसुन्नायणं ५ संसारअपारदुक्खदुग्गइभवविविहपरंपरापवंचा ६ धीराण य जियपरिसहकसायसे-
ण्णाधिइधणियसंजमउच्छाहनिच्छियाणं ७ आराहियनाणदंसगचरित्तजोगनिस्सल्लसुद्धसिद्दालयमग्गमभि-
सुहाणं सुरभवणविमाणसुक्खाहं अणोवसाहं सुत्तूण चिरं च भोगभोगाणि ताणि दिव्वाणि महरिहाणि
ततो य कालक्कमच्चुयाण जह य पुणो लद्धसिद्धिमग्गाणं अंतकिरिया चलियाण य सदेवमाणुस्सधीरकरणका-
रणाणि बोधणअणुसासंणाणि गुणदोसदरिसणाणि दिट्ठंते पच्चये य सोऊण लोगमुणिणो जहट्टियसासण-
म्मि जरमरणनासणकरे आराहिअसंजमा य सुरलोगपडिनियत्ता ओवेन्ति जह सासयं सिवं सब्बदुक्ख-

मोक्खं, एए अण्णे य एवमाइअत्था वित्थरेण य, नायाधम्मकहासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदा-
 रा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ, से णं अंगट्ठयाए छट्ठे अंगे दो सुअक्खंवा एगूणवीसं अज्झयणा, ति समा-
 सओ दुविहा पणत्ता, तंजहा-चरिता य कप्पिया य, दस धम्मकहाणं वग्गा, तत्थ णं एगमेगाए धम्मकहाए
 पंच पंच अक्खाइयासयाइं एगमेगाए अक्खाइयाए पंच पंच उक्खवाइयासयाइं एगमेगाए उक्खवाइयाए पंच
 पंच अक्खाइयउक्खवाइयासयाइं एवमेन सपुब्बावरेणं अट्ठुट्ठाओ अक्खाइयाकोडीओ भवंतीति मक्खवायाओ,
 एगूणतीसं उद्देसणकाला एगूणतीसं समुद्देसणकाला संखेज्जाइं पयसहस्साइं पयग्गेणं पणत्ता संखेज्जा अ-
 क्वरा जाव चरणकरणपरूचणया आघविज्जंति, सेत्तं नायाधम्मकहाओ ६ ॥ सूत्रं १४१ ॥

‘से किं त’मित्यादि, अथ कास्ता ज्ञातार्थमकथा ?-ज्ञातानि-उदाहरणानि तत्प्रधाना धर्ममकथा ज्ञातार्थमकथा दीर्घत्वं संज्ञात्वाद् अथवा
 प्रथमश्रुतस्कन्धो ज्ञाताभिधायकत्वात् ज्ञातानि द्वितीयस्तु तथैव धर्ममकथाः, ततश्च ज्ञातानि च धर्ममकथाश्च ज्ञातार्थमकथाः, तत्र प्रथमं
 व्युत्पत्त्यर्थं सूत्रकारो दर्शयन्नाह—‘नायाधम्मकहासु ण’मित्यादि, ज्ञातानां-उदाहरणभूतानां मेघकुमारादीनां नगरादीन्याख्यायन्ते,
 नगरादीनि द्वाविंशतिः पदानि कण्ठ्यानि च, नवरमुद्धानं-पत्रपुष्पफलच्छायोपगतवृक्षोपशोभितं विविधवैपोन्नतमानश्च बहुजनो यत्र भो-
 जनार्थं यातीति, चैत्यं-व्यन्तरायतनं, वनखण्डोऽनेकजातीयैरुत्तमैर्वृक्षैरुपशोभित इति, ‘आघविज्जंति’ इह यावत्करणादन्यानि पंच पदानि
 दृश्यानि यावदयं सूत्रावयवो यथा ‘नायाधम्मे’त्यादि, तत्र ज्ञातार्थमकथासु णमित्यलङ्कारे प्रव्रजितानां, क्व ?-‘विनयकरणजिनस्वा-
 मिशासनवरे कर्मविनयकरे जिननाथसम्बन्धिन शेषप्रवचनोपेक्षया प्रधाने प्रवचने इत्यर्थः, पाठान्तरेण ‘समणानं विनयकरणजिणसा-

सणंमि पवरे' किंभूतानां ?-संयमप्रतिज्ञा-संयमाभ्युपगमः सैव दुरधिगम्यत्वात् कातरनरक्षोभकत्वाद्भीरत्वाच्च पातालमिव पातालं
 तत्र धृतमतिव्यवसाया दुर्लभा येषां ते तथा, पाठान्तरेण संयमप्रतिज्ञापालने ये धृतिमतिव्यवसायास्तेषु दुर्बला ये ते तथा तेषां, तत्र
 धृतिः-चित्तस्वास्थ्यं मतिः-बुद्धिव्यवसायः-अनुष्ठानोत्साह इति, तथा तपसि नियमः-अवश्यकरणं तपोनियमो नियन्त्रितं तपः स च
 तप उपधानं चानियन्त्रितं तप एव श्रुतोपचारः तपोनियमतपउपधाने ते एव रणश्च-कातरजनक्षोभकत्वात् सङ्ग्रामो 'दुद्धरभर'ति
 श्रमकारणत्वाद्दुद्धरभरश्च-दुर्वहलोहादिभारस्ताभ्यां भग्ना इति (एव)-भग्नकाः-पराङ्मुखीभूतास्तथा 'निरसहगनिसङ्घाण'ति निःसहा-
 नितरामशक्तास्त एव निःसहका निसृष्टाश्चनिसृष्टाङ्गा मुक्ताङ्गा ये ते तपोनियमतपउपधानरणदुर्धरभरभग्नकनिःसहकनिसृष्टाः, पाठान्तरेण
 निःसहकनिविद्यास्तेषां, इह च प्राकृतत्वेन ककारलोपसन्धिकरणाभ्यां भग्ना इत्यादौ दीर्घत्वमवसेयं तथा घोरपरीषहैः पराजिताश्चा-
 सहाश्च-असमर्थाः सन्तः प्रारब्धाश्च-परीषहैरेव वशीकर्तुं रुद्धाश्च मोक्षमार्गगमने ये ते घोरपरीषहपराजितासहप्रारब्धरुद्धाः अत एव
 सिद्धालयमार्गात्-ज्ञानादेर्निर्गताः-प्रतिपतिता ये ते तथा ते च ते चेति तेषां घोरपरीषहपराजितासहप्रारब्धरुद्धासिद्धालयमार्गनिर्गतानां,
 पाठान्तरेण घोरपरीषहपराजितानां तथा सह-युगपदेव परीषहैर्विशिष्टगुणश्रेणिमारोहन्तः प्ररुद्धरुद्धाः-अतिरुद्धाः सिद्धालयमार्गनिर्गताश्च
 ये ते तथा तेषां सहप्ररुद्धसिद्धालयमार्गनिर्गतानां, तथा विषयमुखेषु तुच्छेषु स्वरूपतः आशावशदोषेण-मनोरथपारतन्त्र्यवैगुण्येन
 मूर्च्छिता-अध्युपपन्ना ये ते तथा तेषां विषयमुखतुच्छाशावशदोषमूर्च्छितानां पाठान्तरेण विषयसुखे या महेच्छा कस्यांचिदवस्थायां या
 चावस्थान्तरे तुच्छाशा तयोर्विशः-पारतन्त्र्यं तल्लक्षणेन दोषेण मूर्च्छिता ये ते तथा तेषां विषयसुखमहेच्छातुच्छाशावशदोषमूर्च्छितानां,
 तथा विराधितानि चारित्रज्ञानदर्शनानि यैस्ते तथा, तथा यतिगुणेषु विविधप्रकारेषु मूलगुणोत्तरगुणरूपेषु निःसाराः-सारवज्रिताः

पलञ्जिप्रायगुणधान्या इत्यर्थः, तथा तैरेव यतिगुणैः शून्यकाः सर्वथा अभावाद्ये ते तथेति, पदत्रयस्य च कर्मधारयोऽस्तस्तेषां विराधितचारित्रज्ञानदर्शनयतिगुणविविधप्रकारनिःसारशून्यक्रानां, किमत आह—संसारे—संसृतौ अपारदुःखा—अनन्तकृशा ये दुर्गतिषु—नारकतिर्यक्कृमानुपकुदेवत्वरूपासु भवा भवग्रहणानि तेषां ये विविधाः परम्पराः पारम्पर्याणि तासां ये प्रपञ्चास्ते संसारा-पारदुर्गतिभवाविविध—परम्परा—प्रपञ्चाः, आख्यायन्ते इति पूर्वेण योगः, तथा धीराणां च-महासत्त्वानां, किंभूतानां?—जितं परीपहकपायसैन्यं यैस्ते तथा, धृतैः—मनःस्वास्थ्यस्य धनिकाः स्वामिनो धृतिधनिकाः, तथा संयमे उत्साहो—वीर्यं निश्चितः—अवश्यं भावी येषां (ते) संयमोत्साहनिश्चितस्ततः पदत्रयस्य कर्मधारयोऽस्तस्तेषां जितपरीपहकपायसैन्यधृतिधनिकसंयमोत्साहनिश्चितानां, तथा आराधिता ज्ञानदर्शनचारित्रयोगा यैस्ते तथा निःशल्यो-मिथ्यादर्शनादिशल्यरहितः शुद्धश्च-अतीचारविमुक्तो यः सिद्दालयस्य-सिद्धेर्यो (ः) मार्गस्तस्याभिमुखा ये ते तथा ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः अतस्तेषामाराधितज्ञानदर्शनचारित्रयोगनिःशल्यशुद्धसिद्दालयमार्गाभि-मुखानां, किमत आह—सुरभवे-देवतयोत्पादे यानि विमानसौख्यानि तानि सुरभवनविमानसौख्यानि अनुपमानि ज्ञाताधर्मकथास्वा-ख्यायन्त इति प्रक्रमः, इह च भवनशब्देन भवनपतिभवनानि न व्याख्यातान्यविराधितसंयमप्रव्रजितप्रस्तावात्, ते हि भवनपतिषु नोत्पद्यन्त इति, तथा भुक्त्वा चिरं च भोगभोगान्—मनोज्ञशब्दादीन् तांस्तथाविधान् दिव्यान्-स्वर्गभवान् 'महार्हान्' महतः आत्यन्तिकान् अर्हान्-प्रशस्ततया पूज्यानिति भावः, ततश्च—देवलोकात् कालक्रमच्युतानां यथा पुनर्लब्धसिद्धिमार्गाणां—मनुजगताववाप्त-ज्ञानादीनामन्तक्रिया-मोक्षो भवति तथाऽऽख्यायन्त इति प्रक्रमः, तथा चलितानां च—कथञ्चित्कर्मवशतः परीपहादावधीरतया संयम-प्रतिज्ञायाः प्रभ्रष्टानां सह देवैर्मानुषाः सदेवमानुषास्तेषां सम्बन्धीनि धीरकरणे—धीरत्वोत्पादने यानि कारणानि—ज्ञातानि तानि सदेव-

मानुषधीरणकारणानि आख्यायन्त इति प्रक्रमः, इयमत्र भावना-यथा आर्याषाढो देवेन धीरीकृतो यथा वा मेघकुमारो भगवता
शैलकाचार्यो वा पन्थकसाधुना धीरीकृतः एवं धीरणकारणानि तत्राख्यायन्ते, किंभूतानि तानीत्याह-‘बोधनानुशासनानि’ बोधनानि-
मार्गभ्रष्टस्य मार्गस्थापनानि अनुशासनानि—दुःस्थस्य सुस्थतासम्पादनानि अथवा बोधनं-आमन्त्रणं तत्पूर्वकान्यनुशासनानि
बोधनानुशासनानि, तथा गुणदोषदर्शनानि-संयमाराधनायां गुणा इतरत्र दोषा भवन्तीत्येवंदर्शनानि वाक्यान्याख्यायन्त इति योगः,
तथा दृष्टान्तान् ज्ञातानि प्रत्ययांश्च बोधिकारणभूतानि वाक्यानि श्रुत्वा ‘लोकमुनयः’ शुकपरित्राजकादयो ‘यथा’ येन प्रकारेण
स्थिताः शासने जरामरणनाशनकरे जिनानां सम्बन्धिनीति भावः, तथाऽऽख्यायन्त इति योगः, तथा ‘आराहितसञ्जम’चि एत एव
लौकिकमुनयः संयमं वलिताश्च जिनप्रवचनं प्रपन्नाः पुनः परिपालितसंयमाश्च सुरलोकं गत्वा चैते सुरलोकप्रतिनिवृत्ता उपयान्ति यथा
शाश्वतं-सदाभाविनं शिवं-अवाधाकं सर्वदुःखमोक्षं निर्वाणमित्यर्थः, एते चोक्तलक्षणाः अन्ये च ‘एवमादिअत्थ’चि एवमादय आदि-
शब्दस्य प्रकारार्थत्वादेवंप्रकारा अर्थाः-पदार्थाः, ‘वित्थरेण य’चि वित्थरेण चशब्दाद् क्वचित्केचित् संक्षेपेण आख्यायन्त इति क्रिया-
योगः ‘नायाधम्मकहासु ण’मित्यादि कण्ठ्यमानिगमनात्, नवरं ‘एङ्गुवीसमज्झयण’चि प्रथमश्रुतस्कन्धे एकोनविंशतिद्वितीये च दशेति,
तथा ‘दस धम्मकहाणं वग्गा’ इत्यादौ भावनेयं-इहैकोनविंशतिज्ञाताध्ययनानि दार्ष्टान्तिकार्थज्ञापनलक्षणज्ञातप्रतिपादकत्वात्तानि प्रथम-
श्रुतस्कन्धे, द्वितीये त्वहिंसादिलक्षणधम्मस्य कथा धर्मकथा-आख्यानकानीत्युक्तं भवति, तासां च दश वर्गाः, वर्ग इति समूहः ततश्चार्थाधि-
कारसमूहात्मकान्यध्ययनान्येव दश वर्गा द्रष्टव्याः, तत्र ज्ञातेष्वदिमानि दश यानि तानि ज्ञातान्येव, न तेष्वाख्यायिकादिसम्भवः, शेषाणि
नव ज्ञातानि, तेषु पुनरेकैस्मिन् पञ्च पञ्चवारिंशदधिकानि आख्यायिकाशतानि, तत्राप्येकैस्स्यामाख्यायिकायां पञ्च पञ्चोपा-

ख्यायिकाशतानि, तत्रान्यैकैकास्यामुपाख्यायिकायां पञ्च पञ्चाख्यायिकोपाख्यायिकाशतानि, एवमेतानि संपिण्डितानि किं सज्जातं ?—
'इगवीसं कोडिसयं लक्खा पण्णासमेव वोद्वन्वा । १२१५००००० । एवं ठिए समाणे अहिगयसुत्तस्स पत्थारो ॥ १ ॥' तद्यथा
'दस धम्मकहाणं वग्गा, तत्थ णं एगमेगाए धम्मकहाए पञ्च पञ्च उवक्खाइयासयाइं एगमेगाए अक्खाइयाए पञ्च पञ्च उवक्खाइया-
सयाइं एगमेगाए उवक्खाइयाए पञ्च पञ्च अक्खाइउवक्खाइयासयाइं'ति, एवमेतानि संपिण्डितानि किं सज्जातं !—'पणवीसं कोडिसयं
१२५००००००० एत्थ य समलक्खणाइया जम्हा । नवनाययंसंवद्धा अक्खाइयमाइया तेणं ॥ १ ॥ ते सोहिज्जंति फुडं इमाउ
रासीओ वेगलाणं तु । पुणरुत्तवज्जियाणं पमाणमेयं त्रिणिदिट्ठं ॥ २ ॥' शोधिते चैतस्मिन् सति अर्द्धचतुर्थी एव कथानककोट्यो
भवन्तीति, अत एवाह—'एवमेव सपुव्वावरेणं'ति भणितप्रकारेण गुणनशोधने कृते सतीत्युक्तं भवति 'अद्भुद्धाओ अक्खाइयाकोडीओ
भवन्तीतिमक्खाओ'ति आख्यायिकाः--कथानकानि एता-एवमेतत्संहया भवन्तीतिकृत्वा आख्याता भगवता महावीरेणेति तथा
संहयातानि 'पदसयसहस्साणी'ति किल पञ्च लक्षाणि पदसप्ततिश्च सहस्राणि पदाग्रेण अथवा सूत्रालापकपदाग्रेण संहयातान्येव
पदसहस्राणि भवन्तीत्येवं सर्वत्र भावयितव्यमिति ॥ ६ ॥

से किं तं उवासगदसाओ ?, उवासगदसासु णं उवासयाणं णगराइं उज्जाणाइं चेइआइं वणखंडा रायाणो
अम्मापियरो समोसरणाइं धम्मायरिया धम्मकहाओ इहलोइयपरलोइयइड्ढिविसेसा उवासयाणं सीलव्वयवे-
रमणगुणपच्चक्खाणपोसहोव्वासपडिवज्जणयाओ सुयपरिग्गहा तवोवहाणा पडिमाओ उवसग्गा संलेह-
णाओ भत्तपच्चक्खाणाइं पाओवगमणाइं देवलोगमणाइं सुकुलपचायाया पुणो वोहिलाभा अंतकिरियाओ

आद्यविज्जंति, उवासगदसासु णं उवासयाणं रिद्धिविसेसा परिसा वित्थरधम्मसवणाणि बोहिंलाभअभिग-
 मसम्मत्तविमुद्धया थिरत्तं मूलगुणउत्तरगुणाइयारा ठिईविसेसा य बहुविसेसा पडिमभिग्गहग्गहणपालणा
 उवसग्गाहियासणा णिरुवसग्गा य तवा य विचित्ता सीलव्ययगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासा अपपिच्छ-
 ममारणंति या य संलेहणाद्धोसणाहिं अप्पाणं जह य भावइत्ता बहूणि भत्ताणि अणसणाए य छेअइत्ता उ-
 ववणणा कप्पवरविमाणुत्तमेसु जह अणु भवंति सुरवरविमाणवरपोंडरीएसु सोक्खाइं अणोवमाइं कमेण भुत्तू-
 ण उत्तमाइं तओ आउक्खएणं चुया समाणा जह जिणमयम्मि बोहिं लदूण य संजसुत्तमं तमरयोधविप्प-
 मुक्का उवेंति जह अक्खयं सव्वदुक्खमोक्खं, एते अन्ने य एवमाइअत्था वित्थरेण य, उवासयदसासु णं प-
 रिता वायणा संवेज्जा अणुओगदारा जाव संगहणीओ संखेसंखेज्जाओ, से णं अंगट्टयाए सत्तमे अगे एगे
 सुयक्खंधे दस अज्झयणा दस उद्देसणकाला दस समुद्देसणकाला संखेज्जाइं पयस्यसहस्साइं पयग्गेणं प०
 संखेज्जाइं अक्खराइं जाव एवं चरणकरणपरूवणया आद्यविज्जंति, सेत्तं उवासगदसाओ ७ ॥ सूत्रं १४२ ॥

'से किं त'मित्यादि अथ कास्ता उपासकदशाः? उपासकाः श्रावकास्तद्वृत्तिक्रियाकलापप्रतिवद्वा दशाः-दशाध्ययनोपलक्षिता उपासकदशाः,
 तथा चाह—'उपासकदसासु णं' उपासकानां नगराणि उद्यानानि चैत्यानि वनखण्डा राजानः अम्हापितरौ समवसरणानि धर्माचार्या
 धर्मकथा ऐहलौकिकपारलौकिका क्खिद्विशेषा उपासकानां च शीलव्रतविरमणगुणप्रत्याख्यानपौषधोपवासप्रतिपादनताः, तत्र शील-
 व्रतानि-अणुव्रतानि विरमणानि-रागादिविरतयः गुणा-गुणव्रतानि प्रत्याख्यानानि-नमस्कारसहितादीनि पौषधः-अष्टम्यादिपर्वदिनं

तत्रोपवसनमाहारशरीरसत्कारादित्यागः पौषधोपवासः, ततो द्वन्द्वे सत्येतेषां प्रतिपादनताः—प्रतिपत्तय इति विग्रहः, श्रुतपरिग्रहास्तप-
 उपधानानि प्रतीतानि 'पडिमाओ'ति एकादश उपासकप्रतिमाः कायोत्सर्गा वा उपसर्गा—देवादिकृतोपद्रवाः संलेखनाभक्तपानप्रत्या-
 ख्यानानि, पादपोषगमनानि देवलोकगमनानि सुकुलप्रत्यायातिः पुनर्वोधिलाभोऽन्तक्रिया चाख्यायन्ते पूर्वोक्तमेवेतो विशेषत आह—
 'उवासगे'त्यादि, तत्र ऋद्धिविशेषा—अनेककोटीसंख्याद्रव्यादिसम्पद्विशेषाः तथा परिपदः—परिवारविशेषा यथा मातापितृपुत्रादिका
 अभ्यन्तरपरिपत् दासीदासमित्रादिका बाह्यपरिपदिति, विस्तरधर्मश्रवणानि महावीरसन्निधौ, ततो बोधिलाभोऽभिगमः—सम्यक्त्वस्य
 विशुद्धता स्थित्वं—सम्यक्त्वशुद्धिरेव मूलगुणोत्तरगुणा—अणुव्रतादयः अतिचारास्तेषामेव—वधवन्धादितः खण्डनानि स्थितिविशेषाश्च—
 उपासकपर्यायस्य कालमानभेदाश्च बहुविशेषाः प्रतिमाः—प्रभूतभेदाः सम्यग्दर्शनादिप्रतिमाः अभिग्रहग्रहणानि तेषामेव च पालनानि
 उपसर्गाधिसहनानि निरुपसर्गश्च—उपसर्गाभावश्चेत्यर्थः, तपांसि च विचित्राणि शीलव्रतादयोऽनन्तरोक्तरूपा अपश्चिमाः—पश्चात्काल-
 भाविन्यः अकारस्त्वमङ्गलपरिहारार्थं मरणरूपे अन्ये भवा मारणान्तिक्यः आत्मनः—शरीरस्य जीवस्य च संलेखनाः तपसा रागादिजयेन
 च कृशीकरणानि आत्मसंलेखनाः ततः—पदत्रयस्य कर्मधारयस्तासां, 'क्षोसणं'ति जोषणाः सेवना कारणानीत्यर्थः, ताभिरपाश्चिम-
 मारणान्तिकात्मसंलेखनाजोषणाभिरात्मानं यथा च भावयित्वा बहूनि भक्तानि अनशनतया च—निर्भोजनतया छेदयित्वा—व्यवच्छेदयि-
 त्वा व्यवच्छेद्य उपपन्ना मृत्वेति गम्यते, केषु ?—कल्पवरेषु यानि विमानानि उत्तमानि तेषु, तथा यथानुभवन्ति सुरवरविमानानि
 वरपुण्डरीकाणीव वरपुण्डरीकाणि यानि तेषु कानि ?—सौख्यान्यनुपमानि क्रमेण भुक्त्वोत्तमानि ततः आयुष्कक्षेण च्युताः सन्तो
 यथा जिनमते बोधिं लब्ध्वा इति शेषः लब्ध्वा च संयमोत्तमं—ग्रधानं संयमं तमोरजओघविप्रमुक्ता—अज्ञानकर्मप्रवाहविप्रमुक्ता उपयान्ति,

यथा, अक्षयं-अपुनरावृत्तिकं सर्वदुःखमोक्षं कर्मक्षयमित्यर्थः, तथोपासकदशास्वाख्यायन्त इति प्रक्रमः, एते चान्ये चेत्यादि प्राग्वक्वरं
'संखेज्जाइं पयसयसहस्साइं पयगेणं'ति किलेकादश लक्षाणि द्विपञ्चाशच्च सहस्राणि पदानामिति ॥ ७ ॥

से किं तं अंतगडदसाओ ?, अंतगडदसासु णं अंतगडाणं णगराइं उज्जाणाइं चेइयाइं वणाइं राया अम्मा-
पियरो समोसरणा धम्मायरिया धम्मकहा इहलोइयपरलोइअइडिढविसेसा भोगपरिच्चाया पव्वज्जाओ
सुयपरिग्गहा तवोवहाणाइं पडिमाओ बहुविहाओ खमा अज्जवं महवं च सोअं च सच्चसहिंयं सत्तरसविहो
य संजमो उत्तमं च बंभं आकिंचणया तवो चियाओ समिइगुत्तीओ चेव तह अप्पमायजोगो सज्झायज्झा-
णेण य उत्तमाणं दोण्हं पि लक्खणाइं पत्ताण य संजमुत्तमं जियपरीसहाणं चउव्विहकम्मक्खयम्मि जह
केवलस्स लंभो परियाओ जत्तिओ य जह पालिओ मुणिहिं पायोवगओ य जो जहिं जत्तियाणि भत्ताणि
छेअइत्ता अंतगडो मुनिवरो तमरयोधविप्पमुक्को मोक्खसुहमणंतरं च पत्ता एए अन्ने य एवमाइअत्था वित्था-
रेणं परूवेई, अंतगडदसासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ, जाव
से णं अंगड्डयाए अट्ठमे अंगे एगे सुयक्खंधे दस अज्झयणा सत्त वग्गा दस उद्देसणकाला दस समुद्देसणका-
ला संखेज्जाइं पयसहस्साइं पयगेणं पणत्ता संखेज्जा अक्खरा जाव एवं चरणकरणपरूवणया आघाविज्जंति,
सेत्तं अंतगडदसाओ ॥ ८ ॥ सूत्रं १४३ ॥

‘से किं तं’मित्यादि, अथ कास्ता अन्तकृद्दशाः ?, तत्रान्तो-विनाशः, स च कर्मणस्तत्फलस्य वा संसारस्य कृतो यैस्ते अन्त-

कृतास्ते च तीर्थकरादयस्तेषां दशाः—प्रथमवर्गे दशाध्ययनानीति तत्संख्यया अन्तकृतदशाः, तथा चाह—‘अंतगडदसामु ण’मित्यादि कण्ठ्यं, नवरं नगरादीनि चतुर्दश पदानि पष्ठाङ्गवर्णकाभिहितान्येव, तथा ‘पडिमाओ’ति द्वादश भिक्षुप्रतिमा मासिक्यादयो बहुविधाः तथा क्षमा मार्दवं आर्जवं च शौचं च सत्यसहितं, तत्र शौचं—परद्रव्यापहारमालिन्याभावलक्षणं सप्तदशविधश्च सयमं उत्तमं च ब्रह्म-मैथुनविरतिरूपं ‘आकिंचणिय’ति आकिञ्चन्यं तपस्त्याग इति-आगमोक्तं दानं समितयो गुप्तयश्चैव तथा अग्रमादयोगः स्वाध्यायध्यान-योश्च उत्तमयोर्द्वयोरपि लक्षणानि—स्वरूपाणि, तत्र स्वाध्यायस्य लक्षणं ‘सज्ज्ञाएण पसत्थं ज्ञाण’मित्यादि, ध्यानलक्षणं यथा—‘अंतो-मुहुत्तमित्तं चित्तावत्थाणमेगवत्थुमी”त्यादि, व्याख्यायन्त इति सर्वत्र योगः, तथा प्राप्तानां च संयमोत्तमं—सर्वविरतिं जितपरीपहाणां चतुर्विधकर्मक्षये सति—वातिकर्मक्षये सति यथा केवलस्य ज्ञानादर्लाभः पर्यायः—प्रव्रज्यालक्षणो यावाश्च—यावद्वर्षादियमाणो ‘यथा’ येन तपोविशेषाश्रयणादिना प्रकारेण पालितो मुनिभिः पादपोपगतश्च—पादपोपगमाभिधानमनशनं प्रतिपन्नो यो मुनिर्यत्र शत्रुञ्जय-पर्वतादौ यावन्ति च भक्तानि—भोजनानि छेदयित्वा, अनशनिना हि प्रतिदिनं भक्तद्वयच्छेदो भवति, अन्तकृतो मुनिवरो जात इति शेषः. तमोरजओधविप्रमुक्तः, एवं च सर्वेऽपि क्षेत्रकालादिविशेषिता मुनयो मोक्षसुखमनुत्तरं च प्राप्ता आख्यायन्त इति क्रियायोगः, एते अन्ये चेत्यादि प्राग्वत्, नवरं ‘दस अज्झयण’ति प्रथमवर्गोपेक्षैव वदन्ते, नन्दां तथैव व्याख्यातत्वात्, यच्चेह पठ्यते ‘सत्त वग्ग’ति तत्प्रथमवर्गादन्यवर्गापेक्षया, यतोऽत्र सर्वेऽप्यष्ट वर्गाः, नन्धामपि तथा पठितत्वात्, तद्वृत्तिश्चैवं ‘अहु वग्ग’त्ति’ अत्र वर्गः समूहः, स चान्तकृतानामध्ययनानां वा, सर्वाणि चैकवर्गगतानि युगपदुद्दिश्यन्ते, ततो भणितं ‘अहु उद्देसणकाला’इत्यादि, इह च दश उद्देशनकाला अर्धयन्ते इति नास्याभिप्रायमवगच्छामः तथा संख्यातानि पदशतसहस्राणि पदाग्रेणेति, तानि च किल त्रयोविंशति-

लक्ष्मणि चत्वारि च सहस्राणीति ॥ ८ ॥

से किं तं अणुत्तरोववाइयदसाओ ? अणुत्तरोववाइयदसासु णं अणुत्तरोववाइयाणं नगराइं उज्जाणाइं चेइ-
याइं वणखंडा रायाणो अममापियरो समोसरणाइं धम्ममारिया धम्मकहाओ इहलोगपरलोगइड्ढिविसेसा
भोगपरिच्चाया पच्चज्जाओ सुयपरिग्गहा तवोवहाणाइं परियागो पडिमाओ संलेहणाओ भत्तपाणपच्चक्खा
णाइं पाओवगमणाइं अणुत्तरोववाओ सुकुलपच्चायाया पुणो वोहिलाभो, अंतकिरियाओ य आघविज्जति,
अणुत्तरोववाइयदसासु णं तित्थकरसमोसरणाइं परमंगल्लजगहियाणि जिणातिसेसा य बहुविसेसा जिणसी-
साणं चेव समणगणपवरगंधहत्थीणं थिरजसाणं परिसहसेणरिउबलपद्महाणां तवदित्तचरित्तणाणसम्मत्त
सारविविहप्पगारवित्थरपसत्थगुणसंजुयाणं अणगारमहरिसीणं अणगारगुणाण वणणओ, उत्तमवरतवविमि
ट्टणाणजोगजुत्ताणं जह य जगहियं भगवओ जारिसा इड्ढिविसेसा देवासुरमाणुसाणं परिसाणं पाउब्भावा
य जिणसमीवं जह य उवासंति जिणवरं जह य परिकहंति धम्मं लोगगुरू अमरनरुुरगणाणं सोऊण य
तस्स भासियं अवसेसकम्मविसयविरत्ता नरा जहा अब्भुवेति धम्मसुरालं संजमं तवं चावि बहुविहप्पगारं
जह बहूणि वासाणि अणुचरित्ता आराहियनाणंदसणचरित्तजोगा जिणवयणमणुगयमहियं भासित्ताजिण-
वराण हिययेणमणुणेत्ता जे य जहिं जत्तियाणि भत्ताणि छेअइत्ता लद्धूण य समाहिभुत्तमज्झाणजोगजुत्ता
उववन्ना सुणिवरोत्तमा जह अणुत्तरेसु पावंति जह अणुत्तरं तत्थ विसयसोक्खं तओ य चुआ कमेण काहिंति

संजया जहा य अंतकरियं एए अन्ने य एवमाइअत्था वित्थरेण, अणुत्तरोववाइयदसासु णं परिता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ संगहणीओ, से णं अंगट्ठयाए नवमे अंगे एगे सुयक्खंधे दस अज्झयणा तिन्नि वग्गा दस उद्देसणकाला दस समुद्देसणकाला संखेज्जाइं पयसयसहस्साइं पयग्गेणं ५०, संखेज्जाणि अक्खराणि जाव एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति, सेत्तं अणुत्तरोववाइयदसाओ ॥ ९ ॥ सूत्रं १४४

‘से किं तं’मित्यादि, नास्मादुत्तरो विद्यते इत्यनुत्तर उपपत्तनमुपपातो जन्मेत्यर्थः अनुत्तरः—प्रधानः संसारे अन्यस्य तथाविधस्याभावादुपपातो येषां ते तथा त एवानुत्तरोपपातिकाः, तद्वक्तव्यताप्रतिबद्धा दशा—दशाध्ययनोपलक्षिता अनुत्तरोपपातिकदशाः, तथा चाह—‘अणुत्तरोववाइयदसासु णं’मित्यादि, तत्रानुत्तरोपपातिकानामिति—साधूनां नगरादीनि द्वाविंशतिः पदानि ज्ञाताधर्मकथावर्णकोक्तानि यथा तथा [ज्ञेयानि], एतेषामेव च प्रपञ्चं रचयन्नाह—अनुत्तरोपपातिकदशासु तीर्थकरसमवसरणानि, किम्भूतानि?—परममाङ्गल्यत्वेन जगद्धितानि परममाङ्गल्यजगद्धितानि जिनातिशेषाश्च—बहुविशेषा ‘देहं विमलमुयंधं’ मित्यादयश्चतुर्विंशदधिकतरा वा तथा जिनाशिष्याणां चैव—गणधरादीनां, किम्भूतानामत आह—श्रमणगणप्रवरगन्धहस्तिनां—श्रमणोत्तमानामित्यर्थः, तथा स्थिरयशसां तथा परीपहसैन्यमेव—परीपहवृन्दमेव रिपुबलं—परचक्रं तत्प्रमर्दनानां, तथा दववद्—दावाश्रिव दीप्तानि—उज्ज्वलानि पाठान्तरेण तपोदीप्तानि यानि चारित्रज्ञानसम्यक्त्वानि तैः साराः—सफलाः विविधप्रकारविस्तारा—अनेकविधप्रपञ्चाः प्रशस्ताश्च ये क्षमादयो गुणास्तैः संयुतानां, क्वचिद्गुणध्वजानामिति पाठः, तथा अनगराश्च ते महर्षयश्चेत्यनगरमहर्षयस्तेषामनगरगुणानां वर्णकः—श्लाघा आख्यायन्त इति योगः, पुनः किम्भूतानां जिनाशिष्याणां?—उत्तमाश्च ते जाल्यादिभिर्वरतपसश्च ते विशिष्टज्ञानयोग-

युक्ताश्चेत्यतस्तेषामुत्तमवरतपोविशिष्टज्ञानयोगयुक्तानां, किञ्चापरं?, यथा च जगद्धितं भगवत इत्यत्र जिनस्य शासनमिति गम्यते,
 यादृशाश्च ऋद्धिविशेषा देवासुरमानुषाणां रत्नोज्ज्वललक्ष्योजनमानत्रिमानरचनं सामानिकाद्यनेकदेवदेवीकोटिसमवायनं मणिखण्डमण्डि-
 तदण्डपटुप्रचलत्पताकिकाशतोषशोभितमहाध्वजपुरःप्रवर्त्तनं विविधातोद्यनादगनाभोगपूर्णं चैवमादिलक्षणाः प्रतिकल्पितगन्धसिन्धुर-
 स्कन्धारोहणं चतुरङ्गसैन्यपरिवारणं छत्रचामरमहाध्वजादिमहाराजचिह्नप्रकाशनं च एवमादयश्च सम्पद्द्विशेषाः समवसरणगमनप्रवृत्तानां
 वैमानिकज्योतिष्काणां भवनपतिव्यन्तराणां राजादिमनुजानां च अथवा अनुत्तरोपपतिकसाधूनां ऋद्धिविशेषा देवादिसम्बन्धिनस्तादृशा
 आख्यायन्त इति क्रियायोगः, तथा पर्यदां च 'संजयवेमाणित्थी संजइ पुब्बेण पविसिउं वीर'मित्यादिनोक्तस्वरूपाणां प्रादुर्भावाश्च-
 आगमनानि, क्व?—'जिणसमीवं'ति जिनसमीपे यथा-येन च प्रकारेण पञ्चविधाभिगमादिना उपासते—सेवन्ते राजादयो जिनवरं
 तथाऽऽख्यायत इति योगः, यथा च परिकथयति धम्मं लोकगुरुरिति—जिनवरोऽमरनरासुरगणानां, श्रुत्वा च तस्येति—जिनवरस्य
 भाषितं अवशेषाणि क्षीणप्रायाणि कर्म्ममाणि येषां ते तथा ते च ते विषयविरक्ताश्चेति अवशेषकर्मविषयविरक्ताः, के?—नराः, किं?—
 यथा अभ्युपयन्ति धम्ममुदारं, किंस्वरूपमत आह—संयमं तपश्चापि, किम्भूतमित्याह—बहुविधप्रकारं, तथा यथा बहूनि वर्षाणि
 'अणुचरित्त'ति अनुचर्य आसेव्य संयमं तपश्चेति वर्त्तते, तत आराधितज्ञानदर्शनचारित्रियोगास्तथा जिणवयणमणुगयमहियभासिय'त्ति
 जिनवचनं—आचारादि अनुगतं—सम्बद्धं नार्द्धवितर्दमित्यर्थः महितं—पूजितमधिकं वा भाषितं यैरध्यापनादिना ते तथा, पाठान्तरे
 जिनवचनमनुगत्या—आनुकूल्येन सुष्ठु भाषितं यैस्ते जिनवचनानुगतिसुभाषिताः, तथा 'जिणवराण हियएणमणुणेत्त'त्ति इति षष्ठी
 द्वितीयार्थे तेन जिनवरान् हृदयेन-मनसा अनुनीय—प्राप्य ध्यात्वेति यावत्, ये च यत्र यावन्ति च भक्तानि छेदयित्वा लब्ध्वा च

समाधिमुत्तमं ध्यानयोगयुक्ता उपपन्ना मुनिवरोत्तमा यथा अनुत्तरेषु तथा आख्यायन्त इति ग्रन्थः, तथा मानुवन्ति यथाऽनुत्तरं 'तत्'ति अनुत्तरविमानेषु विषयसुखं तथाऽऽख्यायन्ते इति योगः, 'ततो य'त्ति अनुत्तरविमानेभ्यश्च्युताः क्रमेण करिष्यन्ति संयता यथा चान्तक्रियां ते तथाऽऽख्यायन्ते अनुत्तरोपपातिकदशास्त्रिंशति प्रकृतं, एते चान्ये चेत्यादि पूर्ववत्, नवरं 'दस अञ्जयणा त्रिभिर्बर्ग'ति, इहाव्ययनसमूहो वर्गो, वर्गे दशाध्ययनानि, वर्गश्च युगपदेवोद्दिश्यते इत्यतस्त्रय एवोद्देशनकाला भवन्तीत्येवमेव च नन्द्यामभिधीयन्ते, इह तु दृश्यन्ते दशेत्यत्राभिप्रायो न ज्ञायत इति, तथा संख्यातानि 'पदसयसहस्रां पयगेण'ति किल पट्चत्वारिंशच्छ्रृङ्गाण्यष्टौ च सहस्राणि ॥ ९ ॥

से किं तं पण्हावागरणेसु अद्दुत्तरं पसिणसयं अद्दुत्तरं अपसिणसयं अद्दुत्तरं पसिणापसिणसयं विज्जाइसया नागसुवेत्तेहिं सद्धिं दिब्बा संवाया आघविज्जंति, पण्हावागरणदसासु णं ससमयपरसमयपणवयपत्तेअबुद्धविबिहत्थभासाभासियाणं अइसयगुणउवसमणाणप्पगारआयरियभासियाणं वित्थरेणं वीरमहेसीहिं विविहवित्थरभासियाणं च जगहियाणं अदागंगुट्टवाहुअसिमणिखोमआइच्चभासियाणं विविहमहापसिणविज्जामणपसिणविज्जादेवयपयोगपहाणगुणप्पगासियाणं सभूयदुगुणप्पभावनरगणमइविमहयकराणं अइसयमईयकालसमयदमसमतित्थकरुत्तमस्स ठिइकरणकारणाणं दुरहिगमदुरवगाहस्स सव्वसव्वन्नसम्मअस्स अबुहजणविवोहणकरस्स पच्चक्खयपच्चकराणं पण्हाणं विविहगुणमहत्था जिणवरप्पणीया आघविज्जंति, पण्हावागरणेसु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ, सं-

गहणीओ से णं अंगहयाए दसमे अंगे एगे सयक्खंधे पणयालीसं उद्देसणकाला पणयालीसं समुद्देसणकाला संखेज्जाणि पयसयसहस्साणि पयग्गेणं प०, संखेज्जा अक्खरा अणंता गमा जाव चरणकरणपरूवणया आघ-विजंति, सेत्तं पणहावागरणाइं ॥ १० ॥ (सूत्रं १४५)

‘से किं त’मित्यादि, प्रश्नः—प्रतीतस्तन्निर्वचनं—व्याकरणं प्रश्नानां च व्याकरणानां च योगात्पञ्चव्याकरणानि तेषु ‘अट्टुत्तरं पसिणसयं’ तत्राङ्गुष्ठबाहुग्रश्चादिका मन्त्रविद्याः प्रश्ना या पुनर्विद्या मन्त्रविधिना जप्यमाना अपृष्टा एव शुभाशुभं कथयन्ति एताः अप्रश्नाः तथाङ्गुष्ठबाहुदिग्रश्चभावं तदभावं च प्रतीत्य या विद्याः शुभाशुभं कथयन्ति ताः प्रश्ना-प्रश्नाः ‘विज्जाइसय’ति तथा अन्ये विद्यातिशयाः स्तम्भस्तोभवशीकरणविद्वेषीकरणोच्चाटनादयः नागसुपर्णेश्च सह भवनपतिविशेषैरुपलक्षणत्वाद्याक्षादिभिश्च सह साधकस्येति गम्यते दिव्याः—तात्त्विकाः संवादाः—शुभाशुभगताः संलापाः आख्यायन्ते, एतदेव प्रायः प्रपञ्चयन्नाह—‘पणहावागरणदसे’त्यादि, स्वसमयपरसमयग्रज्ञापका ये प्रत्येकबुद्धास्तैः करकट्वादिसदृशैर्विविधार्था यका भाषा गम्भीरेत्यर्थः तथा भाषिताः—गदिताः स्वसमय-परसमयग्रज्ञापकप्रत्येकबुद्धविविधार्थभाषाभाषितास्तासां किम् ?—आदर्शङ्गुष्ठादीनां सम्बन्धिनां प्रश्नानां विविधगुणमहार्थाः प्रश्नव्याक-रणदशास्त्राख्यायन्त इति योगः, पुनः किम्भूतानां प्रश्नानां ?—‘अइसयगुणउवसमनाणप्पगारआयरियभासियाणं’ति अतिशयाश्च-आमवौषध्या दयो गुणाश्च—ज्ञानादय उपशमश्च—स्वपरंभेदः एते नानाप्रकारा येषां ते तथा ते च ते आचार्याश्च तैर्भाषिता यास्तास्तथा तासां, कथं भाषितानामित्याह—‘वित्थरेण’ति विस्तरेण—महता वचनसन्दर्भेण तथा स्थिरमहर्षिभिः पाठान्तरे वीरमहर्षिभिः ‘विविहवित्थ-रभा सियाणं च’ति विविधविस्तरेण भाषितानां च, चकारस्तृतीयप्रणायकभेदसमुच्चयार्थः, पुनः कथंभूतान प्रश्नानां ?—‘जगहियाणं’ति

जगद्वितानां पुरुषार्थोपयोगित्वात्, किंसम्बन्धिनीनामित्याह-‘अदाग’ति आदर्शश्चाङ्गुष्ठश्च चाह च असिश्च मणिश्च क्षौमं च-चञ्चं आदित्यश्चेति द्वन्द्वस्ते आदिर्येषां कुड्यशङ्खघंटादीनां ते तथा तेषां सम्बन्धिनीनां, प्रश्नविद्याभिरादर्शकादीनामावेशनात्, किंभूतानां प्रश्नानामत आह-विविधमहाप्रश्नविद्याश्च-चाचैव प्रश्ने सत्युत्तरदायिन्यः मनःप्रश्नविद्याश्च-मनःप्रश्नितार्थोत्तरदायिन्यस्तासां देवतानि-तदधिष्ठातृदेवतास्तेषां प्रयोगप्राधान्येन-तद्व्यापारप्रधान्यतया गुणं-विविधार्थसंवादनलक्षणं प्रकाशयन्ति-लोके व्यञ्जयन्ति यास्ता विविधमहाप्रश्नविद्यामनःप्रश्नविद्यादेवतप्रयोगप्राधान्यगुणप्रकाशिकास्तासां, पुनः किंभूतानां प्रश्नानां ?-सद्भूतेन तात्त्विकेन द्विगुणेन पुनः उपलक्षणत्वाद्धौकिक्प्रश्नविद्याप्रभावापेक्षया बहुगुणेन पाठान्तरे विविधगुणेन प्रभावेन-माहात्म्येन नरगणमतेः मनुजसमुदय-बुद्धेर्विस्मयकार्यः-चमत्कारहेतवो या प्रश्नास्ताः सद्भूतद्विगुणप्रभावनरगणमतिविस्मयकार्यस्तासां, पुनः किंभूतानां तासां ?-‘अतिसयमतीतकालसमये’ति अतिशयेन योज्यते कालः समयः स तथा तत्र, अतिव्यवहिते काले इत्यर्थः, दमः-शमस्तत्प्रधानः तीर्थंकराणां-दर्शनान्तरशास्त्रदणामुत्तमो यः स तथा भगवान्-जिनस्तस्य दमतीर्थकरोत्तमस्य स्थितिकरणं-स्थापनं, आसीद् अतीतकाले सातिशयज्ञानादिगुणयुक्तः सकलप्रणायकशिरःशेखरकल्पः पुरुषविशेषः एवंविधप्रश्नानामन्यथानुपपत्तेरित्येवंरूपं, तस्य प्रतिष्ठापनस्य कारणानि-हेतवो यास्तास्तथा तासां, पुनस्ता एव विशिनष्टि-दुरभिगमं-दुःखबोधं गम्भीरं सूक्ष्मार्थत्वेन दुरवगाहं च-दुःखाध्येयं सूत्रचतुत्वाद्यत्तस्य सर्वेषां सर्वज्ञानां सम्मतं-इष्टं सर्वसर्वज्ञसम्मतं अथवा सर्वं च तत्सर्वज्ञसम्मतं चेति सर्वसर्वज्ञसम्मतं प्रवचनतत्त्वमित्यर्थः, तस्य अबुधजनविवोधनकरस्य एकान्तहितस्येति भावः ‘पञ्चमख्यपञ्चयकारणं’ति प्रत्यक्षेकन-ज्ञानेन साक्षादित्यर्थो यः प्रत्यय-सर्वातिशयनिधानमतीन्द्रियार्थोपदर्शनाव्याभिचारि चेदं जिनप्रवचनमित्येवंरूपा प्रतिपत्तिः अथवा प्रत्यक्षेणेवानेनार्थाः प्रतीयन्त इति

प्रत्यक्षमिवेदमित्येवं प्रत्ययः प्रत्यक्षकप्रत्ययस्तत्करणशीलाः—प्रत्यक्षकप्रत्ययकार्यः प्रत्यक्षताप्रत्ययकार्यो वा तासां प्रत्यक्षकप्रत्यय-
कारीणां वा, कासामित्याह—प्रश्नानां—प्रश्नविद्यानां उपलक्षणत्वादित्यासां च यासामष्टोत्तरशतात्पादौ प्रतिपादितानि, विविधगुणा-
बहुविधप्रभास्ते च ते महार्थाश्च—महान्तोऽभिधेयाः—पदार्थाः शुभाशुभसूचनादयो विविधगुणमहार्थाः, किंभूता ?—जिनवरप्रणीताः,
किमित्याह—‘आद्यविजंति’ति आख्यायन्ते शेषं पूर्ववत्, नवरं ‘पणयालीस’मित्यादि यद्यपीहाध्ययनानां दशत्वादशैवोद्देशनकाला
भवन्ति तथापि वाचनान्तरापेक्षया पञ्चचत्वारिंशदिति सम्भाव्यते इति ‘पणयालीस’मित्याद्यविरुद्धमिति, ‘संखेजाणि पयसयसहस्ताणि
पयगेण’ति तानि च किल द्विनवतिलक्षाणि षोडश च सहस्राणीति ॥ १० ॥

से किं तं विवागसुयं?, विवागसुयं सुक्कडुक्कडाणं कम्माणं फलविवागे आद्यविजंति, से समासओ दुविहे पण-
त्ते, तंजहा दुहविवागे चेव, सुहविवागे चेव तत्थ णं दस दुहविवागाणि दस सुहविवागाणि, से किं तं दुहविवागा-
णि?, दुहविवागेसु णं दुहविवागाणं नगरां उज्जाणां चेइयां वणखंडा रायाणो अम्मापियरो समोसरणां ध-
म्मायरिया धम्मकहाओ नगरगमणां संसारपबंधे दुहपरंपराओ य आद्यविजंति, सेत्तं दुहविवागाणि । से किं
तं सुहविवागाणि?, सुहविवागेसु सुहविवागाणं नगरां उज्जाणां चेइयां वणखंडा रायाणो अम्मापियरो
समोसरणां धम्मायरिया धम्मकहाओ इहलोइयपरलोइयइडिहविसेसा भोगपरिच्चाया पव्वज्जाओ सूयपरि-
ग्गहा तवोवहाणां परियागा पडिमाओ संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणां पाओवगमणां देवलो गगमणां
सकुलपच्चायाया पुणवोहिलाहा अंतकिरियाओ य आद्यविजंति, दुहविवागेसु णं पाणाइवायअलियवयणचो

रिक्त्करणपरदारमेहुणससंगयाए महतिव्वकसायइंदियप्पमायपावप्पओयअसुहज्जवसाणसंचियाणं कम्ममाणं पावगाणं पावअणुभागफलविवागा निरयगतितिरिक्खजोणिवहुविहवसणसयपरंपरापवद्धानं मणुयत्तेवि आगयाणं जहा पावकम्मसेसेण पावगा होन्ति फलविवागा वहवसणविणासनासाकनुट्टुंशुट्टकरचरणनहच्छे यणजिब्वभेअणअंजणकडगिगदाहगयचलणमलणफालणउल्लवणसूललयालउडलिट्ठभंजणतउसीसगतत्तेत्तेल्ल- कलकलअहिसिंचणकुंभिपागकंकपणाथिरबंधणवेहवज्जकत्तणपतिभयकरकरपल्लीवणादिदारुणाणि दुक्खाणि अणोवमाणि बहुविविहपरंपराणुबद्धा ण सुव्वंति पावकम्मवल्लीए, अवेयइत्ता हु णत्थि मोक्खो तवेण धिइध- णियवद्धकच्छेण साहेणं तस्स वावि हुज्जा, एत्तो य सुहविवागेसू णं सीलसंजमणियमणुणतवोवहाणेसु सा- हसु सुविहिएसु अणुकंपासयप्पओगतिकालमइविसुद्धभत्तपाणाइं पययमणसा हियसुहनीसेसतिव्वपरिणा- निच्छियमई पयच्छिज्जणं पयोगसुद्धाइं जह य निव्वत्तिंति उ वोहिलाभं जह य परित्तीकरेति नरनरयतिरि- यसूरगमणविपुलपरियट्ठअरतिभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं अन्नाणतमंधकारचिक्खल्लसुट्ठत्तारं जरम- रणजोणिसंखुभियचक्कवालं सोलसकसायसावयपयंडचंडं आणाइअं अणवदगं संसारसागरमिणं जह य णिवंधंति आउगं सूरगणेसू जह य अणुभवन्ति सूरगणविमाणसोक्खाणि अणोवमाणि ततो य कालंतरे जु- आणं इहेव नरलोगमागयाणं आउवपुण्णरूवजातिकुलजम्मआरोगबुद्धिमेहाविसेसा मित्तजणसयणध- धण्णविभवसमिद्धसारसमुदयविसेसा बहुविहकामभोगुव्वभावाण सोक्खाण सुहविवागोत्तमेसू, अणुवरय-

परंपराणुवद्धा असुभाणं सुभाणं चैव कम्माणं भासिआ बहुविहा विवागा विवागसुयम्मि भगवया जिण-
वरेण संवेगकारणत्था अन्नेवि य एवमाइया बहुविहा वित्थरेणं अत्थपरूवणया आघविज्जंति, विवागसुअरस
णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ, से णं अंगट्टयाए एक्कारसमे अणे
वीसं अज्झयणा वीसं उद्देसणकाला वीसं समुद्देसणकाला, संखेज्जाइं पयसयसहस्साइं पयग्गेणं प०, संखे-
ज्जाणि अक्खराणि अणंता गमा अणंता पज्जवा जाव एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति, सेत्तं विवा-
गसुए ॥ ११ ॥ [सूत्रं १४६]

‘से किं त’मित्यादि, विपचनं विपाकः—शुभाशुभकर्मपरिणामस्तत्प्रतिपादकं श्रुतं विपाकश्रुतं ‘विवागसुए ण’मित्यादि कण्ठ्यं,
नवरं ‘फलविपाके’ति फलरूपो विपाकः फलविपाकः तथा ‘नगरगमणाइं’ति भगवतो गौतमस्य भिक्षाद्यर्थं नगरप्रवेशनानीति, एतदेव
पूर्वोक्तं प्रपञ्चयन्नाह—‘दुहविवांगेसु ण’मित्यादि, तत्र प्राणातिपातालीकचचनचौर्यकरणपरदारमैथुनैः सह ‘संसंगयाए’ति या ससङ्गता
सपरिग्रहता तथा संचितानां कर्मणांमिति ‘योगः, महातीव्रकषायेन्द्रियग्रमादपाप्रयोगाशुभाध्यवसायसञ्चितानां कर्मणां पापकानां पापा-
नुभागा अशुभरसा ये फलविपाका—विपाकोदयास्ते तथा ते आख्यायन्त इति योगः, केषामित्याह—निरयगतौ तिर्यग्योनौ च ये बहुविध-
व्यसनशतपरम्पराभिः प्रबद्धाः ते तथा तेषां, जीवानामिति गम्यते, तथा ‘मणुयत्ते’ति मनुजत्वेऽप्यागतानां यथा पापकर्मशेषेण पापका
भवन्ति फलविपाका अशुभा विपाकोदया इत्यर्थः, तथा आख्यायन्ते इति प्रकृतं, तथाहि—वधो—यष्ट्यादिताडनं वृषणविनाशो—वर्द्धितक-
करणं तथा नासायाश्च-कर्णयोश्च ओष्ठस्य चाङ्गुष्ठानां च करयोश्च चरणयोश्च नखानां च यच्छेदनं तत्तथा जिह्वाछेदनं ‘अंजण’ति

अञ्जनं तप्तायःशलाकया नेत्रयोः अक्षणं वा देहस्य क्षारतैलादिना 'कडगिगदाहणं'ति कटानां-त्रिदलवंशादिमयानामग्निः कटाग्निस्तेन बाह्वनं कटाग्निदाहनं, कटेन परिवेष्टितस्य वायनमित्यर्थः, तथा गजचलनमलनं फालनं-विदारणं उल्लम्बनं-वृक्षशाखादावुद्धन्धनं तथा शूलेन लतया लकुटेन यष्ट्या च भञ्जनं गात्राणां तथा त्रपुणा-धातुविशेषेण सीसकेण च-तैव तप्तेन तैलेन च 'कलकल'त्ति सशब्देनाभिप्रेचनं तथा कुम्भ्यां-भाजनविशेषे पाकः कुम्भीपाकः कम्पनं-शीतलजलाच्छोटनानादिना शीतकाले गात्रोत्कम्पजननं तथा स्थिरबन्धनं-निविडनियन्त्रणं वेधः-कुन्तादिना शस्त्रेण भेदनं वर्द्धकर्त्तनं-त्वगुत्रोटनं प्रतिभयकरं-भयजननं तच्च तत् करप्रदीपनं चसनावेष्टितस्य तैलाभिपिक्तस्य करयोरग्निप्रबोधनमिति कर्मधारयः ततश्च वधश्च वृषणविनाशश्चेत्यादि यावत्प्रतिभयकरकरप्रदीपनं चेति द्वन्द्वः, ततस्तानि आदिर्येषां दुःखानां तानि च तानि दारुणानि चेति कर्मधारयः, कानीमानीत्याह-दुःखानि, किंभूतानि ?-अनुपमानि दुःखविपाकेष्वाख्यायन्त इति प्रक्रमः, तथेदमाख्यायते बहुविधिपरम्पराभिः दुःखानामात गम्यते, अनुबद्धाः-सन्तत मालिङ्गिता बहुविधपरम्परानुबद्धा जीवा इति गम्यते न मुच्यन्ते-न त्यज्यन्ते, कय ?-पापकर्मवल्या दुःखफलसम्पादिकया, किमि-त्याह-यतोऽवेदयित्वा-अननुभूय कर्मफलमिति गम्यते हुर्यस्मादर्थे नास्ति-न भवति मोक्षो-वियोगः कर्मणः सकाशात्, जीवाना-मिति गम्यते, किं सर्वथा नेत्याह-तपसा-अनशनादिना किम्भूतेन ?-धृतिः-चित्तसमाधानं तद्रूपा 'धणिय'त्ति अत्यर्थं बद्धा-निष्पीडिता कच्छा-बन्धविशेषो यत्र तत्तथा तेन, धृतिलयुक्तेनेत्यर्थः, शोधनं-अपनयनं तस्य कर्मविशेषस्य 'धावि'त्ति स-म्भावनायां 'होज्जा' सम्पद्येत नान्यो मोक्षोपायोऽस्तीति भावः, 'एत्तो ये' त्यादि इतश्चानन्तरं सुखविपाकेषु द्वितीयश्रुतस्कन्धाध्य-यनेष्वित्यर्थः यदाख्यायते तदाभिधीयत इति शेषः, शीलं-ब्रह्मचर्यं समाधिर्वा संयमः-प्राणातिपातविरतिर्नियमा-आभिग्रहविशेषाः गु-

णाः—शेषमूलगुणाः उत्तरगुणाश्च तपोऽनशनादि एतेषामुपधानं—विधानं येषां ते तथा अतस्तेषु शीलसंयमानियमगुणतपउपधानेषु, केचिन्वत्याह—साधुषु—यतिषु, किम्भूतेषु ?—सुष्ठु विहितं—अनुष्ठितं येषां ते सुविहितास्तेषु भक्तादि दत्त्वा यथा बोधिलाभादि निर्वर्त्तयन्ति तथेहाख्यायत इति सम्बन्धः, इह च सम्प्रदानेऽपि सप्तमी न दुष्टा, विषयस्य विवक्षणात्, अनुकम्पा अनुक्रोशस्तत्प्रधान आशयः—चिन्तं तस्य प्रयोगोव्यावृत्तिरनुकम्पाशयप्रयोगस्तेन, तथा ‘तिकात्ममति’ चिन्तं त्रिषु कालेषु या मतिः—बुद्धिर्यदुत दास्यामीति परितोषो दीयमाने परितोषो दत्ते च परितोष इति सा त्रैकालिमतिस्तया च यानि विशुद्धानि तानि तथा तानि च तानि भक्तपानानि चेति—अनुकम्पाशयप्रयोगत्रिकालमतिविशुद्धभक्तपानानि प्रदायेति क्रियायोगः, केन प्रदायेत्याह—प्रयतमनसा—आदरभूतचेतसा, हितोऽनर्थपरिहाररूपत्वात् सुखहेतुत्वात् सुखः शुभो वा ‘नीसेस’ चिन्तं निः श्रेयसः कल्याणकरत्वात् तीव्रः—प्रकृष्टः परिणामः—अध्यवसानं यस्याः सातथा सा निश्चिता—असंशया मतिः—बुद्धिर्येषां ते हितसुखानिः श्रेयसतीव्रपरिणामनिश्चितमतयः किं ?—‘पयच्छिज्जं’ ति प्रदाय, किं भूतानि भक्तपानानि ?—प्रयोगेषु शुद्धानि दायकदानव्यापारापेक्षया सकलांशसादिदोषरहितानि ग्राहकग्रहणव्यापारापेक्षया चो मादिदोषवर्जितानि, ततः किं ?—यथा च—येन च प्रकारेण पारम्पर्येण—मोक्षसाधकत्वलक्षणेन निर्वर्त्तयन्ति, भव्यजीवा इति गम्यते, तु शब्दो भाषामात्रार्थः, बोधिलाभं, यथा च परितोषोवर्त्तयन्ति—ह्रस्वतां नयन्ति संसारसागरमिति योगः, किंभूतं ?—नरनिरयतिर्यक्सुरगतिषु यज्जीवानां गमनं—परिभ्रमणं स एव त्रिषुलो—विस्तीर्णः परिवर्त्तो—मत्स्यादीनां परिवर्त्तनमनेकधा सञ्चरणं यत्र स तथा, तथा अरतिभयविषादशोकमिथ्यात्वान्येव शैलाः—पर्वतास्तैः शङ्कटः—सङ्कीर्णो यः स तथा ततः कर्मधारयोऽतस्तं, इह च विषादो—दैन्यमात्रं शोकस्त्वाक्रन्दनादिचिह्न इति, तथा अज्ञानमेव तमोऽन्धकारं—महान्धकारं यत्र स तथा अतस्तं, ‘चिक्खल्लसुदुत्तारं’ ति चिक्खल्लं—

कर्दमः संसारपक्षे तु चिकित्सां विषयधनस्वजनादिप्रतिबन्धस्तेन सुदुस्तरौ-दुःखोत्तार्यो यः स तथा त, तथा-जरामरणयोऽनय एव संश्रुभितं-महामत्स्यमकराद्यनेकजलजन्तुजातसम्मर्दनं प्रविलोडितं चक्रवालं-जलपारिमाण्डलं यत्र स तथा तं तथा षोडश कपाया एव स्वापदानि-मकरग्राहादीनि प्रकाण्डचण्डानि-अत्यर्थं रौद्राणि यत्र स तथा तं, अनादिकमनवदग्रमनन्तं संसारसागरमिमं प्रत्यक्षमित्यर्थः, तथा यथा च सागरोपमादिना प्रकारेण निबध्नन्त्यायुः सुरगणेषु साधुदानप्रत्ययमिति भावः, यथा चानुभवन्ति सुरगणविमानसौख्यानि अनुपमानि, ततश्च कालान्तरेण च्युतानाम् 'इहेव' चि तिर्यग्लोके नरलोकमागतानामायुर्वर्णरूपजातिकुलजन्मारोग्यबुद्धिमेधाविशेषा अख्यायन्त इति योगः, तत्रायुषो विशेष इतर्जीवायुषः सकाशात् शुभत्वं दीर्घत्वं च एवं वपुः शरीरं तस्य स्थिरसंहननता वर्णसौदारगौरत्वं रूपस्याप्येवं जन्मनो विशिष्टक्षेत्रकालौ निरावाधत्वं आरोग्यस्य अकर्षः बुद्धिरौत्पत्तिक्यादिका तस्याः प्रकृष्टता मेधा अपूर्वश्रुतग्रहणशक्तिस्तस्या विशेषः प्रकृष्टतैवेति, तथा मित्रजनः-सुहृद्व्येकः स्वजनः-पितृपितृव्यादिः धनधान्यरूपो यो विभवो लक्ष्मीः स धनधान्यविभवस्तथा समृद्धः-पुरान्तः पुरकोशकोष्ठागारबलवाहनरूपायाः सम्पदो यानि साराणि-प्रधानानि वस्तूनि तेषां यः समुदायः-समूहः स तथा इत्येतेषां द्वन्द्वस्तत एषां ये विशेषाः-अकर्षास्ते तथा, तथा बहुविधकामभोगोद्भवानां सौख्यानां विशेषा इतीहापि सम्बन्धनीयं, शुभविपाक उत्तमो येषां ते शुभविपाकोत्तमास्तेषु जीवेष्विति गम्यं, इह चेयं पृष्ठयर्थे सप्तमी, तेन शुभविपाकाध्ययनवाच्यानां साधूनामायुष्कादिविशेषाः शुभविपाकाध्ययनेष्वारख्यान्ते इति प्रकृतं, अथ प्रत्येकं श्रुतस्कन्धयोरभिधेये पुण्यपापविपाकरूपे प्रतिपाद्य तयोरेव योगपद्येन ते आह-'अणुवर्ये' त्यादि, अनुपरता-अविच्छिन्ना ये परम्परानुवद्धाः-पारम्पर्यप्रतिबद्धाः, के ?-विपाका इति योगः, केषां ?-अशुभानां शुभानां चैव-कर्मणां प्रथमाद्वितीयश्रुतस्कन्धयोः क्रमेणैव च

भार्षिताः-उक्ता बहुविधा विपाकाः विपाकश्रुते एकादशाङ्गे भगवता जिनवरेण संवेगकारणार्थाः-संवेगहेतवो भावाः अन्येऽपि चवमौदिका आख्यायन्त इति पूर्वोक्तक्रियया वचनपरिणामाद्वोत्तरक्रियया योगः, एवं च बहुविधा विस्तरेणार्थप्ररूपणता आख्यायन्त इति, शेषं कण्ठ्यं, नवरं संख्यातानि पदशतसहस्राणि पदाग्रेणेति, तत्र किल एका पदकोटी चतुरशीतिश्च लक्षाणि द्वात्रिंशच्च सहस्राणीति ॥११॥

से किं तं दिट्ठिवाए, ? दिट्ठिवाए णं सव्वभावपरूवणया आघविज्जति, से समासओ पंचविहे प० तं-परिकम्मं सुत्ताइं पुव्वगयं अणुओगो वूलिया, से किं तं परिकम्मे ?-परिकम्मे सत्तविहे प० तं-सिद्धसेणिया-परिकम्मे मणुस्ससेणियापरिकम्मे पुट्ठसेणियापरिकम्मे ओगाहणेसेणियापरिकम्मे उवसंपज्जसेणियापरिकम्मे विप्पजहसेणियापरिकम्मे चुआचुअसेणियापरिकम्मे, से किं तं सिद्धसेणियापरिकम्मे ?, सिद्धसेणिआपरिकम्मे चोइसविहे प० तं-माउयापयाणि एगट्ठियपयाणि पादोट्टपयाणि आगासपयाणि केउभूयं रासिबद्धं एगगुणं दुगुणं तिगुणं केउभूयं पाडिगहो संसारपडिगहो नंदावत्तं सिद्धबद्धं, सेत्तं सिद्धसेणियापरिकम्मे, से किं तं मणुस्ससेणियापरिकम्मे ?, मणुस्मसेणियापरिकम्मे चोइसविहे पण्णते, तं जहा-ताइं चेव माउआपयाणि जाव नंदावत्तं मणुस्सबद्धं, सेत्तं मणुस्ससेणियापरिकम्मे, अवसेसा परिकम्ममाइं पुट्ठाइयां एक्कारसविहाइं पन्नत्ताइं, इच्चयाइं सत्त परिकम्ममाइं ससमइयाइं सत्त आजीवियाइं छ चउक्कणइयाइं सत्त तेरासियाइं एवामेव सपुव्वावरेणं सत्त परिकम्ममाइं तेसीति भवंतीतिमक्खायाइं, सेत्तं परिकम्ममाइं, से किं तं सुत्ताइं?, सुत्ताइं अट्ठासीतिभवंतीतिमक्खायाइं, तंजहा-उज्जुगं परिणयापरिणयं बहुभंगियं विप्पच्चइयं [विन (ज) यचरियं] अ-

णंतरं परंपरं समाणं संजूहं [मासाणं] सं भिन्नं अहाचयं [अहव्वायं नन्द्यां] सोवात्थि (वत्तं यं) णंदावत्तं महुलं
पुट्ठापुट्ठं वियावत्तं एवंभूयं दुआवत्तं वत्तमाणप्पयं समभिरुढं सब्वओभं पणाम[पस्सासं नन्द्यां] दुपडि-
ग्गहं इच्चेयाहं यावीसं, सुत्ताहं छिण्णछेअणइआहं ससमयसुत्तपरिवाडीए, इच्चेआहं यावीसं सुत्ताहं अछिन्न-
छेयनइयाहं आजीवियसुत्तपरिवाडीए, इच्चेआहं यावीसं सुत्ताहं तिकणइयाहं तेरासियसुत्तपरिवाडिए, इच्चेआहं
यावीसं सुत्ताहं चउक्कणइयाहं ससमयसुत्तपरिवाडीए, एवामेव सपुव्वावरेणं अट्ठासीति सुत्ताहं भवंतीतिमक्ख
याहं, सेत्तं सुत्ताहं । से किं तं पुव्वगयं ? , पुव्वगयं चउदसविहं पन्नत्तं, तंजहा-उप्पायपुव्वं अग्गेणीयं कीरियं
अत्थिणत्थिप्पवायं नाणप्पवायं सच्चप्पवायं आयप्पवायं कम्मप्पवायं पच्चक्खाणप्पवायं विज्जाणुप्पवायं
अवंसं पाणाऊ० किरियाविसालं लोगविंदुसारं १४, उप्पायपुव्वस्स णं दस वत्थू प० चत्तारि चूलियावत्थू
प०, अग्गेणियस्स णं पुव्वस्स चोदस वत्थू बारस चूलियावत्थू, कीरियपवायस्स णं पुव्वस्स अट्ठ वत्थू अट्ठ
चूलियावत्थू प० अत्थिणत्थिप्पवायस्स णं पुव्वस्स अट्ठारस वत्थू दस चूलियावत्थू प०, नाणप्पवायस्स णं
पुव्वस्स बारस वत्थू प०, सच्चप्पवायस्स णं पुव्वस्स दो वत्थू प०, आयप्पवायस्स णं पुव्वस्स सोलस वत्थू
प०, कम्मप्पवायपुव्वस्स तीसं वत्थू प०, पच्चक्खाणस्स णं पुव्वस्स वीसं वत्थू प०, विज्जाणुप्पवायस्स णं पु-
व्वस्स पनरस वत्थू प०, अवंसस्स णं पुव्वस्स बारस वत्थू प०, पाणाउस्स णं पुव्वस्स तेरस वत्थू प०,
किरियाविसालस्स णं पुव्वस्स तीसं वत्थू प०, लोगविंदुसारस्स णं पुव्वस्स पणवीसं वत्थू प०, -दस चोदस

अट्टहारसे व बारस दुवे य वत्यूणि । सोलस तीसा वीसा पन्नरस अणुप्पवायंमि ॥१॥ बारस एकारसमे बार-
 समे तेरसेव वत्यूणि । तीसा पुण तेरसमे चउदसमे पन्नवीसाओ ॥२॥ चत्तारि दुवालस अट्ट चेव दस चेव चू-
 लवत्यूणि । आतिह्लाण चउण्हं सेसाणं चूलिया गत्थि ॥ ३ ॥ सेत्तं पुब्बगयं, सेकिं तं अणुओगे?, अणुओगे
 दुविहे पन्नत्ते, तंजहा-मूलपढमाणुओगे य गंडियाणुओगे य, से किं तं मूलपढमाणुओगे?, एत्थ णं अरहं-
 ताणं भगवंताणं पुब्बभवा देवलो गगमणाणि आउं चवणाणि जम्मणाणि अ अभिसेया रायवरसिरीओ सी-
 याओ पव्वज्जाओ तवा य भत्ता केवलणाणुप्पाया अ तित्थपवत्तणाणि अ संघयणं संठाणं उच्चत्तं आउं
 वन्नविभागो सीसा गणा गणहरा य अज्जा पवत्तणीओ संघस्स चउत्विहस्स जं वावि परिमाणं जिणम-
 णपज्जवओहिनाणसम्मत्तसुयनाणिणो य वाई अणुत्तरगई य जत्तिया सिद्धा पाओवगआ य जे जहिं ज-
 त्तियाइं भत्ताइं छेअइत्ता अंतगडा सुणिवरुत्तमा तमरओघविप्पमुक्का सिद्धिपहमणुत्तरं च पत्ता, एए अन्ने
 य एवमाइया भावा मूलपढमाणुओगे कहिआ आघविज्जंति पण्णविज्जंति परू० सेत्तं मूलपढमाणुओगे,
 से किं तं गंडियाणुओगे?, अणेगविहे पण्णत्ते, तंजहा-कुलगरगंडियाओ तित्थगरगंडियाओ गणहरगंडियाओ
 चक्करगंडियाओ दसारगंडियाओ बलदेवगंडियाओ वासुदेवगंडियाओ हरिवंसगंडियाओ भइबाहुगंडियाओ
 तवोकम्मगंडियाओ चित्तंतरगंडियाओ उस्सप्पिणीगंडियाओ ओसप्पिणीगंडियाओ अमरनरतिरियनिरय
 गइगमणविविहपरियट्ठणाणुओगे, एवमाइयाओ गंडियाओ आघविज्जंति पण्णविज्जंति परूविज्जंति, सेत्तं गंडिया-

शुओगे से किं तं चूलियाओ?, जणं आइह्माणं चउण्हं पुब्बाणं चूलियाओ, सेसाइं पुब्बाहं अचूलियाइं सेतं चूलियाओ, दिट्ठिवायस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जाओ निज्जुत्तीओ संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ संगहणीओ, से णं अंगट्ठयाए वारसमे अंगे एगे सुयखंधे चउहस पुब्बाइं संखेज्जा वत्थू संखेज्जा चूलवत्थू संखेज्जा पाहुडा संखेज्जा पाहुडपाहुडा संखेज्जाओ पाहुडियाओ संखेज्जाओ पाहुडपाहुडियाओ संखेज्जाणि पयसयसहस्साणि पयग्गेणं पन्नत्ता, संखेज्जा अक्खरा अणंता गमा अणंता पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिवद्धा णिकाइया जिणपणणात्ता भावा आघविजंति पणविजंति परूविज्जंति दंसिज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति, एवं णाया एवं विण्णयाया एवं चरणकरणा परूवणया आघविज्जंति, सेतं दिट्ठिवाए, सेतं दुवालसंगे गणिपिडगे ॥ १२ ॥ (सूत्रं १४७)

‘से किं तं दिट्ठिवाए’ति दृष्टयो-दर्शनानि वदनं वादो दृष्टीनां वादो दृष्टिवादः दृष्टीनां वा पातो यत्रासौ दृष्टिपातः सर्वनयदृष्टय एवेहाख्यायन्त इत्यर्थः, तथा चाह—‘दिट्ठिवाए ण’मित्यादि, दृष्टिवादेन दृष्टिपातेन वा सर्वभावग्ररूपणाऽऽख्यायते, ‘से समासओ पंचविहे’ इत्यादि सर्वमिदं प्रायो व्यवच्छिन्नं तथापि यथादृष्टं किमपि लिख्यते, तत्र सूत्रादिग्रहणयोग्यतासम्पादनसमर्थानि परिकर्म्मणि गणितपरिकर्म्मवत्, तच्च परिकर्म्मश्रुतं सिद्धश्रेणिकादिपरिकर्म्ममूलभेदतः सप्तविधं, उत्तरभेदतस्तु त्र्यशीतिविधं मानुकापदादि, एतच्च सर्वं समूलोत्तरभेदं सूत्रार्थतो व्यवच्छिन्नं एतेषां च परिकर्म्मणां षट् आदिमानि परिकर्म्माणि स्वसामयिकान्येव, गोशालकप्रवर्त्तिताजीविकपाखण्डिकसिद्धान्तमतेन पुनः च्युताच्युतश्रेणिकापरिकर्म्मसहितानि सप्त प्रज्ञाप्यन्ते, इदानीं परिकर्म्मसु

नयचिन्ता. तत्र नैगमो द्विविधः—साङ्ग्राहिकोऽसाङ्ग्राहिकश्च, तत्र साङ्ग्राहिकः सङ्ग्रहं प्रविष्टोऽसाङ्ग्राहिकश्च व्यवहारं, तस्मात्सङ्ग्रहो व्यवहार ऋजुसूत्रः शब्दादयश्चैक एवेत्येवं चत्वारो नयाः, एतैश्चतुर्भिर्नयैः षट् स्वसामयिकानि परिक्रमार्थानि चिन्त्यन्ते, अतो भणितं ‘छ चउकनयाई’ति भवन्ति त एव चाजीविकास्त्रैराशिका भणिताः कस्माद् ? उच्यते, यस्मात्ते सर्व त्र्यात्मकं इच्छन्ति, यथा जीवोऽजीवो जीवाजीवः लोकोऽलोको लोकालोकः सत् असत् सदसत् इत्येवमादि, नयचिन्तायामपि ते त्रिविधं नयमिच्छन्ति, तद्यथा—द्रव्यार्थिकः पर्यायार्थिकः उभयार्थिकः, अतो भणितं ‘सत्त् तेरासिय’ति सप्त परिक्रमार्थानि त्रैराशिकपाखण्डिकास्त्रिविधया नयचिन्तया चिन्तयन्तीत्यर्थः, ‘सेत्तं परिक्रमे’ति निगमनं, ‘से किं तं सुत्ताई’मित्यादि, तत्र सर्वद्रव्यपर्यायनयाद्यर्थसूचनात् सूत्राणि अष्टाशीत्यपि च सूत्रार्थतो व्यवच्छिन्नानि तथापि दृष्टानुसारतः किञ्चिद्विच्यते. एतानि किल ऋजुकादीनि द्वाविंशतिः सूत्राणि, तान्येव विभागतोऽष्टाशीतिर्भवन्ति, कथम् ? उच्यते, ‘इच्चेइयाई बावीसं सुत्ताई छिन्नछेयनइयाई ससमयसुत्तपरिवाडीए’ति इह यो नयः सूत्रं छिन्नं छेदेनेच्छति स छिन्नच्छेदनयो यथा “धम्मो मंगलमुक्किडु”मित्यादिश्लोकः सूत्रार्थतः प्रत्येकच्छेदेन स्थितो न द्वितीयादिश्लोकमपेक्षते, प्रत्येककल्पितपर्यन्त इत्यर्थः, एतान्येव द्वाविंशतिः स्वसमयसूत्रपरिपाट्या सूत्राणि स्थितानि, तथा इत्येतानि द्वाविंशतिः सूत्राणि अच्छिन्नच्छेदनयिकान्याजीविकसूत्रपरिपाट्येति, अयमर्थः—इह यो नयः सूत्रमच्छिन्नं छेदेनेच्छति सोऽच्छिन्नच्छेदनयो यथा ‘धम्मो मंगलमुक्किडु’मित्यादि श्लोक एवार्थतो द्वितीयादिश्लोकमपेक्षमाणो द्वितीयादयश्च प्रथममिति अन्योऽन्यसापेक्षा इत्यर्थः, एतानि द्वाविंशतिराजीविकगोशालकप्रवर्तितपाखण्डसूत्रपरिपाट्या अक्षररचनाविभागस्थितान्यप्यर्थतोऽन्योऽन्यमपेक्षमाणानि भवन्ति, ‘इच्चेइयाई’ इत्यादि सूत्रं, तत्र ‘तिकनइयाई’ति नयत्रिकाभिप्रायतश्चिन्त्यन्त इत्यर्थस्त्रैराशिका आजीविका एवोच्यन्ते इति, तथा ‘इच्चेइयाई’ इत्यादि सूत्रं, तत्र ‘चउ-

कनइयाइ'ति नयचतुष्काभिप्रायतन्निवन्त इति भावना, एवमेवे'त्यादिमूत्रं, एवं चतस्रो द्वाविंशतयोऽष्टाशीतिः सूत्राणि भवन्ति 'सेत्तं मुत्ताइ'ति निगमनवाक्यं, 'से किं तं पुब्बगयं' इत्यादि, अथ किं तत् पूर्वगतं?, उच्यते, यस्मात्तीर्थकरः तीर्थप्रवर्तनाकाले गणधराणां सर्वसूत्राधारत्वेन पूर्वं पूर्वगतं सूत्रार्थं भाषते तस्मात्पूर्वाणीति भणितानि, गणधराः पुनः श्रुतरचनां विदधाना आचारादिक्रमेण रचयन्ति स्थापयन्ति च, मतान्तरेण तु पूर्वगतसूत्रार्थः पूर्वमर्हता भाषितो गणधैरपि पूर्वगतश्रुतमेव पूर्वं रचितं पश्चादाचारादि, नन्वेवं यदाचार-निर्युक्त्यामभिहितं 'सब्बेसिं आयारो पढमो' इत्यादि तत्कथम्?, उच्यते, तत्र स्थापनामाश्रित्य तथोक्तमिह त्वक्षरचनानां प्रतीत्य भ-णितं पूर्वं पूर्वाणि कृतानीति, तच्च पूर्वगतं चतुर्दशविधं प्रज्ञप्तं, तद्यथा—'उप्पाये' त्यादि, तत्रोत्पादपूर्वं ग्रथमं, तत्र च सर्वद्रव्याणां पर्यवाणां चोत्पादभावमङ्गीकृत्य प्रज्ञापना कृता, तस्य च पदपरिमाणमेका कोटी, अग्रेणीयं द्वितीयं, तत्रापि सर्वेषां द्रव्याणां पर्य-वाणां जीवविशेषाणां चाग्रं—परिमाणं वर्ण्यत इत्यग्रेणीयं तस्य पदपरिमाणं पणवतिः पदशतसहस्राणि, 'वीरियं' ति वीर्यप्रवादं तृतीयं, तत्राप्यजीवानां जीवानां च सकर्मतराणां वीर्यं प्रोच्यत इति वीर्यप्रवादं, तस्यापि सप्ततिः पदशतसहस्राणि परिमाणं, अस्तिनास्तिप्रवादं चतुर्थं, यद्यल्लोके यथास्ति यथा वा नास्ति, अथवा स्याद्वादाभिप्रायतः तदेवास्ति तदेव नास्तीत्येवं प्रवदतीति अस्तिनास्तिप्रवादं भणितं, तदपि पदपरिमाणतः षष्टिः पदशतसहस्राणि, ज्ञानप्रवादं पञ्चमं, तस्मिन् मतिज्ञानादिपञ्चकस्य भेदग्ररूपणा यस्मात् कृता तस्मात् ज्ञानप्रवादं, तस्मिन् पदपरिमाणमेका कोटी एकपदोनेति, सत्यप्रवादं, षष्ठं सत्यं-संयमः सत्यवचनं वा तद्यत्र सभेदं सप्रतिपक्षं च वर्ण्यते तत्सत्यप्रवादं, तस्य पदपरिमाणं एका पदकोटी पट् च पदानीति, आत्मप्रवादं सप्तमं 'आय' ति आत्मा सोऽनेकथा यत्र नयदर्शनै-र्वर्ण्यते तदात्मप्रवादं, तस्य पदपरिमाणं षड्विंशतिः पदकोट्यः कर्मप्रवादमष्टमं ज्ञानावरणादिकमष्टविधं कर्मप्रकृतिस्थित्यनुभागाग्रदे-

शादिभिर्देरन्यैश्चोत्तरोत्तरभेदैर्यत्र वर्ण्यते तत्कर्मप्रवादं, तत्परिमाणमेका पदकोटी अशीतिश्च सहस्राणीति. प्रत्याख्यानं नवमं तत्र-
 सर्वं प्रत्याख्यानस्वरूपं वर्ण्यत इति प्रत्याख्यानप्रवादं, तत्परिमाणं चतुरशीतिः पदशतसहस्राणीति, विद्यानुप्रवादं दशमं तत्रानेके विद्या-
 तिशया वर्णितास्तत्परिमाणमेका पदकोटी दश च पदशतसहस्राणीति, अवन्ध्यमेकादशं, वन्ध्यं नाम निष्फलं न वन्ध्यमवन्ध्यं सफ-
 लमित्यर्थः, तत्र हि सर्वे ज्ञानतपःसंयमयोगाः शुभफलेन सफला वर्ण्यन्ते अप्रशस्ताश्च प्रमादादिकाः सर्वे अशुभफला वर्ण्यन्ते अतोऽ-
 वन्ध्यं, तस्य च परिमाणं षड्विंशतिः पदकोटयः, प्राणयुद्धादशं तत्राप्यायुःप्राणविधानं सर्वं सभेदमन्ये च प्राणा वर्णितास्तत्परिमाण-
 मेका पदकोटी षट्पञ्चाशच्च पदशतसहस्राणीति, क्रियाविशालं त्रयोदशं, तत्र कायिक्यादयः क्रिया विशालत्ति-सभेदाः संयमक्रिया
 छन्दक्रिया विधानानि च वर्ण्यन्त इति क्रियाविशालं, तत्पदपरिमाणं नव पदकोटयः, लोकविन्दुसारं च चतुर्दशमं, तच्चास्मिन् लोके
 श्रुतलोके वा विन्दुरिवाक्षरस्य सर्वोत्तममिति, सर्वाक्षरसन्निपातप्रतिष्ठितत्वेन च लोकविन्दुसारं भणितं, तत्प्रमाणमर्द्धत्रयोदश पदकोटय
 इति । 'उपपायपुण्यस्से' त्यादि कण्ठं, नवरं वस्तु-नियतार्थाधिकारप्रतिबद्धो ग्रन्थविशेषोऽध्ययनवदिति, तथा चूडा इव चूडा, इह
 दृष्टिवादे परिकर्मसूत्रपूर्वगतानुयोगोक्तानुक्तार्थसङ्ग्रहपरा ग्रंथपद्धतयश्चूडा इति, 'सेत्तं पुण्यगते' चि निगमनं, 'से किं त' मित्यादि,
 अनुरूपोऽनुकूलो वा योगोऽनुयोगः सूत्रस्य निजेनाभिधेयेन सार्द्धमनुरूपः सम्बन्ध इत्यर्थः, स च द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-मूलप्रथमा
 नुयोगश्च, 'से किं त' मित्यादि, इह धर्मप्रणयनात् मूलं तावतीर्थकरास्तेषां प्रथमसम्यक्त्वाप्तिलक्षणपूर्वभवादित्योचरोऽनुयोगो मूलप्र-
 थमानुयोगः, तथा चाह-'से किं तं मूलपढमाणुओगे' इत्यादि सूत्रसिद्धं यावत् 'सेत्तं' मूलपढमाणुओगे 'से किं त' मित्यादि इहैक-
 वक्तव्यतार्थाधिकारानुगता वाक्यपद्धतयो गण्डिका उच्यन्ते तासामनुयोगः, अर्थकथनविधिः गण्डिकानुयोगः, तथा चाह-'गण्डियाणु-

ओगे ओगे' त्यादि, तत्र कुलकरगण्डिकासु कुलकराणां विमलवाहनादीनां पूर्वजन्माद्याभिधीयत इति, एवं शेषास्वपि अभिधान-
वशतो भावनीयं, यावत् चित्रान्तरगण्डिकाः, नवरं दशार्हाः समुद्रविजयादयो दश वसुदेवान्ताः तथा चित्रा-अनेकार्था अन्तरे-
ऋषभान्तर्तीर्थकरान्तरे गण्डिका—एकवक्तव्यतार्थाधिकारानुगतास्ततश्च चित्राश्च ता अन्तरगण्डिकाश्च चित्रान्तरगण्डिकाः, एतदुक्तं
भवति—ऋषभान्तर्तीर्थकरान्तरे तद्वंशजभूपतीनां शेषगतिगमनव्युदासेन शिवगमनानुचरोपपातप्राप्तिप्रतिपादिकाश्चित्रान्तरगण्डिका
इति, ताश्च 'चोदसलक्खा सिद्धा निर्वर्णेको य होइ सव्वडे । एवेक्केकड्डाणे पुरिसंजुगा हुंति संखेज्जे ॥१॥' त्यादिना ग्रन्थेन नन्दि-
दीक्षायांमभिहितास्तत एवावधार्याः, इह स्रजगमनिकामात्रस्य विवाक्षितत्वादिति, शेषं स्रजसिद्धमानिगमनात्, नवरं 'संखेज्जा वत्थु' ति
पञ्च विंशत्युत्तरे द्वे शते संखेज्जा चूलवत्थु' ति चतुस्त्रिंशत् ॥१२॥ साम्प्रतं द्वादशाङ्गे विराधनानिष्पन्नं त्रैकालिकं फलमुपदर्शयन्नाह-
इचेइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं अतीतकाले अणता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकंतारं अणुपरि-
यट्टिसु इचेइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं पडुप्पण्णे काले परित्ता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकंतारं
अणुपरियट्टंति इचेइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं अणागए काले अणता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसं-
सारकंतारं अणुपरियट्टिसंति, इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडंगं अतीतकाले अणता जीवा आणाए आराहि-
त्ता चाउरंतसंसारकंतारं वीईवइंसु एवं पडुप्पण्णेडवि एवं अणागएवि, दुवालसंगे णं गणिपिडंगे ण कयावि
णत्थि ण कयाइ णासी ण कयाइ णं भविस्सइ भुविं च भवति य भविस्सति य धुवे णितिए सासए अक्खए अक्खए

अवष्टिण् गिने से जहा नामण पंच अत्थिकाया ण कयाइ ण आसि ण कयाइ णत्थि ण कयाइ ण भविसस-
ति भुनिं च भवति य भविससति य भुवा णितिया सासया अक्खया अव्वया अवट्ठिया णिच्चा एवामेव दुवा
लगंगे गणिपिट्ठे ण कयाइ ण आसि ण कयाइ णत्थि ण कयाइ ण भविससइ भुविं च भवति य भविससइ य
पुने जाय अवट्ठिण् णिच्चे, एत्थ णं दुवालसंगे गणिपिट्ठे अणंता भावा अणंता अभावा अणंता हेऊ अणं-
ता अहेऊ अणंता नारणा अणंता अकारणा अणंता जीवा अणंता भवसिद्धिया अणंता अ-
भवसिद्धिया अणंता सिद्धा अणंता असिद्धा आद्यविज्जंति पण्णविज्जंति पंस्सिज्जंति निदंस्सिज्जंति
उगमंस्सिज्जंति, एवं दुवालसंगं गणिपिट्ठं इति (सूत्रं १४८)

‘इच्चय’मित्यादि, इत्येतद्वादशाङ्गं गणिपिट्ठकमतीतकाले अनन्ता जीवा आज्ञया विराध्य चतुरन्तं संसारकान्तरं ‘अणुपरियट्ठिसु’त्ति
अणुपरित्तगन्तः, इदं हि त्वादशाङ्गसुवार्थोभयभेदेन त्रिविधं, ततश्च आज्ञया सुवार्थोऽन्यथापाठादिलक्षणया अतीतकाले
अनन्ता जीवाभतुरन्तं संसारकान्तरं नारकतिर्यग्गुणरामरविविधघृथजालदुस्तरं भवादवीगहनमित्यर्थः, अनुपरावृत्तवन्तो जमालिवत्
अर्पणाय पुनरशिनियेशतोऽन्यथागस्त्वणादिलक्षणया गोष्ठामाहिलवत् उभयाज्ञया पुनः पञ्चविधाचारपरिज्ञानकरणोद्यतगुर्वीदेशादेरन्यथा-
नारणलक्षणया गुरुपरगन्तीकद्वयलिङ्गभार्गेनैकश्रमणवत् राजार्थोभैर्विराध्येत्यर्थः, अथवा द्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षमागमोक्तानुष्ठानमेवाज्ञा
तया तद्वत्करणेत्यर्थः, ‘इच्चय’मित्यादि गतार्थमेव, नवरं ‘परित्ता जीवा’ इति संख्येया जीवाः, वर्त्तमाने विशिष्टविराधकमनुष्यजीवानां
संख्येयगतात् ‘अणुपरियट्ठिसु’त्ति ‘अणुपरानवर्त्तन्ते अमन्तीत्यर्थः, ‘इच्चय’मित्यादि इदमपि भावितार्थमेव, नवरम् ‘अणुपरियट्ठिसंस्सति’त्ति अनु-

परावर्त्तिष्यन्ते पर्यटिष्यन्तीत्यर्थः, 'इच्चैय'मित्यादि कण्ठ्यं, नवरं 'विइवइसु'ति व्यतिव्रजितवन्तः चतुर्गतिकसंसारोच्छ्वनेन मुक्तिमवाप्ता इत्यर्थः, एवं प्रत्युत्पन्नेऽपि, नवरं अयं विशेषः- 'विइवयंति'ति व्यतिव्रजन्ति-व्यतिक्रामन्तीत्यर्थः, अनागतेऽप्येवं, नवरं वीइवइसंति'ति व्यतिव्रजिष्यन्ति-व्यतिक्रमिष्यन्तीत्यर्थः, यदिदमनिष्टेतरभेदभिन्नं फलं प्रतिपादितमेतत्सदावस्थायित्वे सति द्वादशाङ्गस्योपजायत इत्याह- 'दुवालसंगे' इत्यादि, द्वादशाङ्गं णमित्यलङ्कारे गणपिटकं न कदाचिन्नासीदनादित्वात् न कदाचिन्न भवति सदैव भावात् न कदाचिन्न भविष्यति अपर्यवसितत्वात्, किं तर्हि ? सुविं चे'त्यादि अभूच्च भवति च भविष्यति च, ततश्चंद्रं त्रिकालभावित्वादचलं अचल-त्वाच्च भ्रवं भेर्वादिचत् भ्रुवत्वादेव नियतं पञ्चास्तिकायेषु लोकवचनवत् नियतत्वादेव शाश्वतं समयावलिकादिषु कालवचनवत् शाश्वत-त्वादेव वाचनादिप्रदानेऽप्यक्षयं गङ्गासिन्धुप्रवाहेऽपि पद्महदवत् अक्षयत्वादेवाव्ययं मानुषोत्तराद्बहिः समुद्रवत् अव्ययत्वादेव स्वप्नमाणेऽव-स्थितं जम्बूद्वीपादिवत् अवस्थितत्वादेव नित्यमाकाशवदिति, साम्प्रतं दृष्टान्तमत्रार्थे आह- 'से जहा नाम ए' इत्यादि, तद्यथा नाम पञ्चास्तिकाया-धर्मोस्तिकायादयः न कदाचिन्नासन्नित्यादि ग्राभत्, 'एवमेवे'त्यादि दार्ष्टान्तिकयोजना निगदसिद्धेवेति । 'एत्थ ण'मित्यादि अत्र द्वादशाङ्गे गणपिटके अनन्ता भावा आख्यायन्त इति योगः, तत्र भवन्तीति भावा जीवादयः पदार्थाः, एते च जीवपुद्गलानामनन्तत्वादनन्ता इति, तथा अनन्ता अभावाः सर्वभावानामेव पररूपेणासत्त्वात् एवानन्ता अभावा इति, स्वपरसत्ता-भावाभावोभयाधीनत्वाद्भ्रुतत्वस्य, तथाहि-जीवो जीवात्मना भावोऽजीवात्मना चाभावोऽन्यथाऽजीवत्वप्रसङ्गादिति, अन्ये तु धर्मोपेक्षया अनन्ता भावाः अनन्ता अभावाः (च) प्रतिवस्त्वस्तित्वनास्तित्वाभ्यां प्रतिवद्धा इति व्याचक्षते, तथाऽनन्ता हेतवः, तत्र हिनोति-गमयति जिज्ञासितधर्मविशिष्टानर्थानिति हेतुस्ते चानन्ताः, वस्तुनोऽनन्तधर्मोत्सकत्वात्, तत्प्रतिवद्धधर्मोविशिष्टवस्तुगम-

कत्वाच हेतोः सूत्रस्य चानन्तगमपर्यायात्मकत्वादिति, यथोक्तहेतुप्रतिपक्षतोऽनन्ता अहेतवः, तथा अनन्तानि कारणानि मृत्पिण्डतन्त्वादीनि घटपटादिनिर्वर्तकानि, तथा अनन्तान्यकारणानि सर्वकारणानामेव कार्यान्तराकारणत्वात्, नहि मृत्पिण्डः पटं निर्वर्तयतीति, तथा अनन्ता जीवाः—प्राणिनः एवमजीवाः—द्व्यणुकादयः भवसिद्धिका-भव्याः सिद्धा-निष्ठितार्था इतरे-संसारिणः, आद्य-विजंती'त्यादि पूर्ववदिति । द्वादशाङ्गस्य स्वरूपमनन्तरमभिहितमथ तदभिधेयस्य राशिद्वयान्तर्भावतः स्वरूपमभिधिसुराह—

दुवे रासी पन्नत्ता, तंजहा जीवरासी अजीवरासी य, अजीवरासी दुविहा पन्नत्ता, तंजहा-रूवीअजीवरासी अरूवीअजीवरासी य, से किं तं अरूवीअजीवरासी?, अरूविअजीवराशी दसविहा पन्नत्ता, तंजहा-धम्मत्थिकाए, जाव अद्धासमए, रूवीअजीवरासी अणेगविहा० प० जाव से किं तं अणुत्तरोववाइआ?, अणुत्तरोववाइआ पंचविहा पन्नत्ता, तंजहा-विजयेजयंतजयंतअपराजितसव्वडुसिद्धिआ, सेत्तं अणुत्तरोववाइआ?, सेत्तं पंचिदियसंसार समावणजीवरासी, दुविहा णेरइया पन्नत्ता, तंजहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य एवं दंडओ भाणियव्वो जाव वेमाणि यत्ति, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए केवइयं खेत्तं ओगाहेत्ता केवइया णिरयावासा पणत्ता?, गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेणं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे अट्टसत्तरि जोयणसयसहस्से एत्थ णं रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयाणं तीसं णिरयावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खाया, ते णं णिरयावासा अंतो वट्ठा बाहिं चउरंसा जाव असुभा णिरया असुभाओ णिरएसु वेयणाओ, एवं सत्तवि भाणियव्वाओ जं जासु जुज्जइ—'आसीयं वत्तीसं अट्ठावीसं तहेव वीसं च। अट्ठारस

सोलसगं अद्दुत्तरमेव बाहल्लं ॥ १ ॥ तीसा य पणणीसा पन्नरस दसेव सयसहस्साइं । तिण्णेगं पंचूणं पंचेव अणुत्तरा नरगा ॥ २ ॥ चउसट्ठी असुराणं चउरासीइं च होइ नागाणं । बावत्तरि सुवन्नाण वाउ-
कुमाराण छणणउइं॥३॥दीवदिसाउदहीणं विज्जकुमारिंदथणियमगीणंछण्हंपि जुवलयाणं बावत्तरिमो य सय
सहसा॥४॥वत्तीसट्ठावीसा बारस अड चउरो य सयसहस्सा । पण्णा च त्तालीसा छच्च सहस्सा सहस्सारो॥५॥
आणयपाणयकप्पे चत्तारि सयाऽऽरणब्बुए तिन्नि । सत्त विमाणसयाइं चउसुवि एएसु कप्पेसु ॥ ६ ॥एक्कार
सुत्तरं हेट्ठिमेसु सत्तुत्तरं च मज्झिमए । सयमेगं उवरिमए पंचेव अणुत्तरविमाणा ॥ ७ ॥ दोच्चाए णं पुढवीए
तच्चाएणं पुढवीए चउत्थीए पुढवीए पंचमीए पुढवीए छट्ठीए पुढवीए सत्तमीए पुढवीए गाहाहिं भाणियन्वा,
सत्तमाए पुढवीए पुब्बञ्जा, गोयमा ! सत्तमाए पुढवीए अद्दुत्तरजोयणसयसहस्साइं बाहल्लए उवरि अद्धते-
वन्नं जोयणसहस्साइं ओगाहेत्ता हेट्ठावि अद्धतेवन्नं जोयणसहस्साइं वज्जित्ता मज्जे तिसु जोयणसहस्सेसु
एत्थ णं सत्तमाए पुढवीए नेरइयाणं पंच अणुत्तरा महइमहालया महानिरया पणणत्ता, तंजहा-काले महा-
काले रोरुए महारोरुए अप्पइट्ठाणे नामं पंचमे, ते णं निरया वड्डे य तंसा य अहे खुरप्पसंठाणसंठिया जाव
असुभा नरगा असुभाओ नरएसु वेयणाओ (सूत्रं १४९)

इह च प्रज्ञापनायाः प्रथमपदं प्रज्ञापनाख्यं सर्वं तदक्षरमध्येतव्यं, किमवसानमित्याह-‘जाव से किं त’ मित्यादि, केवलमस्य प्र-
ज्ञापनासूत्रस्य चायं विशेषः, इह ‘दुवे रासी पणत्ता’ इत्यभिलाषसूत्रं (तत्र) तु ‘दुविहा पणवणा पणत्ता-जीवपणवणा अजीवपणव-

णा य' च्ति, अतिदिष्टरय च सूत्रतः सर्वस्य ग्रज्ञापनापदस्य लेखितुमशक्यत्वादर्थतस्त्वेष्टश उपदर्श्यते-तत्राजीवराशिर्द्विविधो रूप्यरूपिभेदात्,
 तत्रारूप्यजीवराशिर्दशधा-धर्म्मार्त्तिकायस्तद्देशस्तद्देशश्चेत्येवमधर्म्मास्तिकायाकाशास्तिकायावपि वाच्यावेवं नव दशमोऽद्वासमय इति,
 रूप्यजीव शिश्चतुर्द्धा-स्कन्धा देशाः प्रदेशाः परमाणवश्चेति, ते च वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानभेदतः पञ्चविधाः संयोगतोऽनेकविधा इति। जी
 वराशिर्द्विविधः संसारसमापन्नोऽसंसारसमापन्नश्च, तत्रासंसारसमापन्ना जीवा द्विविधाः अनन्तरपरम्परसिद्ध भेदात्, तत्रानन्तरसिद्धाः पञ्चदश
 प्रकाराः परम्परसिद्धास्त्वनन्तप्रकारा इति, संसारसमापन्नास्तु पञ्चधैकेन्द्रियादिभेदेन, तत्रैकेन्द्रियाः पञ्चविधाः पृथिव्यादिभेदेन, पुनः प्रत्ये-
 कं द्विविधाः सूक्ष्मवाद्भेदेन, पुनः पर्याप्तापर्याप्तभेदेन द्विधा एवं द्वित्रिचतुरिन्द्रिया अपि, पञ्चेन्द्रियाश्चतुर्द्धा नारकादिभेदात्, तत्र नारकाः
 सप्तविधाः रत्नप्रभादिपृथ्वीभेदात्, पञ्चेन्द्रियतिर्यश्चस्त्रिधा जलस्थलखचरभेदात्, तत्र जलचराः पञ्चविधा मत्स्यकच्छपग्राहमकरसुसु-
 मारभेदात्, पुनर्मत्स्या अनेकधा-श्लक्ष्णमत्स्यादिभेदात्, कच्छपा द्विधा अस्थिकच्छपमांसकच्छपभेदात्, ग्राहाः पञ्चधा दिलिवेष्ट-
 कमद्गुणलकसीमाकारभेदात् मकरा-मत्स्यविशेषा द्विविधाः-शुण्डामकरा कारिमकराश्च, सुसुमारास्त्वेकविधाः, स्थलचरा द्विधा-चतुष्प-
 दपरिसर्पभेदात्, तत्र चतुष्पदाश्चतुर्द्धा-एकचुराद्विचुरगण्डीपदसनखपदभेदात्, क्रमेण चैते अश्वगोहस्तिर्सिंहादयः, परिसर्पा द्विधा-
 उरःपरिसर्पभुजपरिसर्पभेदात्, उरःपरिसर्पाश्चतुर्द्धा-अहिजगराशालिकमहोरगभेदात्, तत्राहयो द्विधा-दर्वीकरा मुकुलिनश्चेति, खच-
 राश्चतुर्द्धा-चर्मपक्षिणो लोमपक्षिणः समुद्गपक्षिणो विततपक्षिणश्च, तत्राद्यौ द्वौ वल्गुलीहंसादिभेदावितरौ द्वीपान्तरेष्वेव स्तः, सर्वे च
 पञ्चेन्द्रियतिर्यश्चो मनुष्याश्च द्विधा-सम्पूर्च्छिमा गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च, तत्र सम्पूर्च्छिमाः नपुंसका एव, इतरे तु त्रिलिङ्गा इति, गर्भ,
 व्युत्क्रान्तिकमनुष्यास्त्रिधा-कर्मभूमिजा अकर्मभूमिजा, अन्तरद्वपजाश्चेति कर्मभूमिजा द्विविधाः आर्या-म्लेच्छाश्च, आर्या द्वेधा-ऋ-

द्विप्राप्ता इतरे च, तत्र प्रथमा अर्हदादयः, द्वितीया नवविधाः-क्षेत्रजातिकुलकर्मशिल्पभाषाज्ञानदर्शनचारित्र्यभेदात्, देवाश्चतुर्विधाः भवनवास्यादिभेदाद्भवनपतयो दशधा असुरनागादयः व्यन्तरा अष्टविधा पिशाचादयः ज्योतिष्काः पञ्चधा चन्द्रादयः वैमानिका द्विधाकल्पोपगाः कल्पातीताश्च, कल्पोपगा द्वादशधा सौधर्मादिभेदात्, कल्पातीता द्वेधा-त्रैवेयका अनुत्तरोपपातिकाश्च त्रैवेयका नवधा अनुत्तरोपपातिकाः पञ्चधेति, एतत्समस्तं सूचयतोक्तं 'जाव से किं तं अणुत्तरे' त्यादि, पूर्वोक्तमेव जीवराशिं दण्डकक्रमेण द्विधा दर्शयन्नाह-'दुविहे' त्यादि, सुगमं नवरं 'दण्डओ' चि 'नेरइया १ असुराई १० पुढवाइ ५ वेइंदियादओ ४ मणुया १। वंतर १ जोइस १ वेमाणिया य १ अह दंडओ एवं ॥ १ ॥ अथानन्तरं प्रज्ञप्तानां नारकादीनां पर्याप्तापर्याप्तभेदानां स्थाननिरूपणयाह-'इमीसे ण' मित्यादि, अवगाहनासूत्रादर्वाक् सर्वं कण्ठयं, नवरं 'ते ण निरया' इत्यादि अत्र च जीवाभिगमचूर्ण्य-नुसारेण लिख्यते-किल द्विविधा नरका भवन्ति आवलिकाप्रविष्टाः आवलिकावाह्याश्च, तत्रावलिकाप्रविष्टा अष्टासु दिक्षु भवन्ति, ते च वृत्तत्रयस्रचतुरस्रक्रमेण प्रत्यवगन्तव्याः, एतेषां च मध्ये इन्द्रकाः सीमन्तकादयो भवन्ति, आवलिकावाह्यास्तु पुष्पावकीर्णा दिग्विदिशामन्तरालेषु भवन्ति नाना संस्थानसंस्थिता इति निरयसंस्थानव्यवस्था, तत्र च बाहुल्यमङ्गीकृत्ये-दमभिधीयते-'अंतो वहे' त्यादि, उक्तं च स्रवकृद्वृत्तिकृता-नारकाः सीमन्तकादिका बाहुल्यमङ्गीकृत्यान्तः-मध्ये वृत्ता वहिरपि चतुरस्रा अधश्च क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः, एतच्च संस्थानं पुष्पावकीर्णकानाश्रित्योक्तं तेषामेव प्रचुरत्वात्, आवलिकाप्रविष्टास्तु वृत्तत्रयस्रच-तुरस्रसंस्थाना भवन्ती" ति, तत्रान्तर्वृत्ता मध्ये क्षुरपरिधिमाश्रित्य, यावत्करणादिदं दृश्यं यदुत अधः क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः-भूतलमाश्रित्य क्षुरप्राकारास्तद्भूतलस्य संचारिसत्त्वपादच्छेदकत्वात् अन्ये त्वाहुः-तेषामथस्तनांशः क्षु-रप्र इवाग्नेऽग्रे प्रतलो विस्तीर्णश्चेति क्षुरप्रसंस्थानता, तथा 'निच्चंधयारतमसा ववगयगहचंदस्सरनक्खत्तजोइसप्पहा मेयवसापूयरुहरिमं-

सचिक्खिलित्ताणुलेवणतला असुइवीसा परमदुब्बिगंधा काऊअगणिवण्णाभा कक्खडफासा दुरहियासा' इति तत्र नित्यं-सर्वदा अ-
न्धकारं-अन्धत्वकारकं बहलवलाहकपटलाच्छादितगगनमण्डलामावास्यार्द्धरात्रान्धकारवत्तम -तमिस्रं येषु ते नित्यान्यकारतमसः, अ-
थवा नित्येनान्धकारेण सार्वकालिकेनेत्यर्थः तमसः-तमिस्रा नित्यान्यकारतमसः, जात्यन्धमेधान्धकारामावास्यानिशीथतुल्या इत्यर्थः,
कथमित्यत आह--व्यपगता-अविद्यमाना ग्रहचन्द्रसूरनक्षत्ररूपाणां ज्योतिषां-ज्योतिष्कलक्षणाविमानविशेषाणां ज्योतिषो वा-दीपा-
द्यग्नेः प्रभाप्रकाशो येषु ते तथा, 'पह' चि पथशब्दो वाङ्मयं व्याख्येयः, तथा मेदोवसापूरुधिरमांसानि शरीरावयवास्तेषां यच्चिक्खि-
ल्लं कर्दमस्तेन लिप्तं-उपदिग्धमनुलेपनेन सकृल्लिप्तस्य पुनः पुनरुलेपनेन तलं-भूमिका येषां ते मेदोवसापूरुधिरमांसचिक्खिल्लिप्ता-
नुलेपनतलाः, यद्यपि च तत्र मेदःप्रभृतीन्यौदारिकपञ्चेन्द्रियशरीरावयवरूपाणि न सन्ति वैक्रियशरीरत्वाच्चाकाराणां तथापि तदाकारा-
स्तदवयवास्तत्र प्रोच्यन्त इति, अशुचयो विश्राः आमगन्धयः पूतिगन्धय इत्यर्थः, अत एव परमदुरभिगन्धाः 'काऊअगणिवण्णाभ'
चि कृष्णाश्लोहादीनां ध्मायमानानां तद्वर्णवदाभा येषां ते कृष्णाश्रिवर्णाभाः, तथा कर्कशः स्पर्शो येषां ते कर्कशस्पर्शः, अत एव दुःखेन-
-कृच्छेणाधिसोढुं शक्यते वेदना येषु ते दुराधिसह्याः, अत एवाशुभा नरकाअशुभानरकेषु वेदना इति 'एवं सत्तवि भाणियव्व' चि
प्रथमाममुश्वता सप्त इत्युक्तं, 'जं जासु जुज्झइ' चि यच्च यस्यां पृथिव्यां बाहल्यस्य नरकाणां च परिमाणं च युज्यते स्थानान्तरोक्तानुसारेण
तच्च तस्यां वाच्यं, तच्चेदं-'आसीतं' गाहा 'तीसा य' गाहा अशीतिसहस्राधिकयोजनलक्षं रत्नप्रभायां बाहल्यमेवं शेषासु भावनीयं,
तथा त्रिशल्लक्षाणि प्रथमायां नरकावासानामित्येवं शेषासुपि नेयमिति, आवासपरिमाणं चाधुरादीनामपि दशानां सौधम्मदीनां च
कल्पेतराणां सूत्रैर्वक्ष्यतीति, तन्निवासपरिमाणसङ्ग्रहे 'चउसड्डी' इत्यादि गाथाः पञ्च, एवं चैव सूत्राभिलापो दृश्यः, 'सक्करप्पभाए

णं पुढवीए केवइयं ओगाहिता केवइया निरया पणत्ता १, गोयमा! सक्करप्पभाए णं पुढवीए वचीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए उव-
रि एगं जोयणसहस्सं ओगाहिता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जेत्तीसुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं सक्करप्पभाए पुढवीए नेर
इयाणं पणवीसं निरयावाससयसहस्सा भवन्तीतिमक्खाया, ते णं निरया' इत्यादि, एवं गाथानुसारेणान्येऽपि पञ्चालापका वाच्या
इति, एतदेवाह--'दोचाए' इत्यादि 'वेयणाओ' इत्येतदन्तं सुगमं, नवरं 'गाहाहिं' ति गाथाभिः करणभूताभिर्गाथानुसारेणेत्यर्थः,
भणितव्या-वाच्या नरक्कासा इति प्रक्रमः, तथा 'वेट्ठे य तंसा य' चि मध्यमो वृत्तः शेषास्त्रयस्त्रा इति, अथासुराद्यावासविषयमभि-
लापं दर्शयति-

केवइया णं भंते ! असुरक्कुमारावासा प० १, गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसय-
सहस्सवाहल्लाए उवरि एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे अट्टहत्तरि-
जोयणसयसहस्से एत्थ णं रयणप्पभाए पुढवीए चउसट्ठिं असुरक्कुमारावाससयसहस्सा प०, ते णं भवणा
वाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा अहे पोक्खरक्कणिआसंठाणसंठिया उक्किणंतरविउलगंभीरखायफलिहा अट्टालय-
चरियदारगोउरक्काडतोरणपडिडुवारेदसभागा जंतमुसलमुसंहिसयग्घिपरिवारिया अउज्झा अडयाल-
कोट्टरइया अडयालकयवणमाला लाउल्लोइयमहिया गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिणपंचंगुलितला कालागुरु-
पनरकुंदुरुक्कतुरुक्कडज्जंतधूवमघमघेंतंगंधुदुयाभिरामा सुगंधिया गंधवट्ठिभूया अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा
नीरया णिम्ममला वितिमिरा विसुद्धा सप्पभा समिरीया सउज्जोआ पासार्इया दरिसणिज्जा अभिरूवा

पडिरूवा, एवं जं जरस कमती तं तस्स जं जं गाहाहिं भणियं तह चेव वण्णओ । केवइया णं भंते ! पुढ-
 विकाइयावासा प० ? , गोयमा ! असंखेज्जा पुढवीकाइयावासा प०, एवं जाव मणुस्सत्ति, केवइया णं भंते !
 वाणमंतरावासा प० ? , गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाइ पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सवाहल्लस्स
 उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसयं वजेत्ता मज्जे अट्ठसु जोयणसएसु एत्थ णं वाणमंत-
 राणं देवाणं तिरियमसंखेज्जा भोमेज्जा नगरावाससयसहस्सा प०, ते णं भोमेज्जा नगरा बाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा,
 एवं जहा भवणवासीणं तहेव गेयन्वा, णवरं पडागमालाउला सुरम्मा पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडि-
 रूवा ॥ केवइया णं भंते ! जोइसियाणं विमाणावासा प० ? , गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरम-
 णिज्जाओ भूमिभागाओ सत्तनउयाइं जोयणसयाइं उड्डं उप्पइत्ता एत्थ णं दसुत्तरजोयणसयबाहल्ले तिरियं
 जोइसविसए जोइसियाणं देवाणं असंखेज्जा जोइसियविमाणावासा प०, ते णं जोइसियविमाणावासा अब्भु-
 ग्गयमूसियपहसिया विविहरमणिरयणभत्तिचित्ता वाउडुयविजयवेजयंतीपडागछत्ताइछत्तकलिया तुंगा
 गगणतलमणुलिहंतिसिहरा जालंतरयणपल्लरुम्मिलियन्व मणिकणगथूभियागा विचिसियसथपत्तपुण्ढरीय-
 तिलयरयणद्धचंदचित्ता अंतो बाहिं च सण्हा तवणिज्जवालुआपत्थडा सुहफासा सस्सिसीयरूवा पासाइया
 दरिसणिज्जा ॥ केवइया णं भंते ! वेमाणियावासा प० ? , गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरम
 णिज्जाओ भूमिभागाओ उड्डं चंदिमसूरियगहगणनक्खत्ततारारूवाणं वीइवइत्ता बहूणि जोयणाणि बहूणि

जोयणसयाणि बहूणि जोयणसहस्साणि (बहूणि जोयणसयसहस्साणि) बहुइओ जोयणकोडीओ बहुइओ जोयणकोडाकोडीओ असंखेजाओ जोयणकोडाकोडीओ उड्डं दूरं वीइवइत्ता एत्थ णं विमाणियाणं देवाणं सोहम्मसीसाणसणकुमारमाहिंदवंभलंतगसुक्कसहस्सारआणयपाणयआरणअच्छुएसु गेवेज्जगमणुत्तरेसु य चउरासीइं विमाणावाससयसहस्सा सत्ताणउइं च सहस्सा तेवीसं च विमाणा भवंतीतिमक्खाया, ते णं विमाणा अच्चिमालिप्पभा भासरासिवण्णाभा अरया नीरया णिम्मल्ला वित्तिमिरा विसुद्धां सच्चरयणासया अच्छा सण्हा यट्ठा मट्ठा णिप्पंका णिक्कंडच्छाया सप्पभा समरीया सउज्जोया पासार्इया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा । सोहम्मं णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावासा पणत्ता ?, गोयमा ! बत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा पणत्ता, एवं ईसाणाइसु अट्ठावीस बारस अट्ट चत्तारि एयाइं सयसहस्साइं पण्णासं चत्तालीसं छ एयाइं सहस्साइं आणए पाणए चत्तारि आरणच्छुएं तिन्नि एयाणि, सयाणि एवं गाहाहिं भाणियच्चवं (सूत्रं १५०)

‘केवइ’त्यादि सुगमं, नवरं तानि भवनानि बहिर्वृत्तानि वृत्तप्राकारावृत्तनगरवत् अन्तः समचतुरस्राणि तदवकाशदेशस्य चतुरस्रत्वात्, अधःपुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितानि, पुष्करकर्णिका-पद्ममध्यभागः, सा चोन्नतसमचित्रविन्दुकिनी भवतीति, तथा ‘उत्कीर्णान्तरविपुलगम्भीरखातपरिखे’ति उत्कीर्ण-भुवमुत्कीर्य पालीरूपं कृतमन्तरं-अन्तरालं ययोस्ते उत्कीर्णान्तरे ते विपुलगम्भीरे खातपरिखे येषां तानि तथा, तत्र खातमध्य उपरि च समं परिखा तूपरि विशाला अधः सङ्कुचिता तयोरन्तरेषु पाली यत्रास्तीति भावः, तथा

अट्टालका-प्राकारस्योपर्याश्रयविशेषाः चरिका-नगरप्राकारयोरन्तरमष्टहस्तो मार्गः पाठान्तरेण 'चतुरय'न्ति चतुरकाः सभाविशेषाः ग्रामप्रसिद्धाः 'दारगोडर'न्ति गोपुरद्वाराणि प्रतोल्यो-नगरस्यैव कपाटानि प्रतीतानि तौरणान्यपि तथैव प्रतिद्वाराणि-अवांतरद्वाराणि तत एतेषां द्वन्द्व एतानि देशलक्षणेषु भागेषु येषां तानि तथा, इह देशो भागश्चानेकार्थः, ततोऽन्योऽन्यमनयोर्विशेष्यविशेषणभावो दृश्य इति, तथा जंताणि-पाषाणक्षेपणयन्त्राणि मुशलानि प्रतीतानि मुसुब्धः-प्रहरणविशेषाः शतघ्न्यः-शतानामुपधातकारिण्यो महाकायाः काष्ठशैलस्तम्भयष्टयः ताभिः 'परिवारिय'न्ति-परिवारितानि परिकलितानीत्यर्थः तथा अयोध्यानि-योधयितुं-सङ्ग्रामयितुं दुर्गत्वान्न शक्यन्ते परवलैर्यानि तान्ययोध्यानि अविद्यमाना वा योधाः-परवलमुभटा यानि प्रति तान्ययोधानि, तथा 'अडयालको-डगरइय'न्ति अष्टचत्वारिंशद्भिनविचित्रच्छन्दगोपुररचितानि, अन्ये भगन्ति-अडयालिय (ल) शब्दः किल प्रशंसावाचकः, तथा अडयालकयवणमाल'न्ति अष्टचत्वारिंशद्भिनविचित्रच्छन्दगोपुररचितानि, कृता वनमाला-वनस्पतिपल्लवस्रजो येषु तानि तथा, 'लाइय'न्ति यद्भूमेश्छगणादिनोपलेपनं 'उल्लोइय'न्ति कुड्यमालानां सेटिकादिभिः सम्मृष्टीकरणं ततस्ताभ्यामिव महितानि, -पूजितानि लाउल्लोइय-महितानि, तथा गोशीर्षि-चन्दनविशेषः सरसं च-रसोपेतं यद्भक्तचन्दनं-चन्दनविशेषः ताभ्यां दर्दराभ्यां-घनाभ्यां दत्ताः पञ्चाङ्गु-लयस्तला-हस्तकाः कुड्यादिषु येषु, अथवा गोशीर्षिसरसक्तचन्दनस्य सत्का दर्दरेण-चपेटाभिघातेन दर्दरेषु वा-सोपानवीथीषु दत्ताः-पञ्चाङ्गुलयस्तला येषु तानि गोशीर्षिसरसक्तचन्दनदर्दरत्तपञ्चाङ्गुलितलानि, तथा कालागुरुः-कृष्णागुरुर्गन्धद्रव्यविशेषः-प्रवरःप्रधानः कुन्दुरकः-चीडा नुरुक्कः-सिलहकं गन्धद्रव्यमेव एतानि च तानि 'डज्झन्ति'न्ति दह्यमानानि यानि तानि तथा तेषां यो धूमो 'मघ-मघेत'न्ति अनुकरणशब्दोऽयं मघमघायमानो बहलगन्ध इत्यर्थः तेनोद्गराणि-उत्कटानि यानि तानि तथा तानि च तान्यभिरामाणि-

रमणीयानीति समासः, तथा मुगन्धयः-सुरभयो ये वरगन्धाः-प्रधानवासास्तेषां गन्धः-आमोदो येज्वस्ति तानि सुगन्धिवरगन्धकानि तथा गन्धवर्तिः-गन्धद्रव्याणां गन्धयुक्तिशालोपदेशेन निर्वर्तितगुटिका तद्भूतानि-तत्कल्पानीति गन्धवर्त्तिभूतानि प्रवरगन्धगुणानीत्यर्थः, तथा अच्छानि आकाशस्फटिकवत् 'सण्ह'ति श्लक्ष्णानि सूक्ष्मस्कन्धानिष्पन्नत्वात् 'लण्ह'ति श्लक्ष्णानि मसृणानीत्यर्थः, घुटितपटवत्, 'घट्ट'ति घृष्टानीव घृष्टानि खरशायणा पापाणप्रतिभावत् 'मठ'ति मृष्टानीव मृष्टानि सुकुमारशायया पापाणप्रतिमेव शोधितानि वा प्रमार्जनिकेयव, अत एव 'नीरय'ति नीरजांसि रजोरहितत्वात् 'निम्मल'ति निर्मलानि कठिनमलाभावात् 'वित्तिमिर'ति वित्तिमिराणि निरन्धकारत्वात् 'विमुद्ध'ति विशुद्धानि निष्कलङ्कत्वाच्च चन्द्रवत् सकलङ्कानीत्यर्थः तथा 'सप्पह'ति सप्रभाणि सप्रभावाणि अथवा खेन-आत्मना प्रभान्ति-शोभन्ते प्रकाशन्ते वेति स्वप्रभाणि यतः 'समिरीय'ति समरीचीनि-सकिरणानि, अत एव 'सउज्जोय'ति सहोद्योतेन-वस्त्वन्तरप्रकाशनेन वर्तन्ते इति सोद्योतानि 'पासाईय'ति प्रासादीयानि मनःप्रसन्निकराणि 'दरिसणिज्ज'ति दर्शनीयानि, तानि हि पश्यंश्चक्षुषा न श्रमं गच्छतीति भावः, 'अभिरूव'ति अभिरूपाणि कमनीयानि 'पडिरूव'ति प्रतिरूपाणि द्रष्टारं द्रष्टारं प्रति रमणीयानि नैकस्यकस्याचिदेवेत्यर्थः, 'एव' मित्यादि, यथाऽसुरकुमारावाससूत्रे तत्परिमाणमभिहितमेवमिति-तथा यद्भवनादिपरिमाणं यस्य नागकुमारादिनिकायस्य क्रमते-घटते तत्तस्य वाच्यमिति, किंविधं तस्य परिमाणमत आह- 'जं जं गाहाहिं भणियं' यद्यद् गाथाभिः 'चउस-ट्टि असुराण'मित्यादिकाभिरभिहितं, किं परिमाणमेव तथा वाच्यं नेत्याह- 'इह चैव वण्णओ' ति यथा असुरकुमारभवनानां वर्णक उक्तस्तथा सर्वेषामसौ वाच्य इति, तथाहि- 'केवइया णं भंते! नागकुमारावाससयसहस्सा पण्णत्ता?, गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तर-जोयणसयसहस्सवाहल्लाए उव्वरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे अट्टहत्तरे जोयणसहस्से एत्थ णं रयण-

प्पभाए चुलसीई नागकुमारावाससयसहस्सा भवन्ति तिमक्खायंति, ते णं भवणा' इत्यादि, द्वीपकुमारादीनां तु षण्णां प्रत्येक षट्सप्ततिर्वाच्ये-
 ति। 'केवइया णं भंते! पुढवी' त्यादि गतार्थं, नवरं मनुष्याणां संख्यातानामेव गर्भयुक्क्रान्तिकानां असंख्यातानामभावात् संख्याता एवा-
 वासाः सम्मूर्च्छिमानां त्वसंख्येत्येन प्रतिशरीरमावासभावादसंख्येयानि इति भावनीयमिति । 'केवइया णं भंते ! जोइसियाणं
 विमाणावासा' इत्यादि 'अब्भुग्गयमुसियपहसिय' ति अभ्युद्गता-सञ्जाता उत्सृता-प्रव्रतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रभा-दीसिस्त-
 या सिताः- शुक्ला इत्यभ्युद्गतोत्सृतप्रभासिताः, तथा विविधा-अनेकप्रकारा मणयः-चन्द्रकान्ताद्या रत्नानि-कर्केतनदीनि तेषां
 भक्तयो-त्रिच्छित्तिविशेषास्ताभिश्चित्राः- चित्रवन्तः आश्चर्यवन्तो वेति विविधमणिरत्नभक्तिचित्राः, तथा वातोद्धृता-वातकम्पिता-
 विजयः-अभ्युदयस्तसंस्त्रचिका वैजयन्तीत्यभिधाना याः पताका अथवा विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना या
 वैजयंत्यस्ताश्च तद्वर्जिताः पताकाश्च छत्रातिच्छत्राणि च-उपर्युपरिस्थितातपत्राणि तैः कलिता-युक्ता वातोद्धृतविजयवैजयन्तीपताका-
 छत्रातिच्छत्रकलिता इति, तुङ्गा-उच्चैस्त्वगुणयुक्ता, अत एव 'गगनतलमणुलिहंतसिहर' ति गगनतलं-अम्बरतलमनुलिखद्-अभिलङ्घ्य
 च्छिखरं येषां ते गगनतलानुलिखाच्छिखराः, तथा जालान्तरेषु - जालकमध्यभागेषु रत्नानि येषां ते जालान्तररत्नाः, इह प्रथमा-
 बहुवचनलोपो द्रष्टव्यः, जालकानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतान्येव तदन्तरेषु च शोभार्थं रत्नानि सम्भवन्त्येवेति, तथा पञ्जरोन्मी-
 लिता इव- पञ्जरवहिष्कृता इव, यथा किल किञ्चिद्वस्तु पञ्जराद्-वंशादिमयप्रच्छादनविशेषाद्बहिःकृतमत्यन्तमविनष्टच्छायत्वाच्छो-
 भते एवं तेऽपीति भावः, तथा माणिकनकानां सम्वन्धिनी स्तूपिका-शिखरं येषां ते मणिकनकस्तूपिकाकाः, तथा विकसितानि यानि
 शतपत्रपुण्डरीकाणि द्वारादौ प्रतिकृतित्वेन तिलकाश्च भित्त्यादिषु पुण्ड्राणि रत्नमयाश्च ये अर्द्धचन्द्रा द्वाराग्रादिषु तैश्चित्रा ये ते त्रिक-

सितगतपत्रपुण्डरीकतिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राः, तथा अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णा मसृणा इत्यर्थः, तथा तपनीयं-मृचर्णविशेषस्तन्मया बालुकायाः
सिकतायाः प्रस्तटः-प्रतरो येषु ते तपनीयबालुकाप्रस्तटाः, अथवा सण्दशब्दस्य बालुकाविशेषणत्वात् श्लक्ष्णतपनीयबालुकाप्रस्तटा इति
व्याख्येयं, तथा सुखस्पर्शाः शुभस्पर्शा वा, तथा सश्रीकं-सशोभं रूपं-आकारो येषां अथवा सश्रीकाणि-शोभावन्ति रूपाणि-नरयु-
ग्मादीनि रूपकाणि येषु ते सश्रीकरूपाः, प्रासादनीया दर्शनीयाः अभिरूपाः प्रतिरूपा इति पूर्ववत् । 'केवद्वे' त्यादि, रत्नप्रभायाः पृथि-
व्या 'बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ'ति बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य ऊर्ध्व-उपरि तथा चन्द्रमसः-सूर्यग्रहगणनक्षत्रतारा-
रूपाणि णमित्यलङ्कारे किं ?- 'वीड्वइत्'ति व्यतिव्रज्य-व्यतिक्रम्येत्यर्थः, तारारूपाणि चेह तारका एवेति, तथा 'बहूनी'त्यादि,
किमित्याह-ऊर्ध्वम्-उपरि दूरमत्यर्थं व्यतिव्रज्य चतुरशीतिविमानलक्षाणि भवन्तीति सम्बन्धः, इतिमक्खाय'ति इति-एवंप्रकारा
अथवा यतो भवन्ति तत आख्याताः सर्ववेदिनेति, 'ते ण'ति तानि विमानानि णमिति वाक्यालङ्कारे 'अचिमालिप्पभ'ति अचिमालिः-
आदित्यस्तद्वत्प्रभान्ति-शोभन्ते यानि तान्यचिमालिप्रभाणि, तथा भासानां-प्रकाशानां राशिः-भासराशिः-आदित्यस्तस्य वर्णस्त-
द्वदाभा-छायावर्णो येषां केषांचित्तानि भासराशिवर्णाभानि, तथा 'अरय'ति अरजांसि स्वाभाविकजोरहितत्वात् 'नीरय'ति नीरजांसि
आगन्तुकरजोविरहात् 'निम्मल'ति निर्मलानि कक्खड (कर्कश) मलाभावात् 'वित्तिमिर'ति वित्तिमिराणि आहार्यान्धकारहितत्वात्
विशुद्धानि स्वाभाविकतमोविरहात् सकलदोषविरामाद्वा सर्वरत्नमयानि न दावीदिदलमयानीत्यर्थः, अच्छान्याकाशस्फटिकवत् श्लक्ष्णानि
मृक्षमस्कन्धमयत्वात् घृष्टानि खरशाणया पापाणप्रतिमेव मृष्टानि सुकुमारशाणया पापाणप्रतिमेवेति निष्पङ्का
निकलङ्कविकलत्वात् कर्दमविशेषपरहितत्वाद्वा निष्कङ्कटा-निष्कवचा निरावरणा निरुपधातेत्यर्थः छाया-दीप्तिर्येषां

तीन निष्कण्टकच्छायानि सप्रभाणि—प्रभावन्ति समरीचीनि—सकिरणानीत्यर्थः ‘सोद्योतानि—वस्त्वन्तरप्रकाशनकारीणी-
त्यर्थः, ‘पासाईए’ त्यादि प्राग्वत् । ‘सोह्ममे णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावासा पणत्ता ?, गोयमा ! बत्तीसं विमाणावा-
ससयसहस्सा पणत्ता’ एवमीशानादिष्वपि द्रष्टव्यं, एतदेवाह—‘एवं ईसाणाइसु’ त्ति, ‘गाहाहिं भाणियव्वं’ ति बत्तीस अट्टवीसा’ इ-
त्यादिकाभिः पूर्वोक्तगाथाभिस्तदनुसारेणेत्यर्थः, प्रतिकल्पं भिन्नपरिमाणा विमानावासा भणितव्यास्तद्वर्णकश्च वाच्यो ‘जाव ते णं वि-
माणे’ त्यादि यावत् ‘पडिरूवा’, नवरमभिलापभेदोऽयं यथा ‘ईसाणे णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावाससयसहस्सा पणत्ता ?,
गोयमा ! अट्टवीसं विमाणावाससयसहस्सा भवंतीतिश्रुत्वाया, ते णं विमाणा जाव पडिरूवा एवं सर्वं पूर्वोक्तगाथानुसारेण प्रज्ञापना-
द्वितीयपदानुसारेण च वाच्यमिति ॥ अनन्तरं नारकादिजीवानां स्थानान्युक्तानि, अथ तेषामेव स्थितिमुपदर्शयितुमाह—

नेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?, गोयमा ! जहन्नेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरो-
वमाइं ठिई प०, अपज्जत्तगाणं नेरइयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई प० ?, जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणवि
अंतोसुहुत्तं, पज्जत्तगाणं जहन्नेणं दस वाससहस्साइं अंतोसुहुत्तूणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोसुहु-
त्तूणाइं, इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए एवं जाव विजयवेजयंतजयंतअपराजियाणं देवाणं केवइयं कालं ठिई
प० ?, गोयमा ! जहन्नेणं बत्तीसं सागरोवमाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, सव्वट्ठे अजहणमणुक्कोसेणं
तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता (सूत्रं १५१)

‘नेरइया ण भंते !’ इत्यादि सुगमं, नवरं स्थितिः—नारकादिपर्यायेण जीवानामवस्थानकालः ‘अपज्जत्तयाणं’ ति नारकाः किल

लब्धितः पर्याप्तका एव भवन्ति, करणतस्तूपपातकाले अन्तर्मुहूर्तं यावदपर्याप्तका एव भवन्ति ततः पर्याप्तकाः, ततस्तेषामपर्याप्तकत्वेन स्थितिर्जघन्यतोऽप्युत्कर्षतोऽपि चान्तर्मुहूर्तमेव. पर्याप्तकानां पुनरौघिकमेव जघन्योत्कृष्टा चान्तर्मुहूर्तानां भवतीति, अयं चेह पर्याप्तकापर्याप्तकविभागः 'नारयदेवा तिरिमणुयगवभया जे असंखवासाळ । एते उ अपजता उववाए चेव बोद्धवा ॥ १ ॥ सेसा य तिरियमणुया लद्धि पण्णोववायकाले य । दुहओविय भइयवा पज्जत्तियरे य जिणवयणं ॥ २ ॥' ति, उक्ता सामान्यतो नारकाणां स्थितिर्विचित्रपत्तामभिधातुमिदमाह—'इमीसे ण' मित्यादि, स्थितिप्रकरणं च सर्वं प्रज्ञापनाग्रासिद्धमित्यतिदिशवाह—'एव' मिति यथा प्रज्ञापनायां सामान्यपर्याप्तकापर्याप्तकलक्षणेन गमत्रयेण नारकाणां नारकविशेषाणां तिर्यगादिकानां च स्थितिरुक्ता एवमिहापि वाच्या, कियद्दूरं यावदित्याह—'जाव विजये'त्यादि, अनुत्तरसुराणामौघिकापर्याप्तकपर्याप्तकलक्षणं गमत्रयं यावदित्यर्थः इह चैवमतिदिष्टसूत्राण्यर्थतो वाच्यानि रत्नप्रभानारकाणां भदन्त ! कियती स्थितिः?, गौतम ! जघन्येन दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतः सागरोपमं ?, अपर्याप्तकरत्नप्रभाग्रथिर्वनारकाणां भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?, गौतम ! उभयथापि अन्तर्मुहूर्तमेव, पर्याप्तकानां तु सामान्योक्तैवान्तर्मुहूर्तानां वाच्या, एवं शेषपृथ्वीनारकाणां प्रत्येकं दशानामसुरादीनां पृथिवीकायिकानां तिर ॥ गर्भजेतरभेदानां मनुष्याणां व्यन्तराणामष्टविधानां ज्योतिष्काणां पञ्चप्रकाराणां सौधम्मर्मादीनां वैमानिकानां च गमत्रयं वाच्यं, कियद्दूरं यावदित्याह—'जाव विजये' त्यादि, इह च विजयादिषु जघन्यतो द्वात्रिंशत्सागरोपमाणुक्तानि, गन्धहस्त्यादिष्वपि तथैव दृश्यते, प्रज्ञापनायां त्वेकत्रिंशदुक्तेति मतान्तरमिदं, पर्याप्तकापर्याप्तकगमद्वयमिह समूहम्, एवं सर्वार्थसिद्धिस्थितिरपि त्रिभिर्गमैर्वाच्येति ॥ अनन्तरं नारकादिजीवानां स्थितिरुक्तेदानां तच्छरीराणामवगाहनाप्रतिपादनायाह—

कति णं भंते ! सरीरा प० ? गोयमा ! पंच सरीरा प०, तं०-ओरालिए वेडव्विए आहारए तेयए, कम्मए.
 ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे प०, ? गोयमा ! पंचविहे प०, तं०-एगिंदियओरालियसरीरे जाव
 गवभवक्कंतियमणुस्संपच्चिंदियओरालियसरीरे य, ओरालियसरीरस्स णं भंते ! केमहलिया सरीरोगाहणा
 पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंगुलअसंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं साइरेणं जोयणसहस्सं, एवं जहा ओगाहण-
 संठाणे ओरालियपमाणं तहा निरवसेसं, एवं जाव मणुस्सेत्ति उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं ! कइविहे णं भंते !
 वेडव्वियसरीरे प० ? गोयमा डुविहे प०, एगिंदियवेडव्वियसरीरे य पंचिंदियवेडव्वियसरीरे अ, एवं जाव
 सणंकुमारे आढत्तं जाव अणुत्तराणं भवधारणिज्जा जाव तेसिं रयणी रयणी परिहायइ ! आहारयसरीरे णं
 भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! एगाकारे प०, जइ एगाकारे प० किं मणुस्सआहारयसरीरे अमणुस्स-
 आहारयसरीरे ? गोयमा ! मणुस्सआहारगसरीरे णो अमणुस्सआहारगसरीरे, एवं जइ मणुस्सआहारग-
 सरीरे, किं गवभवक्कंतियमणुस्सआहारगसरीरे संमुच्छिममणुस्सआहारगसरीरे ? गोयमा ! गवभवक्कंतिय-
 मणुस्सआहारयसरीरेनो संमुच्छिममणुस्सआहारयसरीरे, जइ गवभवक्कंतिय० किं कम्मभूमिगा० अकम्म-
 भूमिगा० ? गोयमा ! कम्मभूमिगा० नो अकम्मभूमिगा०, जइ कम्मभूमिग० किं संखेज्जावासाउय०
 असंखेज्जावासाउय० ? गोयमा संखेज्जावासाउय नो असंखेज्जावासाउय०, जइ संखेज्जावासाउय० किं पज्जत्तय०
 अपज्जत्तय० ? गोयमा ! पज्जत्तय० नो अपज्जत्तय०, जइ पज्जत्तय० किं समद्धिदी० मिच्छदिदी० सम्मामि-

च्छदिट्टी० !, गोयमा ! सममदिट्टी० नो मिच्छदिट्टी नो सम्मामिच्छदिट्टी, जइ सममदिट्टी० किं संजय० असंजय० संजयासंजय० !, गोयमा ! संजय० नो असंजय० नो संजयासंजय०, जइ संजय० किं पम्मत्तसंजय० अपम्मत्तसंजय० !, गोयमा ! पम्मत्तसंजय० नो अपम्मत्तसंजय०, जइ पम्मत्तसंजय० किं इड्ढिपत्त० अणिड्ढिपत्त० !, गोयमा ! इड्ढिपत्त० नो अणिड्ढिपत्त० वयणा विभाणियन्वा आहारय-सरीरे समचउरससंठाणसंठिए, आहारयसरीरस्स केमहालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता !, गोयमा ! जहद्वेणं देसूणा रयणी उक्कोसेणं पडिपुणा रयणी । तेआसरीरे णं भंते ! कतिविहे पन्नत्ते !, गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते, एगिंदियतेयमरीरे वित्तिचउपंच० एवं जाव गेवेज्जस्स णं भंते ! देवस्स णं मारणंतियससुग्घाएणं समोह्यस्स समाणस्स केमहालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता !, गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभ-वाहल्लेणं आयामेणं जहन्नेणं अहे जाव विजाहरसेढीओ उक्कोसेणं जाव अहोलोइयगगामाओ, उड्ढं जाव सयाइं विमाणाइं, तिरियं जाव मणुस्सखेत्तं, एवं जाव अणुत्तरोववाइया, एवं कम्मयसरीरं भाणियन्वं (सूत्रं १५२)

‘कइ णं भंते’ इत्यादि कण्ठचं. नवरमेकेन्द्रियौदारिकशरीरमित्यादौ यावत्करणद् द्वित्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीराणि पृथिव्या-धेकेन्द्रियजलचरादिपञ्चेन्द्रियभेदेन प्रागुपदर्शितजीवराशिक्रमेण वाच्यानि, कियद्दूरमित्याह—‘गन्धवक्कतिये’ त्यादि, ‘ओरालियसरी-रस्से’ त्यादि, तत्रोदारं—ग्रधानं तीर्थकरादिशरीराणि प्रतीत्य अथवोरालं—विस्तरालं विशालं समधिकयोजनसहस्रप्रमाणत्वात् वनस्प-

त्यादि प्रतीत्य अथवा उरालं स्वल्पप्रदेशोपचितत्वात् बृहत्त्वाच्च भेण्डवदिति, अथवा मांसास्थिपूयवद्धं यच्छरीरं तत्समयपरिभाषया उरालमिति, तच्च तच्छरीरं चेति प्राकृतत्वादोरालियं शरीरं, तस्यावगाहन्ते यस्यां साऽवगाहना- आधारभूतं क्षेत्रं शरीराणामवगमहना शरीरावगाहना अथवौदारिकशरीरस्य जीवस्य औदारिकशरीररूपावगाहना सा भदन्त ! केमहालिया-किम्महती प्रज्ञप्ता?, तत्र जघन्ये-नाङ्गुलासंख्येयभागं यावत् पृथिव्याद्यपेक्षया उत्कर्षेण सातिरेकं योजनसहस्रमिति बादरवनस्पत्यपेक्षेति 'एवं जाव माणुस्से' ति इह एवं यावत्करणादवगाहनासंस्थानाभिधानप्रज्ञापनैकविंशतितमपदाभिहितग्रन्थोऽर्थतोऽयमनुसरणीयः, तथाहि--एकेन्द्रियौदारिकस्य पृच्छा निर्वचनं च तदेव, तथा पृथिव्यादीनां चतुर्णां बादरसहस्रमपर्याप्तापर्याप्तानां जघन्यत उत्कृष्टतश्चाङ्गुलासंख्येयभागो, वनस्पतीनां बादरपर्याप्तानामुत्कर्षतः साधिकं योजनसहस्रं, शेषाणां त्वङ्गुलासंख्येयभाग एव, द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तानामुत्कर्षतोऽनुक्रमेण द्वादश योजनानि त्रीणि गव्यूतानि चत्वारि चेति, पञ्चेन्द्रियतिरश्चां जलचराणां पर्याप्तानां गर्भजानां संमूर्च्छनजानां चोत्कर्षतो योजनसहस्रं, एवं स्थलचराणां चतुष्पदानां संमूर्च्छनजानां पर्याप्तानां गव्यूतपृथक्त्वं गर्भव्युत्क्रान्तिकानां तेषां षड् गव्यूतानि उरःपरिसर्पणां गर्भव्युत्क्रातिक नां योजनसहस्रं एवामेव संमूर्च्छनजानां योजनपृथक्त्वं भुजपरिसर्पणां गर्भजानां गव्यूतपृथक्त्वं संमूर्च्छनजानां च धनुः-पृथक्त्वं खेचराणां गर्भजानां संमूर्च्छनजानां च धनुःपृथक्त्वमेव, तथा मनुष्याणां गर्भव्युत्क्रान्तिकानां गव्यूतत्रयं संमूर्च्छनजानामङ्गुलासंख्येयभाग, एष एव सर्वत्र जघन्यपदे अपर्याप्तपदे चेति, तथा 'कइविहे ण' मित्यादि स्पष्टं, नवरं विविधा विशिष्टा वा क्रिया विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियं विविधं विशिष्टं वा कुर्वन्ति तदिति वैकुर्विकमिति वा, तत्रैकेन्द्रियवैक्रियशरीरं वायुका-यस्य पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरं नारकादीनां 'एवं जावे'त्यादेरतिदेशादिदं द्रष्टव्यं, यदुत 'जइ एगिंदियवेउव्वियसरीए किं वाउकाइयए-

गिंदियवेउब्बियसरीए अवाउकाइयएगिंदियवेउब्बियसरीए ? गोयसा ! वाउकाइयएगिंदियसरीए नो अवाउकाइय' इत्यादिनाऽ-
भिलापेनायमर्थो दृश्यः, यदि वायोः किं सूक्ष्मस्य वादरस्य वा?, वादरस्यैव, यदि वादरस्य किं पर्याप्तकल्याणपर्याप्तकस्य वा?, पर्याप्तकस्यैव,
यदि पञ्चेन्द्रियस्य किं नारकस्य पञ्चेन्द्रियतिरश्चो मनुजस्य देवस्य वा ?, गौतम ! सर्वेषां, तत्र नारकस्य सप्तविधस्य पर्याप्तकस्यैतरस्य
च, यदि तिरश्चः किं सम्मूर्च्छिमस्य इतरस्य वा ?, इतरस्य, तस्यापि संख्यातवर्षयुष एव पर्याप्तस्य, तस्यापि च जलचरादिभेदेन
त्रिविधस्यापि, तथा मनुष्यस्य गर्भजस्यैव तस्यापि कर्मभूमिजस्यैव, तस्यापि संख्यातवर्षयुषः पर्याप्तकस्यैव, तथा देवस्य भवनवास्यादेः,
तत्रापुरादेर्देशविधस्य पर्याप्तकस्यैतरस्य च, एवं व्यन्तरस्याष्टविधस्य ज्योतिष्कस्य पञ्चविधस्य, तथा यदि चैमानिकस्य किं
कल्पोपपन्नस्य कल्पातीतस्य ?, उभयस्यापि पर्याप्तस्यापार्याप्तस्य चेति, तथा वैक्रियं भदन्त ! किंस्थितं ?, उच्यते,
नानास्थितं, तत्र वायोः पताकासंस्थितं, नारकाणां भवधारणीयमुत्तरवैक्रियं च हुण्डसंस्थितं, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याणां
नानासंस्थितं, देवानां भवधारणीयं समचतुरस्रमंस्थानसंस्थितमुत्तरवैक्रियं नानासंस्थितं, केवलं कल्पातीतानां भवधारणी
यमेव, तथा वैक्रियशरीरावगाहना भदन्त ! किमहती ?, गौतम ! जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येयभागमुत्कर्षतः सातिरेकं योजनलक्षं,
वायोरुभयथा अङ्गुलासंख्येयभागं, एवं नारकस्य जघन्येन भवधारणीयं, उत्कर्षतः पञ्च धनुःशतानि, एषा च सप्तम्यां, पृष्ठ्यादिपु
त्वियमेव अर्द्धाद्धीनेति उत्तरवैक्रिया तु जघन्यतः सर्वेषामप्यङ्गुलसंख्येयभागमुत्कर्षतश्च नारकस्य भवधारणीयद्विगुणेति, पञ्चेन्द्रिय-
तिरश्चां योजनशतपृथक्त्वमुत्कर्षतः, मनुष्याणां तूत्कर्षतः सातिरेकं योजनानां लक्षं, देवानां तु लक्षमेवोत्तरवैक्रियं, भवधारणीया तु
भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानानां सप्त हस्ताः सनत्कुमारमोहेन्द्रयोः पट् ब्रह्मलान्तकयोः पञ्च महाशुक्रसहस्रारयोश्चत्वार आनता-

दिषु त्रयो ग्रैवेयकेषु द्वावनुचरेष्वेक इति, अनन्तरोक्तं सूत्र एवाह—‘एवं जाव सणकुमारे’त्यादि, एवमिति—दुविहे पन्नत्ते एगिन्दिय-
 इत्यादिना पूर्वदशितक्रमेण प्रज्ञापनोक्तं वैक्रियावगाहनामानसूत्रं वाच्यं, कियद्दूरमित्याह—यावत्सनत्कुमारे आरब्धं भवधारणीयवैक्रिय-
 शरीरपरिहानिमिति गम्यं ततोऽपि यावदनुचराणि—अनुचरसुरसम्बन्धीनि भवधारणीयानि शरीराणि यानि भवन्ति तेषां रत्नी रत्निः
 परिहीयत इति, एतदर्थसूत्रं भवेत् तावदिति, पुस्तकान्तरे त्विदं वाक्यमन्यथापि दृश्यते, तत्राप्यक्षरघटनैतदनुसारेण कार्येति ।
 ‘आहारये’त्यादि सुगमं, नवरं ‘एव’मिति यथा पूर्वं आलापकः परिपूर्ण उच्चारित एवमुत्तरत्रापि, तथाहि ‘जइ मणुस्स’ति—जइ
 मणुस्साहारगसरीरे किं गवभवकंतियमणुस्साहारगसरीरे किं संमुच्छिममणुस्साहारगसरीरे?, गोयमा ! गवभवकंतियमणुस्साहारगसरीरे
 नो संमुच्छिममणुस्साहारगसरीरे, जइ गवभवकंतिय०’ इत्यादि सर्वमूह्यं ‘जाव जइ पमत्तसंजयसम्मदिट्ठिपज्जत्तयसंखेज्जवासाउय-
 कम्मभूमिगवभवकंतियमणुस्साहारगसरीरे किं इडिपत्तपमत्तसंजयसम्मदि ट्ठिपज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगवभवकंति-
 यमणुस्साहारगसरीरे आणिडिपत्तपमत्तसंजयसम्मदिट्ठिपज्जत्तयसंखेज्जवासाउयकम्मभूमिगवभवकंतियमणुस्साहारगसरीरे ?,
 गोयमा !’ द्वितीयस्य निषेधः प्रथमस्य चानुज्ञा वाच्या एतदेवाह—‘वयणा विभाणियव्व’त्ति सूचितवचनान्यप्युक्तन्यायेन सर्वाणि
 भवनीयानि, विभागेन पूर्णान्युच्चारणीयानीत्यर्थः, ‘आहारय’त्ति ‘आहारगसरीरस्स केमहालिया सरीरेगाहणा पणत्ता ?, गोयमा !’
 इत्येतत् सूचितं, ‘जहण्णेणं देस्सणा रयणी’ति कथम् ?, उच्यते, तथाविधप्रयत्नविशेषतस्तथारम्भकद्रव्यविशेषतश्च प्रारम्भकालेऽप्युक्त-
 प्रमाणभावात्, न हीहौदारिकादेरिवाङ्गुलासंख्येयभागमात्रता प्रारम्भकाले इति भावः । ‘तेयासरीरे णं भंते’इत्यादि, एवं यावत्करणात्
 प्रज्ञापनासत्कैकविशतितमपदोक्ता तैजसशरीरवक्तव्यता इह वाच्या, सा चैयमर्थतः—‘एगिंदियतेयगसरीरे णं भंते ! कतिविहे पणत्ते?,

गोयमा ! पंचविंशे पण्णत्ते, तंजहा-पुढवीजावणस्सइकाइयएगिदियतेयगसरीरे,' एवं जीवराशिग्रूपणाऽनुसारेण सूत्रं भावनीयं, यावत् 'सञ्जहसिद्धगअणुत्तरोत्रवायइक्कप्पातीतवेमाणियदेवंपंचेन्दियतेयगसरीरे णं भंते! किंसंठिए ! नाणासंठाणसंठिए' यस्य पृथिव्यादिजीवस्य यदौदारिकादिशरीरसंस्थानं तदेव तैजसस्य कर्मणस्य च, तथा जीवस्य मारणान्तिकसमुद्घातगतस्य कियती तैजसी शरीरावगाहना? शरीरमात्राविष्कम्भवाहल्याभ्यामायामतस्तु जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभाग उत्कर्षत ऊर्ध्वमथ लोकांताल्लोकांन्तं यावदेकेन्द्रियस्य, ततस्तत्रोत्पत्तिमङ्गीकृत्येति भावः, एवं सर्वेषामेवैकेन्द्रियाणां द्वीन्द्रियाणां तिर्यग्लोकाल्लोकांन्तं यावत्प्रायस्तिर्यग्लोके द्वीन्द्रियादितिरश्चां भावात्, नारकस्य जघन्यतो योजनसहस्रं, कथं? नरकात्पातालकलशस्य सहस्रमानं कुड्यं भित्त्वा तत्र मत्स्यतयोत्पद्यमानस्य, उत्कर्षेण तु अधःसप्तमीं यावत् सप्तमपृथ्वीनारकं समुद्रादिमत्स्येषूपपद्यमानं प्रतीत्य, तिर्यक् स्वयम्भूरमणं यावत् ऊर्ध्वं पण्डकवनपुष्करिणीं यावत्, यतस्तयोनारक उत्पद्यते, न परतः, मनुष्यस्य लोकांन्तं यावत् भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधैर्मेशानदेवानां जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येयतमभागः स्वस्थान एव पृथिव्यादितयोत्पादात्, उत्कर्षतस्तु अधस्तृतीयपृथ्वीं यावत् तिर्यक् स्वयम्भूरमणवर्हिर्वेदिकान्तं ऊर्ध्वमीपत्प्रागारां यावत्, यत एते शुभपर्याप्तवादेरेष्वेव पृथिव्यादिषूपपद्यन्ते अतो न परतोऽपीति, सनत्कुमारादिसहस्रारान्तदेवानां तु जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येयभागः, कथं? पण्डकवनादिपुष्करिणीमञ्जनार्थमवतारे मृतस्य तत्रैव मत्स्यतयोत्पद्यमानत्वात् पूर्वसम्बन्धिनीं वा मनुष्योपशुक्लद्वयं परिष्वज्य मृतस्य तद्गर्भे समुत्पादादिति, उत्कर्षतस्तु अधो यावन्महापातालकलशानां द्वितीयस्त्रिभागः, तत्र हि जलसद्भावान्मत्स्येषूपपद्यमानत्वात्, तिर्यक् स्वयंभूरमणसमुद्रं यावत्, ऊर्ध्वमच्युतं यावत्, तत्र हि सङ्गतिकदेवनिश्रया गतस्य मृत्वेहोत्पद्यमानत्वादिति, आनतादीनामच्युतानां तु जघन्यतोऽङ्गुलासंख्येय भागः, कथं?, इहागतस्य मरणकालविपर्यस्तमर्तेमनुष्यो-

पशुक्लियमप्यभिष्वज्य मृतस्य तत्रैवोत्पत्तेरिति, उत्कर्षतस्त्वधो यावदधोलोकग्रामान् तिर्यङ्मनुष्यक्षेत्रे ऊर्ध्वमच्युतविमानानि यावत्
 मनुष्येणैवोत्पद्यन्ते इति भावना तथैव कार्या, ग्रैवेयकानुत्तरोपपतिकेदवानां जघन्यतो विद्याधरश्रेणीं यावत् उत्कर्षतोऽधो यावदधोलो-
 कग्रामान् तिर्यङ्मनुष्यक्षेत्रं ऊर्ध्वं तद्विमानान्येवेति, एवं कर्मणस्याप्यवगाहना दृश्या समानत्वादेव तयोरिति । उक्तार्थमेव सूत्रांशमाह-
 'भेवेज्जगस्स ण' मित्यादि । अनन्तरं शरीरिणामवगाहनाधर्म उक्तोऽधुना त्ववधिधर्मप्रतिपादनायाह-'भेय विसयसंठाणे अर्ब्भितर
 बाहिरे य देसोही । ओहिस्स बुडिढहाणी पडिवाई चेव अपडिवाइ॥१॥'द्वारागाथा, तत्र भेदोऽवधेर्वक्तव्यो, यथा द्विविधोऽवधिर्भवति-
 भवप्रत्ययः क्षायोपशमिकश्च, तत्र भवप्रत्ययो देवनारकाणां क्षायोपशमिको मनुष्यतिरश्चामिति, तथा विषयो-गोचरोऽवधेर्वाच्यः,
 स च चतुर्द्धो-द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतो जघन्येन तेजोभाषयोरग्रहणप्रायोग्यानि द्रव्याणि जानाति, उत्कर्षतस्तु
 सर्वमेकाणुकाधनन्ताणुकान्तं रूपिद्रव्यजातं जानाति, क्षेत्रं जघन्यतोऽङ्गुलसंख्येयभागं जानाति उत्कर्षतोऽसंख्येयान्यलोके लोकमात्राणि
 खण्डानि जानाति कालं जघन्यत आवलिकाया असंख्येयभागमतीतमनागतं च जानाति, उत्कर्षतः संख्यातीता उत्सर्पिष्यवसर्धिष्णी-
 र्जानाति, भावतो जघन्यतः प्रतिद्रव्यं चतुरो वर्णादीन् उत्कर्षतः प्रतिद्रव्यमसंख्येयान्. सर्वद्रव्यपेक्षया त्वनन्तानिति तथा संस्थानमव-
 धेर्वाच्यं, यथा नारकाणां तमाकारोऽवधिः पल्याकारो भवनपतीनां पटहाकारो व्यन्तराणां झल्लर्याकृतिय्योत्तिष्काणां मृदङ्गाकारः कल्यो-
 पपन्नानां पुष्पावलीरचितशिखरचङ्गेर्याकारो ग्रैवेयकानां कन्याचोलकसंस्थानोऽनुत्तरसुराणां लोकनाल्याकृतिरित्यर्थः, तिर्यङ्मनुष्याणां तु
 नानासंस्थान इति, तथा 'अर्ब्भितर'त्ति के अवाधिप्रकाशितक्षेत्रस्याभ्यन्तरे वर्तन्ते इति वाच्यं, यथा 'नेरइयदेवतित्थंकरा य ओहिस्स
 वाहिरा हुंती'त्यादि, तथा 'वाहिरे य'त्ति केऽवधिक्षेत्रस्य बाह्या भवन्तीति वाच्यं, तत्र शेषा जीवा बाह्यावधयोऽभ्यन्तरावधयश्च

भवन्ति, तथा 'देसोहि'ति अवधिप्रकाशयवस्तुनो देशप्रकाशी अवधिदेशावधिः स केषां भवतीति वाच्यं, तद्विपरीतस्तु सर्वावधिः, तत्र मनुष्याणां उभयमन्येषां देशावधिरेव यतः सर्वावधिः केवलज्ञानलाभप्रत्यासत्तावेवोत्पद्यत इति, तथाऽवधेर्वृद्धिर्हानिश्च वाच्या, यो येषां भवति तत्र तिर्यग्मनुष्याणां चर्द्धमानो हीयमानश्च भवति, शेषाणामवस्थित एष, तत्र चर्द्धमानोऽङ्गुलासंख्येयभागादि दृष्ट्वा बहु बहुतरं पश्यति, विपरीतस्तु हीयमान इति, तथा प्रतिपाती चाग्रतिपाती चावधिर्वाच्यः, तत्रोत्कर्षतो लोकमात्रः अतिपाल्यतः परमप्रतिपाती, तत्र भवप्रत्ययस्तं भवं यावन्न प्रतिपतति क्षायोपशमिकस्तूभयथेति । एतदेव दर्शयति—

कडविहे णं भंते ! ओही पन्नत्ता ? , गोयमा ! दुविहा पन्नत्ता, भवपच्चइए य खओवसमिए य, एवं सञ्च ओहिपदं भाणियञ्चं, सीया य दञ्च सारीर साया तह वेयणा भवे दुक्खा । अञ्चुवगसुवक्कमिया णीयाए चेव अणियाए ॥ १ ॥ नेरइया णं भंते ! किं सीतं वेयणं वेयंति उस्सिणं वेयणं वेयंति सीतोस्सिणं वेयणं वेयंति ? , गोयमा ! नेरइया० एवं चेव वेयणापदं भाणियञ्चं ॥ कह णं भन्ते ! लेसाओ पं० ? , गो० ! छ लेसाओ पं०—, तं०—किण्हा नीला काऊ तेउ पम्हा सुक्का, एवं लेसापयं भाणियञ्चं ॥ अणंतरा य आहारे आहाराभोगणा इय । पोगला नेव जाणंति, अञ्जवसाणे य सम्मत्ते ॥ १ ॥ नेरइया णं भंते ! अणंतराहारा तओ निव्वत्तणया तओ परियाइयणया तओ परिणामणया तओ परियारणया तओ पच्छा विकुञ्चणया ? , हंता गोयमा ! एवं आहारपदं भाणियञ्चं (सूत्रं १५३)

‘कडविहे’इत्यादि, अत्रावसरे प्रज्ञापनायास्त्रयस्त्रिंशत्तमं पदमन्यूनमध्येयमिति, अनन्तरमुपयोगविशेषः क्षायोपशमिको जीवपर्यायः

उक्तोऽधुना स एवौदयिको वेदनालक्षणोऽभिधीयते—‘सीया’इत्यादि द्वाराग्राथा, तत्र ‘सीया य’ति चशब्दोऽनुक्तसमुच्चये तेन त्रिविधा वेदना—शीता उष्णा शीतोष्णा चेति, तत्र शीतामुष्णां च वेदयन्ति नारकाः, शेषास्त्रिविधामपि, ‘दब्धे’ति उपलक्षणत्वाच्चतुर्विधा वेदना द्रव्यादिभेदेन, तत्र पुद्गलद्रव्यसम्बन्धात् द्रव्यवेदना नारकाद्युपपातक्षेत्रसम्बन्धात् क्षेत्रवेदना नारकाद्यायुःकालसम्बन्धात् कालवेदना वेदनीयकर्मोदयाद्भाववेदना, तत्र नारकादयो वैमानिकान्ताश्चतुर्विधामपि वेदनां वेदयन्तीति, तथा ‘सारीर’ति त्रिविधा वेदना शारीरी मानसी शारीरमानसी च, तत्र संक्षिपञ्चेन्द्रियाः सर्वे त्रिविधामपि इतरे तु शारीरीमेवेति, तथा ‘साय’ति त्रिविधा वेदना—साता असाता सातासाता चेति, तत्र सर्वे जीवाः त्रिविधामपि वेदयन्तीति, ‘तह वेयणा भवे दुक्ख’ति त्रिविधा वेदना—सुखा दुःखा सुखदुःखा चेति, तत्र सर्वेऽपि त्रिविधामपि वेदयन्ति, नवरं सातासातयोः सुखदुखयोश्चायं विशेषः—सातासाते क्रमेणोदयप्राप्तवेदनीय-कर्मपुद्गलानुभवलक्षणे सुखदुःखे तु परेण उदीर्यमाणवेदनीयकर्ममनुभवलक्षणे, तथा ‘अब्भुवगसुवक्कमिय’ति द्विधा वेदना—आभ्यु-पगमिकी औपक्रमिकी चेति, तत्राधामभ्युपगमतो वेदयन्ति जीवा यथा साधवः शिरोलुञ्चनब्रह्मचर्यादिकां द्वितीया तु स्वयमुदीर्ण-स्योदीरणाकरणेन वोदयमुपनीतस्य वेदनीयस्यानुभवतः, तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मानुष्या द्विविधामपि शेषास्त्वौपक्रमिकीमेव वेदयन्तीति, तथा ‘णीयाए चेव अणियाए’ति द्विविधा वेदना तत्र निदया आभोगतः अनिदया त्वनाभोगतः, तत्र संज्ञिन उभयतोऽसंज्ञिनस्त्व-निदयेति, एतद्द्वारविवरणाय ‘नेरइयाण’मित्यादि, इहावसरे प्रज्ञापनायाः पञ्चत्रिंशत्तमं वेदनाख्यं पदमध्ययमिति। अनन्तरं वेदना परूपिता, सा च लेख्यावत एव भवतीति लेख्याप्ररूपणायाह —‘कइ ण भंते’इत्यादि, इह स्थाने प्रज्ञापनायाः सप्तदशं षड्दुद्देशकं लेख्याभिधानं पदमध्येतव्यं, तच्चास्माभिरतिबहुत्वादर्थतोपि न लिखितमिति तत् एवावधारणीयमिति। अनन्तरं लेख्या उक्ता; सलेख्या एव चाहारयन्ती-

त्याहारप्ररूपणायाह—‘अणंतरा ये’त्यादिद्वारश्लोकमाह, तत्र ‘अणंतरा य आहारं’ति अनन्तराश्च—अव्यवधानाश्चाहारविषये अनन्तराहारा जीवा वाच्या इत्यर्थः, तथाऽऽहारस्याभोगता, अपि चेति वचनादनाभोगता च वाच्या, तथा पुद्गलान्न जानन्त्येव एवकारान्न पश्यन्तीति चतुर्भङ्गीस्त्वचिता, तथा अध्यवसानानि सम्यक्त्वं च वाच्यमिति तत्राद्यद्वारार्थमाह—‘नेरइए’त्यादि, ‘अनन्तराहार’ति उपपातक्षेत्रप्राप्तिस्मय एवाहारयन्तीत्यर्थः ‘ततो निव्वत्तणया’इति ततःशरीरनिवृत्तिः ततो ‘परियाइयणय’ति ततः पर्यादानमङ्गप्रत्यङ्गैः समन्तात्पा (दादा) नमित्यर्थः, ततो परिणामय’ति ततः शब्दादिविषयोपभोग इत्यर्थः ‘ततो पच्छा त्रिउव्वणय’ति ततः पश्चाद्विक्रिया नानारूपा इत्यर्थः, हन्ता गौतम !, एवमेतदिति भावः, एवं सर्वेषां पञ्चेन्द्रियाणां वक्तव्यं, नवरं देवानां पूर्वं विकुर्वणा पश्चात्परिचाराणा शेषाणां तु पूर्वं परिचाराणा पश्चाद्विकुर्वणा, एकेन्द्रियादीनामप्येवं प्रश्ने, निर्वचने तु यत्र वैक्रियसम्भवो नास्ति तत्र विकुर्वणा निषेधनीयेति, ‘एवमाहार-पयं भाणियव्वं’ति यथाऽऽद्यद्वारस्य प्रश्न उक्तस्तथा तदुत्तरं शेषद्वाराणि च भणद्भिः प्रज्ञापनायाश्चतुस्त्रिंशत्तमं परिचाराणापदाख्यं पदमिह भणितव्यमिति, इदं चात्राहारविचारग्रधानतया आहारपदमुक्तमिति, तत्पुनरेवमर्थतस्तत्र ‘आहाराभोगाइय’ति, एतस्य विवरणं—नारकाणां किमाभोगनिर्वर्तित आहारोऽनाभोगनिर्वर्तितो वा ?, उभयथापीति निर्वचनं, एवं सर्वेषां नवरमेकेन्द्रियाणामनाभोगनिर्वर्तित एवेति, तथा ‘पेगगला नेव जाणंति’ति अस्यार्थः—नारका यान् पुद्गलान् आहारयन्ति तानवधिनपि न जानन्ति अविषयत्वात्तदवधेस्तेषां, न पश्यन्ति चक्षुषाऽपि लोमाहारत्वात् तेषां, एवमसुरादयस्त्रीन्द्रियान्ताः, केवलं एकेन्द्रिया अनाभोगाहारत्वाद्द्वित्रीन्द्रियाश्च मत्यज्ञानित्वान्न जानन्ति चक्षुरिन्द्रियाभावाच्च न पश्यन्तीति, चतुरिन्द्रियास्तु चक्षुःसद्भावेऽपि मत्यज्ञानित्वात् प्रक्षेपाहारं न जानन्ति, चक्षुषापि न पश्यन्ति, तथा त एव लोमाहारमाश्रित्य न जानन्ति न पश्यन्तीति व्यपदिश्यते, चक्षुषोऽविषय-

त्वात्तस्य, पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो मनुष्याश्च केचिज्जानन्ति पश्यन्ति चावधिज्ञानादिषु युक्ताः लोमाहारप्रक्षेपाहाराच्च, तथाऽन्ये जानन्ति न पश्यन्ति लोमाहारं जानन्त्यवधिना न पश्यन्ति चक्षुषा, तथा अन्ये न जानन्ति पश्यन्ति, तत्र न जानन्ति प्रक्षेपाहारं मत्तज्ञानित्वात्पश्यन्ति चक्षुषा, तथा अन्ये न जानन्ति लोमाहारं निरतिशयत्वादिति, व्यन्तरज्योतिष्का नारकवत्, वैमानिकास्तु ये सम्यग्दृष्टयस्ते जानन्ति विशिष्टावधित्वात् पश्यन्ति चक्षुषोऽपि विशिष्टत्वात्, मिथ्यादृष्टयस्तु न जानन्ति न पश्यन्ति, प्रत्यक्षपरोक्षज्ञानयोस्तेषामस्पष्टत्वादिति, तथा 'अज्ज्ञवसाणे य'त्ति द्वारं, नारकादीनां प्रशस्ताप्रशस्तान्यसंख्येयान्यध्यवसायस्थानानीति तथा 'संसर्ते'त्ति द्वारं, तत्र नारकाः किं सम्यक्त्वाभिगमिनो मिथ्यात्वाभिगमिनः सम्यक्त्वमिथ्यात्वाभिगमिनश्चेति, त्रिविधा अपि, एवं सर्वेऽपि, नवरमेकेन्द्रियविकलेन्द्रिया मिथ्यात्वाभिगमिन एवेति ॥१५३॥ अनन्तरमाहारप्ररूपणा कृता आहारश्चायुर्नन्धवतामेव भवतीत्यायुर्वन्धप्ररूपणायाह—

कइविहे णं भंते ! आउगबन्धे पन्नत्ते ? गोयमा ! छव्विहे आउगबन्धे पन्नत्ते. तंजहा—जाइनामनिहत्ताउए गतिनामनिहत्ताउए ठिइनामनिहत्ताउए पएसनामनिहत्ताउए अणुभागनामनिहत्ताउए ओगाहणानामनिहत्ताउए नेरइयाणं भंते ! कइविहे आउगबन्धे पन्नत्ते ? गोयमा ! छव्विहे पन्नत्ते, तंजहा—जातिनामं गइनामं ठिइनामं पएसनामं अणुभागनामं ओगाहणानामं एवं जाव वेमाणियाणं ॥ निरयगई णं भंते ! केवइयं कालं विरहिया उववाएणं पं ? , गोयमा ! जइन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं बारस सुहुत्ते, एवं तिरियगई मणुस्सगई देवगई सिद्धिगई णं भंते ! केवइयं कालं विरहिया सिज्झणयाए पन्नत्ता ? , गोयमा ! जहन्नेणं

एकं समयं उक्कोसेणं छम्मासे, एवं सिद्धिवज्रा उव्वट्ठणा, इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया केवइयं कालं विरहिया उववाएणं ?, एवं उववायदंडओ भाणियव्वो उव्वट्ठणादंडओ य, नेरइया णं भंते ! जातिनामनिहत्ताउगं कति आगरिसेहिं पगरंति ?, गो० सिय १ सिय २।३।४।५।६।७। सिय अट्ठहिं, नो चैव णं नवहिं, एवं सेसाणवि आउगाणि जाव वेमाणियत्ति ॥ सूत्रं १५४ ॥

‘कइविहे’त्यादि, तत्रायुषो बन्धनियेक आयुर्वन्धः, नियेकश्च प्रतिसमयं बहुहीनहीनतरस्य दलिकस्यानुभवनार्थं रचना, निधत्तमपीह नियेक उच्यते, अत एवाह—‘जाइनामनिधत्ताउए, जातिनाम्ना सह निधत्तं-निपिक्तमनुभवनार्थं बहुल्पाल्पतरक्रमेण व्यवस्थापितमायुर्जातिनामनिधत्तायुः, अथ किमर्थं जात्यादिनामकर्मणाऽऽयुर्विशेष्यते ?, आयुष्कस्य प्राधान्योपदर्शनार्थं, यस्मान्नारकाद्यायुरुदये सति जात्यादिनामकर्मणासुदयो भवति, नारकादिभवोपग्राहकं चायुरेव, यस्माद्वाह्याग्राह्यस्यायुक्तं-“नेरइए णं भंते ! नेरइए सु उव्वज्जइ अनेरइए नेरइए सु उव्वज्जइ ?, गोयमा ! नेरइए नेरइए सु उव्वज्जइ नो अनेरइए नेरइए सु उव्वज्जइ” एतदुक्तं भवति-नारकायुःप्रथमसमयसंवेदनकालं एवं नारक इत्युच्यते, तत्सहचारिणां च पञ्चेन्द्रियजात्यादिनामकर्मणांमयुदय इति, तथा ‘गतिनामनिधत्ताउए’ति गतिनारकगत्यादिः तल्लक्षणं नामकर्म तेन सह निधत्तं-निपिक्तमायुर्गतिनामनिधत्तायुः, तथा ‘द्विइनामनिधत्ताउए’ति स्थितिर्यत् स्यात्तव्यं तेन भावेनायुर्दलिकस्य सैव नामः-परिणामो धर्म इत्यर्थः स्थितिनाम, गतिजात्यादिकर्मणां च प्रकृत्यादिभेदेन चतुर्विधानां यः स्थितिरूपो भेदस्तत् स्थितिनाम तेन सह निधत्तमायुः स्थितिनाम-निधत्तायुरिति, तथा ‘पएसनामनिधत्ताउए’ति प्रदेशानां-प्रमितपरिमाणानामायुःकर्मदलिकानां नाम-परिणामो यः तथाऽऽत्मप्रदेशेषु-

सम्बन्धनं स ग्रदेशनाम जातिगत्यवगाहनाकर्मणां वा यत्प्रदेशरूपं नामकर्म तत्प्रदेशनाम तेन सह निधत्तमायुः ग्रदेशनाम-
निधत्तायुरिति, तथा 'अणुभागनामनिधत्ताउए'ति अनुभागः—आयुष्कर्मद्रव्याणां तीव्रादि भेदो रसः स एव तस्य वा नामः—परि-
णामोऽनुभागनाम अथवा गत्यादीनां नामकर्मणामनुभागबन्धरूपो भेदोऽनुभागनाम तेन सह निधत्तमायुरनुभागनामनिधत्तायुरिति,
तथा 'ओगाहणानामनिधत्ताउए'ति अवगाहते जीवो यस्यां साऽवगाहना—शरीरमौदारिकादि पञ्चविधं तत्कारणं कर्माप्यवगाहना
तद्रूपं नामकर्मवगाहनानाम तेन सह निधत्तमायुरवगाहनानामनिधत्तायुरिति ॥ 'नेरइयाण'मित्यादि स्पष्टं । अनन्तरमायुर्बन्ध
उक्तोऽधुना बद्धायुषां नारकादिगतिषूपपातो भवतीति तद्विरहकालप्ररूपणायाह—'निरयगई ण'मित्यादि कण्ठ्यं, त्वरं यद्यपि
रत्नप्रभादिषु चतुर्विंशतिमुहूर्त्तादिविरहकालो, यथोक्तं—'चउवीसई मुहुत्ता सत्त अहोरत्त तहय पन्नरसा । मासो य दो य चउरो
छम्मासा विरहकालोत्ति ॥ १ ॥' तथापि सामान्यगत्यपेक्षया द्वादश मुहूर्त्ता उक्ताः, तथा एवंकरणाद्यत्तिर्यञ्चनुष्यगत्योः सामान्येन
द्वादश मुहूर्त्ता उक्ताः तद्भवेत्युत्क्रान्तिकापेक्षया, दैवगतौ तु सामान्यत एव, 'सिद्धिवज्जा उव्वइणे'ति नारकादिगतिषु द्वादशमुहूर्त्तो
विरहकाल उद्धर्त्तनायामिति, सिद्धानां तूद्धर्त्तनैव नास्ति, अपुनरावृत्तित्वात्तेषामिति 'इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए नेरइया केवइयं
कालं विरहिया उववाएणं पणत्ता ? , एवं उववायदंडओ भाणियव्वो'त्ति, स चायं—'गोयसा ! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं
चउवीसं मुहुत्ताइं' अनेनाभिलोपेन शेषा वाच्याः, तथाहि—'सक्कप्पभाए णं उक्कोसेणं सत्त राइंदियाणि वाऽनुष्यप्पभाए अद्धमासं पंकप्पभाए
मासं धूमप्पभाए दो मासा तमप्पभाए चउरो मासा अहेसत्तभाए छमास'त्ति असुरकुमारा चउवीसइ मुहुत्ता' एवं जाव थणिय-
कुमारा, पुढविकाइया अविरहिया उववाएणं एवं सेसावि, वेइंदिया अंतोमुहुत्तं, एवं तेइंदियचउरिंदियसंमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्ख-

जोगियावि गवभयकंतिरिया मणुया य नारस मुहुत्ता संयुच्छिममणुस्सा चउवीसई मुहुत्ता विरहिआ उववाएणं, वंतरजोइसिया चउवीसं मुहुत्ताई, एवं सोहम्मीसाणेवि, सणकुमारे णव दिणाई वीसा य मुहुत्ता, माहिंदे नारस दिवसाई दस मुहुत्ता चंभलोए अद्धतेवीसं राइंदियाई लंतए पणयालीसं महासुक्के असीईं सहस्सारे दिणसयं आणए संखेज्जा मासा एवं पाणएवि आरणे संखेज्जा वासा एवं अचुएवि गेवेज्जपत्थडेसु तिसु कमेण संखेज्जाई वाससयाई वाससहस्साई वाससयसहस्साई विजयाइसु असंखेज्जं कालं, सवट्ट-सिद्धे पलिओवमस्सासंखेज्जइभागं'ति 'एवं उवट्टणादंडओवि'ति । उपपात उद्धत्तना चानुर्वन्धे एव भवतीत्यायुर्वन्धे विधिविधेयप्ररूप-णायाह—'नेरइए'त्यादि कण्ठ्यं, नवरं आकर्षो नाम कर्मपुद्गलोपादानं, यथा गौः पानीयं पिबन्ती भयेन पुनः पुनः आबृहति, एवं जीवोऽपि तीव्रेणायुर्वन्धाध्यवसानेन सकृदेव जातिनामनिधत्तायुः प्रकरोति, मन्देन द्वाभ्यामाकर्षाभ्यां मन्दतरेण त्रिभिर्ममन्द-तमेन चतुर्भिः पञ्चभिः षड्भिः सप्तभिरष्टाभिर्वा न पुनर्नवभिः, एवं शेषाण्यपि, 'आउगाणि'ति गतिनामनिधत्तायुरादीनि वाच्यानि यावद्वैमानिका इति, अयं चैकाद्याकर्षनियमो जात्यादिनामकर्मणामायुर्वन्धकाल एव बध्यमानानां शेषकालमायुर्वन्धपरिसमाप्तेरुत्तर-कालमपि बन्धोऽस्त्येव, एषां ध्रुवबन्धिनीनां च ज्ञानावरणादिप्रकृतीनां प्रतिसमयमेव बन्धनिवृत्तिर्भवति, एतास्तु परावृत्य बध्यन्त इति, अनन्तरं जीवानामायुर्वन्धप्रकार उक्तोऽधुना तेषांमेव संहननसंस्थानवेदप्रकारमाह—

कइविहे णं भंते ! संघयणे पन्नत्ते ?, गोयमा ! छव्विहे संघयणे पन्नत्ते, तंजहा-वइरोसभनारायसंघयणे रिसभनारायसंघयणे नारायसंघयणे कीलियासंघयणे छेवट्टसंघयणे, नेरइया णं भंते ! किंसंघयणी ?, गोयमा ! छण्हं संघयणाणं असंघयणी णेव अट्ठि णेव ण्हारू जे पोगगला अण्णिट्ठा

अकंता अण्पिया अणाएज्जा असुभा अमणुणा अमणामा ते तेसिं असंघयणत्ताए परिण-
मंति, असुरकुमारा णं भंते ! किंसंघयणा पन्नत्ता ?, गोयमा ! छण्हं संघयणाणं असंघयणी गेवद्दी गेव
छिरा गेव ग्हारू जे पोग्गला इट्ठा कंता पिया मणुणा मणामा मणाभिरामा ते तेसिं असंघयणत्ताए परिण-
मंति, एवं जाव थणियकुमाराणं, पुढवीकाइया ण भंते ! किंसंघयणी पन्नत्ता ?, गोयमा ! छेवट्ठसंघयणी प०, एवं
जाव संसुच्छिमपञ्चिन्दियतिरिक्खजोणियत्ति, गवभवक्कंतिया छव्विहसंघयणी, संसुच्छिममणुस्सा छेवट्ठसं-
घयणी गवभवक्कंतियमणुस्सा छव्विहे संघयणे य०, जहा असुरकुमारा तहा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया य ॥
कइविहे णं भंते ! संठाणे पन्नत्ते ?, गोयमा ! छव्विहे संठाणे प०, तं०-समचउरंसे ? णिग्गोहपरिमण्डले
२ साइए ३ वामणे ४ खुज्जे ५ हुंडे ६, णेरइया णं भंते ! किंसंठाणी प० ?, गोयमा ! हुंडसंठाणी प०, असुरकुमारा
किंसंठाणी प० ?, गोयमा ! समचउरंसंठाणसंठिया प०, एवं जाव थणियकुमारा, पुढवी मसूरसंठाणा प०, आज
थियुयसंठाणा पन्नत्ता, तेज सुइकलावसंठाणा पन्नत्ता, वाज पडागासंठाणा पन्नत्ता, ऋणस्सई नाणासंठाण-
संठिया पन्नत्ता, वेइंदियतेइंदियचउरिंदियसंसुच्छिमपंचेदियतिरिक्खा हुंडसंठाणा प०, गवभवक्कंतिया
छव्विहसंठाणा संसुच्छिममणुस्सा हुंडसंठाणसंठिया पन्नत्ता, गवभवक्कंतियाणं मणुस्साणं छव्विहा संठाणा
पन्नत्ता, जहा असुरकुमारा तहा वाणमंतरजोइसियवेमाणियावि ॥ (सूत्रं १५५)

‘कइविहे णं’मित्यादि, दण्डकत्रयं कण्ठयं, नवरं संहननमस्थिवन्धविशेषः, मर्कटस्थानीयमुभयोः पार्श्वयोरस्थिं नाराचं ऋषभस्तु पट्टः

वज्रं कीलिका, वज्रश्च ऋषभश्च नाराचं च यत्रास्ति तद्वज्रर्पभनाराचसंहननं, मर्कटपट्टकीलिकारचनायुक्तः प्रथमोऽस्थिवन्धः मर्कट-
टपट्टाभ्यां द्वितीयः मर्कटकैकदेशवन्धनद्वितीयपार्श्वकीलिकासम्बन्धश्चतुर्थः अङ्गुलिद्वयसंयुक्तस्य मध्यकीलिकैव
दत्ता यत्र तत्कीलिकासंहननं पञ्चमं यत्रास्थीनि चर्मणा निकाचितानि केवलं तत्सेवार्त्तं, स्नेहपानादीनां नित्यपरिशीलना सेवा तथा
ऋतं-व्याप्तं सेवाचीमिति षष्ठं, 'छण्डं संघयणाणं असंघयणे'ति उक्तरूपाणां षण्णां संहननानामन्यतमस्याप्यभावेनाऽसंहननः-अस्थि-
सञ्चयरहिताः, अत एवाह-'नेवट्टी'नैवास्थीनि तच्छरीरके 'नेव छिर'ति नैव शिरा-धमन्यः 'णेव ण्हा'ति नैव स्नायूनीतिकृत्वा
संहननाभावः, तत्सहितानां हि प्रचुरमपि दुःखं न बाधाविधायि स्यात्, नारकास्त्वत्यन्तशीतादिवाधिता इति, न चास्थिसञ्चया-
भावे शरीरं नोपपीडयते, स्कन्धवचदुपपत्तेः, अत एवाह-'जे पोगले'त्यादि, ये पुद्गला अनिष्टाः-अवष्टभाः सदैवैषां सामान्येन
तथा अकान्ता-अकमनीयाः सदैव तद्भावेन तथा अप्रिया-द्वेष्याः सर्वेषामेव तथाऽशुभाः-प्रकृत्यसुन्दरतया अमनोज्ञा-अमनोरमाः
कथयामि तथा अमनः आपा-न मनःप्रियाश्चिन्तयापि ते एवंभूताः पुद्गलास्तेषां-नारकाणां 'असंघयणत्ताए'ति अस्थिसञ्चयविशेष-
हितशरीरतया परिणमंति, 'कइविहे णं भंते ! संठाणे'त्यादि, तत्र मानोन्मानप्रमाणानि अन्यूनान्यनतिरिक्तानि अङ्गोपाङ्गानि च
यस्मिन् शरीरसंस्थाने तत्समचतुरस्रसंस्थानं, तथा नाभित उपरि सर्वावयवाश्चतुरस्रा-लक्षणाऽविसर्वादिनोऽथस्तु तदनु रूपं यत्र
भवति तन्न्यग्रोधसंस्थानं तथा नाभितोऽधः सर्वावयवाश्चतुरस्रा लक्षणाविसर्वादिनो यस्योपरि च यत्तदनु रूपं न भवति तत्सादि-
संस्थानं, तथा ग्रीवा हस्तपादाश्च समचतुरस्रा लक्षणयुक्ता यत्र संक्षिप्तं विकृतं च मध्ये कोष्ठं तत् कुब्जसंस्थानं, तथा यहलक्षणयुक्तं
कोष्ठं चतुरस्रलक्षणापेतं ग्रीवाद्यवयवहस्तपादं च तद्वामनं, तथा यत्र हस्तपादाद्यवयवाः बहुप्रायाः प्रमाणविसर्वादिनश्च तद्गुण्डमि-

त्युच्यते ।

कइविहे णं भंते ! वेए प० ? गोयमा ! तिचिहे वेए प०, तं० इत्थीवेए पुरिसवेए नपुंसवेए, नेरइया णं भंते ! किं इत्थीवेया पुरिसवेया णपुंसगवेया प० !, गोयमा ! णो इत्थी० णो पुंवेए णपुंसगवेया प०, असुरकुमारा णं भंते ! किं इत्थी० पुरिस० नपुंसगवेया?, गोयमा ! इत्थी० पुरिसवेया णो णपुंसगवेया जाव थणियकुमारा, पुढवी आज तेज वाऊ वणस्सई वितिचउरिंदियसंमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खसंमुच्छिममणुस्सा णपुंसगवेया ग०भवक्कंतियमणुस्सा पंचिंदियतिरिया य तिवेया, जहा असुरकुमारा तहा वाणमंतरा जोइसियवेमाणियावि (सूत्रं १५६) तेणं कालेणं तेणं समएणं कप्पस्स समोसरणं णेयव्वं जाव गणहरा सावच्चा निरवच्चा वोच्छिणा जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे तीयाए उस्सप्पिणीए सत्त कुलगरा होत्था तं-मित्तदामे सुदामे य, सुपासे य संयंपभे । विमलघोसे सुघोसे य, महाघोसे य सत्तमे ॥ १ ॥ जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे तीयाए ओसप्पिणीए दस कुलगरा होत्था, तंजहा-संयंजले सयाऊ य, अजियसेणे अणंतसेणे य । कज्जसेणे भीमसेणे महाभीमसेणे य सत्तमे ॥ २ ॥ दढरहे दसरहे सयरहे ॥ जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए समाए सत्त कुलगरा होत्था, तंजहा-पढमैत्थ विमलवाहण [चक्खुम जसमं चउत्थमभिचंदे । तत्तो पसेणईए मरुदेवे चैव नाभी य ॥३॥] एतेसि णं सत्तण्हं कुलगराण सत्त भारिआ होत्था, तंजहा-चंदजसा चंदकंता [सुरूवपडिरूव चक्खुकंता य । सिरिकंता मरुदेवी कुलगरपत्तीण णामाहं ॥ ४ ॥] जंबुदीवे णं

दीवे भारहे वासे इमीसे णं ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थगराणं पियरो होत्था, तंजहा-णाभी य जियसतु य[जियारी संवरे इय, मेहे धरे पइठे य महसेणे य खत्तिए ॥५॥ सुग्गीवे दढरहे विण्ह वसुप्पजे य खत्तिए । कयवम्मा सीहसेणे भाणू विस्ससणे इय ॥६॥ सरे सुदंसणे कुंभे सुमित्तविजए समुहविजये य । राया य आससेणे य सिद्धत्थेच्चिय खत्तिए ॥ ७ ॥ [उदितोदियकुलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहि उववेया । तित्थप्पवत्त-याणं एए पियरो जिणवराणं ॥ ८ ॥ जंबूदीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थगराणं मायरो होत्था तं०-मरुदेवी विजया सेणा [सिद्धत्था मंगला सुसीमा य । पुहवी ललणा रामा नंदा विण्हू जया सामा ॥ ९ ॥ सुजसा सुव्वय अइरा सिरिया देवी पभावई पउमा । वप्पा सिवा य वामा तिसला देवी य जिणमाया ॥ १० ॥] जंबूदीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थगरा होत्था, तंजहा-उसभ १ अजिय २ संभव ३ अभिणंदण ४ सुमइ ५ पउमप्पह ६ सुपास ७ चंदप्पभ ८ सुविहि-पुप्फदंत ९ सीयल १० सिजंस ११ वासुपुज १२ विमल १३ अणंत १४ धम्म १५ संति १६ कुंयु १७ अर १८ मल्लि १९ मुणिसुव्वय २० णमि २१ नेमि २२ पास २३ वड्डमाणो २४ य, एएसिं चउवीसाए तित्थगराणं चउ-व्वीसं पुव्वभवया णामधेया होत्था, तं०-‘पढमेत्थ वइरणाम्भे विमले तह विमलवाहणे चेव । तत्तो य धम्म-सीहे सुमित्त तह धम्ममित्ते य ॥ ११ ॥ सुंदरबाहु तह दीहबाहु जुगबाहु लट्ठबाहु य । दिण्णे य इंददत्ते सुंदर माहिंदरे चेव ॥ १२ ॥ सीहरहे मेहरहे रूपी अ सुदंसणे य बोद्धव्वे । तत्तो य नंदणे खलु सीहगिरी

चेव वीसइमे ॥ १३ ॥ अदीणसत्तु संखे सुदंसणे नंदणे य बोद्धवै ॥ [इमीसे] ओसप्पिणीए एए, तित्थ-
 करणं तु पुण्वभवा ॥ १४ ॥ एएसिं चउव्वीसाए तित्थकराणं चउव्वीसं सीयाओ होत्था, तंजहा-सीया
 सुदंसणा सुप्पभा य सिद्धत्थ सुप्पसिद्धा य । विजया य वेजयंती जयंती अपराजिया चेव ॥ १५ ॥
 अरुणप्पभ चंदप्पभ सूरप्पह अग्गि सुप्पभा चेव । विमला य पंचवणा सागरदत्ता य णागदत्ता य ॥ १६ ॥
 अभयकर निव्वुइकरा मणोरमा तह मणोहरा चेव । देवकुरुत्तरकुरा विसाल चंदप्पभा सीया ॥ १७ ॥
 एआओ सीआओ सन्वेसिं चेव जिणवरिंदाणं । सन्वजगवच्छलाणं सन्वोउगसुभाए छायाए ॥ १८ ॥ पुंन्वि
 ओक्खित्ता माणुसेहि साहद्दु (इ) रोमकूवेहिं । पच्छा वहंति सीअं असुरिंदसुरिंदनागिंदा ॥ १९ ॥ चल-
 चवलकुंडलधरा सच्छंदविउन्वियाभरणधारी । सुरअसुरवंदिआणं वहंति सीअं जिणंदाणं ॥ २० ॥ पुरओ
 वहंति देवा नागा पुण दाहिंणम्मि पासम्मि । पच्चच्छिमेण असुरा गरुला पुण उत्तरे पासे ॥ २१ ॥ उसभो
 अ विणीयाए बारवईए अरिद्धवरणेमी । अवसेसा तित्थयरा निक्खंता जम्ममूमीसु ॥ २२ ॥ सन्वेवि एग-
 दूसेण [णिग्गया जिणवश चउव्वीसं । ण य णाम्म अण्णालिंणे ण य गिहिलिंणे कुलिंणे य ॥ २३ ॥] एक्को
 भगवं वीरो [पासो मल्ली य तिहि तिहि सएहिं । भगवंपि वासुपुज्जो छहिं पुरिससएहिं निक्खंतो ॥ २४ ॥]
 उग्गाणं भोगाणं राह्णणाणं [च खत्तियाणं च । चउहि सहस्सेहिं उसभो सेसा उ सहस्सपरिवारा ॥ २५ ॥]
 सुमइत्थ णिच्च भत्तेण [णिग्गओ वासुपुज्ज चोत्थेणं पासो मल्ली य अट्टमेण सेसा उ छट्ठेणं ॥ २६ ॥

एएसिं णं चउब्बीसाए तित्थगराण चउब्बीसं पढमभिक्खादायारो होत्था, तंजहा-‘सिज्जंस थंभदत्ते
सुरिंददत्ते य इंददत्ते य । पउमे य सोमंदेवे माहिंदे तह सोमदत्ते य ॥ २६ ॥ पुस्से पुणब्बस्स पुण्णणंद
सुणंदे जये य विजये य । तत्तो य धम्मसीहे सुमित्त तह वग्गसीहे अ ॥ २७ ॥ अपराजिय विस्ससेणे
वीसइमे होइ उस्सभसेणे य । दिण्णे वरदत्ते धणे बहुले य आणुपुब्बीए ॥ २८ ॥ एए विसुद्धलेसा जिणवर-
भत्तीइ पंजलिउडा उ । तं कालं तं समयं पडिलाभेइ जिणवरिंदे ॥ २९ ॥ संवच्छरेण भिक्खा [लद्धा
उस्सभेण लोयणाहेण । सेसेहि बीयदिवसे लद्धाओ पढमभिक्खाओ ॥ ३० ॥] उस्सभस्स पढमभिक्खा खोयरसो
आसि लोगणाहस्स । सेसाणं परमणं अमियरसरसोवमं आसि ॥ ३१ ॥] सव्वेसिं पि जिणाणं जहिंयं लद्धाउ ।
पथमभिक्खाउ तहिंयं वसुधाराओ सरीरमेत्तीओ बुद्धाओ ॥ ३२ ॥ एएसिं चउब्बीसाए तित्थगराणं चउबीसं
चेइयरुक्खा होत्था, तंजहा-णग्गोहसत्तिवण्णे साले पियए पियंगु छत्ताहे । सिरिसे य णागरुक्खे माली य
पिलंक्खुरुक्खे य ॥ ३३ ॥ तिंदुग पाडल जंबू आसत्थे खलु तहेव दहिवण्णे । णंदीरुक्खे तिलए अंबयरुक्खे य ।
असोगे य ॥ ३४ ॥ चंपय वउले य तहा वेडसरुक्खे य धायईरुक्खे । साले य वड्डमाणस्स चेइयरुक्खा जिणवराणं
॥ ३५ ॥ बत्तीसं धणुयाइं चेइयरुक्खो य वद्धमाणस्स । णिबोउगो असोगो ओच्छणो सालरुक्खेणं ॥ ३६ ॥
तिण्णे व गाउआइं चेइयरुक्खो जिणस्स उस्सभस्स । सेसाणं पुण रुक्खा सरीरओ बारसगुणा उ ॥ ३७ ॥
सच्छत्ता सपडागा सवेइया । तोरणेहिं उववेया सुरअसुरगरुलमहिंया चेइयरुक्खा जिणवराणं ॥ ३८ ॥ एएसिं

चउव्वीसाए तित्थगराणं चउव्वीसं पढमसीसा होत्था, तंजहा- 'पढमेत्थ उसभसेणे बीइए पुण होइ सीहसेणे या
 चारू य वल्लणाभे चमरे तह सुव्वय विदव्वे ॥३९॥ दिण्णेय वराहे पुण आणंदे गोथुभे सुहम्ममे य । मंदर जसे
 अरिट्ठे चक्काह संयंभु कुंभे य ॥ ४० ॥ इंदे कुंभे य सुभे वरदत्ते दिण्ण इंदभूई य । उदितोदितकुलवंसा
 विसुद्धवंसा गुणेहि उव्वेया । तित्थप्पवत्तयाणं पढमा सिस्सा जिणवराणं ॥ ४१ ॥ एएसि णं चउवीसाए
 तित्थगराणं चउवीसं पढमसिसिणी होत्था, तंजहा-बंभी य फग्गु सामा अजिया कासवीरई सोमा ।
 सुमणा वारुणि सुलसा धारणि धरणी य धरणिधरा ॥ ४२ ॥ पढम सिवासुयी तह अंजुया भावियप्पा य
 रक्खी य । बंधुवती पुप्फवती अज्जा अमिला य अहिया ॥४३॥ जक्सिणी पुप्फचूला य चंदणज्जा य आहि-
 याउ ॥ उदितोदियकुलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहि उव्वेया । तित्थप्पवत्तयाणं पढमा सिस्सी जिणवराणं ॥४४॥
 गाहा (सूत्रं १५७) जंबुद्वीवे णं भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए बारस चक्कवट्ठिपियरो होत्था, तंजहा-उसभे
 सुमित्ते विजए समुद्विजए य आससेणे य । विस्ससेणे य सूरे सुदंसणे कत्तवीरिए चेव ॥४५॥ पउमुत्तरे
 महाहरी, विजए राया तेहव य । वंभे बारसमे उत्ते, पिउनामा चक्कवट्ठिणं ॥४६॥ जंबुद्वीवे भारहे वासे इमीसे
 ओसप्पिणीए बारस चक्कवट्ठिमायरो होत्था, तंजहा-सुमंगला जसवती भद्दा सहदेवी अइरा सिरिदेवी तारा
 जाला मेरा वप्पा चुल्लणि अपच्छिमा ॥ जंबुद्वीवे० बारस चक्कवट्ठी होत्था, तंजहा-भरहो सगरो । मघवं
 [सणकुमारो य रायसद्दूलो । संती कुंधू य अरो हवइ सुभूमो य कोरव्वो ॥ ४७ ॥ नवमो य महापउमो

हरिसंणो चैव रायसद्दूलो । जयनामो य नरवई वारसमो वंभदत्तो य ॥ ४८ ॥ एणसिं वारसण्हं
 चक्कवट्ठीणं वारस इत्थिरंयणा होत्था, तंजहा-पढमा होइ सुभदा भद्द सुणंदा जया य विजया य । किण्हसिरी
 सूरसिरी पउमसिरी वसुंधरा देवी ॥४९॥ लच्छिमई कुरुमई इत्थीरयणाण नामांइ ॥ जंबूदीवे० नववलदेवनववासु-
 देवपितरो होत्था, तंजहा-पयावंई य वंभो [सोमो रुदो सियो महसिवो य । अग्गिसिहो य दसरहो नवमो
 भणिओ य वसुदेवो ॥ ५० ॥ जंबूदीवे० णव वासुदेवमायरो होत्था, तंजहा-मियावई उमा चैव पुहवी
 सीया य अम्मया । लच्छिमई सेसमई, केकई देवई तहा ॥ ५१ ॥ जंबूदीवे० णववलदेवमायरो होत्था,
 तंजहा-भद्दा तह सुभदा य, सुप्पभा य सुदंसणा । विजया वेजयंती य, जयंती अपराजिया ॥ ५२ ॥
 णवमीया रोहिणी य, चलदेवाण मायरो ॥ जंबुदीवे० णव दसारमंडला होत्था, तंजहा-उत्तमपुरिसा
 मज्झमपुरिसा पद्दाणपुरिसा ओयंसी तेयंसी वच्चंसी जसंसी छायंसी कंता सोमा सुभगा पियदंसणा
 सुख्खा सुहसीला सुहाभिगमा सव्वजणयणकंता ओहवला अतिवला महावला अनिहता अपराइया
 सत्तुमदणा रिपुसहस्समाणमहणा साणुक्कोसा अमच्छरा अचवला अचंडा मियमंजुलपलावहसिया
 गंभीरमधुरपडिपुणसच्चवयणा अब्भुवंगयवच्छला सरणा लक्खणवंजणगुणोववेआ माणुम्माणपमाणपडि-
 पुणसुजायसव्वंगसुंदरंगा ससिसोमागारकंतपियदंसणा अमरिसणा पयंडदंडप्पभारा गंभीरदरसणिज्जा
 तालद्धओन्विद्धगरुलकेज्जमहाधणुविकट्टया महासत्तासाअरा दुद्धरा धणुद्धरा धीरपुरिसा जुद्धकित्तिपुरिसा

विडलकुलसमुभवा महारयणविहाडगा अद्धभरहसामी सोमा रायकुलवंसतिलया अजिया अजियरहा
 हलमुसलकणकपाणी संखचक्रगयसत्तिनंदगधरा पवरुज्जलसुकंतविमलगोत्थुभतिरीडधारी कुंडलउज्जोइयाणणा
 पुंडरीयणया एकावलिकणठलइयवच्छा सिरिवच्छसुलंछणा वरजसा सन्वोउयसुरभिक्कुसुमरचितपलंबसो-
 भंतकंतविकसंतविचित्तवरमालरइयवच्छा अट्टसयविभत्तलक्खणपसत्थसुंदरविरइयंगमंगा मत्तगयवरिंदल-
 लियविक्रमविलसियगई सारयनवथणियमहुरंगंभीरकुंचनिघोसदुंभिसरा कडिसुत्तगनीलपीयकोसेज्जवाससा
 पवरदित्तेया नरसीहा नरवई नरिंदा नरवसहा मलयवसभंक्कपा अब्भहियरायतेयलच्छीए दिप्पमाणा
 नीलगपीयगवसणा दुवे दुवे रामकेसवा भायरो होत्था, तंजहा-तिविट्ठ जाव कण्हे अयले जाव रामे यावि
 अपच्छिमे ॥ ५३ ॥ एएसि णं णवणहं बलदेववासुदेवाणं पुव्वभविया नव नामधेज्जा होत्था, तंजहा-विस्स-
 भूई पव्वयए धणदत्त समुद्दत्त इसिंवाले । पियमित्त ललियमित्ते पुणव्वस्स गंगदत्ते य ॥ ५४ ॥ एयाइ-
 नामाई पुव्वभवे आसि वासुदेवाणं । एत्तो बलदेवाणं जहक्कमं कित्तइस्सामि ॥ ५५ ॥ विसनंदी य सुबन्धू
 सागरदत्ते असोगललिये य । वाराह धम्मसेणे अपराइय रायललिये य ॥ ५६ ॥ एएसिं नवणहं बलदेववासु-
 देवाणं पुव्वभविया नव धम्मायरिया होत्था, तंजहा-संभूय सुभइ सुदंसणे य सेयंस कण्ह गंगदत्ते आसा-
 गरसमुद्दनामे दुमसेणे य णवमए ॥ ५७ ॥ एए धम्मायरिया कित्तीपुरीसाण वासुदेवाणं । पुव्वभवे एआसिं
 जत्थ नियाणाइं कासीय ॥ ५८ ॥ एएसिं नवणहं वासुदेवाणं पुव्वभवे नव नियणभूमिओ होत्था, तं जहा-

महुरा य० हत्थिणाउरं च ॥ ५९ ॥ एतेसि णं नवण्हं वासुदेवाणं नव नियणकारणा होत्था, तंजहा-गावी-
जुवे० जाव माउआ ॥ ६० ॥ एएसिं नवण्हं वासुदेवाणं नव पडिसत्तू होत्था, तंजहा-अस्सगगीवे जाव
जरासंधे ॥ ६१ ॥ एए खलु पडिसत्तू जाव सचक्केहिं ॥ ६२ ॥ एक्को य सत्तमीए पंच य छट्ठीए पंचमी एक्को ।
एक्को य चउत्थीए कण्हो पुण तच्चपुढवीए ॥ ६३ ॥ अणिदाणकडा रामा [सन्वेवि य केसवा नियणकडा ।
उड्डंगामी रामा केसव सन्वे अहोगामी ॥ ६४ ॥] अट्टतकडा रामा एगो पुण वंभलोयकप्पंमि । एक्कस्स
गवभवसही सिज्झस्सइ आगमिस्सेणं ॥ ६५ ॥ सूत्रं १५८) जंबूदीवे० एरवए वासे इमीसे ओसप्पिणीए
चउन्वीसं तित्थयरा होत्था, तंजहा-चंदाणणं सुचंदं अग्गीसेणं च नंदिसेणं च । इसिदिणं ववहारिं वंदिमो
सोमचंदं च ॥ ६६ ॥ वंदामि जुत्तिसेणं अजियसेणं तहेव सिवसेणं । बुद्धं च देवसम्मं सययं निक्खित्तसत्थं च
॥ ६७ ॥ असंजलं जिणवसहं वंदे य अणंतयं अमियणाणिं । उवसंतं च धुरययं वंदे खलु गुत्तिसेणं च ॥ ६८ ॥ अति-
पासं च सुपासं देवेसरवंदियं च मरुदेवं । निव्वाणंगयं च वरं खीणदुहं सामकोट्टं च ॥ ६९ ॥ जियरागमग्गिसेणं
वंदे खीणरायमग्गिउत्तं च । वोक्कसियपिज्जदोसं वारिसेणं गयं सिद्धिं ॥ ७० ॥ जंबूदीवे० आगमिस्साए
उस्सप्पिणीए भारहे वासे सत्त कुलगरा भविस्संति, तंजहा-मियवाहणे सुभूमे य, सुप्पमे य सयंपमे ।
दत्ते सुहुमे सुबन्धू य, आगमिस्साण होक्खति ॥ ७१ ॥ जंबूदीवे णं दीवे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए एरवए
वासे दस कुलगरा भविस्संति, तं जहा-विमलवाहणे सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे ददधणू दसधणू

सयधणू पडिसुहं सुमइत्ति । जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए चउवीसं तित्थगरा
भविस्संति, तंजहा-महापउमे सूरदेवे, सुपासे य संयंपभे । सव्वाणुभूई अरहा, देवस्सुए य होक्खई
॥ ७२ ॥ उदए पेढालपुत्ते य पोद्धिले सत्तकित्ति य । मुणिसुव्वए य अरहा, सव्वभावविज्ज जिणे ॥ ७३ ॥
अममे णिक्कसाए य, निप्पुलाए य निम्ममे । चित्तउत्ते समाही य, आगमिस्सेण होक्खई ॥ ७४ ॥ संवरे
अणियद्दी य, विजए विमलेति य । देवोववाए अरहा, अणंतविजए इय ॥ ७५ ॥ एए वुत्ता चउव्वीसं भरहे
वासम्मि केवली । आगमिस्सेण होक्खंति, धम्मतिथस्स देसगा ॥ ७६ ॥ एएसि णं चउव्वीसाए तित्थकराणं
पुव्वभविया चउव्वीसं नामधेज्जा भविस्संति, तंजहा-सेणिय सुपास उदए पोद्धिल्ल अणगार तह दढाज्ज
य । कत्तिय संखे य तहा नंद सुनंदे य सतए य ॥ ७७ ॥ बोधव्वा देवई य सव्वइ तह वासुदेव बलदेवे
रोहिणि सुलसा चेव तत्तो खल्लु रेवइ चेव ॥ ७८ ॥ ततो हवइ सयाली बोद्धव्वे खल्लु तहा भयाली
य । दीवायणे य कण्हे तत्तो खल्लु नारए चेव ॥ ७९ ॥ अंबड दारुमडे य साई बुद्धे य होइ बोद्धव्वे । भावी
तित्थगराणं गामाई पुव्वभवियांइ ॥ ८० ॥ एएसि णं चउव्वीसाए तित्थगराणं चउव्वीसं पियरो भविस्संति
चउव्वीसं मायरो भविस्संति चउव्वीसं पढमसीसा भविस्संति चउव्वीसं पढमसिस्सणीओ भविस्संति
चउव्वीसं पढणभिवक्खादायगा भविस्संति चउव्वीसं चेइयरुक्खा भवस्संति, जंबुदीवे णं दीवे
भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए बारस चक्कवट्ठिणो भविस्संति, तंजहा-भरहे य दीहदंते गूढदंते य

सुद्वर्दते य सिरिउत्ते सिरिभूर्ह सिरिसोमे य सत्तमे ॥८१॥ पडमे य महापडमे विमलवाहणे (लेतह) विपुलवाहणे
 चेव । वरिडे वारसमे वुत्ते आगमिसा भरहाहिवा ॥ ८२ ॥ एएसि णं वारसण्हं चक्कवट्ठीणं वारस
 पियरो भविस्संति, वारस मायरो भविस्संति, वारस इत्थीरयणा भविस्संति, जंबुदीवे णं दीवे भारहे वासे
 आगमिस्साए उस्सप्पिणीए नव बलदेववासुदेवपियरो भविस्संति नववासुदेवमायरो भविस्संति, नव बलदे-
 वमायरो भविस्संति, नव दसारमंडला भविस्संति तंजहा-उत्तमपुरिसा मज्झिमपुरिसा पहाणपुरिसा ओयंसी
 तेयंसी एवं सो चेव वण्णओ भाणियन्वो जाव नीलगपीतगवसणा दुवे दुवे रामकेसवा भायरो भविस्संति,
 तंजहा-नंदे य नंदमिस्से दीहवाहू तहा महावाहू । अह्वले महावले बलभंदे य सत्तमे ॥ ८३ ॥ दुविट्ठ य
 तिबट्ठ य आगमिस्साण वणिहणो । जयंते विजए भंदे सुप्पभे य सुदंसणे । आणंदे नंदणे पडमे, संकरिसणे
 य अपच्छिमे ॥ ८४ ॥ एएसि णं नवण्हं बलदेववासुदेवाणं पुन्वभविया णव नामधेज्जा भविस्संति, नव
 धम्ममायरिया भविस्संति, नव नियाणभूमीओ भविस्संति, नव नियाणकारणा भविस्संति नव पडिसत्तू
 भविस्संति, तंजहा-तिलए य लोहजंघे, वहरजंघे य केसरी पहराए । अपराइए य भीमे, महाभीमे य सुग्गीवे
 ॥८५॥ एए खलु पडिसत्तू कित्तीपुरिसाण वासुदेवाणं । सन्वेवि चक्कजोही हम्मिहिंति सचक्केहिं ॥८६॥ जंबुदीवे
 एरवए वासे आगमिस्साए उस्सपिणीए चउब्बीसं तित्थकरा भविस्संति, तंजहा-सुमंगले अ सिद्धत्थे,
 णिन्वाणे य महाजसे । धम्मज्झए य अरहा, आगमिस्साण होक्खई ॥ ८७ ॥ सिरिचंदे पुप्फकेउ, महाचंदे

य केवली । सुयसागरे य अरहा, आगमिस्साण होक्खई ॥ ८८ ॥ सिद्धत्थे पुण्णघोसे य, महाघोसे य
 केवली । सच्चसेणे य अरहा, आगमिस्साण होक्खई ॥ ८९ ॥ सूरसेणे य अरहा, महासेणे य केवली ॥ सन्वा-
 णंदे य अरहा, देवउत्ते य होक्खई ॥ ९० ॥ सुपासे सुन्वए अरहा, अरहे य सुकोसले । अरहा अणंतविजए,
 आगमिस्सेण होक्खइ ॥ ९१ ॥ विमले उत्तरे अरहा, अरहा य महाबले । देवाणंदे य अरहा, आगमिस्सेण होक्खई
 ॥ ९२ ॥ एए वुत्ता चउब्बीसं, एरवयम्मि केवली । आगमिस्साण होक्खंति, धम्मतिथस्स देसगा ॥ ९३ ॥
 बारस चक्खवट्ठिणो भविस्संति, बारस चक्खवट्ठिपियरो भविस्संति, बारस मायरो भविस्संति, बारस इत्थी-
 रयणा भविस्संति, नव बलदेववासुदेवपियरो भविस्संति, णव वांसुदेवमायरो भविस्संति, णव बलदेवमायरो
 भविस्संति, णव दसारमंडला भविस्संति, उत्तमपुरिसा मज्झिमपुरिसा' पहाणपुरिसा जाव दुवे दुवे राम-
 केसवा भायरो भविस्संति, णव पडिसत् भविस्संति, नव पुन्वभवणामधेज्जा णव धम्मायरिया णव णिया-
 णभूमिओ, णव णियाणकारणा, आयाए एरवए आगमिस्साए भाणियन्वा, एवं दोसुवि आगमिस्साए
 भाणियन्वा (सूत्रं १५८) इच्चयं एवमाहिजंति, तंजहा-कुलगरवंसेइ य एवं तिथगरवंसेइ य चक्खवट्ठिवंसेइ
 य गणधरवंसेइ य इसिंवंसेइ य जइवंसेइ य सुणिवंसेइ य सुएइ वा सुअंगेइ वा सुयसमासेइ वा सुयलंधेइ
 वा समवाएइ वा संखेइ वा सम्मत्तमंगमक्खायं अज्झयणन्तिवेमि ॥ (सूत्रं १५९) इति समवायं चउत्थ-
 मग समत्तम् ॥

‘कहविहे वेए’त्यादि, तत्र स्त्रीवेदः—पुंस्कामिता पुरुषवेदः—स्त्रीकामिता नपुंसकवेदः—स्त्रीपुंस्कामितेति, एते च पूर्वोदिता अर्थाः समवसरणस्थितेन भगवता देशिता इति समवसरणवक्तव्यतामाह—‘तेणं कालेणं तेणं समएणं कप्पस्स समोसरणं जेयव्वं’ इह णङ्कारौ वाक्यालङ्कारार्थौ अतस्ते इति प्राकृतत्वात् तस्मिन् काले सामान्येन दुष्पमसुपमालक्षणे तस्मिन् समये विशिष्टे यत्र भगवानेवं विहरति स्मेति ‘कप्पस्स समोसरणं नेयव्वं’ति इहावसरे कल्पभाव्यक्रमेण समवसरणवक्तव्यताऽध्येया, सा चावश्यकोक्ताया न व्यतिरिच्यते, वाचनान्तरे तु पर्युषणाकल्पोक्तक्रमेणेत्यभिहितं, कियदूरमित्याह—‘जाव गणे त्यादि, तत्र गणधरः पञ्चमः सुधर्मोऽख्यः सापत्यः शेषा निरपत्याः—अविद्यमानशिव्यसन्ततय इत्यर्थः ‘वोच्छिन्न’ति सिद्धा इति, तथाहि—‘परिनिव्वुया गणहरा जीयन्ते नायए नव जणा उ । इन्दभूह सुहम्मो य रायगिहे निव्वुए वीरे ॥ १ ॥’ त्ति, अयं च समवसरणनायकः कुलकरवंशोत्पन्नो महा-पुरुषश्चेति कुलकराणां वरपुरुषाणां च वक्तव्यतामाह—‘जंबुदीवे’ इत्यादि, सुगमं नवरं ‘पढमेत्थ विमलवाहण चक्खुम जसमं चउत्थमाभिचंदे । तत्तो य पसेणइए मरुदेवे चैव नाभीय ॥ ३ ॥’ त्ति तथा ‘चंदजस चंदकंता सुख पडिरुव चक्खुकंता य । सिरिकंता मरुदेवी कुलगरपत्तीण नामांइ ॥ ४ ॥’ त्ति, तथा ‘नाभी य जियसत्तू य जियारी संवरे इय । मेहे धरे पइडे य, महसेणे य खत्तिए ॥ ५ ॥ सुग्गीवे द्ढरहे विण्हू वसुपुज्जे य खत्तिए । कयवम्मा सीहसेणे य भाणू विस्ससणे इअ ॥ ६ ॥ घरे सुदंसणे कुंभे सुभित्तविजए समुद्विजये य । राया य अस्ससेणे य सिद्धत्थे चिय खत्तिए ॥ ७ ॥’ त्ति, तथा ‘मरुदेवी विजयासेणा सिद्धत्था मङ्गला सुसीमा य पुहवी लखणा रामा नंदा विण्हू जया सामा ॥ ९ ॥ सुजसा सुव्वय अइरा, सिरिआ देवी पभावई पउमा वप्पा सिवा य वामा तिसलादेवी य जिणमाय ॥ १० ॥’ त्ति तथा ‘सन्वोउगसुभयाए छायाए’त्ति सर्वपुंकया—सर्वेषु शरदादिषु ऋतुषु सुखदया

छायया ग्रभया-आतपाभावलक्षणया युक्ता इति शेषः ॥ १७ ॥ तथा 'सा हट्टरोमकूवेहिं' ति सा शिविका यस्यां जिनोऽध्यारूढः हट्टरोमकूपैः-
उध्धुपितरोमभिरित्यर्थः ॥ १८ ॥ तथा 'चलचवलकुंडलधर' ति चलाश्च ते चपलकुण्डलधराश्चेति वाक्यं, तथा स्वच्छन्देन-स्वरुच्या
विक्रुर्वितानि यान्याभरणानि-मुकुटादीनि तानि धारयन्ति ये ते तथेति ॥ १९ ॥ तथा अहुरेन्द्रादय इति योगः 'गरुल' ति गरुड-
ध्वजाः सुपर्णकुमारा इत्यर्थः ॥ २१ ॥ 'तथा सव्वेवि एगदूसेण निग्गया जिणवरा चउव्वीस। न य णाम अण्णलिंगे नय गिहिंलंगे
कुलिंगे य ॥ २२ ॥' ति 'दूसेण' ति एकेन वल्लेणेन्द्रसमर्पितेन नोपधिभूतेन युक्ता निष्क्रान्ता इत्यर्थः न चान्यलिङ्गे-स्थविरकल्पि-
कादिलिङ्गेन तीर्थकरलिङ्ग एवेत्यर्थः, कुलिङ्गे-शाक्यादिलिङ्गे, तथा 'एकौ भगवं वीरो पासो मल्ली य तिहि तिहि सएहिं । भयवंपि
वासुपुज्जो छहिं पुरिससएहि निक्खंतो ॥ २३ ॥' उग्गाणं भोगाणं राइण्णाणं च खत्तियाणं च । चउहिं सहस्सेहिं उसभो सेसा उ
सहस्सपरिवारा ॥ २४ ॥ तथा 'सुमइत्थ निच्चभत्तेण निग्गओ वासुपुज्ज चोत्थेणं । पासो मल्लीविय अट्टमेण सेसा उ छट्ठेणं ॥ २५ ॥
ति, सुमतिरत्र नित्यभक्तेनानुपोषितो निष्क्रान्त इत्यर्थः, तथा 'संवच्छरेण भिक्खा लद्धा उसभेण लोगनाहेण । सेसेहि वीयदिवसे
लद्धाओ पढमभिक्खाओ ॥ ३० ॥' ति तथा 'उसभस्स पढमभिक्खा खोयरसो आसि लोगनाहस्स । सेसाणं परमण्ण अमियरस-
रसोवमं आसि । ३१ ॥ 'सरीरमेत्तीओ ति पुरुपमात्रा 'चेइयंरुक्खे' ति बद्धपीठवृक्षा येषामधः केगलान्युत्पन्नानीति, 'वत्तीसं धणुयाइं'
गाहा 'निचोउगो' ति नित्यं-सर्वदा ऋतुरेव-पुष्पादिकालो यस्य स नित्यतुंकः 'असोगो' ति अशोकाभिधानो यः समवसरणभूमिमध्ये
भवति, ओच्छन्नो सालरुक्खेण' ति अवच्छन्नः शालवृक्षेणेत्यत एव वचनादशोकस्योपरि शालवृक्षोऽपि कथञ्चिदस्तीत्यवसीयत इति
॥ ३६ ॥ 'तिण्णेव गाउयाइं' गाहा, ऋषभस्वामिनो द्वादशगुण इत्यर्थः ॥ ३७ ॥ 'सवेइय' ति वेदिकायुक्ताः, एते चाशोकाः
समवसरणसम्बन्धिनः सम्भाव्यन्त इति ॥ ३८ ॥ तथा 'भरहो सगरो मधवं सणकुमारो य रायसद्धूलो । सतीं कुंभू य अरहो हवइ

सुभूमो य कोरव्वो ॥ ४६ ॥ नवमो य महाणउमो हरिसेणो चैव रायसद्दूलो । जयनामो य नरवई वारसमो वंभदत्तो य ॥ ४७ ॥
 तथा 'पयावती य वंभो सोमो रुदो सिवो महसिवोय । अग्गिसिहो नवमो भणिओ य वसुदेवो'ति दशाराणां-वासुदेवानां
 मण्डलानि-बलदेववासुदेवद्वयद्वयलक्षणाः समुदाया दशारमण्डलानि अत एव 'दो दो रामकेसव'ति वक्ष्यति, दशारमण्डलव्यति-
 रिक्तत्वाच्च बलदेववासुदेवानां दशारमण्डलानीति पूर्वमुद्दिश्यापि दशारमण्डलव्यक्तिभूतानां तेषां विशेषणार्थमाह-'तद्यथे'त्यादि,
 तद्यथेति बलदेववासुदेवस्वरूपोपन्यासारम्भार्थः, केचित्तु 'दशारमण्डणाई'ति, तत्र दशाराणां वासुदेवकुलीनप्रजानां मण्डनाः-
 शोभाकारिणो दशारमण्डना उत्तमपुरुषा इति, तीर्थकरादीनां चतुष्पञ्चाशत् उत्तमपुरुषाणां मध्यमवर्त्तित्वात्, मध्यमपुरुषाः
 तीर्थकरचक्रिणां प्रतिवासुदेवादीनां च बलाद्यपेक्षया मध्यवर्त्तित्वात् प्रधानपुरुषास्तत्कालिक-पुरुषाणां शौर्यादिभिः
 प्रधानत्वात्, ओजस्विनो मानसवलोपेतत्वात्, तेजस्विनो दीप्तशरीरत्वात्, वर्चस्विनः शारीरवलोपेतत्वात्, यशस्विनः कान्तियोगात्
 पराक्रमं प्राप्य प्रसिद्धिप्राप्तत्वात्, छायंसि'ति प्राकृतत्वात्, छायावन्तः शोभामानशरीरा अत एव कान्ताः कान्तियोगात्
 सौम्या अरौद्राकारत्वात् सुभगा जनवृष्टभत्वात् प्रियशनाः चक्षुष्यरूपत्वात् सुरूपाः समचतुरस्रसंस्थानत्वात् शुभं सुखं वा सुखकर-
 त्वाच्छीलं-स्वभावो येषां ते शुभशीलाः सुखशीला वा सुखेनाभिगम्यन्ते-सेव्यन्ते ये शुभशीलत्वादेव ते सुखाभिगम्याः सर्वजनगम्याः
 सर्वजननयनानां कान्ता-अभिलाष्या ये ते तथा, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः, ओघवलाः प्रवाहवलाः अव्यवच्छिन्नवल्त्वात् अतिबलाः
 शेषपुरुषवचनानामतिक्रमात् महाबलाः-प्रशस्तबलाः अनिहता-निरुपक्रमासुक्तत्वादुरोयुद्धे वा भूम्यामपातित्वात् अपराजितास्तैरेव
 शत्रूणां पराजितत्वात्, एतदेवाह-शत्रुर्मदनास्तच्छरीरतत्सैन्यकदर्थनाद् रिपुसहस्रमानमथनास्तद्वाञ्छितकार्यविवदनात् सासुक्रोशाः
 प्रणतेष्वद्रोहकत्वात् अमत्सराः परगुणलवस्यापि ग्राहकत्वात् अचपला मनोवाक्कायैर्यात् अचण्डा निष्कारणप्रबलकोपरहितत्वात् मिते-

परिमिते मञ्जुले-कोमले प्रलापश्च-आलापो हसितं च येषां ते मितमञ्जुलप्रलापहसिताः गम्भीरं-अदशितरोषतोषशोकादिविकारं
मेघनादवद्रा मधुरं-श्रवणसुखकरं प्रतिपूर्णम्-अर्थप्रतीतिजनकं सत्यम्-अवितथं वचनं-वाक्यं येषां ते तथा, ततः पदद्वयस्य कर्म-
धारयः अभ्युपगतवत्सलास्तत्समर्थनशीलत्वात् शरण्यास्त्राणकरणे साधुत्वात् लक्षणानि-मानादीनि वज्रस्वस्तिकचक्रादीनि वा व्यञ्ज-
नानि-तिलकमपादीनि तेषां गुणा-महद्भिप्राप्त्यादयस्तरूपेताः, शकन्ध्वादिदर्शनादुपेताः-युक्ता लक्षणव्यञ्जनगुणोपेता मानमुदकद्रो-
णपरिमाणशरीरता, कथं?, उदकपूर्णायां द्रोण्या निविष्टे पुरुषे यज्जलं ततो निर्गच्छति तद्यदि द्रोणप्रमाणं स्यात् तदा स पुरुषो मानप्राप्त इत्य-
भिधीयते, उन्मानं अर्द्धभारपरिमाणता, कथं?, तुलारोपितस्य पुरुषस्य यद्यर्द्धभारस्तौल्यं भवति तदाऽसाबुन्मानप्राप्त उच्यते, प्रमाणमष्टोत्त-
रशतमङ्गुलानामुच्छ्रयः, मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णं-अन्यूनं सुजातमागर्भाधानात् पालनत्रिधिना सर्वाङ्गसुन्दरं-निखिलावयवप्रधानं अङ्गं
शरीरं येषां ते तथा, शशिवत् सौम्याकारमरौद्रमवीभत्सं वा कान्तं-दीप्तं प्रियं जनानां प्रमोदोत्पादकं दर्शनं-रूपं येषां ते तथा, 'अमरिसर्प'ति
अमसृणाः-प्रयोजनेष्वनलसाः असर्पणा वा-अपराधेष्वपि कुतश्चमाः प्रकाण्ड-उत्कटो दण्डप्रकार-आज्ञाविशेषो नीतिभेदविशेषो वा येषां
ते तथा, अथवा प्रचण्डो-दुःसाध्यसाधकत्वाद्दण्डप्रचारः-सैन्यविचरणं येषां ते तथा, गम्भीरा-अलक्ष्यमाणान्तर्दृष्टित्वेन दृश्यन्ते ये ते
गम्भीरदर्शनीयाः, ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः, प्रचण्डदण्डप्रचारेण वा ये गम्भीरा दृश्यन्ते तथा तालस्तलो वा वृक्षविशेषो ध्वजो
येषां ते तालध्वजाः बलदेवा उद्भिद्धः-उद्धितो गरुडलक्षितः केतुः-ध्वजो येषां ते उद्भिद्गरुडकेतवो वासुदेवाः तालध्वजाश्च उद्भिद्गरुडके-
तवश्च तालध्वजोद्भिद्गरुडकेतवः महाधनुर्विकर्षकाः महाप्राणत्वात् महासत्त्वलक्षणजलस्य सागरा इव सागरा आश्रयत्वान्महासत्त्वसागराः
दुर्द्धरा रणाङ्गणे तेषां ग्रहरतां केनापि धन्विना धारयितुमशक्यत्वात्, धनुर्धराः-कोदण्डप्रहरणाः, धीरेष्वेतेषु च ते पुरुषाः-पुरुषकारवन्तो
न कातरेष्विति धर्, पुरुषाः, युद्धजनिता या कीर्तिस्तत्प्रधानाः पुरुषा युद्धकीर्तिपुरुषाः, विपुलकुलसमुद्भवा इति प्रतीतं, महारत्नं-वज्रं

तस्य महाप्राणतया विघटका-अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां चूर्णका महारत्नविघटकाः, वज्रं हि अधिकरणं धृत्वा अयोधनेनाऽऽस्फोट्यते न च भिद्यते तावैव भिनत्तीति, दुर्भेदं तदिति, अथवा महती या रचना सागरशकटव्यूहादिना प्रकारेण सिसङ्ग्रामयिषोर्महासैन्यस्य रण-रङ्गरसिकतया महावलतया च विघटयन्ति-वियोजयन्ति ये ते महारचनाविघटकाः, पाठान्तरेण तु महारणविघटकाः, अर्द्धभरत-स्वामिनः सौम्या नीरुजा राजकुलवंशतिलका अजिताः अजितरथाः, 'हलमुशलकणकपाणयः' तत्र हलमुशले प्रतीते ते ग्रहरणतया पाणौ-हस्ते येषां ते तथा बलदेवाः येषां तु कणका-बाणाः पाणौ ते शार्ङ्गधन्वानो वासुदेवाः, शंखश्च पाञ्चजन्याभिधानः चक्रं तु सुदर्शननामकं गदा च कौमोदकी संज्ञा लकुटविशेषः शक्तिश्च त्रिशूलविशेषो नन्दकश्च नन्दकाभिधानः खड्गस्तान् धारयन्तीति शंखचक्र-गदाशक्तिनन्दकधराः वासुदेवाः, प्रवरो वरप्रभावयोगादुज्ज्वलः शुक्लत्वात् खच्छतया वा शुक्लान्तः कान्तियोगात् पाठान्तरे सुकृतः-सुपरिकम्मतत्वात् विमलो मलवर्जितत्वात् गोधुमत्ति-कौस्तुभाभिधानो यो मणिविशेषस्तं तिरीडंति-किरीटं च मुकुटं धारयन्ति ये ते तथा, कुण्डलोद्योतिताननाः पुण्डरीकवन्धने येषां ते तथा, एकावली-आभरणविशेषः सा कण्ठे ग्रीवायां लगिता-अवलम्बिता सती वक्षसि-उरसि वर्तते येषां ते एकावलीकण्ठलगितवक्षसः, श्रीवत्साभिधानं सुष्ठु लाञ्छनं महापुरुषत्वसूचकं वक्षसि येषां ते श्रीवत्सला-ञ्छनाः, वरयशसः सर्वत्र विख्यातत्वात् सर्वतुक्तानि-सर्वकृतसंभवानि सुरभीणि-सुगन्धीनि यानि कुसुमानि तैः सुरचिता-कृता या प्रलम्बा-आप्रदीपना सोभंति-शोभमाना कान्ता कमनीया विस्रसन्ती-फुल्लन्ती चित्रा-पञ्चवर्णा वरा-प्रधाना माला-स्रक् रचिता-निहिता रतिदा वा-मुखकारिका वक्षसि येषां ते सर्वतुक्तसुरभिः कुसुमरचितप्रलम्बशोभमानकान्तविकसच्चित्रवरमालारचितवक्षसः, तथा अष्टशतसंख्यानि विभक्तानि-विविक्तरूपाणि यानि लक्षणानि-चक्रादीनि तैः प्रशस्तानि-मङ्गल्यानि सुन्दराणि च-मनोहराणि विरचितानि-विहितानि 'अंगमंग'ति अङ्गोपाङ्गानि शिरोऽङ्गुल्यादीनि येषां ते अष्टशतविभक्तलक्षणप्रशस्तमुन्दरविरचिताङ्गोपाङ्गाः,

तथा मत्तगजवरेन्द्रस्य यो ललितो-मनोहरो विक्रमः संचरणं तद्वद्विलासिता संजातविलासा गतिः-गमनं येषां ते मत्तगजवरेन्द्र-
 ललितविक्रमविलासितगतयः, तथा शरदि भवः शारदः स चासौ नवं स्तनितं-रसितं यस्मिन्निर्घोषे स नवस्तनितः स चेति समासः स चासौ
 मधुरो गम्भीरश्च यः क्रौञ्चनिर्घोषः-पक्षिविशेषनिनादस्तद्वद् दुन्दुभिस्वरो-वर्चं स्वरो नादो येषां ते शारदनवस्तनितमधुरगम्भीरक्रौञ्च-
 निर्घोषदुन्दुभिस्वराः, इह च शरत्काले हि क्रौञ्चा माघान्ति मधुरध्वनयश्च भवन्तीति शारदग्रहणं, तथा पौनःपुन्येन शब्दप्रवृत्तौ
 तद्भङ्गादमनोज्ञता तस्य स्यादिति नवस्तनितग्रहणं स्वरूपोपदर्शनार्थं मधुरगम्भीरग्रहणमिति, तथा कटीसूत्रकं-आभरणविशेषस्तत्प्रधानानि
 नीलानि वलदेवानां पीतानि वासुदेवानां कौशेयकानि-वस्त्रविशेषभूतानि वासांसि-वसनानि येषां ते कटीसूत्रनीलपीतकौशेयवाससः,
 प्रवरदीप्तेजसो वरप्रभावतया वरदीप्तिर्यथा च, नरसिंहा विक्रमयोगात् नरपत्न्यः तन्नायकत्वात् नरेन्द्राः परमैश्वर्ययोगात् नरवृषभा
 उत्क्षिप्तकार्यभरनिर्वाहकत्वात् मरुद्वृषभकल्पाः-देवराजोपमा अभ्यधिकं शेषराजेभ्यः राजतेजोलक्ष्म्या दीप्यमानाः, नीलकपीतकवसनानां
 इति पुनर्भणनं निगमनार्थं, कथं ते नवेत्याह-‘दुवे दुवे’ इत्यादि, एवं च नव वासुदेवा नव बलदेवा इति, ‘तिविट्टे य’यावत्करणात्
 ‘दुविट्टे य, सयंभू पुरिसुत्तमे पुरिससीहे । तह पुरिसपुंडरीशे दत्ते नारायणे कण्हे ॥ ५२ ॥ चि, ‘अयले विजये भदे, सुप्पमे य
 सुदंसणे । आनंदे णंदणे पउमे रामे यावि अपच्छिमे ॥ ५३ ॥’ चि किन्तीपुरिसाणं’ति कीर्त्तिप्रधानपुरुषाणामिति ॥ ५८ ॥ महुरा
 य कणगवत्तू सावत्थी पोयणं च रायगिहं । कायंदी कोसम्बी मिहिलपुरी हत्थिणपुरं च ॥ ५९ ॥ तथा ‘गावि जुए सगामे तह
 इत्थी पराइओ रद्धे । भज्जाणुराग गोट्ठी परइह्दी माउया इय ॥ ६० ॥’ चि तथा ‘अस्सग्गीवे तारए मेरए महुकेढवे निअंभे य ।
 वलि पहराए तह रावणे य नवमे जरासंधे ॥ ६१ ॥’ चि ‘एए खलु पडिसत्त् किन्तीपुरिसाण वासुदेवाणं । सव्वेवि चक्क जोही
 सव्वेवि हया सचक्केहिं ॥ ६२ ॥’ ति ‘अणियाणकडा रामा सव्वेवि य केसवा नियाणकडा । उड्ढंगामी रामा केसव भव्वे अहोगामी

६४ ॥' ति 'आगमिस्सेण'ति आगमिव्यता कालेन 'आगमेस्साणं'ति पाठान्तरे आगमिव्यतां भविष्यतां मध्ये सेत्स्यन्ति ॥६५॥' ति जंबूद्वीपैरवते अस्यामवसर्पिण्यां चतुर्विंशतिस्तीर्थकरा अभूवन्, तांश्च स्तुतिद्वारेणाह-तद्यथा-चंद्राणं गाहा० 'चंद्राणं सुचन्द्रं अग्निसेनं च नन्दिसेनं च, कचिदात्मसेनोऽप्ययं दृश्यते, क्रुषिदिन्नं व्रतधारिणं च वन्दासमे श्यामचन्द्रश्च ॥ ६६ ॥ 'वन्दासि' गाहा, वन्दे युक्तिसेनं कचिदयं दीर्घबाहुर्दीर्घसेनो वोच्यते, अजितसेनं कचिदयं शतायुरुच्यते, तथैव शिवसेनं कचिदयं सत्यसेनोऽभिधीयते, सत्यकिश्चेति बुद्धं चावगततत्त्वं च देवशर्माणं देवसेनापरनामकं सततं सदा वंदे इति, प्रकृतं निक्षिप्तशस्त्रं च नामान्तरतः श्रेयांसः ॥ ६७ ॥ 'असंजलं' गाहा, असंज्वलं जिनवृषभं पाठान्तरेण स्वयंजलं वंदे अनन्तकं जिनममितज्ञानीनं सर्वज्ञमित्यर्थः, नामान्तरेणायं सिंहसेन इति, उपशान्तं च उपशान्तसंज्ञं धृतरजसं वन्दे खलु गुप्तिसेनं च ॥६८॥ 'अइपासं' गाहा, अतिपार्श्वं च सुपार्श्वं देवेश्वरवन्दितं च मरुदेवं निर्वाणगतं च धरं-धरसंज्ञं प्रक्षीणदुःखं श्यामकोष्ठं च ॥ ६९ ॥ जिय' गाहा, जितरागमग्निसेनं महासेनमपरनामकं वन्दे क्षीणरजसमग्निपुत्रं च व्यवकृष्टमेद्वयं च वारिपेणं गतं सिद्धिमिति, स्थानान्तरे किञ्चिदन्यथाप्यानुपूर्वी नाम्नामुपलभ्यते ॥ ७० ॥ महापद्मादयो विजयान्ताश्चतुर्विंशतिः ॥ ७५ ॥ एवमिदं सर्वं सुगमं ग्रंथसमाप्तिं यावत्, नवरं 'आयाए'ति बलदेवादेरायातं देवलोकादेश्चतस्र्य मनुष्येषूपपाद' सिद्धिश्च यथा रामस्येति, एवं 'दोसुवि'ति भरतैरावतयोरगमिष्यन्तो वासुदेवादयो भणितव्याः । इत्येवमेकधाथानुपदस्योधिकृतग्रन्थस्य यथाथान्यभिधानानि दर्शयितुमाह—इत्येतदधिकृतशास्त्रमेवमेवेनाभिधानप्रकारेणाऽऽख्यायते-अभिधीयते, तद्यथा—कुलकरवंशस्य-तत्प्रवाहस्य प्रतिपादकत्वात् कुलकरवंश इति च, इतिरुपदर्शने चशब्दः समुच्चये, एवं तित्थगरवंसेह यत्ति यथा देशेन कुलकरवंशप्रतिपादकत्वात् कुलकरवंश इत्येतदाख्यायते एवं देशतस्तीर्थकरवंशप्रतिपादकत्वात् तीर्थकरवंश इति च आख्यायते एतदिति, एवं चक्रवर्तिवंश इति च तत्प्रतिपादकत्वात् दशारवंश इति च गणधरवंश इति च गणधरव्यतिरिक्ताः

शेषा जिनशिष्या ऋषयस्तद्वंशप्रतिपादकत्वाद्विंश इति च तत्प्रतिपादनं चात्र पर्युषणाकल्पस्य ऋषिवंशपर्यवसानस्य समवसरण-
प्रक्रमेण भणितत्वादत एव यतिवंशो मुनिवंशश्चैतदुच्यते, यतिमुनिशब्दयोः ऋषिपर्यायत्वात्, तथा श्रुतिमिति चैतदाख्यायते,
परोक्षतया त्रैकालिकार्थविवोधनसहत्वादस्य, तथा 'श्रुताङ्गमिति वा' श्रुतस्य-प्रवचनस्य पुरुषरूपस्याङ्ग-अवयव इति कृत्वा, तथा
'श्रुतसमास इति वा, समस्तसूत्रार्थानामिह संक्षेपेणाभिधानात् 'श्रुतस्कन्ध इति वा,' श्रुतसमुदायरुपत्वादस्य 'समाए व' चि समवाय
इति वा समस्तानां जीवानां-जीवादिपदार्थानामभिधेयतेह समवायनात् मीलनादित्यर्थः, तथा एकादिसंख्याप्रधानतया पदार्थप्रति-
पादनपरत्वादस्य संख्येति व्याख्यायते, तथा समस्तं-परिपूर्णं तदेतदङ्गमाख्यातं-भगवता, नेह श्रुतस्कन्धद्वयादिखण्डनेनाचारादिव-
दङ्गतेति भावः, तथा 'अज्झयणंति' चि समस्तमेतदध्ययनमित्याख्यातं नेहोद्देशकादिखण्डनाऽस्ति शस्त्रपरिज्ञादिष्विवेति भावः, इति-
शब्दः समाप्तौ 'ब्रवीमी'ति किल सुधर्मस्वाभी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह स्म, ब्रवीमि-प्रतिपादयामि, एतत् श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनः
समीपे यदवधारितमित्यनेन गुरुपारम्पर्यमर्थस्य प्रतिपादितं भवति, एवं च शिष्यस्य ग्रन्थे गौरवबुद्धिरुपजानिता भवति, आत्मनश्च
गुरुषु बहुमानो दर्शित औद्धत्यं च परिहृतं, अयमेवार्थः शिष्यस्य सम्पादितो भवति मुमुक्षुणां चायं मार्ग इत्यावेदितमिति समवायाख्यं
चतुर्थमङ्गं वृत्तितः समाप्तम् ॥

नमः श्रीवीराय प्रवरवरपार्थाय च नमो, नमः श्री वाग्देव्यै वरकविसभाया अपि नमः ॥

नमः श्रीसङ्घाय स्फुटगुणगुरुभ्योऽपि च नमो, नमः सर्वस्मै च प्रकृतविधिसाहाय्यककृते ॥ १ ॥

यस्य ग्रन्थवरस्य वाक्यजलधेर्लक्षं सहस्राणि च, चत्वारिंशदहो चतुर्भिरधिका मानं पदानामभूत् ॥

तस्योच्चैश्चलुकाकृतिं निदधतः कालादिदोषात्तथा, दुर्लभात् खिलतां गतस्य कुधियः कुर्वन्तु किं मादृशा. ? ॥२॥

स्वं कष्टेतिनिधाय कष्टमाधिकं मा मेऽन्यदा जायतां, व्याख्यानेऽस्य तथा विवेकतुमनसामल्पश्रुतानाममुम्
इत्यालोचयता तथापि किमपि प्रोक्तं मया तत्र च, दुर्व्याख्यानविशोधनं विदधतु प्राज्ञाः परार्थोद्यताः ॥ ३ ॥
इह वचसि विरोधो नास्ति सर्वज्ञवाक्यात्, क्वचन तदवभासो यः स मान्दान्नुबुद्धेः ।
वरगुरुविरहाद्वाज्जीतकाले मुनीशैर्गणधरवचनानां श्रुतसङ्घातनाद्वा ॥ ४ ॥

व्याख्यानं यद्यपीदं प्रवरकविवचःपारतंत्र्येण दृष्टं (व्यं) सम्भाव्योऽस्मिंस्तथापि क्वचिदपि मनसो मोहतोऽर्थोदिभेदः ।
किन्तु श्रीसङ्ख्यबुद्धेरनुशरणविधेर्भावशुद्धेश्च दोषो, मा मेऽभूदल्पकोऽपि प्रशमपरमना अस्तु देवी श्रुतस्य ॥ ५ ॥

निःसम्बन्धविहारहारिचरितान् श्री वर्द्धमानाभिधान्, सखीन् ध्यातवतोऽतितीव्रतपसो ग्रन्थप्रणीतिप्रभोः ॥
श्रीमत्स्वरिजिनेश्वरस्य जयिनो दर्प्पीयसां वाग्मिनां, तद्वन्धोरपि बुद्धिसागर इति ख्यातस्य सूरेश्वरि ॥ ६ ॥

शिष्येणाभयदेवाख्यस्वरिणा विवृतिः कृता ॥ श्रीमतः समवायाख्यतुर्याङ्गस्य समासतः ॥ ७ ॥
एकादशसु शतेष्वथ विंशत्यधिकेषु विक्रमसमानाम् । अणहिलपाटकनगरे रचिता समवायटीकेयम् ॥ ८ ॥
अत्यक्षरं निरूप्यास्याः, ग्रन्थमानं विनिश्चितम् । त्रीणि श्लोकसहस्राणि, पादन्यूना च पट्यशती ॥ ९ ॥

सुत्रसंख्या श्लोक १६६७ वृत्तिः ३५७५ उभयोर्मिलनेन ५२४२ ॥

इति चन्द्रकुलाम्बरनभोमणिश्रीमदभयदेवाचार्यहृदया समवायाङ्गसूत्रवृत्तिः समाप्ता ॥

